

Şer'îye Sicilleri Işığında **Osmanlı Toplumunda Kadın Olmak** Kayseri Örneği (1700-1720)

Şer'îye Sicilleri Işığında

Osmanlı Toplumunda Kadın Olmak

Kayseri Örneği (1700- 1720)

ISBN 978-605-344-733-7

kitapevi

Merkez

Mağaza

53. Sok. No: 29
Bahçelievler / ANKARA
Tel : (0 312) 223 77 73 - 223 77 17
Faks: (0 312) 215 14 50

Döğol Caddesi No: 49/B
Beşevler / ANKARA
Tel : (0 312) 213 32 82 - 213 56 37
Faks: (0 312) 213 91 83

info@gazikitapevi.com.tr • www.gazikitapevi.com.tr

Dr. Öğrt. Üyesi Rümeyza KARS

Dr. Öğrt. Üyesi Rümeyza KARS

kitapevi

Şer'iyeye Sicilleri Işığında
OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN OLMAK
Kayseri Örneği (1700- 1720)

**Şer'ıye Sicilleri Işığında
OSMANLI TOPLUMUNDA
KADIN OLMAK**
Kayseri Örneği (1700- 1720)

Rümeysa KARS

ΚΙΤΑΒΕΒΙ

"En İyi
Akademi, Bir
Kitaplıktır."

Şer'iye Sicilleri Işığında OSMANLI TOPLUMUNDA KADIN OLMAK Kayseri Örneği (1700- 1720)

Rümeysa KARS

© Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

ISBN • 978-975-??

1. Baskı • Ekim, 2019

Yayın Koordinatörü • Merve TORUK

Dizgi/Mizanpaj • Dilara ÇETİNER

Kapak Tasarım • Gazi Kitabevi

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Yayıncı Sertifika No: 44884

Merkez
📍 Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA
☎ 0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17
📞 0.544 225 37 38
📠 0.312 215 14 50
🌐 www.gazikitabevi.com.tr
✉ info@gazikitabevi.com.tr

Mağaza
📍 Döğol Cad. No: 49/B Beşevler/ANKARA
☎ 0.312 213 32 82 - 0.312 213 56 37
📠 0.312 213 91 83

Sosyal Medya
📘 gazikitabevi
📷 gazikitabevi
📺 gazikitabevi

Vadi Grafik Tasarım Reklam Ltd. Şti.

Matbaa Sertifika No: 33748

Matbaa
📍 İvedik Organize Sanayi Sitesi Oto 88 3. Bölge
2284. Sk. No: 101 Ostim / ANKARA
☎ 0.312 395 85 71

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
A. İslâmiyet Öncesi Türklerde Kadın.....	7
B. İlk Türk- İslâm Devletleri' nde Kadın	13
C. Osmanlılar Dönemi'nde Kadın.....	17
1. Yönetici Ailede Kadın	17
2. Yönetilen Zümrede Kadın	21
a. Osmanlı Türk Ailesinde Kadın	21
b. Gayrimüslimlerde Kadın	24

1. Bölüm

---

18. YY ' DA KAYSERİ' NİN DURUMU	27
1. 1. Kayseri Adı.....	27
1. 2. Kayseri' nin Konumu ve Tarihçesi	28
1. 2. 1. Konumu	28
1. 2. 2. Tarihçesi	29
1. 2. 2. 1. Türklerin Hâkimiyeti Öncesindeki Dönem	29
1. 2. 2. 2 Türk Hâkimiyeti Dönemi	30
1. 2. 2. 2. 1. Selçuklular ve Beylikler Dönemi	30
1. 2. 2. 2. 2. Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi ve 18. yy' da Kayseri' nin Durumu	31
1. 3. Kayseri' ye Bağlı Yerleşim Birimleri	37
1. 3. 1. Karyeler	37
1. 3. 2. Mahalleler	37
1. 3. 3. Nahiyeler.....	38
1. 4. Kayseri' nin Ekonomik Durumu	39
1. 5. Kayseri' nin Toplum Yapısı	42
1. 5. 1. Yaşam Alanları	47
1. 5. 2. Eğitim Durumu	49

2. Bölüm

SOSYO- KÜLTÜREL BOYUTUYLA KADININ KONUMU	51
2. 1. Sosyo- Kültürel Boyutuyla 18. yy'ın Başlarında Kayseri' de Kadın	52
2. 1. 1. Kayseri' de Kadının Adı.....	52
2. 1. 2. 18. yy'ın Başlarında Kayseri' de Kadının Yaşam Alanı	54
2. 1. 3. 18. yy Başlarında Kayseri' de Kadının Giyim- Kuşamı	61
2. 1. 4. Ailenin Oluşum Sürecinde Kayseri' de Kadın	64

2. 1. 4. 1. Nişan ve Nikâh	66
2. 1. 4. 2. Mehr-i Muaccel	74
2. 1. 4. 3. Çok Eşlilik	77
2. 1. 4. 4. Aile Fertleri	80
2. 1. 4. 4. 1. Anne- Baba	80
2. 1. 4. 4. 2. Çocuklar	82
2. 1. 4. 4. 3. Köle ve Cariyeler	83

3. Bölüm

AİLENİN ÇÖZÜLME SÜRECİNDE KADININ KONUMU	87
3. 1. Boşanma ve Ölüm	87
3. 1. 1. Boşanmanın Sonuçları	99
3. 1. 1. 1. Mehr-i Müeccel	100
3. 1. 1. 2. Miras	104
3. 1. 1. 3. Vasilik	113
3. 1. 1. 4. Nafaka	118

4. Bölüm

EKONOMİ VE KADIN	125
4. 1. Alım- Satım Konularında Kadın	126
4. 2. Borç- Vekâlet- Hibe- Vakıf Konularında Kadın	144

5. Bölüm

HUKUKÎ AÇIDAN KADININ KONUMU	159
5. 1. Haklarını Arayan Kadınlar	159
5. 1. 1. Kocası Tarafından Şiddete Maruz Kalma	161
5. 1. 2. Tecavüz	164
5. 1. 3. Gasp- Dolandırılma- Haneye Tecavüz	167
5. 2. Suçlu Kadınlar	169
5. 2. 1. Kamu huzurunu bozma	170
5. 2. 1. 1. İftira	171
5. 2. 1. 2. Zina	172
5. 2. 1. 3. Hırsızlık	173
5. 2. 1. 4. Kavga- yaralama- Cinayet	175
SONUÇ	179
Ekler	191
Kaynakça	201

GİRİŞ

Bu çalışmada, tarih boyunca farklı topluluklarda ve Türklerde kadına verilen değerden hareketle; kadının tarihî süreçte farklı topluluklar nezdinde konumu hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Konumuzu Kayseri’de 18. yy’ın başlarında Kadının konumu olarak belirlememiz ise öncelikle Kayseri’nin konumuna, tarihine, toplum yapılanmasına açıklık getirmemizi gerektirmiş ve esas olarak Kayseri kadınının Müslüman olsun gayrimüslim olsun bu toplum hayatı içerisindeki konumu Şer’iyye Sicilleri’nden edinilen bilgiler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Tarihî süreç içerisinde kadının hakları, özgürlükleri ve toplum hayatı içerisinde karşılaştığı birtakım sınırlamalardan hareketle; Kayseri’ye ait Şer’iyye Sicilleri’nde Kayseri kadınından ne ölçüde bahsedildiğine ilişkin bilgilerden hareketle kadının ekonomik, sosyo – kültürel, hukukî açıdan konumundan haberdar olunmaya çalışılmıştır.

“Osmanlı Toplumunda Kadın Olmak: Kayseri Örneği (1700- 1720)” adlı bu çalışma 18. yüzyılda Kayseri’nin Durumu, Şer’iyye Sicilleri Işığında Sosyo- Kültürel Boyutuyla Kayseri’de Kadının Konumu (1700- 1720), Ailenin Çözülme Sürecinde Kayseri’ de Kadının Konumu, Ekonomik Boyutuyla Kayseri’ de Kadının Konumu, Hukukî Boyutuyla Kayseri’ de Kadının Konumu başlıkları altında beş bölümde incelenmiştir.

Bu çalışma ile 1700- 1720 tarihleri arasında Kayseri’de kadının toplum içerisindeki rolünü irdelemek ve açığa kavuşturmak amaçlanmıştır. Ayrıca bu çalışma, konuyla ilgili yeterince araştırma yapılmamış olması ve dolayısıyla da bu anlamdaki eksikliğin giderilmesi, ilgi duyanların faydalanabilmesi açısından da önem arz etmektedir.

Tablo 1: Kayseri Şer'îye Sicillerinden 107----119 numaralı defterlerde kadınlarla ilgili belgelerin konulara göre dağılımı

Defterlerdeki Hükümlerin konuları	Defter Nr:107 Hüküm sayısı 280	Defter Nr:108 Hüküm sayısı 76	Defter Nr:109 Hüküm sayısı 370	Defter Nr:110 Hüküm sayısı 575	Defter Nr:111 Hüküm sayısı 310	Defter Nr:112 Hüküm sayısı 289	Defter Nr:113 Hüküm sayısı 342	Defter Nr:114 Hüküm sayısı 557	Defter Nr:115 Hüküm sayısı 426	Defter Nr:116 Hüküm sayısı 470	Defter Nr:117 Hüküm sayısı 80	Defter Nr:118 Hüküm sayısı 368	Defter Nr:119 Hüküm sayısı 62
1.Kadınlarla ilgili davalar	100	20	80	195	111	53	135	190	160	120	41	132	29
2.Müslüman kadınlarla ilgili davalar	75	15	64	155	82	42	109	157	135	109	35	107	24
3.Gayrimüslim kadınlarla ilgili davalar	25	5	16	40	29	11	26	33	25	11	6	25	5
4.Zina-tecavüz	---	---	2	---	1	---	1	1	1	---	---	---	---
5.Vasi tayin edilmesi	2	---	5	5	6	---	6	2	3	---	7	1	7
6.Mehir talebi ile ilgili dava	1	1	7	6	4	---	3	6	8	8	3	3	---
7.Mülk alım-satımı- hibe işlemleri ile ilgili davalar	28	4	25	33	19	23	22	28	45	29	7	32	5
8.Kadının borç-alacak durumu	5	2	5	12	5	1	9	5	5	3	1	1	---
9.Boşanma	5	1	1	3	3	1	5	3	4	5	3	1	---
10.Kocasının ölümüyle karısına ve çocuklarına miras-tereke	48	4	19	104	58	20	61	78	77	59	10	74	11
11.Kadının ölümüyle kocasına- çocuklarına miras-tereke	9	3	5	8	10	5	12	18	18	7	2	10	6
12.Nafaka-kisve	---	1	8	5	2	---	9	2	3	3	1	4	3
13.Vakıf yöneticiliği-vakfa gelir bağışlama	1	2	2	4	1	---	2	4	---	1	1	---	---
14.Mahalleden ihraç	---	---	---	1	---	---	---	---	---	---	---	---	---
15.Cinayet-kavga-iftirayaralama-haneyetecevüz-hırsızlık	1	2	3	2	3	1	2	6	7	3	6	2	1
16.Evlenme-başlık-nişan	---	---	---	3	---	---	1	1	3	2	---	---	---
17.Kölelik-cariye	---	---	---	---	---	---	---	---	---	2	---	1	---

I. Tarih Boyunca Çeşitli Topluluklarda ve Türklerde Kadının Yeri

Bir topluluğun siyasi, sosyal ve hukukî durumu hakkında bilgi edinebilmek için ilk önce o topluluğu oluşturan aileye bakmak gerekmektedir. Toplulukları aileler meydana getirmekte olup; “Aile topluluğun en üst kademesinin başında bulunan devletin küçük bir modelidir.”¹ Aileyi meydana getiren önemli unsurlardan biri olan, *kadın* ideal bir devlet yapılanmasında da önemli rol üstlenmiştir. Ancak kadının toplum ve aile içindeki konumu tarihî süreçte birtakım değişikliklere uğramıştır. “ Bir taraftan annelik vasfıyla insan varlığına sebep olan, eş sıfatıyla dünya hayatının iniş ve çıkışlarında erkeğe yol arkadaşlığı yapan kadın; uzun zamanlar bir hizmetçi ve köle seviyesine düşmüş, adî bir eşya gibi alınıp satılmış, mülkiyet ve miras gibi temel hak ve hürriyetlerinden mahrum bırakılmıştır.”² Ancak kadının ailenin teşekkülünde önemli bir yere sahip olduğu gerçeği insanlık tarihi boyunca inkâr edilememiştir.

Türk aile sisteminin tarihî gelişimini incelemek, onun temas kurduğu farklı topluluklardaki aile olgusunun algılanış biçimi ile aydınlığa kavuşacaktır. “ *Türkler, son 2000 yıl içinde, anayurtları Ortadoğu Asya'dan bir yanda Hint Okyanusu'na, öte yanda Akdeniz'e doğru ve Orta Avrupa'ya kadar uzanan çok geniş bir alana yayılmış halk topluluklarından oluşmaktadır.*”³ Bu dönemde Türkler, farklı topluluklarla temas kurmuş ve bu topluluklarla geniş çapta bir kültürel etkileşim sürecine girmişlerdir. Peki, tarihî süreçte Türklerle temas halinde bulunan topluluklarda kadının durumu nasıldı?

Eski Çin' de aile içerisinde kadın, duruma göre, babasının, Ağabeyinin, kocasının ve büyük oğlunun otoritesi altında bulunurdu. Erkek evleneceği kadına kıymetli hediyeler vermek suretiyle onu satın alır ve kadın da buna karşılık *ceyiz* getirirdi. Kardeşinin dul kalmış karısıyla evlenen bir kimse ölümle cezalandırılırdı ve baba tarafından akraba olanlar evlenemezdi.⁴ “Eski

¹ Abdülkadir Donuk, “*Eski Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile*”, **Tarih Dergisi**, , S. 33, İstanbul (Mart 1982), s. 147.

² Ahmet Akgündüz, **Belgeler Gerçekleri Konuşuyor- 2**, OSAV Yayınları, İstanbul 1997, s. 179.

³ Orhan Türkdoğan, “*Türk Ailesinin Genel Yapısı*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 1, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 29.

⁴ Donuk, a. g. m. , s. 148- 149.

Hint Hukuku, kadına hiçbir hak tanımamaktaydı. Kadın evlenme, miras ve benzeri haklara sahip değildi. Budizm' in kutsal kitabı *Vadalar'* da kadın kasırgadan, ölümden, zehirden ve yılandan daha kötü bir yaratık olarak nitelendirilmektedir.”⁵

Bu türden betimlemeler kadının değersiz olarak kabul edilmesine ve dışlanan bir varlık olarak nitelenmesine yol açıyordu. Gerek Çin ve gerekse Hint toplumlarında varolan inanişâ göre; “ Kadın zengin ve seçkin bir aileden değilse saygı görmez, bir ticaret metaı gibi değerlendirilirdi. O, ancak erkeğin malı olarak bir değer ifade ederdi. Hatta kadın Hindistan' da XIX. yy' a kadar ölen eşinin arkasından yakılmaktaydı.”⁶

Eski İran' da aile yapılanması içerisinde kadının konumuna bakıldığında; “ Patriyarkal bir sistem olan İran aile müessesesinin başında koca bulunurdu. Bir erkeğin birçok kadınla evlenmesi caizdi. İran 'da kan bağının nikâha mani olmaması sebebiyle, bir İranlı kendi kardeşiyle evlenebilmekte idi. İran'da bir erkeğin diğer birisinin meşru karısı olmamak üzere başka kadınları satın almak suretiyle birçok cariyelere⁷ de sahip olabilmesi mümkündü.”⁸ İran ailesinde Çin ve Hint toplumuna kıyasla kadının değerli olarak görüldüğü, ancak evlilik esaslarında farklı uygulamaların mevcudiyetine şahit olunmaktadır. Eski Roma, Yunan ve Sparta gibi topluluklara bakıldığında; “Pederşahî bir aile düzeni vardı; fakat çok evlilik yasaktı. Bununla birlikte kadın ticareti söz konusu idi. Kadınların yönetimde herhangi bir fonksiyonu yoktu.”⁹

Roma'da tek eşle evlilik uygulamasına rastlamak mümkündür. Kadınların hukukî açıdan haklarının korunduğu dönemler de mevcuttu. Önceleri “ Kız çocuklarının mülkiyet hakkı yoktu. Ancak Justinianus (M. S. 527- 565) zamanında çıkarılan kanunlarla, kadınlara bazı haklar verilmiştir. Kadınlara

⁵ Akgündüz, a. g. e. , s. 181.

⁶ Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839- 1923)**, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, GİRİŞ, s.XI,

⁷ ...“Cariye, para ile satın alınan halayık, hizmetçi kız; harpte esir düşmüş veya odalık olarak alınmış kız demektir.” Ferit Develioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 17. baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2000, s. 126.

⁸ Donuk, a. g. m. , s. 150-151.

⁹ Kurnaz, a. g. e. , s. XI.

miras hakkı tanınmıştı. Evlenme kanunî bir sözleşme haline gelmiştir. Boşanmada kolaylık sağlanmıştır.”¹⁰

Eski Yunan’da Atina sitesinde birden fazla kadınla evlenme yasaktı. Yakın akrabalar arasında evlenmeler görülmekte idi. Atina vatandaşının evlenmesi kanunî bir mecburiyet idi. Kadın her türlü siyasî haktan mahrum bulunuyordu. Yine evlenmenin mecburî olduğu Isparta’da da yakın akraba ile evlenmeler çoktu. Evlenmenin yegâne gayesi devlete vatandaş yetiştirmektir.¹¹

Bu gerekçelerle çocuklar ana babaya değil de; devlete ait olduğundan babanın kim olduğuna önem verilmemesi gayri meşru ilişkilerden hâsıl olan çocukların mevcudiyetine yol açmaktaydı. Ayrıca kadın, konumu ile Yunan mitolojisine de konu olmuştur.¹²

Moğol toplumunda aile yapılanması ve kadının rolü incelendiğinde “ Moğol ailesinin maderşahî bir karakter taşıdığı belirtilmekte, Moğol ailesinin kan bağıllığı üzerine kurulu olduğu anlaşılmaktadır. Kızın rızasına ihtiyaç duyulmazdı. Kadınlardan bir tanesi asil sayılır, hükümdarlıkta bundan doğan çocuklar söz sahibi olurlardı.”¹³ Çok evlilik normal görülmekte olup, dul kalan kadınların yeniden evlenmeleri tasvip edilmiyordu. Evlenme de kadının söz sahibi olmadığı bilinmektedir.¹⁴

İslâmiyet öncesi Araplarda kadının konumu da diğer toplumlardan pek bir farklılık göstermemekteydi. “Aile içerisinde babanın otoritesi çok geniş idi. Koca istediği zaman karısını boşayabildiği gibi, bazen bir kadın

¹⁰ Akgündüz, a. g. e. , s. 183.

¹¹ Donuk, a. g. m. ,s.152..

¹² ...“Yunan mitolojisinde hayalî bir kadından bahsedilmektedir: Pandora. Bu hayalî kadın, güya insanın başına gelen her türlü felaket ve musibetlerin müsebbibidir. Isparta’da durumun aynı olduğu söylenemez. Ancak Aristo, Isparta ahalisini kadınlara verdikleri bazı hak ve hürriyetlerden dolayı ayıplıyordu. Bazı zamanlarda ise kadına değer verildiğinden değil, zevk aleti olmasından dolayı onun tapılacak bir tanrı mesabesinde görüldüğünü tarihten öğrenmekteyiz. Örneğin; Yunan Tanrıçası Aphrodite bir tanrının karısıydı.” Daha fazla bilgi için bkz: Akgündüz, a. g. e. , s. 182.

¹³ Donuk, a. g. m. , s. 158.

¹⁴ ...“Moğollarda kadın, çocuğu doğuncaya kadar kendi evinde kalır. Moğollarda evlenme geleneklerine gelince; erkekler düğünden önce bir kadın seçerler ve his bakımından bir bağ kurarlar. Erkekler bundan sonra kadını kaçırmazlar. Aradan altı ay veya yüz gün geçer, evlenme anlaşması için bir aracı ile başlık gönderilir “ Daha fazla bilgi için bkz: Türkoğan, a. g. m. , s. 35.

boşandıktan sonra da eski kocasının tahakkümünden kurtulamazdı... Bu devir evlenmelerinde nikâh dinî bir mahiyet taşımadığından kadın ancak çocuk sahibi olduktan sonra aileye dahil olabiliyordu.”¹⁵ Yani kadın, erkeğin ihtiraslarına hizmet eden bir varlık hükmünde kabul görüyordu. “ Cahiliye devri Arapları üç şeyde uğursuzluk olduğuna inanırlardı: *At, kadın ve ev*. Cahiliye devrinde Araplar ‘ *Mızraklarıyla çarpışmayan ve yurdunu müdafaa etmeyen mirasçı olamaz*’, *derler* ve kadınları mirasçı kabul etmezlerdi.”¹⁶ Görüldüğü üzere Cahiliye Devri Araplarında; kadınlar, varis olma hakkına dahi sahip olmayan değersiz birer varlık hükmündeydiler. “Cahiliye devrinde Araplarda evliliğin meşru olması için kızı velayeti altında bulunduran babaya, kardeşine veya akrabasına ‘*mehir*’ adı verilen muayyen bir paranın ödenmesi gerekiyordu... Kız evladı bir felaket olarak telakkî edildiğinden yeni doğan kız çocuklarını diri diri gömmek bir adet haline gelmişti.”¹⁷ Burada ödenen mehir bir nevî başlık parası olarak bilinmekte ve kız babasına ödenen bir satış bedeli hükmünde kabul edilmekteydi.

Ehl-i kitap kavimlerinden olan Yahudi inancına göre, kadına bakış açısı toplum içerisinde var olan yaygın inanıştan ileri gelmekteydi. “ Bazı Yahudi toplumlari, kız çocuğunu hizmetçi mertebesinde tutarlardı. Babası onu satabilirdi. Erkek evlat olmadığı takdirde mirasçı olabilirdi. Boşama hakkı keyfi bir şekilde sadece kocaya tanınmıştı.”¹⁸

Hıristiyan toplumlari da ilk günahın işlenmesine sebep olan ve böylece insanlığın felaketini hazırlayanın bir kadın olduğuna inanmakta ve kadını zararlı bir varlık olarak görmekteydiler.¹⁹ Oysa Kadının bulunmadığı yerde erkeğin varlığı dahi söz konusu olamaz. Nitekim “*Meryem olmasa İsa'nın yüceliği nerede kalırdı? ... İsa'nın gerçek değerini Meryem' in varlığında, İsa' nun insanlığını da Meryem' in insanlığında aramak gerekir. Yoksa Tanrısal güç,*

¹⁵ Donuk, a. g. m. , s.159.

¹⁶ Akgündüz, a. g. e. , s. 184.

¹⁷ Donuk, a. g. m. , s. 160.

¹⁸ Akgündüz, a. g. e. , s. 186.

¹⁹ Burada ilk günahın işlenmesinin müsebbibi olarak görülen kuşkusuz, Hz. Havva olarak kabul görmekte ve onun telkinleri neticesinde Hz. Adem' in yasak olan ağacın meyvesinden yiyerek cennetten uzaklaşmaları kastedilmektedir.

İsa'yı taştan da çıkarabilirdi."²⁰ Avrupa'da 19. asra gelinceye kadar kadının hak ve hukuktan nasibini almayan, toplumların felaketinde etkin rol oynayan yapıları din adamları başta olmak üzere farklı çevrelerce sürekli olarak dile getirilen bir anlayıştı. "Fransa'da kadın hakkında yapılan bir toplantıda: 'Kadın insandan sayılır mı? Yoksa sayılmaz mı?' şeklindeki soruya cevap olarak şu neticeye varılmıştır: 'Kadın insandır. Fakat sadece erkeğe hizmet için yaratılmıştır. İngiltere'de de durum pek farklı değildi. Kadın murdar bir yaratık sayıldığından İncil'e el süremezdi. Bu durum Kral VI. Henri (1509- 1547) zamanına kadar devam etti. 1805 tarihine kadar bir İngiliz erkeği karısını 6 pens= yarım şilin karşılığında satardı. Bu zamana kadar İngiliz Kanunu'nda kadınlar vatandaştan sayılmazdı. Mülkiyet hakları yoktu."²¹ Bu denli bakış açıları çerçevesinde kadının konumu erkeğe hizmeti, ihtiyaçlarını gidermesi ile eşdeğer tutulan bir seviyedeydi.

A. İslâmiyet Öncesi Türklerde Kadın

Türklerin çok eski çağlardan bu yana aile kurumuna ve bu kurumun bir üyesi olan kadına verdiği önem bir hayli büyük olmuştur. Türklerde kadına verilen önem ilahî bir temele dayandırılmış olup; değerli bir varlık olarak kabul görmüştür. İnanç duygusunun, insanlık tarihi kadar eski tarihe dayandığını söyleyebiliriz. İnanç sistemleri, toplum yapılanması hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Türklerin sahip oldukları dinî inançlar çerçevesinde ilk olarak "Totemcilik yani bir hayvan bir bitki veya bir cisme tapma âdeti ilk Türkler'de de görülebilmektedir. Türklerin Totemi Kurt'tur. Onu ata sayarlar, ona taparlar. Totemcilikten sonra Türklerin girdikleri din Şamanizm'dir. Bu dönem Tanrı ve Tanrıçalara inanış devridir."²² Tanrı ve Tanrıçalara inanılan bu dönemde gücün sembolü kadına atfolunmuştu. ²³ İslâmiyet' ten önce Türklerin dinî inançları

²⁰ İsmet Zeki Eyüboğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadını**, 1. Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul 2007, s. 21.

²¹ Akgündüz, a. g. e. , s. 187- 188.

²² Burhan Göksel, **Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993, s. 104-105.

²³ ..." Evrenin yaratılması fikrini ulu tanrıya veren *Akana* da bir tanrıça idi. Şamanizm

doğa kuvvetleridir. Eski Türklerin doğada var olan su, toprak, dağ, vadi gibi unsurlara kutsallık atfetmeleri, ölen atalarına saygı ile yaklaşmaları onların inanç biçimlerini; hayatlarını şekillendiren unsurlara saygı gösterme boyutuna götürmüştür.

Tek tanrıyı arama düşüncesi Türklerde *Gök-Tanrı* inancının zuhurunu sağlamıştır. “Türklerde Tanrı düşüncesinde maddi gökyüzünden manada ulu varlık’ a doğru bir gelişme dikkati çeker. Orhun Kitabeleri’nde Türk kozmogonisini tek cümle içinde açıklayan ibare şöyledir. “*Üze Kök Tengri, asra yağız yir kılındukta ikin ara kişi oğlu* kılınmış.”²⁴ Türklerde manevi gücün kaynağı Tanrı olarak kabul edilmekteydi. Gök tanrı tarafından yeryüzünde görevlendirilen Hakan ve eşleri olan Hatunların da önemli bir konumları bulunmaktaydı.

Mitoloji, kâinatın, insanların ve hayvanların neden, nasıl yaratıldıklarını içeren sözlü geleneği temele alarak oluşturulmuş anlatılardır.²⁵ Toplumun bakış açısının şekillenmesinde sözlü anlatıların etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. “Türk Mitolojisinde kadın, gayet yüksek bir mevkide tasvir edilmiştir. *Yaradılış Destanı*’na göre kadın, kâinatın yaratılışına sebep olan ilham kaynağı olarak görülmüştür.”²⁶ Milletlerin hayatında mistik dönem kapandıktan sonra destan dönemi başlar. Destanlar, ulusal bir karakter taşımaları bakımından dikkat çeken manzum edebî ürünlerdir. Tarihçiler nezdinde tarihî kaynak olarak kullanılabilen görüşü yaygındır.²⁷ Nitekim sözlü kültür ürünleri içerisinde yer alan destanlar, kaynakların sınırlı olduğu dönemler için önemli sosyolojik malzemelerdir.

---

inançlarında doğum, iyilik ve aşk gibi güzel olan her konuya *tanrıça* ismi, hastalık, ölüm ve savaş gibi konulara ise *tanrı* adı verilmişti.” Daha fazla bilgi için bkz: Meral Altındal, **Osmanlı’da Kadın**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. Basım, İstanbul 1994, s. 9.

²⁴ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 25. Basım, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2005, s. 309-310.

²⁵ ...“Mitolojiye göre yeryüzündeki ruhlar geldikleri önceden içinde buldukları âlemin özlemi içindedirler. Ruhların geldiği bu âlemde her şey ilk ve en mükemmel şekildedir. Bunun içinde yeryüzündeki insanlar da ilk yaratıldıkları gibi mükemmel olmaya çalışmalıydılar. Ailenin kutsiyeti ve sağlam ahlakî temellere dayanması Türk mitolojisine göre Tanrı’ nın emridir. İnsanlar da kendilerini bu emirlere uymak zorunda hissederler. ” Daha fazla bilgi için bkz: Bilge Seyidoğlu, “*Türk Mitolojisi ve Efsanelerinde Aile*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 573.

²⁶ Esra Baş, **Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. yy Osmanlı Toplum Hayatında Kadın**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 9.

²⁷ Aydın Oy, “*Türk Destanlarında Aile*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 582.

“İslâmiyet öncesi Türk destanları içinde büyük bir destanın parçası olduğunu tahmin ettiğimiz *Oğuz Kağan Destanı* bulunmaktadır. Bu destanda cihan hâkimiyeti kurma yolundaki Oğuz Kağan' ın iki eşi bulunur. Bunlardan birincisi Gökyüzünü temsil eder. Annesi ve babası belli değildir. Olağanüstü bir şekilde yeryüzüne indirilmiştir. Bu iki genç kız yeryüzüne gelerek Oğuz'un kutsal bir yuva kurmasını ve neslini devam ettirmesini sağlamışlardır.”²⁸ Türk destanlarında kadınlar ayrıca erkekler gibi ata binen ve düşman karşısında savaşıyor kişiler olarak tasvir edilmekteydiler. “ Eski Türk yerleşik inancına göre, hakan ve hatun gök ve yerin evlatlarıdır. Onları gökyüzünde *Güneş Ana* ve *Ay Ata* temsil ederdi. Hakan'ı temsil eden *Ay Ata*, gökyüzünün 6. katında; Hatun'u temsil eden *Güneş Ana* ise gökyüzünün 7. katında idi. Bu inanışta dahi Eski Türk inanışlarında kadının yeri ve ehemmiyeti tüm açıklığıyla bellidir. Bu ve bunun gibi nice Türk destanları; *Yaradılış Destanı*; *Tanrıya yaratma ilhamını veren Ak Ana*, ışıktan bir kadın hayalidir. *Uygur Destanı*; *Böğü Han* semavi bir ışıktan doğmuştur. *Yakut Türkleri* ile ilgili bir efsanede; destan kahramanı *Ak oğlan*, *Ağacın* içinden çıkan nurlu bir kadın tarafından emzirilmiş, *Ak oğlan* doyunca da kadın kaybolmuştur. ”²⁹

Türk destanlarında büyük kahramanların anneleri ya da kadınları çoğu zaman insanüstü varlıklar şeklinde kendini göstermiştir. Destanlarda yine bahsedildiği üzere; “Göktürklerin yeniden bir ulus olmalarında önemli bir yere sahip olan *Anne Kurt* da üstün kadın motiflerinden biridir... Kırgız Türklerine özgü “ *Manas Destanı* 'nda kahraman *Manas* 'ı zehir verilerek atıldığı çukurdan kurtaran eşi *Kanikey Hatun* ile oğlu *Uruz* 'u kurtarmak için düşman ile savaşan *Burla Hatun* (*Kazan Bey* 'in karısı) kadın kahramanlardan birkaçıdır.”³⁰ Eski Türk toplumuna bakıldığında diğer topluluklardan farklı olarak kadının çok ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktaydı.” *Dede Korkut hikâyelerinde* kadında aranan meziyetler annelik, kahramanlık, sadakat ve misafirperverliktir. Erkeğin kutsal bir sevgiyle bağlandığı üç yoldaşı vardır: atı, kılıcı, kadını. ”³¹

²⁸ Seyidoğlu, a. g. m. , s. 574.

²⁹ Fatma Esin Tezesen, **Türk Modernleşme Sürecinde Kadının Değişen Toplumsal Rolü**, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2008, s. 7.

³⁰ Sibel Dulum, **Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü**, Eğitim ve Çalışma Hayatı (1839- 1918) , Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2006, s. 4.

³¹ Altındal, a. g. e. , s. 11.

Eski Türk toplumundaki hayatı yansıtan Dede Korkut Hikâyeleri'nde Türklerde kadına verilen önem kısa hikâyelerle örneklendirilir.³²

Dinî inanışlarda ve mitolojide, destan ve hikâyelerde kadın hakkında bu şekilde bilgiler verilmektedir. Yazılı belgelerden hareketle kadının konumuna baktığımızda ise milattan önce bin yıllık dönem hakkında en sağlam bilgiyi Çin tarihî kayıtlarından öğreniyoruz.

Bunun yanında kitabelerde de İslâmiyet öncesi Türk toplulukları hakkında bilgi bulabilmekteyiz.³³ Eski Türkler göçebe topluluklardı. Ailenin tüm bireyleri göçebe hayatın güçlüklerine karşı birlikte mücadele etmek durumundaydı.

Evli kadın kutsal addolunur ve ona tecavüz edenler ölümle cezalandırılırdı. Genç kızları kandıranlar da ağır cezalara çarptırılırlardı. Evlenme çağındaki genç kız kılıçla dövüştüğü ve yendiği erkekle değil yenildiği ile evlenirdi. Evlenmelerde eşlerin eşit olması aranan özelliklerdendi. Yüksek mevki olan kadınlar halktan birisi ile evlenemezlerdi.³⁴

Siyasi otorite olan hakanların eşlerine verilen Hatun isminin kaynağı olarak öğrenilen bilgiye göre; “Çin İmparatorları tarafından Türk Kağan eşlerine Çince “*k'o-tun*” Türkçe “*Hâtun*” unvanı verildiği bilinmektedir. Çinlilerce

³² ...“Hikâyelerde kadınların, ana olanların, toplumda saygın yerleri vardır. Türk toplulukları için önemli bir özellik olan analık hikâyelerde oldukça sık işlenir. Kadının doğurganlığının önemli olduğu Türk toplumunda, çocuğu olmayan kadın horlanır. Bu horlanma ve küçümseme çocuğu olmayan erkeklere de yapılır. Dede Korkut Hikâyeleri'nin kahramanlarından biri olan Dirse Han, Bayındır Han'ın verdiği ziyafette çocuğu olmadığı için kara otağa oturmak zorunda kalır. Çocuğu olmayanların yönlendirildikleri kara otağa oturma Dirse Han'ı etkiler. Çocuk sahibi olmamayı gurur meselesi yapar ve karısı ile tartışır. Türklerde kadınlara anne olmalarından dolayı önem verilir, saygı ve sevgi gösterilirdi. Ana hakkı, Tanrı hakkı ile bir tutulurdu “Daha fazla bilgi için bkz: Dulum, a. g. t. , s.5.

³³ ...“Kadınların, ok atma ve ata binme sosyal hayata serbestçe katılma yanında futbol gibi spor oyunları oynadığını, erkeklerinse zar oynamayı sevdiğini çok eski Çin kaynakları kaydetmektedir Sosyal hayatta aktif, ata binen, futbol oynayan kadının günlük kıyafeti de aktivitesine uygundu. II. ve VI. yüzyıldan kalma ve Hunlar'a ait olması kuvvetle muhtemel yedi kurgandan birinde biri erkek diğeri kadın iki ceset bulunmuştur. Kurgandaki kadın ipekli bir elbise ve kurgandaki erkek gibi deri pantolon giymektedir. Aile içinde de kadın yüksek bir mevkiye sahipti. Anne olarak çocukların yetiştirilmesi ve evin idaresi ile uğraşırdı.” Daha fazla bilgi için bkz: Baş, a. g. t. , s. 9.

³⁴ Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, 4. Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, , s. 27.

“Hâtun” unvanı “kraliçe-prenses” mânâlarında kullanılmıştır.”³⁵ Hükümdar ve Hatunun düzenlenen törenlerle unvanlarının kendilerine bahşedildiği bilinmektedir. “ *Türk devletlerinde Hatunlar söz (Hatunluk hukuku) sahibi idiler. Aralarında devlet siyasetine yön verenler, devlet reisliği yapanlar ve naip olarak devleti idare edenler vardı. Hatunların gelecek hakanların aneleri olmaları sebebi ile ilk zevce ve asil (Türk) olmalarına dikkat edilirdi. Prenses sözünün Türkçe karşılığı eşi veya ési idi.* ”³⁶

Hatunlar devlet idaresinde önemli görevler üstlenmekteydiler. ³⁷ Kadınlar erkekle eşit bir varlık olarak saygı görürdü. Aile tek eşliliğe dayanırdı. Kız çocukları hor ve aşağı görülmezdi.³⁸ Evlilik noktasında da kızlara bir zorlama yapılmamaktaydı.

“Eski Türklerde evlenme, kadının ehliyeti üzerine tesir etmezdi. Kızlık soyadını taşımaya devam eden kadın, malları üzerinde de dilediği gibi tasarruf edebilirdi. Kadın da erkek gibi boşanma hakkına sahipti.”³⁹

Orhun Kitabeleri, Orta Asya Türkleri'nin yaşam biçimleri ile ilgili en önemli başvuru kaynağıdır. Kadının konumu ile ilgili; “ Orhun Kitabeleri'nde devlet işlerini bilen katunlardan (Hatun) söz edilir. Kağan'ın hanımı olan Hatun da tıpkı kağan gibi töre ile bu makama oturur ve kağan ile birlikte ülkeyi

³⁵ Baş, a. g. t. , s. 9.

³⁶ Kafesoğlu, a. g. e, s. 270.

³⁷ ... “Hatunların kendilerine ait ordu ve otakları (sarayları) vardı. Törenlerde ve şöenlerde hatun, hakanın soluna oturur, siyasî ve idarî konulardaki görüşlerini beyan ederdi. Yabancı devlet elçilerinin kabulünde de hakanla beraber bulunurdu. Devlet meclislerine katılan Hatun ayrıca devlet adına önemli belgeleri de imzalardı. Büyük Hun imparatorluğu ile Çin arasındaki ilk barış antlaşmasını Mete Han'ın hatunu imzalamıştı. Türk Dünyasında Sabarlar, Uygurlar, Oğuzlar ve Göktürk devletlerinde olduğu gibi devleti yöneten, devlet başkanlığı görevini yapan Türk kadınları vardı. Ebülğazi Bahadır Han tarafından yazılan *Secer-i Terakime*'ye göre Oğuzlarda beylik yapan Türk kızlarının sayısı yediydi. Salur Boyu'nu hâkimiyeti altına alan Barçın Hatun Oğuzlarda beylik yapan yedi kadından biriydi. Kirman'da kurulan Kutluk Türk Devleti'nin yöneticisi de yine bir kadın olan Türkan Hatun idi.” Daha fazla bilgi için bkz: Dulum, a. g. t. , s. 6.

³⁸ ... “Eski Türklerde kadın- erkek eşitliğini araştırmalar genellikle üç önemli etkene dayandırmıştır. - Hakan ve hatun emrediyor beraberliğinin işlevsel paylaşımı öne çıkarması, - Tek eşli evlilik iddiası, - Kaç ve göç olmayışına dair yaklaşımlar.” Daha fazla bilgi için bkz: İsmail Doğan, *Dünden Bugüne Türk Ailesi, Sosyolojik Bir Değerlendirme*, 1. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2009, s. 22.

³⁹ Altındal, a. g. e. , s. 10.

yönetir. Orhun Kitabeleri'nde yer yer *hakan ve Hatunun buyruğu* sözü ile başlayan ifadeler yer alır. Bu sözler, eski Türk devletlerinde kadının da yönetimde söz sahibi olduğunu gösterir. Orta Asya Türklerinde kağan gibi Hatun da özel bir konuma sahiptir ve halktan farklıdır. Kutluk Devleti'nin yöneticileri olan Bilge Kağan ve Kültigin adına dikilen yazıtta (Orhun Yazıtları) Hatunun halktan farklı olduğu ifade edilir.⁴⁰

Bu yazıtlarda kadınların siyasi ve sosyal rolleri hakkında malumat verilmiştir. “Adı geçen yazıtlarda Hatun da hükümdar gibi *Tengri* tarafından atanmış daha doğrusu onun tarafından topluluktan ayrılmış ve ötekileri üzerine yükseltilmiştir... Göktürklerde iktidarın sona ermesi sürecinde kutsanmış olan çiftlerin örnek olarak kağanın öldürülmüş ve Hatunun tutsak edilmiş olması yeterlidir.”⁴¹ Göktürk Yazıtlarında “ *Türk Tanrısı, Türk ulusu yok olmasın diye babam İlteriş Kağan ile anam İl-Bilge Hatun 'u gönderdi.*”⁴² ibaresi önemle vurgulanmaktadır.

“Orhun Kitabeleri'ne göre, Kutluk Hanın ölümünden sonra oğullarının anaları Bilge Hatun idareyi ele almıştır. Ana Bilge Hatun unvanını taşır. Bunun anlamı devletin bilgin ve egemen melikesi demektir. Oğulların eğitimi annelerine bırakılmıştır.”⁴³ Görüldüğü üzere Türklerde, *Annelik* vasfı kadına farklı bir kutsallık atfediyor ve onu değerli kılıyordu.⁴⁴ İslâmiyet öncesinde Hun, Uygur ve Oğuz Türklerindeki Hatun, Anadolu medeniyetlerinde önemi büyük olan kraliçeliğe benzer bir durumdaydı.

⁴⁰ Dulum, a. g. t. , s. 5.

⁴¹ Türkdoğan, a. g. m. , s. 42.

⁴² Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, Oğlak Bilimsel Kitaplar, 2.Baskı, İstanbul 2009,s.13.

⁴³ İnan, a. g. e. , s. 27.

⁴⁴ ... “Uygurlarda ana- ata ana-baba sözleri çok yaygındı. Uygur belgelerinde “Ak saçlı karı anam olarak annelerini anam tuğlu kutlu ağa diye adlandıran Uygurların eski şiirleri anneyi tuğluluk ve kutluluk tanımlarıyla onurlandırıyor. Annenin unvanı da burada hatun yerine ağa idi. Kırgız Türkleri, insanların en kötülerini ana sütü emmemiş ata nedir bilmemiş saçını güneşte taramış yani evde büyümemiş sözleriyle tanıtır. Türk mitolojisinde Oğuz Kağan gibi Türk büyükleri doğar doğmaz çok çabuk büyürlerdi. Ancak çocuğun bu gelişmesi annesinin sütünün ilk ağzını almadan olmazdı. “Daha fazla bilgi için bkz: Ali Güler, “*İlk Yazıtı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C.1, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 74- 75.

“Uygur Hâtunu, hükümdarlık renginde al elbise ve altından bir başlık giyip merâsim ile tahta çıkarılır ve maiyyetinde atlı kadın okçular bulunurdu.”⁴⁵

Eski Türklerde Hatunlar ve kağan anneleri yönetimle ilgili işlerde görev alır. Türklerde Hatun, hem kağan hem de halk tarafından saygı görürdü. “Uygur Devleti kurulmadan önce Uygur Oymağı beyi otoritesini tesis etmek için savaşırken annesi de halkın arasında düzeni sağlar. Halk arasında çıkan itilaf-ları çözümler ve davalara bakar. Hatta ceza verir”⁴⁶ Türk kadınının gerek Türk aile yapısının ve Türk millî kültürünün korunmasında ve geliştirilmesinde gerekse bütün Türk milletinin geleceğinin şekillenmesindeki hayatî ağırlığı ona önemli bir görev vermiştir.

B. İlk Türk- İslâm Devletleri' nde Kadın

İslâmiyet kadını hiçe sayan Arap toplumu için kuşkusuz geniş haklar getiriyordu. Cahiliye dönemi Arap toplumlarında insan bile sayılmayan, varlığı utanç vesilesi sayılan kadın İslâmiyet'in zuhuru ile değer kazanmıştır. İslâm inancına göre kadın ile erkeğin birbirine karşı üstünlüğü bulunmamaktadır. “İslâm dininde kadın erkek eşitliği her hususta değil, sadece insan olması açısından ve hukukî yönden kadın erkeğe eşittir. Kadınlar görevleri, biyolojik ve psikolojik yapıları bakımından erkeğe eşit değil; fakat manen ve hukuken eşittir.”⁴⁷

Kadını lanetli addeden inanışları İslâmiyet reddetmiştir. İslâmiyet, “Cahiliye adetlerinden biri olan kız çocuklarının diri diri gömülmesini şiddetle yasaklamıştır. Hz. Peygamber “*Hiçbir şeyde uğursuzluk yoktur.*” buyurarak kadını uğursuz sayma inancını yok etmiştir.”⁴⁸ İslâmiyet'in kadına verdiği değer, Türklerin yapısına uygun olması ve benzer diğer hususlar dolayısıyla Türkler, İslâmiyet'i kabulde tereddüt etmemiş olmalıydılar. İslâm dini için Kur' an-ı Kerim, İslâm peygamberi Hz. Muhammed' in İslâm'ı yaşama

⁴⁵ Baş, a. g. t. , s. 9.

⁴⁶ Dulum, a. g. t. , s. 6.

⁴⁷ Mustafa Kaplan, XVII. yy' ın İkinci yarısında Kayseri' de Kadın ve Aile, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara 2004, s. 14.

⁴⁸ Akgündüz, a. g. e. , s. 190.

noktasında göstermiş olduğu tavır, davranışlar- ki bunlara *sünnet* denilmektedir- ve Hz. Peygamberin sözlerini ihtiva eden *Hadisler* temel kaynak hükmündedir.

Kur'an-ı Kerim'de çok sayıda sûrede kadının hukukuna ilişkin bilgiler bulunmaktadır.⁴⁹ Kadınlar, İslâm dini ile layık oldukları değeri kazanmışlardır. "Hz. Peygamberin ifadesiyle '*Kadın- erkek bütün insanlar, tarak dişleri gibi birbirlerine eşittirler.*'"⁵⁰ Hz. Muhammed, eşlerine ve kızlarına saygı ve sevgi gösterme bakımından gerek sözleri ve gerekse davranışları ile Müslüman âlemine örnek teşkil etmiştir. İslâmiyet'i kabul etmeleri akabinde de Türklerde kadına verilen önemde değişiklik büyük ölçüde olmuştur diyemeyiz. İslâmiyet öncesi kullanılan şekliyle *Katun*, İslâmiyet'ten sonra *Hatun* şeklinde manasını uzun müddet koruduğu gibi, halkımız arasında da *Kadın* şeklinde bugünkü manasını kazanmıştır.

"*Selçukluların X. yy'da Anadolu'ya gelişlerine kadar, İslâmiyet'in tesirlerine rağmen, Türk kadını aktiftir. Günlük yaşamda yine erkekle beraberdir. Eve kapatılmamıştır. Harem henüz bilinmemektedir. Selçuk egemenliği 300 yıl kadar sürer. Bu safhada kadının sosyal durumu epeyce değişmelere uğrar. Bununla beraber erkekten yine kopmamıştır. Sanat ve kültür hareketleriyle ilgilidir. Kadınlar adına medrese, hastane ve vakıflar yapılmaktadır. İran'ın Kirman şehrinde Kutlu Türkan Hastanesi (1271), Kayseri'de bugün adına Tıp Fakültesi Kurulan Gevher Nesibe Şifahanesi (1206), Divrik'te Turan Melek Hatun Kütüphanesi (XIV. yy gibi)...*"⁵¹ İslâmî dönemde kaleme alınan eserlerden biri olan *Kutadgu Bilig*'de eski Türk geleneklerinin etkisi varsa da kadın hakları bakımından Orhun kitabeleriyle karşılaştırıldığında *Kutadgu Bilig*'deki düşüncenin eski Türk geleneklerinden uzaklaşmış olduğu görülür.

⁴⁹ Kur'an'da kadınların konumuna ilişkin bazı örnekler; "Sure No:4 Surenin ismi: Nisa, Ayet: 34, Kısaca konusu (Mealî) : Karı- koca ilişkilerinde doğruluk ve sadakatın önemi, Sure No:4 Surenin ismi: Nisa, Ayet: 129, Kısaca konusu: Kadına karşı adil davranılması gerekliliği, Sure No:4 Surenin ismi: Nisa, Ayet: 176, Kısaca konusu: Kadının mirastaki payı, Sure No:4 Surenin ismi: Bakara, Ayet: 221, Kısaca konusu: Evlenecek kadının Allah'a inanır olması lüzumu, Sure No:4 Surenin ismi: Maide, Ayet: 38, Kısaca konusu: Hırsızlık yapan kadına da erkek gibi eşit(elinin kesilmesi) cezanın verileceği" Daha fazla bilgi için bkz: Göksel, a. g. e. , s. 117- 118.

⁵⁰ Akgündüz, a. g. e. , s. 188- 189.

⁵¹ Göksel, a. g. e. , s. 128- 129.

“*Dostum sana kesin sözümü söylüyeyim. Kız doğmazsa, doğarsa yaşamazsa daha iyi olur.*”⁵² Bu suretle kız çocuğunu istenmeyen bir duruma düşürmüş bulunmaktadır. Kutadgu Bilig’ de Selçuklu kadını hakkında da ibareler bulunmaktadır.

“Selçuklu kültür çevresinde Türk kadını takva yanında, hayâ sahibi, temiz, el değmemiş, başka erkek yüzü görmemiş olmalıydı. Nitekim Yusuf Has Hacıp eserinin evlenme bahsinde: ‘*Eğer evlenmek istersen çok dikkatli ol ve iyi bir kız ara. Alacak kimsenin soyu- sopu ve ailesi iyi olsun.*’⁵³ Bu ifadelerde evlilik mefhumunun önemi üzerinde durulmuş olup etik değerler üzere hareket etme gereği İslâmî değerlerle sentezlenmiştir.

Anadolu üzerinde hâkimiyetlerini tesis eden Selçuklular, Anadolu’da kendi kültürel değerlerinin etkinlik kazanmasını temin etmişlerdir. Nitekim “Selçuklu medeniyetine ait belgelerde, gerek kabartmalarda gerekse renkli çini ve minyatürlerde kadın resimleri yapılmıştır. (Beyşehir Kubatabad)”⁵⁴ Selçuk sanatında erkek ile beraber kadının da resminin yapılması Müslüman Selçukluların Türk örf ve adetlerini yaşatmakta olduğunun bir delilidir. Nitekim İslâm inancının resim, heykel gibi sanat dallarını yasakladığına ilişkin bilgiler mevcuttur. Bunun muhtemelen putperestlikle bağlantılı bir anlayış dolayısıyla ortaya çıktığını söyleyebiliriz. “Bu dönemde Türk kadınında kaçgöç yoktur. Kadın, erkek konuşunu kabul eder. İkranda bulunabilir. Erkekler Hıristiyan kadınla evlenebilir, ancak İslâmiyet’i kabul etmesi için zorlanamaz. İnanç hürriyeti vardır.”⁵⁵ Göktürklerden beri devam eden Hatunun görevi Türklerin İslâmiyet’i kabulü sırasında ve sonrasında kurulan Karahanlı ve Selçuklu devletlerinde devam eder. “Tuğrul Bey’in Hatunu *Altun-Can Hatun* ile Melikşah’ın annesi *Terken Hatun*⁵⁶ siyasi alanda, II. Kılıçarslan’ın kızı

⁵² Kutadgu Bilig, Karahanlılar zamanında yazılmış ilk İslâm Türkçe bir eserdir. Bu siyasal ve toplumsal bir öğüt kitabıdır. Yazarı Yusuf Has Hacıp’ dir. Daha fazla bilgi için: İnan, a. g. e. , s. 34- 35.

⁵³ Güler, a. g. m. , s. 77.

⁵⁴ İnan, a. g. e. , s. 37.

⁵⁵ Göksel, a. g. e. , s. 131.

⁵⁶ ... ”Selçuklu hükümdarı Sultan Melikşah’ ın karısı Terken Hatun devlet idaresinin her sahasında etkili bir mevkie sahipti. Terken (melike demektir.) Hatun ilim ve Edebiyat adamlarını himaye ederdi. Daha fazla bilgi için bkz: Altındal, a. g. e. , s. 11.

Gevher Nesibe sosyal yaşamda vakıf kurucusu, Anadolu Ahileri'nin kurucusu Ahi Evren'in eşi *Fatma Bacı* ise toplumsal ve ekonomik yaşamda *Bacıyan-ı Rum'un* teşkilâtçısı olarak karşımıza çıkar.⁵⁷

İlk Müslüman Türk Devletlerinden biri olan Selçuklu Devleti'nde Hatunun eski Türk devletlerinde olduğu gibi önemli görevleri vardır. Sultan ile birlikte seferlere katılan Hatun eski Türklerde olduğu gibi yönetimde söz sahibidir. Bunun göstergeleri kendilerine ait ordularının ve gelirlerinin oluşudur.⁵⁸

Konumuzun ilerleyen safhalarında ele alacağımız Osmanlı'da kadınlar saltanatı mefhumu Selçuklularda da dile getirilmektedir. Ancak kadınların çabaları devleti yıkıma sürüklemek olarak algılanmamalıdır.

“Uygurlar Devrinden itibaren hükümdarların eşleri *Terken* unvanını da taşıdılar. Bu unvan Karahanlılar ve onların yolu ile Selçuklular ve Harizmşahlar gibi Müslüman Türk Devletleri'nde de kullanıldı... Yine Selçuklular Devri'nde Erzurum-Bayburt bölgesi Saltuklular'ın elinde bulunuyordu. Bu beyliğin 1191–1201 yılları arasında 10 yıl Saltuklu Prensesi *Mama Hatun* tarafından idare edildiğini biliyoruz.”⁵⁹ Karahanlılar ve Selçuklular'da *Terken* unvanını taşıyan sultanların eşleri sadece hükümdarlara ve siyâsî meselelere tesir etmekle kalmıyor; bizzat idare ve siyaset içinde de mühim roller oynuyorlardı. Anadolu

⁵⁷ ... “Anadolu'da kurulan *Bacıyan-ı Rum* teşkilatında yer alan kadınlar askeri, toplumsal ve ekonomik alanda faaliyet gösterdiler. Savaşçı özellikleri bulunan Bacılar, Kayseri şehri örneğinde olduğu gibi Moğollara karşı şehir savunmasında yer aldılar. Toplumsal görev olarak, Ahi tekke ve zaviyelerinde kalan Türkleri ağırladılar. Bacıların çalıştıkları alanlardan birisi ise dokumacılıktır. Moğol baskısı sonucu uclara yönelen bacılar dokumacılığı oralara kadar taşıdılar.” Daha fazla bilgi için bkz: Mikail Bayram, “*Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı*”, *Türkler VI*, Yeni Türkiye Yayınları Ankara, 2002, s.373- 375.

⁵⁸ ...“Büyük Selçuklu Sultanlarından Tuğrul Bey, kardeşi İbrahim Yınal tarafından Hemedan'da sıkıştırılınca Oğuz askerlerini yöneten eşi *Altuncan* Tuğrul Bey'in yardımına koşarak O'nu kurtarır. Orduları dışında ikta gelirleri de bulunan Hatun oldukça nüfuzludur. Devletteki etkinliğinin bir sonucu olarak Melikşah'ın kızı *Mahmelek* babası Melikşah yerine annesi *Terken Hatun*'dan istenir. Hatunun askerî ve ekonomik güce sahip olması zaman zaman devlet için tehlike yaratır. Hatun bu güçleri ile kimi zaman feodal beyler gibi devlet içinde devlet oluşmasına neden olur ve ülkeyi tehlikelere açık duruma getirir. Alp Arslan'ın kız kardeşi *Gevher Hatun* kocası İl-basan'ı kurtarmak ve Sultan Melikşah'a karşı mücadele etmek için Yabgulu Türkmenlerle işbirliği yapar ve devletin düzenini bozar. Melikşah'ın karısı *Terken Hatun* ise Melikşah'ın ölümünden sonra beş yaşındaki oğlunu sultan yapmak için mücadele eder ve devletin içten yıpranmasına neden olur.” Dulum, a. g. t. , s. 9.

⁵⁹ Faruk Sümer, “*Türkmen Kadınları Hakkında Notlar*”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Temmuz, S. 31, İstanbul 1989, s. 8- 9.

Selçuklu ve Beylikler döneminde kadın her hususta değerini korumuştur. Aile hayatının esas unsuru sayılarak sözüne değer verilmiştir.

C. Osmanlılar Dönemi'nde Kadın

1. Yönetici Ailede Kadın

Selçuklulardan gelen kadının özgür yaşantı anlayışı, Osmanlıların ilk çağlarında da kadınların toplumsal etkinliğinin idamesinde kendini göstermişti. Devletin her şeyin üstünde tutulduğu Osmanlı'da padişah idaresindeki hanedanın kendini ve egemenliğini yeniden üretmesi büyük önem taşımaktaydı.

Türk töresinin ve İslâmî unsurların sentezinin oluşturduğu Osmanlı medeniyetinin üç kıtaya yayılmasında, devletin bir dünya devleti haline gelmesinde, Osmanlı kadınının da erkeği kadar katkısı olmuştur. Aileye verilen öneme bağlı olarak bu müessesenin kurulması ve devamı için birtakım tedbirler alınmıştır.

Hanedan ailesinin teşekkülü noktasında farklı uygulama yollarına gidilmiştir. Padişahların çok eşle evlilik yaptıklarına dair bilgiler mevcuttur. Bu evlilikler dikkat edilirse genellikle hanedan dışından yapılırdı. Evlilik uygulamalarında kültürel arka plan, dinsel inançları pek göz önünde bulundurulmamaktaydı.

Orta Asya geleneğinden esinlenerek akınlar esnasında eş edinme geleneği mevcuttu. Cariye tutma geleneği⁶⁰ İranlılardan ve evlilikler yoluyla bağlaşımlar ve anlaşmalar yapma düşüncesi de Bizanslılardan öğrenilmiş olmalıdır. Evlilikler devletin dış politikasının şekillenmesinde önemli bir amil olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶¹ Kadına farklı bir bakış açısının *Harem* hayatı ile başladığını söyleyebiliriz.

⁶⁰ ... "İran ve Bizans Haremi Türk sarayına örnek olmuş ve sonunda emir ve fermanları ile XV. yy' da saray, harem ve selamlık diye ikiye ayrılmıştır. Bu durum devlet görevlilerinin sarayında da tatbik edilmiştir." Daha fazla bilgi için bkz: İnan, a. g. e. , s. 57

⁶¹ ... "Osmanlı döneminde I. Murat' ın kızı Nefize Sultan, Osmanlı ve Karaman orduları arasında aracılık yapmıştır. Kocası Karamanoğlu Alaaddin' den dolayı bu elçiliği üstlenen Nefize Sultan ' dan sonra 1499' da 2. Bayezid ' ın kız kardeşinin Memlük Sultanı Kansu' ya gönderilen heyette yer aldığını görüyoruz. Kanuni Sultan' ın eşi Hürrem Sultan ve kızı Mihrimah Sultan Polonya kralı ile mektuplaşmıştır. Ayrıca Fatih dönemine kadar kadınların yüzleri kapalı değildir. İstanbul' un fethiyle imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti, İran ve Bizans saraylarının da etkisiyle eski geleneklerinden kopmaya başlamıştır." Daha fazla bilgi için bkz: Altındal, a. g. e. , s. 49.

“Oğuz adetlerine göre eski Türklerde şehzade Türk babadan olursa (*Tekin*) adı verilirdi. Anası Türk olan hakan kızlarına da (İnal) denilirdi. Hakan olmak için mutlak surette tekin babadan ve inal anadan gelmek lazımdı.”⁶² Osmanlılarda bu geleneği sürdürmüşlerdir.

“ Padişahlarla evlenen kadınlar *Kadın Efendi* statüsüne yükselirler. Diğerleri ise 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. kadın efendi şeklinde isimlendirilirdi. Padişahın evlendiği ilk kadın genellikle Baş kadın Efendi olurdu. Kadın Efendilerden birisi vefat ederse veya padişahтан ayrılırsa yerlerine padişahın tercih ettiği gözdelerden birisi kadın efendi olurdu. Kadın Efendilere *Haseki* de denirdi. Yalnız gözde ve en çok sevilen kadın efendilerle, çocuk sahibi olanlar bu unvanı alırlardı.”⁶³ Osmanlı ideolojisinde kadının saygıdeğerliği, tartışmasız kabul edilen bir olgudur. Bu bağlamda “Padişah annelerine mehd-i ulya veya Valide Sultan denilirdi.”⁶⁴

Osmanlı Haremünde en yüksek makamı Valide Sultanlık teşkil etmekteydi. “*Haremde Valide Sultan’ın saygınlığı en ileri düzeydeydi. İzin vermedikçe huzurunda konuşulmaz, el pençe divan durulur; Valide Sultanlara resmen, Moğol İhanlarının annelerine özgü “mehd-i ulya” unvanı verilir, yazılı buyruklarına “hükümnâme” denir... Buna karşın cariye kimlikleri, üstü örtülü devam ederdi.*”⁶⁵ Valide Sultanlar, oğulları ile birlikte oğullarının görevlendirildikleri sancaklara giderlerdi. Oğulları, rakiplerine karşı başarı elde edip tahta geçince beraberlerinde Topkapı Sarayı’ na yerleşirlerdi.

“Valide Sultanlar, oğullarından ekseriya büyük bir hürmet görürlerdi. Kendilerine *Paşmaklık* adıyla haslar tayin olunur ve darphaneden de muayyen aidatları bulunurdu.”⁶⁶ Bu gelirleri ile önemli oranda hayır eserleri vücuda getirmişlerdir.

⁶² Enver Behnan Şapolyo, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul, s. 163.

⁶³ Doğan, a. g. e. , s. 61.

⁶⁴ ...“Birinci tabir daha eski olup diğer bazı şark devletlerinde de kullanılmıştır; valide sultan tabiri ise rivayete göre ilk defa üçüncü Murad tarafından validesine verilmiş ve sonra umumileşmiştir.”Daha fazla bilgi için bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’ nin Saray Teşkilatı**, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 154.

⁶⁵ Sakaoğlu, a. g. e. , s. 17.

⁶⁶ Ahmet Akgündüz, “*Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı’ da Harem*”, **Türkler X**, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, s. 334.

“Padişah çocuk ise valide sultan *naibe-i saltanat*⁶⁷ olur. Padişah sefere veya seyahate çıktığı zaman ise taht muhafızı denen naiblik, valide sultana verilmez, veliahde veya padişahın diğer bir şehzadesine, sadrazama veya diğer bir vezire verilir. Naibe-i saltanat olan valide sultanların sayısı üçtür. I. Mustafa'nın validesi, sultan oğlunun şuuru yerinde olmadığı için her iki saltanatında da 4 yıl ara ile cem'an 1 yıl 6 ay 26 gün naibe oldu. Kösem Sultan, önce büyük oğlu 4. Murad'ın çocukluk yıllarında naibelik yaptı. (8 yıl 8 ay 28 gün) sonra çocuk olan torunu 4. Mehmet için naibe oldu. (3 yıl 26 gün) ikisinin toplamı 11 yıl 9 ay 24 gündür. Hadice Tarhan Sultan, çocuk olan oğlu 4. Mehmet'e Kösem Sultan'ın düşmesinden sonra naibe oldu. (5 yıl 12 gün)”⁶⁸

Bu şekilde *naibe* sıfatıyla kadınların üstlendiği bir takım sorumluluklar zamanla kadınların yönetim işlerine müdahale ettikleri şeklinde algılanmıştır. Bu durum Tarihe *kadınlar saltanatı* olarak geçen dönemi gündeme getirmiştir. Osmanlı'da Kadınlar Saltanatı neydi, neyi ifade ediyordu? Bildiğimiz kadarıyla kuruluşundan nihayetine kadar Osmanlı'da ataerkil bir ideoloji egemen olmuştur. Tarihin bütün kahramanlarının künyelerinin de de *baba* adını içermesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Örneğin Ertuğrul oğlu Osman. Annesinin adı neden yok? Sorusu zihinlere takılmaz.⁶⁹ Zihinlere takılan büyük oranda kadınların Osmanlı'nın sonunu getirdiği noktasındaki iddiadır.

Kadınlar Saltanatı, Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah eşleri, anneleri, kız çocuklarının devlet yönetimine müdahale ettikleri, hatta zaman zaman bizzat devleti yönettikleri dönem olarak kaynaklarda zikredilmektedir. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama dönemine girmesi olarak açıklanır. Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonlarında başladığı ve 1656 yılında Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam oluşuna kadar devam ettiği söylenmektedir. Osmanlı Devleti'ne bakış açımız seferler, yenilgiler, aziller ve idamlarla sınırlı bulunmaktadır. Padişahların anneleri, hanımları ve kızları ile ilgili yeterli bilgiye sahip değiliz.

⁶⁷ Naibelik, hükümdar yokluğu, ya da var olmasına rağmen küçük yaşta oluşu gibi sebeplerle hükümdar adına devleti yönetme yetkisini annelerinin üstlenmesi olarak açıklanabilir.

⁶⁸ Yılmaz Öztuna, **Osmanlı Devleti Tarihi (2)**, Faisal Finans Kurumu Yayını, İstanbul 1986. s.18- 19.

⁶⁹ Sakaoğlu, a. g. e. , s. 11.

İsimleri sıkça anılan Hürrem, Nurbanu, Safiye, Kösem, Turhan gibi kadın sultanlar da maalesef önyargıların esiri durumundadır. Her devletin sevapları ve günahları bulunmakta; Ancak 21. yy'ın mantığıyla o dönemi anlamaya çalışmak gerçeklere ulaşma noktasında önemli bir sorunu teşkil etmektedir. Herkes o günün atmosferini düşünmeden değerlendirme yapmakla meşguldür.

600 yıllık bir geçmişe sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet yönetiminde padişahlar kadar onların eşleri, anneleri de söz sahibiydi. Bu durum diğer monarşik yapıdaki devletlerde de görülen bir durumdu.⁷⁰ Lakin Osmanlı Devleti'nin diğerlerinden farkı padişahların eşlerini cariyeler arasından seçmeleri ve onlara resmî nikâh yapmaktan kaçınmalarıydı. Bu kural yükselme döneminde yerleşmiş, padişah eş- ailelerinin padişahı etkilemesini engellemek amaçlanmıştır.

Kadınların güçlendiğini söylemek, erkeklerin güçsüzleştiğini söylemekle aynı anlama gelir, bu sürecin Kanuni ile başladığı düşünülürse ifadenin yanlışlanabilir olduğunu görürüz. Bu durumu, Kardeş katli ve sonrasında gelen kafes hayatı anlayışının devleti yönetecek şahsiyetler üzerinde birtakım olumsuz etkilere yol açmasıyla gelen bir süreç olarak açıklayabiliriz. Söz konusu rolün kaynağı, kadınların erkekler üzerinde bir güç kazanmasından çok; iç ve dış koşulların karmaşıklaşması süreci içerisinde hanedanın erkek ve kadın üyeleri arasında yeni bir iş bölümüne gidilmiş olmasıdır.

Bütün bu anlatılanlardan hareketle yönetimde etkin olan “*Kadınların bu süreçte eski dinlerine döndüklerini, iyi bir Müslüman olmadıklarını söylemek gibi yanlış manalar çıkarılmamalıdır. Bütün bu anlatılanlar, kadınların da saltanata karşı ne kadar alakalı olduklarının delilleridirler ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde kadın dört duvar arasındaydı şeklindeki itirazlara karşı da müşahhas bir cevaptır.*”⁷¹ Osmanlı hanedanında padişah devletin yüceliğini, erişilmezliğini, gücünü, cezalandırıcılığının kesinliğini, iradeyi temsil

⁷⁰ ...“Sözünü ettiğimiz dönem Avrupa'nın da Kadınlar Saltanatı sayılabilir. Daha önce de Akitanyalı Eleanor ya da Kastilyalı Isabel gibi kadın hükümdarlar görülmüştü. Ama 16. yy'da Fransa'da Catherine de Medici..., Hollanda da naibe Mary vardı. Osmanlı hanedanının haseki ve valide sultanları bunlardan bazılarıyla mektuplaşmışlardı.” Daha fazla bilgi için bkz: Murat Belge, **Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 134.

⁷¹ Ahmet Akgündüz - Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, OSAV Yayınları, İstanbul 1999. , s. 202.

ederken hanedanın kadın üyeleri de hoşgörü, şefkati temsil etmişlerdir. Söz konusu dönemde yaşayan padişahların küçük yaşta olmaları ve ruhsal rahatsızlıklarından doğan zaafiyetlerin sorumluluğu kadınlara yüklenilmeye çalışılmıştır. Çocuk doğurmuş bir hasekinin kendi oğlunun saltanatı için elinden geleni yapmasından daha doğal bir şey bulunmamaktaydı.

Kadınlar, “*Kendi dünyalarında hırslar, kıskançlıklar yaşasalar da arılar kraliçesinin egemenliğindeki kovan düzenini andıran bir iç dayanışmayı daima korudular; padişahları haremsiz, cariyesiz bırakmadılar. İçeride padişahla nasıl yaşadıklarını dışarıya sızdırmama konusunda da başarılı oldular. Onların eksik yanları ne kadar zeki, öngörülü olsalar da devletin yönetsel, hukuksal düzenini, maliyesini, askeri gücünü hele coğrafyasını ve tarihini bilemeyişi idi.*”⁷² Bu gerekçeyle atıldıkları siyaset hayatı onların farklı şekillerde algılanmasına neden olmuştur. Oysa Türk devletlerinde hakan- hatun yönetim erkinde hep bir arada bulunmuşlardır. Kadınlar Saltanatı denilen dönem Haseki Sultan’ la başlar. Daha sonra Nurbanu, Safiye, Kösem ve Turhan Sultan ile valide sultanlara devredilir. Belki de vatanlarından koparılarak gelmiş bulunmaları onların ellerine geçen fırsatı en iyi şekilde değerlendirmelerini sağlamıştı. Sadece kadınlar değil başarılı devlet yöneticilerinin de ön plana çıkmaları bu denli baskı ortamında yetişen şehzadeleri biraz geri planda bırakmaktaydı.

2. Yönetilen Zümrede Kadın

a. Osmanlı Türk Ailesinde Kadın

Aile, bir kültürel çevreye aidiyeti temsil eden kurum olma özelliği taşır. Aile bireyleri eski zamanlardan beri birlikte üretme ve tüketme amacını ifa için ortak bir çalışma alanı oluşturarak varlıklarını sürdürme politikası gütmüşlerdir.

Osmanlı ailesi patriarkal yani ataerkildir. Ancak kadının değeri de azımsanmayacak ölçüdedir. “Osmanlı ailesi dinî bir işleme kurulur, Bu bir ka-

⁷² Sakaoğlu, a. g. e. , s. 13.

yuttur. Bu nedir? İmam nikâhı çok şart mıdır? Evet, anane olarak şarttır. Hıristiyanlarda bu mutlaka kilisenin defterine kayıtla mümkündür. Dinî bir nikâh yapılır yani onlar böylece aile olur. Bu ailede ölüm halinde miras taksimi de gene dinî kurallara göre yapılır.”⁷³ Kuruluş döneminde tek eşli evlilik yaygın olan bir uygulamaydı. Kuşkusuz, bu olguda Kuruluş döneminin hareketli yapısının etkisinin yanı sıra çok eşli evliliğin dinsel yükümlülüklerinin pratikte ortaya koyduğu güçlüklerin etkisi vardır.

Osmanlı toplumunda hiç evlenmeden yaşayan pek yokken evlilik ortamı genelde aileler tarafından hazırlanır ve görücü usulü esas alınır. Namus her şeyin önünde tutulur ve buna sadece evlilikte değil yaşamın her alanında riayet edilirdi.

Yabancı seyyahlar genel olarak Türk kızlarının evlenme yaşlarının oldukça küçük olduğunu bildirmektedirler. Rum kızlarının on iki Türk kızlarının daha küçük yaşlarda evlendiklerini yazarlar. Farklı din mensupları arası evlilik Osmanlı Toplumunda pek karşılaşılmayan bir olgudur⁷⁴ Bir mahalledeki evlilik olayına mahalle halkının katkısı kaçınılmazdı. “Kuruluş döneminde kadın devletin güvencesi altındadır. Üstelik bu güvence sadece Müslüman tebaaya değil, Müslüman olmayanlara da sağlanıyordu.”⁷⁵ Osmanlı aile hayatındaki mahremiyet önem arz ederdi. Konakların giriş kapısında bulunan kapı tokmakları gelen kişinin kimliğini anlamak için farklı şekillerde dizayn edilirdi. Gelen kişinin beyefendi mi? Hanımefendi mi? olduğunu anlamak için kapı tokmaklarının tınısı ev sahibine bilgi verirdi. “Batılı araştırmacılar Türk kadınlarının iffetlerinin Türkler için çok önemli olduğunu iffetlerini korumak için güneş ışığının dahi içeriye giremeyeceği şeklinde kadınları eve kapattıklarını yazarlar.”⁷⁶ Ancak bu türdeki görüşler efsane niteliğinde olup; doğru değildir. Bununla birlikte İslâmiyet, mahremiyet inancını getirmiştir.

⁷³ İlber Ortaylı, **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s. 36.

⁷⁴ ...“Birçok geleneksel toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da ayrı dinden gruplar arasında evlenme pek azdı. Dini hükümler; Müslüman erkeğe bu hakkı vermekle birlikte, gayrimüslim cemaatler bu gibi gelişmeleri canla başla önlemekteydiler. Bazı yerlerde görevli Müslüman memurların veya tacirlerin geçici olarak Hıristiyan kadınlarla evlendiği görülmüştür; (muta nikâhı) Ancak bu tür evliliklere de az rastlanmaktaydı.” Daha fazla bilgi için bkz: Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s. 105.

⁷⁵ Doğan, **Doğuştan Günümüze Türk Ailesi**, s. 50.

⁷⁶ Gürsoy Şahin, İngiliz Seychatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2007, s. 301.

Bunu kadının namus mefhumunu koruma amacıyla değerlendirmek gerekir. Ancak kadını kapalı kapılar ardına saklamamıştır. Bir kere sadece evde bulunan bir kadın profilinin çizilmesi akla da uygun gelmemektedir. Kamusal alanda da zamanla yer alan Osmanlı kadını çarşıya pazara gitmektedir. Evin sahibesi olan kadının giyinişi, başındaki örtüden ayaklarında bulunan terliklere kadar uyum içinde olurdu. Kadın evine düşkün, temizliğine meraklı, kocasının ihtiyaçlarını giderecek niteliklere sahipti. Böyle olunca yuvasının hürmete şayan, şerefli bir unsuru olan kadın profili karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı kent kadınının kaynaklardaki yaygın görüntüsü “ev kadını” statüsünde ve mutlaka ilköğretimi (sıbyan mektebini) bitirerek ailenin yaşatılmasında ve sürdürülmesinde en etkili rol sahibi olarak betimlenir. Bu kadın çocuk bakımı ve terbiyesinde Osmanlı ailesinin en önemli kişisidir. Kent kültürü ile ilgili araştırmalar Osmanlı kent kadınının toplumsal ve ekonomik hayatta rol ve sorumluluk aldığını göstermektedir.

“Kanuni Dönemi’ne ait fermanlar çamaşırhane işleten ve köle ticareti yapan kadınlardan söz etmektedir. Bir dayanışma örgütü olan vakıflarda da çalışan kadınların yanı sıra vakıf kurucusu kadınların sayısı da bu dönemin dikkat çeken kadın faaliyetleri arasındadır.”⁷⁷ Kadın- erkek eşitliği algısı Osmanlılarda da tartışılan konuların başını çekmektedir. “*Erkek, kadının toplumsal hayattaki sınırlı konumu nedeniyle ailenin dışarıya ve toplumsala açılan tek penceresidir.*”⁷⁸ Ancak bu sınırlı konum onun her açıdan erkeğe bağımlılığını ifade etmemelidir. Yaradılış itibarıyla hassas niteliği ön plana çıkan kadının gücü yetmediği hususlarda işlerini yürütmesini kocası marifetiyle sağladığı fikri akla daha yatkın gelmektedir. Mahremiyet algısıyla değerlendirme yapan zümreler kadının kıyafetini temele alarak toplum yaşantısında da kadını kıyafeti gibi kapalı bir çerçeveye hapsedmişlerdir.

“Kadınlar çok defa ferace adı verilen tek parça bir elbise giyerlerdi. Bu kıyafet başın üzerinden geçirilip çenenin altında iğnelenir, belin etrafında bağlanırdı. Yüzü kalın bir peçe örterdi. Daha yüksek seviyedeki Türk kadınları

⁷⁷ Doğan, *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, s. 82.

⁷⁸ İsmail Doğan, *Osmanlı Ailesi- Sosyolojik Bir Yaklaşım-*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 71.

çarşaf giyer, peçeleri de bazen şeffaf olurdu.”⁷⁹ Kıyafet noktasında genelde hem erkekler hem de kadınlar açısından bol ve rahat giysiler sıklıkla tercih edilmekteydi. Bir de Osmanlı ailesinde hizmetkâr olarak görev yapan hanımlar mevcuttu. “Çok fakir olmadıkça orta sınıf halkın dahi evlerinde yardımcılar vardı. Kölelik Osmanlı’ da saray ve Konak’ta kullanılırdı ve Kafkasya’dan gelen cariyeler de konak hizmetlisi olarak kullanılırdı.”⁸⁰

Köylü kadının konumuna baktığımızda “ Ekonomik şartların da tesiriyle Orta Asya’dan çıkmadan önceki geleneklerini koruyan köylü kadını, İmparatorluğun bünyesinde kocasıyla her işi bölüşmektedir. Tarıma ilaveten evdeki halı, kilim ve kumaşına kadar dokur. Üretimini sürdürür. Kadın, erkekle aynı koşullarda tarladadır, iştedir.”⁸¹

b. Gayrimüslimlerde Kadın

Osmanlı Devleti’nde millet kavramı içinde ifadesini bulan topluluklar, çeşitli bölgelerde oturmakta ve birbirlerinden farklı dilleri konuşmaktaydılar. “Her siyasî ve sosyal sistem gibi İslâm’da da kendine inananlarla inanmayanlar arasında bir ayırım vardır.

İslâm dini, dil ve ırk esasına dayanan milliyet anlayışını reddetmiş; bunun yerine toplumun temel bağlantı ve birleşme faktörü olarak yalnız düşünce birliğini seçmiştir. Din konusundaki seçimi de bütünüyle kişinin iradesine bırakmıştır.”⁸² Osmanlı Devleti’nde de bu gelenek varlığını sürdürmüştür. “Osmanlı topraklarında Türk, Musevi, Bulgar, Rum kadınlarıyla Yörükler ve Türkmenlerin kıyafetleri daha ilk bakışta birbirlerinden ayrılır. Rum kadınları daha çok Avrupaî kıyafetleri tercih ederken, Bulgar kadınları nadediren çorap giyerler, hiç şalvar giymezler.”⁸³ Böyle bir uygulama ile dış görünüşte farklılık yolu izlenmiş olduğu düşünülebilir. Fertlerin mensubu

⁷⁹ Şahin, a. g. e. , s. 309.

⁸⁰ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s. 172.

⁸¹ Göksel, a. g. e. , s. 130- 131.

⁸² Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi**, Risale Yay. , İstanbul 1990, s. 18.

⁸³ Ulvi Keser, “19. yy Selanik Sosyal Hayat, giyim kuşam tarzı ve Kadınlar” **Toplumsal Tarih Dergisi**, Aralık 2006, S.156,Tarih Vakfı Yayınları, s. 66.

olduğu zümrenin kisvesini giymeleri onların dışlanmışlığından ziyade mensubu bulunduğu millete aidiyetini göstermektedir. Nitekim bugün bile her toplumun birbirinden farklı yöresel kıyafeti mevcuttur. Bu durum onların kültürlerinden izler taşıması hasebiyle günümüzde gururla sergilenmektedir.

“ Gelenek olarak Türk- İslâm, Ermeni ve diğer Doğu Hıristiyan ailesinde babanın erkek evlâdlar ve eşleri ve torunlar üzerinde otoritesi vardır. Ama bu hukukî bir yetki olmayıp ailenin ilişkileri, malî işleri, etrafla olan sorunların çözümü ve aile bireyleri arasındaki hakemlikten ibaret geleneksel bir görevdir.”⁸⁴ Evlilik kurumunun oluşturulmasında eşler arası yaş farkını gözeten, tek eşli evlilik tutumu gayrimüslim halklarda da vardı.“Ortodoks uygulamanın tersine, bazı yerlerde kadın kocasının evini terk edince dönmesi istenmezdi.”⁸⁵ Gayrimüslimlerin kendi inanç sistemlerindeki kuralları yaşamlarında uyguladıkları gibi bazı konularda Şer’î Mahkeme’ye başvurdıklarını ve haklarını aradıklarını görüyoruz.

⁸⁴ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.126.

⁸⁵ İlber Ortaylı, **Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 66.

1. Bölüm

18. YY ‘ DA KAYSERİ’ NİN DURUMU

1. 1. Kayseri Adı

Kayseri, binlerce yıllık tarihî geçmişe sahip olması dolayısıyla birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.

“Kayseri, milattan önce kurulmuş bir şehirdir. Bu şehre ilk defa “*Kanisti*” adı verilmiştir. Asurlular dönemine rastlayan çağlardaki bu ad, daha sonra “*Mazaka*” olarak değişmiştir. Bu adın, Kapadokyalıların atası “*Mechus*” ya da “*Mosoch*”tan geldiği ifade edilir. Bir başka görüş de “*Mazak*”ın Grekçe “*Mazaka*”ya dönüştüğü şeklindedir. Bu adın Frig dilindeki Zeus anlamına gelen Mazeus’tan gelmiş olabileceği de öne sürülmektedir. En uygun şekli de bu olmalıdır. Çünkü bulunan eski paralar üzerinde bu ifadelere rastlanmıştır. Kayseri bir ara “*Eusebeia*” adını da almıştır. Bu adla I. Kapadokya Krallığı’nın başkenti olduğu da kaynaklarca ifade edilmektedir. Kapadokya Kralı, Roma İmparatoru’nun onuruna, şehre “*Kaisareia*” adını vermiştir. Şehir bu adla ün bulmuş ve gelişmiştir. Şehrin bugünkü adını alışı ise 7. yüzyılda Arap ordularının şehri ele geçirmesinden sonraya rastlar. O da “*Kaisareia*” adının “*Kayseri*” şeklinde okunuşundan ibarettir.”¹

Kayseri’nin tarihî geçmişini Kayseri yakınlarında bulunan Kültepe’deki Kaniş Karum’unda yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen malzemeler aydınlatmaktadır. “Kayseri, M.Ö. 3500 ile M.S. 2000 olmak üzere 5500 yıllık

¹ Özgür Kılıç, **Kayseri’de Ticaret Dili**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006, s. 2- 3.

uzun bir geçmişe sahiptir. Selçuklular ve bazı beylikler döneminde coğrafi mevkii ve Ortaçağ geleneği itibariyle *Darülmülk*; sefere çıkış merkezi olması dolayısıyla da *Darülfetih* unvanının verilmesi de söz konusu olmuştur.”²

1. 2. Kayseri’ nin Konumu ve Tarihçesi

1. 2. 1. Konumu

Kayseri, Türkiye’nin önemli kültür ve ticaret merkezlerinden biridir. Tarih boyunca böyle bir öneme sahip olan Kayseri’ye İslâm öncesi dönemlerde; Hititler, Firigler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, İslâm sonrası dönemlerde Büyük Selçuklular,

Danişmentliler, Anadolu Selçukluları, Moğollar, İlhanlılar, Eratnalılar, Dulkadirliler, Karamanoğulları ve Osmanlı Devleti egemen olmuşlardır. Kayseri böylece önemli siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelere tanıklık etmiştir.

Tarihî seyri içinde Kayseri hakkında incelenen kaynaklardan edinilen bilgilere göre; “Kayseri şehrinin ilk kurulduğu yer, bugünkü şehir merkezinin 2 km güneybatısındaki eski şehrin dağı olarak adlandırılan lav akıntılarının üzeridir. Bugünkü Kayseri’nin çekirdeğini Kayseri Kalesi oluşturmaktadır.”³

Bulduğu konum itibariyle dünyanın en eski şehirlerinden biri olan Kayseri, “Klasik çağlarda Kapadokya adı verilen ve Kızılırmak’ın güneyinde bulunan bölgede Erciyes Dağı’nın kuzey etekleriyle kuzeyindeki ova üzerinde yer almıştır. Kuruluş tarihi milattan önce oldukça geç bir tarihe uzandığı tahmin edilen Kayseri şehrinin bugün üzerinde kurulduğu mevkiye hangi tarihten itibaren yerleştiği konusu ihtilafıdır.”⁴ Kayseri, çevresine göre daha elverişli koşullara sahip olması nedeniyle binlerce yıldan beri yoğun bir yerleşim hareketine sahne olmuştur. “Anadolu’nun en eski yerleşim merkezlerin-

² Mustafa Keskin, Mehmet Metin Hülagü, **Geçmişteki İzleriyle Kayseri**, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri 2007, s. 2.

³ Kaplan, a. g. t. , s. 6.

⁴ Keskin, M. Hülagü, a. g. e. , s. 2.

den olan Kayseri; coğrafi bakımdan Orta Anadolu'yu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya; Batı Anadolu'yu, Mezopotamya ve Mısır gibi tarihî ve kültürel bakımdan çok önemli medeniyet muhitlerine bağlayan güzergâhta bir kapı konumundadır.”⁵

1. 2. 2. Tarihçesi

1. 2. 2. 1. Türklerin Hâkimiyeti Öncesindeki Dönem

Tarihin en eski zamanlarından bu yana hem dinî hem de ticarî merkez durumunda olan şehir, askerî ve ticarî yolların kavşağında yer alması dolayısıyla her zaman önemini korumuştur. Hatta bu özelliğinden dolayı da birçok kavmin ele geçirmek istediği bir yer olmuş ve eski çağlardan itibaren sayısız millete ev sahipliği yapmıştır. “Kayseri’de bilinen ilk yerleşim yeri ise Hititlerin M.Ö. 2000’li yıllarda kurduğu Kültepe (Kaniş) höyüğüdür.”⁶

Bu höyük, İç Anadolu’daki önemli höyüklerden biri olup, yalnız Kayseri’nin değil Anadolu’nun geçmişini aydınlatması bakımından da önemli bir yerleşim yeridir. Kayseri yakınlarında bulunan *Kültepe*’de Asur ve Hititlere ait çok sayıda sanat eseri bulunmuştur.

“Kayseri, Eski Anadolu Tarihi içinde, Kalkolitik Çağ’dan başlayarak; Erken Hitit Devri, Asur Ticaret Koloni Çağı, Eski Hitit Krallığı, Hitit İmparatorluğu, Geç Hitit Demir Devri geçirmiş, *Mazaka* ve *Eusebia* adları ile anılmış. Hititler, Frigler, Medler, Persler, Büyük İskender, Ermeniler, Sasaniler, Romalılar sonra da Bizanslılar tarafından idare olunmuştur. Kayseri’ye M.S. 17 yılına doğru bir Roma eyaleti haline koyan İmparator Tiberius (M.S.14–37) tarafından, manevi babası Augustus’un hatırasına izafeten, Caesarea ismi verilmiştir. Bu isim daha sonra Arap kaynaklarında *Kayseriye* ve *Kayseri* tarzında yazılmıştır. Caesarea, bilinmiş olduğu üzere Roma hükümdarlarına verilen bir unvandı.”⁷

⁵ Sonay Kekeçoğlu, *Şer’îye Sicillerine Göre Kayseri’de Gayrimüslimler (1800- 1850)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2007, s. 18- 19.

⁶ Halit Erkiletlioglu, *Kayseri Tarihi*, Kayseri İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri 1993, s. 4.

⁷ Mikail Bayram, *Selçuklular Zamanında Kayseri’de İlmî ve Kültürel Faaliyetler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007, s. 18.

Konumu dolayısıyla Arap toplumunun da ilgisini çeken Kayseri, Arap orduları tarafından da istila edilmiştir. “İstanbul’u fethetmek isteyen Arap orduları, Hz. Osman zamanında ve Muaviye komutasında Kayseri’ye kadar gelerek şehri ele geçirmiş ve bir süre sonra tekrar çekilip gitmişlerdir.”⁸ Bu tarihten itibaren devletler arasında el değiştirmesi Selçuklular’ın Anadolu’ya girmesine kadar devam etmiştir.

Tablo 2: Kayseri’de Hâkimiyet Kuran Milletlerin Kronolojik sıralaması⁹

1. 2. 2. 2 Türk Hâkimiyeti Dönemi

1. 2. 2. 2. 1. Selçuklular ve Beylikler Dönemi

Anadolu’nun İslâm orduları tarafından fethi Arap ordularının girişiyle son bulmamış ve fetih hareketleri bundan sonra da devam etmiştir. 11. yy’da Anadolu’ya yönelik Türkmen akınları neticesinde Türk hâkimiyetinin Kayseri’de tesis edildiğini söylememiz mümkündür. 1071 Malazgirt Zaferi ile Türkler, Anadolu’ya girmeye başlamışlar ve Kayseri’ye de o dönemde Sel-

⁸ Keskin, M.Hülagü, a. g. e. , s. 2.

⁹ Rahmi Şener, Y. Volkan Kurtuluş, Özkan Sarıcı, **Kayseri Gezi Rehberi**, 1. Baskı, Özgün Ofset, Kayseri 2010, s. 9- 10.

çuklulara tabi olan Danişmentliler hâkim olmuşlardır.

Hatta Kayseri, “Danişment Melik Mehmet döneminde, beyliğin başkentliğini dahi yapmıştır. Danişment Beyliği'nin askerî ve idarî zafiyet içerisine düşmesiyle şehir el değiştirmiş ve Sultan II. Kılıçarslan zamanında Selçuklu idaresine geçmiştir.

Selçuklu hâkimiyeti zamanında konumu dolayısıyla önemli bir ticaret merkezi haline gelmiş ve diğer Anadolu Şehirleri gibi kısa sürede tam bir Türk Şehri görüntüsünü kazanmıştır. Kayseri, 1243 Köseadağ Savaşı ile beraber Moğollar tarafından ele geçirilmiş ve büyük ölçüde tahribata maruz kalmıştır.

Şehir Moğol istilası sonrası, önceleri İlhanlıların genel valisi iken sonraları Sivas merkezli müstakil bir devlet kuran Emir Eretna'nın hâkimiyetine geçmiştir. Kısa süre sonra Eretna Beyliği ile Karamanoğulları mücadelesine girmişler ve şehirde bu dönemde yeniden el değiştirerek Kadı Burhaneddin' in hükümlerine altına girmiştir.”¹⁰

1. 2. 2. 2. Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi ve 18. yy' da Kayseri' nin Durumu

Kayseri' nin Osmanlılar eline geçmesi Yıldırım Beyazıt dönemine tekabül eder. Ancak 1402 yılında gerçekleşen Ankara Savaşı'nda Timur karşısında alınan mağlubiyet ile Anadolu siyasî birliğinde bozulma meydana gelmiştir. Anadolu Türk Birliği'nin bozulmasıyla serbest kalan Karamanoğulları yeniden Kayseri' ye hâkim olmuşlardır.

Bu dönemde şehir, Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları Karamanoğulları arasında mücadeleye sahne olmuş; Akkoyunlular da şehirde hâkimiyet kurmayı denemişlerdir. Ancak başaramamışlardır. Fatih dönemi Anadolu Türk birliği açısından dönüm noktası teşkil etmiş olup bu dönemde Kayseri, Osmanlı egemenliğine girmiştir. “1474'te Gedik Ahmet Paşa, Karamanoğulları Beyliği' ni ortadan kaldırdıktan sonra Kayseri' de Osmanlı idaresi kuruldu. Burası

¹⁰ Kekeçoğlu, a. g. t. , s. 19.

Karaman Beylerbeyliği' ne bağlı bir sancak merkezi haline geldi ve tahriri yapıldı.”¹¹ Kayseri, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Karaman Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak varlığını sürdürmüştür. “Kayseri'nin idarî açıdan Karaman Vilayeti'ne bağlılığı zaman zaman kesintilere uğrasa da ondokuzuncu asrın ortalarına kadar devam etmiştir.¹²

Kayseri' nin bağlı bulunduğu Karaman Eyaleti 'nin o zamanki durumu hakkında bilgi vermemiz gerekirse; “Osmanlı idarî teşkilâtı içerisinde Karaman Eyaleti, kuruluş tarihi ve sırası bakımından Rumeli, Anadolu ve Rum vilayetinden sonra kurulmuş dördüncü askerî birimdir. Karaman Eyaleti 1522 yılında Konya, Beğşehir, Akşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve İçel Sancaklarından oluşmakta idi.

1583- 84 yıllarında Karaman Eyaleti Konya, Kayseri, Niğde, Kırşehir, Aksaray, Beyşehir ve Turgut sancaklarından ibaretti. XVII. yüzyıla gelindiğinde Kayseri, Karaman Eyaletine bağlı olarak sancak statüsünü muhafaza etmiştir.”¹³

İdarî yapılanması 19. yüzyılın ortalarında bir takım değişikliklere uğramıştır. “1856- 1857 yıllarında ise Bozok Eyaleti'ne bağlanmış, ardından da 1860'lı yıllarda Ankara, Yozgat, Kırşehir sancaklarından oluşan Ankara Vilayeti' ne bağlanmıştır. İkinci Meşrutiyet' in ilanı sonrası 1909 tarihinde müstakil vilayet haline getirilen Kayseri, 1923'de il olmuş 1988'de de büyük şehir statüsüne kavuşmuştur.”¹⁴

Kayseri ve çevresi siyasî, ilmî, askerî, ticarî yönden önemli kültür ve medeniyet merkezlerinden biri olma özelliğini korumuş ve bu niteliğiyle tarihin en eski şehirlerinden biri olarak Eski Anadolu ve Türkiye Tarihi içerisinde yerini almıştır.

¹¹ Hava Selçuk, *Şer'îye Sicillerine Göre Kayseri Sancağı ve Girit Seferi' ne Katkısı (1645-1669)*, Kayseri Yörelere Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 2008, s. 3.

¹² Keskin, Metin Hülagü, a. g. e. , s. 8

¹³ Selçuk, a. g. e. , s. 15.

¹⁴ Kekeçoğlu, a. g. t. , s. 20.

Osmanlı Devleti' nin çok uzun yıllar devlet düzenini güçlü bir biçimde idame edişinin nedeni; oluşturulan yönetim sistemiyle alâkalıdır. Merkezi yönetimin ayrı taşra yönetiminin ayrı bir biçimde organize edildiği Osmanlı Devleti' nde, fethedilen toprakların durumuna ve konumuna göre çeşitli idarî taksimat metotları geliştirilmiştir. Bu oluşumda taşra teşkilatı aşağıdan yukarıya Köy, Kaza, Sancak ve Eyalet şeklinde idarî- askerî bir taksimata tabi tutulmuştur. Köylerin birleşmesiyle nahiyeler, nahiyelerin birleşmesiyle kazalar, kazaların birleşmesiyle sancaklar¹⁵, sancakların birleşmesiyle de eyaletler ortaya çıkmıştır. “İdarî teşkilatta en fazla yere sahip birimler kaza ve sancaklardı. Kazada yönetici sınıf olarak kadı, alaybeyi, naib ve subaşilar bulunurdu. Sancak, Osmanlı idârî teşkilâtının önemli bir parçasıdır. Sancağın idaresini sancak beyi yapardı. 17. yüzyıldan itibaren bunlara *Paşa* unvanı da tevcih olunmaya başlandı. Tanzimat'tan sonra sancaklar vilâyetlere bağlı olmak üzere *mutasarrıf* adlı mülki amirlere tevcih olunmaya ve bunlar tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet'ten sonra ise bu teşkilât ilga olunarak kazalar doğrudan vilayete bağlanmıştır.”¹⁶

Taşra yönetimindeki idarî yapılanmada “XVIII. asrın başına gelindiğinde Osmanlı Devleti' nin eyalet sayısı 28 iken sancak sayısı ise ihtilaflıdır.”¹⁷

Kazaların birleşmesinden meydana gelen sancakların başında ‘Sancak Beyleri’ nin bulunduğunu, ancak XVII. asırdan itibaren Osmanlı’ da Sancak beyi yerine *mutasarrıf* denilmeye başlandığını görüyoruz. Bu nedenle ele aldığımız dönemde Kayseri sancağını bir *mutasarrıf* idare etmekte idi. Kayseri Sicilleri’nde de *mutasarrıf* isimleri zikredilmektedir. *Mutasarrıfların dışında*

¹⁵ ...” Sancak beyleri askeri sınıf mensubudur. Tımar sistemi devletin yönetiminde temel olduğundan dolayı bunlar aynı zamanda mülkî idarecilerdir. Sancak beylerinin iki önemli görevi bulunmaktadır. Askeri ve idari görevi. askeri görevlerinden çağrıldığı zaman sefere katılmak zorundadır. İdari görevi ise kadı ile ortak hareket ederek şehrin düzenini sağlamak, adaleti temin etmek, şer’ e ve örf'e aykırı durumları önlemekle görevlidir. Sancak beyinin gitmediği veya gidemediği sancaklarda onun vekili olan mütesellim görev yapmaktadır. Ve sancak beyinin bütün hak ve yetkilerine sahip olmaktadır.” Daha fazla bilgi için bkz: Ahmet Gündüz, *XVIII. yy’ ın Son Çeyreği’ nde Kayseri (1775- 1800)* , Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 1998, s. 159.

¹⁶ Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, s. 302.

¹⁷ Mehmet Karagöz, “*XVIII. Asrın İlk Yarısında Osmanlı İdari Taksimatı İçerisinde Kayseri’ nin İdari Durumu*,” *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11- 12 Nisan 1996)*, Kayseri 1996, s. 141-142.

defterde nâiblerden de bahsedilmektedir. *Nâib* vekil demek olup daha ziyade bir yere tayin olan kadıların, kendileri gitmedikleri takdirde yerlerine gönderdikleri kimseye denilirdi.

Ele aldığımız dönemde yani 18. asrın başlarında, Kayseri mutasarrıfı olarak *es-Seyyid Mehmet Paşa*'nın görev yaptığını görmekteyiz. Her türlü davaya kadılar ya da nâib'ler bakmaktadır. Kadılar adli işlere, subaşılar ise asayişle ilgili işlere bakarlardı. Sancakları yöneten Sancak Beyi (mutasarrıf), askerî ve idarî işlerin tümünden sorumlu bulunmaktaydı. Defterlerde, *Şehir subaşı*, *çukadar*, *muhzır* gibi görevlilere rastlamaktayız. İlgili dönemde; Subaşı *Kara Ahmet Bey*, Çukadar *el- Hac Mustafa Beşe*, Muhzır *Mehmet Efendi* görev yapmaktaydı. Adli görevliler arasında özellikle *muhzırlar* ile *muhzırbaşı* önemli bir yere sahipti. “ Kelime olarak alakadar olanları mahkeme huzuruna götürmeyi yani celbe memur mahkeme hademesi, *mübâşir* anlamında olan muhzır yerli şahıslar arasından seçilmekteydi. *Muhzırbaşılar* ise beratla tayin edilmekte ve bir yıl süreyle görevlerinde kalmaktaydılar.”¹⁸

İdarî yapılanması böyle bir teşkilâtlanma üzerine kurulu olan Osmanlı Devleti'nde “XVIII. yüzyılda Kayseri sancağı, mutasarrıflara *ber vech-i arpalık* olarak tevcih edilmiştir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kayseri'de vazife yapan mutasarrıfların vezir rütbeli beylerbeyi oldukları görülmektedir.”¹⁹ Bu şahıslar zamanla güçlenerek halk üzerinde baskı kuran zümreler haline dönüşmüşlerdir. Bu durumun Osmanlı Devlet düzeninde bir takım bozulmaların yaşandığı dönemde yaygınlaştığı bilinmektedir. İdarî yapılanmasında geçirdiği evrelerden sonra bir de döneme ilişkin siyasî mücadelelerin Kayseri'ye yansımalarına yer verecek olursak; Osmanlı Devleti'nde merkezî yönetimde rüşvet, haksızlık ve benzeri nedenlerle yürütülmeye başlanan işlerin, yönetim sisteminde de tahrifata yol açtığını söylememiz mümkündür.

¹⁸ Hakan Aytekin, **91 Numaralı Kayseri Şer'îye Sicili'nin (s. 01-81) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1094/ M. 1683)**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006, s. 248.

¹⁹ Özen Tok, “ *XVIII. Yüzyılda Kayseri Sancağının İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu* ”, **Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 29, No: 4, Ankara 2009, s. 771.

Devletlerin refah dönemleri olduğu gibi buhran dolu yıllarının da mevcudiyeti olağandır. İnsan eliyle şekillenen, insanın idare ettiği bir kurum olan devlet yapılanmasında bir alanda oluşan bozulma kısa sürede etkisini geniş bir alana yayabilmektedir.

Dış politikasında da 18. yüzyıla Osmanlı ülkesi çok büyük sıkıntılarla girmiştir. 1683 Viyana bozgunu ve 1699 Karlofça Anlaşması ile hem devletin ekonomik durumu bozulmuş ve hem de çok büyük toprak kayıpları meydana gelmişti. Devletin azalan gelirlerine paralel olarak, merkezî otorite Anadolu ve İmparatorluğun uzak bölgelerine hâkimiyetini yitirmişti. Bu kargaşa içinde yöneticilerin tayininde rüşvet, çıkar ve yolsuzluk almış yürümüşü.

Kapitülasyonlar sayesinde yetki alanlarını geliştirmiş durumda olan Avrupa Devletleri Osmanlı Devleti'ni hammadde ve Pazar ihtiyaçlarını teminde etkili bir araç olarak görmeye başlamışlardır. Bunun akabinde ekonominin kalbini teşkil eden ticaret hayatında dengesizlikler doğmuştur. Anadolu'ya yayılmış bulunan Fransız, İngiliz, Hollandalı ve Venedikli tüccarlar, Osmanlı ham maddelerini çok ucuz fiyata alıp, bunları işlenmiş halde tekrar satıyorlardı. Bu durumda zararlı çıkan Osmanlı Devleti idi. Fiyat artışları bu olumsuz etkilerin başında gelmektedir. Ticareti iyi dil bilmeleri sebebi ile genellikle Osmanlı Devleti'nde yerli Rum ve Ermeniler yapmakta idiler. Ancak zaman içerisinde bu zümrelerin güçlenmesi de bir takım yolsuzlukları beraberinde getirecektir.

Bu süreçte ekonomik dengelerin sarsılması ile ayaklanmaların zuhur ettiği “Şehir, Doğu'ya doğru yapılan askerî seferlerde hep bir geçiş noktası olmuştur. XVIII. yüzyılda iskân uygulamaları çerçevesinde Kayseri ve çevresinde çeşitli aşiretlerin yerleştirilmeleri söz konusudur. Bunun yanı sıra bu yüzyıllarda devam eden eşkıyalık hareketlerinden şehrin etkilendiği görülmektedir.”²⁰ 18. asra kadar merkezî yönetimi ve Taşra Yönetimini başarıyla yürüten Osmanlı Devleti'nin bu dönemde verilen bazı tavizler neticesinde *Gerileme* adı verilen bir sürece girdiği iddia edilmektedir. Devlet yöneticilerinin zulmü karşısında bir takım halk hareketleri meydana gelmiş bu durum Anadolu'daki huzuru bozmuştu.

²⁰ Tok, a. g. m. , s. 768.

Bu süreçte cereyan eden olaylara açıklık getirmek gerekirse; “XVI. yüzyıl boyunca sakin bir hayat süren Kayseri, XVII. yüzyılda Celali İsyanlarına sahne olurken, XVIII. yüzyılda da bazı kötü idarecilerin zulmüne maruz kalmıştır. Özellikle Kalaycıoğlu, Emir Ağaoğulları, Zennecioğulları ve Çapanoğulları XVIII. yüzyılda şehrin mütesellimlik ve ayanlığını ele geçirme mücadelesi dolayısıyla halkı oldukça rahatsız etmişlerdir.”²¹

18. yy’ da mütesellimler genellikle buldukları yerlerin hanedanları arasından çıkmaktaydı.

“Kayseri’ nin ünlü hanedanlarından Zennecizâdeler ayan olmadan önce mütesellimlik de yapmışlar ve ayanlık görevi sonrasında halka fazla akçe tevz ve taksim etmekten kaçınmamışlar, kadınlarla anlaşarak, halkı daha çok soy-mak için rüşvet de vermişlerdi.

1713 ‘te Kayseri’ de ayanlık iddiasında bulunan eski Kayseri kadısı Burhaneddin ve İshak Efendi’ den sonra 1720’ den itibaren Kalaycıoğlu Mustafa, Kayseri hayatında önemli rol oynamaya başladı.”²² takip eden dönemde de benzeri yöneticiler kendi menfaatlerini ön planda tutarak uzun yıllar boyunca halk üzerindeki baskılarını artırmışlar ve bundan önemli gelir elde etmişlerdir.

²¹ Keskin, M. Hülagü, a. g. e. , s. 3.

²² Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılda Kayseri” **I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri 7- 13 Nisan**, Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yayınları, Kayseri 1987, s. 36.

1. 3. Kayseri'ye Bağlı Yerleşim Birimleri

1. 3. 1. Karyeler

Kayseri sancağına ve bu sancağa bağlı kazaların bünyesindeki köyler sayıca fazladır. Sicillerde geçen köy isimlerinden bazıları şunlardır:

Argıncık	Darsiyak	İspidin	Mancusun	Tavnusun
Ağırnas	Endürlük	Karahöyük	Salkoma	Zincirdere
Cırgalan	Erkilet	Kumarlı	Sarımsaklı	
Cırlavuk	Germir	Küpeli	Sosun	
Çiftlik	Gesi	Mahzemin	Talas	

Tablo 3: 18. Yüzyılda Kayseri Köyleri

1. 3. 2. Mahalleler

Mahalleler şehirlerin oluşumu ile var olan yerleşim birimleridir. Kayseri mahallelerinin isimleri gördüğümüz kadarıyla etrafında kurulduğu cami, han, medrese gibi sosyal yapılardan, büyük bir zâtın adından, bir meslekten ya da aynı dinden ve ırktan olan insanların toplu olarak o mahallede bulunmasından kaynaklanıyordu.

“Osmanlı şehirlerinde mahalle aynı zamanda bir yönetim birimidir. Vergi yükümlüsü reaya ilgili defterlere kayıt edilirken buldukları mahallelere veya köylere göre kayıt edilmişlerdir.”²³ Bu konuda: “XVIII. Yüzyılda Kayseri'deki mahallelerin sayıları ve durumlarını ortaya koymada başta Şer'îye Sicilleri'nde yer alan avarız ve nüzûl haneleri kayıtları, mevkufat defterleri sureti ve salyane defterleri önemli birer kaynak durumundadırlar.”²⁴ 18. yüzyılın başlarında Kayseri'nin mahallelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

²³ Selçuk, a. g. e. , s. 38.

²⁴ Tok, a. g. m. , s. 773.

Tablo 4: 18. Yüzyılda Kayseri Mahalleleri

Ahi İsa	El-HacKasım	Hacı Kasım	Kapan	Lala	Selaldı	Taşkncık
Alaca Mescit	Emir Sultan	Hacı Kılıç	Karakiçi	Mermerlü	Seydiyar Gazi	Tatır
Bahcıvan	Eski Bedesten	Hacı Mansur	Kara Kürkçü	Mezatçı	Sınıkçı	Tavukçu
Batman	Eslem Paşa	Hamurcu	Kebe İlyas	Mumcu Halil	Sisliyan	Tus
Bozatlı	Gülük	Hasbek	Kiçikapı	Musa Gazi	Sultan	Tutak
Baldöktü	Gürcü	Hasan Fakih	Konaklar	Mükremin	Süleyman	Yılman
Bektaş	Hacet	Huand	Köse Danışmend	Oduncu	Şarkıyan	Yenice
Cami Kebir	Hacı Abdullah	Hürrem Çavuş	Köyyıkan	Rumiyan	Şatriban	
Deliklitaş	Hacı Arap	İçkale	Kürtler	Sasık	Şeyh Taceddin	
Dipeçik	Hacı İvaz	Kalenderhane	Merkepçi	Sayacı	Tacı Kızıl	

1. 3. 3. Nahiyeler

18. asrın ilk yarısında Kayseri Sancağı'nda, Nefs-i Kaza, Yahyalı ve Karahisar kazaları ile Nefs-i Kayseri' ye bağlı İslamlı, Köstere, Sahra, Koramaz, Cebel-i Ali, Cebel-i Erciyes, Karakaya ve Kenarırmak nahiyeleri bulunmaktadır.²⁵

²⁵ Karagöz, "XVIII. Asrın İlk Yarısında Osmanlı İdari Taksimatı..." s. 142.

1. 4. Kayseri' nin Ekonomik Durumu

Bir medeniyet yani şehir kültürü; yerleşik hayat ve onun akabinde tarım, özellikle de ticaret gibi ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu yerlerde gelişmiştir. *Medine* ibaresinin de şehirli anlamına tekabül ettiği bilinmektedir.

“ Bir yerleşim yerinin şehir olabilmesi için aşağıdaki üç hususiyetin olması gerekmektedir:

1-Korunmuş olması,

2-Bir Pazar, yani ticaret merkezi olması,

3-Orada bir sanayi, yani gıda dışında bir üretimin olması icap etmektedir”²⁶

Bazı tarihçiler buna bir de “*dini merkez*” olması gerektiğini ilave etmektedir. Kayseri ilinin de ilgili belgelerde *Medine- i Kayseriyye* olarak zikredilmesi şehir kültürünün burada etkinlik kazanmasıyla ilgilidir.

Ekonomik uğraşlarının temelini arkeolojik çalışmalardaki bulgulardan öğrenebildiğimiz “Kayseri’de binlerce yıl önce muhtelif metaller, taş ve toprak kullanılarak silahlar, süs ve ev eşyaları yapıldığı görülmektedir. Bu buluntular bize Kayseri’ de sanayinin başlangıcı hakkında fikir vermektedir. XIII. yüzyılda küçük çapta da olsa Kayseri’ de çeşitli imalat işleri ile uğraşıldığı bilinmektedir.

Bu dönemde Kayseri şehrinde demirciler, bakırcılar, dülgerler, semerciler, sepetçiler vesaire bulunmaktaydı. XVI. yy başına gelindiğinde deri işletmeciliğinde büyük mesafeler katedilmiş ve bu yüzyılda şehirde boyahane, mumhane, bezhane gibi küçük imalathaneler faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu dönemde şehirlerde olduğu gibi köylerde de dokumacılıkta mesafe katedilmiştir.”²⁷

²⁶ Mehmet Karagöz, “XVII. ve XVIII. Asırlarda (1650- 1750) Kayseri İktisat Tarihi’nde Şehir İktisadiyatı Denemesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S.1, Elazığ 2009, s. 261.

²⁷ Kaplan, a. g. t. , s. 8.

Tüm bunların yanı sıra ticarî anlamda daha çok ön plana çıkan Kayseri, iktisadî gelişmişliğini Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde vakıflar kurarak desteklemiş ve ticarî hüviyetini güçlendirmiştir. “Antik çağda Kaniş-Karum’la ticarî hüviyet kazanan Kayseri, Türklerin eline geçtikten sonra da bu özelliğini korumuştur. Anadolu’nun Türkleşmesinden sonra, devam edegelen ticarî hayat, Selçuklular döneminde kurulan *Yabanlu Pazarı* ile canlılığını sürdürmüştür. Selçuklular’ın ticarî sistemlerini böyle bir panayırda canlı tutmaları için Kayseri’yi seçmiş olması tesadüf değildir.

Yukarıda da işaret edildiği gibi Kayseri’nin merkezî bir yer oluşu, buluşma imkânı sağlaması, çevre halkının ticarî usulleri çok iyi bilmesi böyle bir fırsatı değerlendirmelerine zemin hazırlamıştır. Osmanlılar döneminde de Kayseri, şehir merkezinde aynı özelliği taşımıştır.”²⁸ Bunun nedeni şehrin, doğudan batıya ve güneyden kuzeye ticaret yolları üzerinde olmasıdır.

Kayseri gibi ticaret yollarının kavşak noktası konumunda olan, han ve kervansaraylarla çevrili bir şehirde ticaretin gelişmesi olağan bir durumdur. Osmanlılar zamanında bu nedenle “Kayseri halkı arasında ticaretle uğraşanlar sayı itibarıyla oldukça fazla idi. Bunun yanı sıra meslekî zümreler açısından oldukça zengin bir sancak olduğunu söyleyebiliriz. Çarşılarının fazla olması ticaret ve zanaata büyük önem verildiğini ve halkın geçimini bunlarla temin ettiğini göstermektedir.”²⁹

Türkiye’de bugün ticaret denilince ilk akla gelen şehir hiç şüphesiz Kayseri’dir. “Bu şehirde ticaret âdeta bir okul olmuş, ticaretin ülke genelindeki uzmanları burada yetişmiştir. Ticaretin Anadolu’daki önemli kurumlarından biri olan Ahilik teşkilatının Kayseri’de oldukça gelişmiş bir seviyeye ulaşmış olması bunun kanıtıdır. Şehir, Anadolu’nun Türkleşmesinden sonra ekonomik ve sosyal hayata damgasını vuran Ahilik geleneği ve uygulamasının ilk ve en önemli merkezlerinden biri olmuştur.”³⁰

²⁸ Kılıç, a. g. t. , s. 6.

²⁹ Selçuk, a. g. e. , s. 123.

³⁰ ...”Ahiteşkilatı, Anadolu’da 13. yüzyıldayayılmış olan esnaf, zanaatkar ve işçileri bünyesinde toplayan bir teşkilattir. Anadolu Selçuklu Devleti’nin sosyal düzeninin sağlanmasında ve Osmanlı Devleti’ nin kuruluşunda etkili olan Ahilik Teşkilatı dinî, ahlakî, sosyal ve ekonomik bir nitelik taşımaktaydı.” Daha fazla bilgi için bkz: Kılıç, a. g. t, s. 5- 6.

Kayseri, 18. yüzyılda önemli bir ticaret merkezi olarak Osmanlı İmparatorluğu içinde varlığını sürdürmüştür.

“Osmanlı İmparatorluğu zamanında Kayseri’ de büyük devlet yatırımları olmamışsa da, bunun sebebi İmparatorluk sınırlarının çok büyük oluşu ve yatırım kaynaklarının, Selçukîler dönemi gibi dar bir sahaya inhisar etmemesinden kaynaklanmaktadır.³¹

Kayseri hakkında geniş bilgiler veren Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde şehrin çarşı ve pazarları hakkında gözlemlerini şu şekilde kaydetmiştir. “*Kayseri’ nin iki yerde kâgir kapalı çarşısı vardır. Biri kuyumcular ki her türlü kıymetli eşya ve mücevherler bulunur. Büyük bedestanda zengin tüccarlar alışveriş edip nice çeşitli kumaşlar satın alırlar. Büyük çarşılardan uzun çarşı gayet süslüdür. At pazarının yanında olup sadece kapamacılar çarşısıdır.*”³²

Bu değerlendirmelerden sonra yürütülen ticarî faaliyetlere bakacak olursak; “Şehirde Bedestan civarında sarrafçılık, haffaflık (ayakkabıcılık), debbağlık (deri işlemeciliği) , Osmanlı idaresinin sonlarına kadar belli başlı ticaret unsurları arasında yer almıştır. Bu meslek dallarına ilaveten çullah, hallaç, kasaplık, taşçı, hattat, türbedar, nalbant, kaşıkçı, bezirci, sabuncu, korucu, tellal, merkepçi, gülcü gibi daha birçok meslek dalının bulunduğu kaynaklarda yer almaktadır. Belirtilen bu meslek dallarının yanında boyahane, mumhane, şabhane ve benzeri işletmeler de şehrin ticarî ve ekonomik hayatına canlılık veren diğer uğraşılardan bazılarını oluşturmuştur.”³³

17. ve 18. asırlardaki Kayseri’nin ticarî hayatının umumî manada Osmanlı iktisadî siyasetinin ölçülerinde cereyan ettiği unutulmamalıdır. Mehmet Genç’in ifade ettiği gibi: ‘*Bir İslâm toplumu olarak Osmanlılar; ticarete ve tüccara değer veriyorlardı. Bunun bir göstergesi olarak da tüccarlar ve ticaret az vergi ödeyen ve himaye edilen toplum ve iş kesimiydi. Bu durum Osmanlı’nın iktisadî dünya görüşünün neticesi idi.*’³⁴

³¹ Özkaya, a. g. m. , s. 39.

³² Rifat Önsoy, “*19. Yüzyılın Sonunda Kayseri’ nin İktisadi ve Ticari Durumu*”, **I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri 7- 13 Nisan**, Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yayınları, Kayseri 1987, s.41.

³³ Keskin, M. Hülagü, a. g. e. , s. 4.

³⁴ Karagöz, “*XVII. Ve XVIII. Asırlarda (1650- 1750)Kayseri...*” s. 265.

1. 5. Kayseri' nin Toplum Yapısı

Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde bir Hıristiyan ülkesi ile karşılaşmışlardı. Anadolu, çeşitli din ve etnik kökene sahip insanların bir arada yaşadığı bir coğrafya haline gelmiş olmasına rağmen Türkler, yürüttükleri siyasetleri neticesinde bu unsurları bir bütün olarak yönetmeyi başarmışlardır. Peki, Osmanlı' da toplum yapısı nasıldı? Bu yapı hangi zümrelerden oluşuyordu? “Osmanlı aile yaşamında farklılıklar dinî olmaktan çok bölgeseldir, hatta etnik olmaktan çok coğrafîdir.”³⁵ Yani yaşadıkları alana göre gerek gelenek, giyim kuşam, ibadet ve gerekse günlük yaşantılarında farklılıklar görmek mümkündür.

“Osmanlı toplumunu oluşturan unsurlar arasında Türklerden başka Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Romenler, Slavlar, (Bulgarlar, Prenslük Sırları, Boşnaklar, Hersekliler ve Karadağlılar), Tatarlar, Suriyeli ve Keldaniler, Dürzîler, Kürtler ve Araplar vardı. Bu çeşitlilik toplumun Osmanlı' ya özgü bir millet sistemi oluşturmasına neden olmuştur. Sistem Müslümanların haki-miyeti üzerine kurulduğundan Müslümanlara millet-i hakime yani hakim millet, diğer din mensuplarına ise millet-i mahkume yani hükmedilen, hakimiyet (egemenlik) altında yaşayan millet adı veriliyordu.

Bu toplumda Türkler, Araplar, Acemler, Boşnaklar ve Arnavutlar Müslüman çoğunluğu oluşturuyordu. Müslümanlardan başka üç temel millet daha vardı. Bunlar: Ortodoks Hıristiyanlar, Ermeniler ve Museviler”³⁶ idi. İmparatorluğun bünyesindeki bu çeşitlilik toplumsal yapının da çeşitlenmesini beraberinde getiriyordu. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde yaşayan milletlerin yönetilmesine yönelik siyasetler geliştirilmiş bulunuyor. “Osmanlı Devleti' nin egemenliği altındaki toplulukları din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönetmesine “Millet Sistemi” denilmektedir.”³⁷ Ancak bu yapı yabancı milletlerin toplumdan soyutlandığı bir oluşumu akla getirmemelidir.

³⁵ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.16.

³⁶ Doğan, a. g. e. , s. 45.

³⁷ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul 1990, s. 17.

“Millet teşkilatı nedir? Bir bölgenin Dar’ül islam’a katılmasından sonra buradaki kitap ehlini (Ehl-i zimmet) bir ahidnâme, hukuk ve himaye bahşedici bir ahid ile İslâm devletinin idaresi altına girmesinden doğan bir teşkilat, bir hukukî varlıktır.”³⁸

Görüldüğü üzere yapılan bir antlaşma ile gayrimüslimlerin hakları devlet tarafından kontrol altına alınıyor, hakları korunup gözetiliyordu. Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler hem sayı bakımından hem de Osmanlı devlet protokolündeki statüleri bakımından devlet bünyesinde önemli unsurlar olarak yer almışlardır.

Osmanlı Devleti’nde birçok kesimde olduğu gibi Kayseri’de de Müslim ve gayrimüslim unsurlar bulunmaktaydı. Bu unsurlar meskûn oldukları mahallelerde kendilerine özgü bir yaşam alanı oluşturmuşlardır. Kayseri’de gayrimüslim nüfus içerisinde Osmanlı’daki durumun bir yansıması olarak Rumlar ve Ermeniler ön planda bulunmaktadır.

Bu hususta Ahmet Akşit’in naklettiği bilgiler ışığında; “*Osmanlı bünyesinde yoğunluk olarak Rumeli’de buldukları tespit edilen Yahudilere ise Kayseri’de rastlanılmamıştır. Sadece Evliya Çelebi, Seyahatname adlı eserinde Kayseri’de bir Havra’nın varlığından bahsetmektedir. Ancak Evliya Çelebi ile aynı dönemde yaşamış olan diğer müelliflerin bunu kabul etmemesi, zaman zaman şüpheli rivayetler nakleden Evliya Çelebi’nin Kayseri’deki havra rivayetini de bu anlayış içerisinde değerlendirmemize sebep olmuştur.*”³⁹ Kayseri’deki etnik yapıyı Sonay Kekeçoğlu’nun tez çalışmasında naklettiği ölçüde değerlendirecek olursak; “Şemseddin Sami ünlü eseri *Kamusü’l-A’lâm*’da şöyle açıklamaktadır; ‘*Kayseri nüfusu Müslim, Ermeni, Ermeni Katolik, Ermeni Protestan ve Rumlardan oluşmaktadır. Bunların hepsinin dili Türkçe’dir ve sima, ahlâk ve adetçe bir farkları yoktur.*’ **Jennings**’e göre Kayseri’de

³⁸ Ortaylı, a. g. e. , s. 30.

³⁹ ... “ Kayseri’ nin ticarî yollar üzerinde olması ile Yahudiler için önemli bir mevki olacağı düşünülebilir. Ancak Yahudilerin ticaret için Konya ve Ankara’yı daha çok tercih ettiklerini döneme ilişkin araştırma yapanlar dile getirmektedirler.” Daha fazla bilgi için bkz: Ahmet Akşit, “*Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Nüfus ve Etnik Durumu*”, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11- 12 Nisan 1996)**, Kayseri 1996, s. 9

Rum olarak belirtilen unsurlar Grek Ortodoks Hıristiyanlarıdır. Ermeniler ise Gregoryen Hıristiyanlardır. Kayseri zimmîlerinin Türkçe konuştukları farz edilmektedir. Polonyalı seyyah *Simeon*, 1608'de Kayseri Ermenileri'nin Ermenice bilmediklerini seyahatnamesinde belirtmektedir.⁴⁰

Kayseri' de yaşayan gayrimüslimlerin büyük çoğunluğunu Ermeniler teşkil etmekteydi. Ermenilerin nüfus itibariyle Rumlardan daha kalabalık olmaları Bizans İmparatorluğu' nun takip etmiş olduğu siyaset ile ilgili olmalıdır. Bizans İmparatoru; “Anadolu’ nun fethi öncesinde Doğu Anadolu’ daki 40.000 Ermeni’yi Sivas ve Kayseri çevresine iskân etmiştir.

XV. yy kaynaklarında şehirde birbirinden ayrı üç Ermeni grubunun bulunduğu ve bunların *Cemaat-i Ermeniyan-ı Kayseriyan*, *Cemaat-i Şarkiyan* ve *Cemaat-i Sisliyan* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Bunlardan Şarkiyan adıyla anılanlar Doğu Anadolu’dan gelenler, *Sisliyan* adıyla anılanlar da Adana (Sis) bölgesinden gelerek Kayseri’ ye yerleştirilen Ermenilerdir. ⁴¹ Geldikleri yörelerin isimleriyle anılmışlardır. Meskûn oldukları mahallelerinin adları bile geldikleri yörelerden izler taşımaktadır.

Gayrimüslimlerin ekonomik uğraşları ticarî faaliyetlerde yoğunlaşmıştır. Ticarî faaliyetlerin de Kayseri’de önemli bir geçim kaynağı olduğundan bahsetmiştik. Şehirde yaşayan gayrimüslimler Osmanlı vatandaşı olmanın getirmiş oldukları keyfiyetten yararlanmayı bilmişlerdir. Kendilerine olumsuz ifade bulunanları şikâyet etme ve haklarını arama yetkisi kendilerine verilmiştir.

“Mal mülk edinmede bir sınırlama devrin yöneticilerince getirilmemiştir. Bilakis kolayca ve güvenilir şekilde emlak alıp satmalarına izin verilmiş ve hatta ticaret yapabilmeleri için krediler verilmiştir.”⁴²

Müslüman olmayan halk Osmanlı Devleti’nde ve Kayseri’de özellikle ticarî hayatla uğraşmıştır. Bunda gayrimüslimlerin ticarî yetenekleri ve ge-

⁴⁰ Kekeçoğlu, a. g. t. , s. 22.

⁴¹ Selçuk, a. g. e. , s. 128.

⁴² M. Akif Erdoğan, “ XVI- XVII. Yüzyıllarda Kayseri Zimmileri”, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11- 12 Nisan 1996)** , Kayseri 1997, s. 75.

lenekleri etkili olmuştur. Ayrıca Müslümanların sanat ve ticareti pek tercih etmemeleri de bunda etkili olmuştur. Ancak işin bir de maddi boyutuyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim ticaretle uğraşmak maddî bir birikim gerektirmekteydi. Belki de maddi yetersizlikten dolayı müslümanlar bu işlere yönelmiyorlardı. Genellikle gayrimüslimlerin tercih ettikleri meslekler hekimlik, kuyumculuk, tüccarlık, mimarlık ve diğer el sanatlarıyla ilgili işlerdi.

Etnik yapısındaki çeşitlilikten ve bunların ekonomik uğraşlarından bahsettikten sonra şimdi de Müslüman ahali ve uğraşlarına değinelim: “Nüfusun büyük bir kısmı Müslümanlardan oluşmaktaydı. Müslüman halk genellikle kendilerine ait mahalle ve köylerde yaşamakta, zaman zaman ise Rum, Ermenilerle aynı mekânı paylaşmakta idiler. Kayseri’de yaşayan halk o dönemin şartları gereği çoğunlukla kendi ürettiği malları tüketen bir topluluk idi. Zira şehirde yaşayan ailelerin büyük çoğunluğunda ahırların bulunması onların et, süt, peynir, yün ihtiyacını kendilerinin karşıladığını göstermektedir.”⁴³ Bilhassa kasaba ve köylerde yaşayan Müslüman halkın uğraşları tarım ve hayvancılıkta yoğunlaşıyordu.

Mevcut nüfusun oranını saptayabilmek için tahrir adı verilen bir sayım işlemi yürütülmekteydi. Nitekim “Devletin toprak düzeni ve yönetim sistemi, bu sayım ve yazım işlerini zorunlu kılıyordu. Vergi ve askerlik işleri, bu sayım ve yazım esasına dayanıyordu... Bilindiği gibi Osmanlı Devleti’nde gayrimüslimlerin nüfus kayıtları, bağlı buldukları millet teşkilatları tarafından tutulmakta, doğum, ölüm ve evlenme işleri Patrikhanelerce yürütülmekteydi.”⁴⁴ Osmanlılar vergi yükümlüsü kişileri saptama noktasında bu verileri göz önünde bulundururdu.

Osmanlılarda modern anlamda ilk nüfus sayımının 1830 yılına rastlaması araştırma konumuz olan dönemle ilgili kesin bir rakam vermemizi güçleştirmektedir. Ancak bazı araştırmacıların avarız hanelerinden hareketle edindikleri bilgilere bakarak nüfus hakkında şu bilgileri edinmemiz mümkün olmuştur.

⁴³ Selçuk, a. g. e. , s. 128.

⁴⁴ Eryılmaz, a. g. e. , s. 71.

“Kayseri’ nin nüfusunu XVIII. yüzyıl avarız hanesi sayısına göre hesaplayarak 20.000 ila 21. 000 arasında değiştiğini görürüz. Bu tam sağlıklı olmasa da seyyahların verdiği bilgilere göre çok daha sağlıklı olsa gerektir. Bunu hesaplarken avarız hanesinde oturan kişi sayısını 5 kabul edip muafların sayısını da 7 avarız hanesi hesabı üzerine %25 olarak eklemek sureti ile hareket ettik.”⁴⁵

Gerek Müslüman olsun gerekse Gayrimüslim olsun devletin ekonomik açıdan kendini dinamik tutması amacıyla ve askerî anlamda eksiklerini giderme noktasında bu kitlelerin vergi⁴⁶ yükümlülükleri bulunmaktaydı.

Bu vergiler gerek yetiştirilen ürün üzerinden alınmış gerekse bazı şartlar ileri sürülerek yükümlüler saptanabilmiştir. Zaten bir yer fethedildiğinde tahrir denilen sayımın yapılması ve vergi yükümlülerinin saptanması durumu da bundan ileri gelmekteydi.

Müslüman halkın yanında Gayrimüslimler de Osmanlı Devleti’ ne olan bağlılıklarını ikrar etmek amacıyla vergi mükellefi olarak kabul görmüşlerdi. Gayrimüslimlerin verdikleri vergiler arasında cizye, avarız, nüzul, sürsat, patrikliğe ait vergiler başta gelmekte idi. Avarız vergisi ise bütün Osmanlı tebaası ayırt edilmeden toplanmaktaydı.

⁴⁵ Özkaya, a. g. m. , s. 36.

⁴⁶ ... “Osmanlı Devleti’nde vergiler, şer’î ve örfî olmak üzere iki kısımda toplanmıştır. Zekat, öşür, haraç ve cizye ile bunların kısımları olan vergiler şer’î vergiler içerisinde yer almaktaydı. Tekalif- i örfiyye ise Osmanlılarda ilk defa II. Bayezid zamanında avarız vergisi adı altında olağanüstü zamanlarda, hükümdarın emriyle konan bir vergi olarak görülmektedir. Bu vergi Tekalif- i Örfiyye ve Tekalif- i şakka olmak üzere iki kısımda toplanmıştır. Tekalif- i örfiyye içerisine cürm ü cinayet resmi, bad-ı heva türünden vergiler, menzil akçesi, derbend resmi, bedel- i nüzul, tayinat bedeli, kahk baha vs. 97’ye varan vergiler girmektedir. Devletin savaş sırasında mâli zorluklar içerisinde bulunduğu zaman tahsil ettiği ve imdad-ı seferiyye olarak tahsil ettiği avarız vergisi ise bunların en önemlilerindedir. Şer’î vergilerden olan cizye, İslâm hukukuna göre fert başına alınan şahsî bir mükellefiyet olarak görülmüş, zimmiler üzerine konulan himaye ve güvenlik vergisi şeklinde adlandırılmıştır. Bunlar arasında reşid olan, beden ve zihnen sağlam erkeklerden vergi alınırdı.” Daha fazla bilgi için bkz:”Süreyya Atık, **82/3 Numaralı Kayseri Şer’ iyye Sicili (H.1085/M.1674-1675)Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010, s. 210- 211.

1. 5. 1. Yaşam Alanları

18. yüzyılda tamamen Türklerin meskûn olduğu İç Kale'nin Selçuklular döneminde de Türkler tarafından iskân edildiği bilinmektedir. Gayrimüslimler ise “*Kiçi Kapı (Ayavasil Kapısı)*” (ki tek Hıristiyan mabedi burada idi) ile “*Sivas Kapısı*” arasındaki küçük bir alanda meskûndular. Bu alan Osmanlılar zamanında da bu özelliğini devam ettirmiştir. Bu alanda Türk eserlerine rastlanmamış olması gayrimüslimlerin yerleşme alanı olduğunu Ayavasil Kilisesi etrafında da yine bu unsurların yerleştiği merkez olarak düşünülmesi gerekir.

Selçuklu Kayseri'sinde gayrimüslim nüfusun Türk nüfustan az olduğu yerleşim alanlarının değerlendirilmesinden kolaylıkla anlaşılabilir.”⁴⁷ Müslüman ve gayrimüslimlerin oturdukları mahalleler başlangıçta ayrı olmasına rağmen zamanla bu durum değişmiş ve karma mahallelerde Müslim ve gayrimüslimler beraber yaşar hale gelmiştir. Böylece yakın komşuluk ilişkisi içerisine girme fırsatları da olmuştur.

“XVI. yüzyıl ve XVIII. yüzyıl arasında ise Kayseri’ de Müslümanlarla gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları mahalleler Silaldı, Oduncu, Mermerli, Rumiyan, Kiçikapı, Sayacı, Karabet, Hacet, Tavukçu, Andronik, Enderlük, Vekse, İstefana ve Tomarza mahalleleridir. Bu durumu yalnızca mahalleyle de sınırlamak mümkün değildir. Çünkü Kayseri’ ye bağlı Talas, Erkilet gibi karyelerde de Müslümanlarla beraber yaşayan zimmîlerin yoğun olarak buldukları kadıya intikal eden davalardan anlaşılmaktadır.”⁴⁸

Şehirde mahalleler, iç kale ile dış kale arasında ve surların dışında olmak üzere kurulmuşlardır. Osmanlı devletinde zimmîler kategorisinde yer alan Rum, Ermeni, Yahudiler mahallelerinde gruplar halinde yaşarlardı. Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Kayseri’de de mevcut etnik ve dinî gruplar aralarındaki farklılıklara rağmen, huzur ve ahenk içerisinde yaşamayı başarmışlar ve Osmanlı Devleti’nin tebaası olarak, hür vatandaş muamelesi görmüşlerdir.

⁴⁷ M.Bayram, a. g. t. , s. 30.

⁴⁸ Kekeçoğlu, a. g. t. , s. 36.

Selçuklular devrinden itibaren Müslüman Türk diyarı olan Kayseri' de Rum ve Ermenilerle uyum içerisinde yürütülen bir sosyal yaşam alanı bulunmaktaydı. "XVIII. yüzyılda Kayseri' deki mahalle sayısı 77 kadardır. Şehirde bir bedesten ve beş han dört tane de Pazar yeri ticarî faaliyet ve hizmette bulunmuştur. Dinî, sosyal ve idarî bina ve mahal bakımından ise yirmibeş cami ve mescid iki mevlevihane, yedi hamam, onbir çeşme, altı medrese ve her caminin yanında da bir sıbyan mektebi idarecilere mahsus bir saray ve kadınlara mahsus bir mahkeme binası yer almıştır."⁴⁹ Evliya Çelebi 1649 tarihinde Kayseri'ye gelmiş ve Seyahatnamesi' nde buradaki etnik yapı hakkında bilgi vererek dinî kurumları ile ilgili beyanda bulunmuştur. Onun ifadelerine göre; Kayseri' de bir deyr (manastır) Yahudilerindir demektedir. Bir manastır Rumların, iki kilise Ermenilerin şeklinde ifade etmiştir."⁵⁰

Bakıldığında şehir merkezindeki mahallelerin birçoğunun sadece Müslümanlarla meskûn olduğu, bazı mahallelerin sakinlerinin ise gayrimüslimlerin oluşturduğu görülmektedir.

Aynı zamanda Müslümanlarla gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları mahallelere de rastlanmaktadır. Kırsal kesimlerde de sadece Müslümanların veya gayrimüslimlerin oturduğu köyler bulunurken, her iki kesimin bir arada yaşadıkları köyler de vardır. Osmanlı Devleti' nin bir sancağı konumunda olan Kayseri' de de birbirinden farklı etnik köken ve kültüre sahip insan toplulukları bir arada yaşamaktaydı.

Komşuluk ilişkilerine ilave olarak Müslümanlarla gayrimüslimlerin birbirinden mal alıp ticarî ortaklıklara giriştikleri, bu konuda bir taassubun olmadığı, bir müslümanın malını zimmî bir erkeğe ya da kadına sattığı, birbirleriyle borç-alacak ilişkisi içinde oldukları görülmekteydi. Hatta bir gayrimüslim, Müslüman şahitlerin yardımıyla başka bir Müslüman aleyhine dava kazanabilmekte ve yine davasını takip etmek üzere bir müslümanı vekil tayin edebilmekteydi. Bu kitleler arasında birtakım anlaşmazlıklar yaşanabiliyordu. Bu anlaşmazlıkların tamamen dinî, kültürel etkenlerden kaynaklanmadığına da konumuzun ilerleyen saflarında değineceğiz.

⁴⁹ Keskin, M. Hülagü, a. g. e. , s. 5.

⁵⁰ Selçuk, a. g. e. , s. 134.

1. 5. 2. Eğitim Durumu

Kayseri, tarih boyunca önemli bir eğitim ve kültür merkezi olmuştur. Selçuklular dönemiyle başlayan süreçte vakıf eserleriyle çevrili olan şehirde başta gelen mimarî yapıları medreseler oluşturmaktadır. Medreseler önemli eğitim kurumları olma hüviyetine haizdirler.

*“Bu medreselerde sadece o şehirde yaşayanlar değil, çevreden gelenler de eğitim ve öğretim görmekteydi. Bundan 8- 9 yıl öncesine gidilirse, o dönemdeki medreselerin zamanın şartlarına göre çok ileri düzeydeki eğitim kurumları olduğu görülür. Osmanlı Devleti genelinde olduğu gibi Kayseri’de camiler bir eğitim kurumu olarak kullanılıyordu.”*⁵¹ Ayrıca halk tarafından eğitim kurumları desteklenmekteydi. Vakıflar yoluyla eğitim hizmetlerinin yürütülmesi Osmanlılar döneminde de idame etmiştir. Bu bağlamda gelir getirecek vakıf binaları eğitim kurumlarına destek olacak mahiyette teşekkül edilmeye çalışılmıştır.

“19. yy’ a kadar her cemaat daha çok dinî eğitim çerçevesinde okullarını kurmuştur. Müslüman çocuk, mahalledeki hocanın öğrettiği sıbyan mektebine, Musevi çocuk sinagogun yanındaki “heder” denen küçük okula Hıristiyan çocuklar da papazların eğitimine bırakılıyordu. Zaman içerisinde bu okullar farklı amaçlar için kullanılabilir hale gelecektir.

Bu durum ise asırlardır varlığını koruyabilmiş olan Osmanlı Millet Sistemi’ne büyük zarar verecektir. Ailelerde çocukların eğitimi kuşaklar tarafından yerine getirilir. İhtiyaçlarına yönelik yiyecek, giyecek birlikte üretilirdi. *“Çocuğun aile dışında eğitimi sıbyan mekteplerinde gerçekleştirilirdi. Çocuklar bu okullara 4- 6 yaşlarında başlıyor ve kız erkek beraber okuyorlardı. İslâmiyet, kızların da okumasını emrettiği için bu okullarda karma eğitim yasaklanmamıştı. Ancak 11- 12 yaşlarına kadar devam eden bu eğitimden sonra kızların örgün eğitimi sona eriyordu. Medreseler sadece erkeklerin devam ettiği üst öğretim kurumu olarak kız çocuklarına kapılarını kapatıyordu. Kızların bundan sonraki eğitimleri aile içinde ve annenin kılavuzluğun-*

⁵¹ Kaplan, a. g. t. , s. 7.

da evliliğe hazırlık aşaması olarak devam etmekteydi.”⁵² Eğitim faaliyetleri ve sağlık hizmetleri gibi halkın ihtiyacını karşılamaya yönelik vakıf eserleri Osmanlı öncesinde de yürütülmüş olup bunlar içerisinde kadınların yaptırdığı hayır eserleri mevcuttur.

“Sultan I.Gıyasü'd-din Keyhüsrev'in kardeşi *Gevher Nesibe Sultan* adına inşa ettirmiş olduğu Çifte Medrese Anadolu'da bir ilktir. Dört eyvanlı avlulu ve avlusu revaklı medrese planına sahip olan bu eğitim-öğretim külliyesinde, bir yandan hastaya hizmet verilirken, diğer yanda hekim yetiştirilmekteydi. Kitabesinin kaydına göre, *Darü'ş-Şifa Sultan II. Kılıçarslan'ın kızı Gevher Nesibe Sultan'ın vasiyetiyle abisi I. Gıyasü'd-din Keyhüsrev'in ikinci saltanatında (M. 1205– 1211) M. 1205/ 6 yılında yaptırılmıştı.*”⁵³

Selçuklular zamanında iskân ve imar faaliyetleri oldukça önem arz etmekle beraber kadınların bu tür faaliyetlere katkıda bulunmuş olmaları da azımsanmayacak orandadır. Bu eserlerin bir diğer örneği olan “Hunad Camii Selçuklu Sultanlarından I. Alaaddin Keykubat'ın eşi ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hatun tarafından yaptırılmıştır. Kendisi Hunad Hatun olarak bilindiğinden dolayı, yaptırmış olduğu esere de Hunat camii adı verilmiştir.”⁵⁴ Hunat camii adıyla ; “ Bir külliye şeklinde yaptırılan yapıda camii, medrese, hamam ve kümbet bulunmaktadır. Camii ile aynı dönemde yapılmadığı, camiiin öncesinde inşa edildiğine dair kuvvetle muhtemel iddialar vardır.”⁵⁵

⁵² Doğan, **Doğuştan Günümüze Türk Aile**, s. 58.

⁵³ Bayram, a. g. t. , s. 104.

⁵⁴ Gündüz, a. g. t. , s. 68.

⁵⁵ Bayram, a. g. t. , s. 126.

2. Bölüm

SOSYO- KÜLTÜREL BOYUTUYLA KADININ KONUMU

Osmanlı'da kadın konusunda çeşitli kaynaklardan yararlanmamız mümkündür. İncelemiş olduğumuz döneme ait kadınların hukukî durumlarıyla ilgili bilgiyi, Şer'iyeye Sicilleri'nde bulabilirken onların günlük yaşantılarına ilişkin bilgiyi sicillerin yanı sıra gerek yerli gerekse Batılı Seyyahların Seyahatnameleri'ndeki bilgilerden ve konuya ilişkin diğer çalışmalardan edinmekteyiz. 18. yüzyıl başlarına tesadüf eden bu dönemde Kayseri'nin Osmanlı Devleti'ne bağlı bir sancak durumunda olması ve Osmanlı Devleti'nin temelini Türk töresine ve İslam Hukuku'na dayandırarak teşkilatlanması gibi etkenler, konumuzu aydınlatma açısından önemli katkıları bulunan bu unsurların karşılaştırmalı bir analizinin yapılmasını gerekli kılmıştır.

Osmanlı Devleti, *Adalet* mefhumuna çok önem vermiş, *Hukuk Devleti* adıyla müsemma olmayı başarabilmiş bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Osmanlı toplum düzeninin sağlanmasında hukukun önemli bir yeri vardır. "*Osmanlı Devleti'nde hukuk üç ana temele dayanıyordu: İslâm Hukuku (Şeriat), Örfî Hukuk ve fethedilen bölgelerde daha önce konulmuş olan kanun ve nizâmlar.*"¹ İslâm Hukuku'nun şer'î karakteri, örfî denilen ve İslâm Hukuku ile çelişmeyen millî ve yerleşmiş geleneklerle Osmanlı Hukuk Sistemi özgün bir yapıya kavuşmuştur. Bu hukuk sistemi, Şer'î Mahkemelerde kadınlar aracılığıyla yürütülmüş ve mahkemeye intikal eden davaların kronolojik olarak Şer'iyeye Sicilleri'nde kaydının yapılması temin edilmiştir. Bu kayıtlar, haya-

¹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, 7. Baskı, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2007, s. 101.

tın mahkemeye yansıyan yönlerini teşkil etmekte olup hayatın resmî kayıtlar dışındaki boyutu hakkında bilgi vermekten uzaktır. Ancak bu belgeler dönem hakkında sınırlı sayıda da olsa verdiği bilgiler açısından önem arz etmektedir.

Kullandığımız kaynaklar arasında Kayseri Şer'îyye Sicilleri'nin tamamı incelenmiş ve farklı açılardan değerlendirmesi yapılmış değildir. 289 adet Kayseri'ye ait defter vardır. Konuyla ilgili olarak 1700- 1720 tarihlerini kapsayan 13 adet defter incelenerek kadın hakkında bilgi veren belgeler değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

13 defterde toplamda 4205 adet belge incelenerek Bu belgelerden 1366 adedinin kadınlarla ilgili olduğu saptanmıştır. 1109 adedi Müslüman kadınlarla, 257 adedi ise gayrimüslim kadınlarla ilgilidir. Bu belgeleri sosyo- kültürel, ekonomik ve hukukî boyutuyla inceleyerek kadının konumu hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı'da kadının konumu hep tartışılan ve bazı kitlelerin önyargılarına maruz kalan bir konudur. Bir sancak durumunda olan Kayseri'de kadının konumu ile ilgili vereceğimiz bilgiler konuyla ilgili önyargıların değişmesi ve gerçeğe ulaşılacak yolda bir adım atılması bakımından önem arz etmektedir.

2. 1. Sosyo- Kültürel Boyutuyla 18. yy'ın Başlarında Kayseri'de Kadın

2. 1. 1. Kayseri'de Kadının Adı

Osmanlı Devleti, bünyesindeki zümreleri ırkına göre değil de onları inançlarına göre sınıflandırmaktaydı: Müslüman ve gayrimüslim şeklinde bir kategorize ediş tarzı benimsenmişti. Kuşkusuz, bu zümrelerin yaşam tarzı inançlarından etkilenmekteydi. Bunun yanında kullandıkları isimler de onların hem inancı hem de dilleri ve kültürleri hakkında bilgi vermektedir. 18. yüzyılın başlarında kullanılan isimleri belgelerden öğrenebildiğimiz kadarıyla şu şekilde sıralayabiliriz.

Kayseri' de 1700- 1720 yıllarında kadınlara verilen isimlerden Müslüman olanlar için; Ayşe, Fatma, Emine, Rabia, Asiye, Meryem, Esmâ, Hatice, Safiye, Sultan, Rahime, Akile, Şerife, Taibe, Havva, Saliha, Hadice, Suna, Mi-yase, Nebahat, Zahide, Cemile, İsmihan, Şerife Nesli, Şerife Sultan, Sabriye, Fahriye, Nihal, Hayrunnisa, Kezban Raziye, Cennet, Firuzan, Kamile, Hafize, Selver, Ümmügülsüm, Amine, Elif, Hasibe, Zarife, Ümmühan, Kerime, Müslime, Hayriye, Adile, Kadriye, Sakine, Teslime, Gülzar, Medine, Ayla, Nazik, Arife, Halide, Melek, İslam, Döndü gibi isimler konulmaktaydı.²

Bu isimlerin çoğunun başında '*Seyyide*', '*Şerife*' sıfatları bulunmaktadır. Bu adlandırmayla Hz. Muhammed'in soyundan gelen Müslüman kadınlar kastediliyor olabilir.³

Ayrıca Hz. Muhammed'in kızları, eşlerinin isimlerini de taşıyan hanımlar bulunmaktadır. Ayşe, Fatma, Emine, Ümmügülsüm gibi. Dilleri, kültürleri, kutsal mekânları, hatta inançlarını dahi kullandıkları isimlerde görmemiz mümkündür: Mümine, Müslime⁴ gibi. Ayrıca Müslüman kadın isimlerinden sonra '*Hatun*' ibaresinin; birisinin kızı belirtileceğinde hem Müslümanlarda hem de gayrimüslimlerde '*binti, ibnite*' ifadelerinin kullanıldığını görüyoruz. Dil, din noktasında Osmanlı Devlet yapılanması içerisinde bir kısıtlamaya tabi tutulmayan "Gayrimüslimler çocuklarına ad koyarken din ve dillerinin gereği isimleri koydukları gibi Türkçe isimler de koyabilmekteydiler. Ermeni aileler çocuklarına isim koyarken buldukları toplumla uyum içindedirler. İlahi dinlerin kaynağının aynı olması sebebiyle Hıristiyanlar, Maria, Sofia gibi isimler koyarken, Müslümanlar Meryem, Safiye adını koymaktadırlar. Hıristiyan Ermenilerin Türkçe adlar koyduklarını da görmekteyiz."⁵

² Günümüzde de Kayseri yöresinde bu kadın isimlerinin çoğu kullanılmaktadır.

³ Hz. Muhammed'in torunlarından Hz. Hasanın soyundan gelenler için *seyyid*, Hz. Hüseyin'in soyundan gelenler için şerif sıfatlarının şahıslara bahşedilmekte olduğunu biliyoruz. Daha fazla bilgi için bkz: Develioğlu, a. g. e. , s. 948/ 992.

⁴ KŞS, nr. 112, s. 9, h. 32; nr. 109, s. 95, h. 606.

⁵ Mustafa Işık, *Tarihi Kayseri' de Kadının Adı*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. ,Kayseri 2005, s. 127.

Kullandıkları isimlerden hareketle bu ailelerin Hıristiyan Türklerden olabileceği akla geliyor. “Zimmî ailelerde rastladığımız Türkçe kadın isimleri şunlardır: Kıymet, Meryem, Gülcihan, Gülzade, Baharistan... Zira Kayseri ve Karaman bölgesinde Hıristiyan dinine mensup Türkler⁶ de bulunmaktaydı.”⁷ İncelediğimiz belgelerde rastladığımız gayrimüslim kadın isimlerine baktığımızda: AyHatun, Nargül, Kıymet, Maria, Altun, Nazlı, Saye, İnci, Sare, Çiçek, Yasmin, Despino, Gelarnik, Meryem, Sofia, Emlina, Almina, Eleni, Sermina, Şahezde, Hafna, Gülistan, Kozlana, Akgül, Ladife, Sarah, GülHatun, Ağya, Yazgül, Dader, Elena, Tedrondo, Nedroza, Anna, Kadem, Bahar, Anastasya, Şehristan, Hatun, Selvi, Zağer gibi isimlere rastladık.

İnanç sisteminin yansımaları Meryem, Sofia gibi isimlerin kullanımını yaygınlaştırmıştır. Türkçe isimler Hıristiyan Türklere atfedilmiş olarak belirtilmekte ancak ihtida eden zümrelerin de bu isimleri kullanabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ayrıca kendi dillerine özgü isimler kullandıklarını da görmekteyiz. Belgelerde Gayrimüslim kadınların isimleri sonrasında da *nasraniyye* sıfatı kullanılmıştır.

2. 1. 2. 18. yy'ın Başlarında Kayseri'de Kadının Yaşam Alanı

Bir cemiyetin temel yapı taşı olan ailenin yaşadığı toplum içerisinde yer edinmesi ve bunun için gösterdiği çaba ve etkileşim de üzerinde önemle durulması gereken hususlardandır. İslâmiyet, insanın kendi irade ve çabası yanında toplumsallaşmasının bir gereği olarak da dayanışma ve yardımlaşma ihtiyacının olduğunu vurgular.

⁶ ...” Türklerden önce bölgeye, M.Ö. II. yüzyılda da Grekler gelmişlerdir. Ardından da Kapadokya’da Bizans hâkimiyeti başlamış ve buradaki halk baskılar neticesinde Ortodoks Hıristiyanlığın etkisinde kalmıştır. Zamanla da kendi özelliklerini tamamen kaybederek Hıristiyanlaşmışlardır. Greklerin ve Bizans’ın etkisinde kalıp değişen Kapadokyalılar, Türklerin Anadolu’yu fethi sonrası “Rum” olarak isimlendirilmişlerdir. Rumların içerisinde Bizans topraklarını korumak amacıyla, Balkanlardan Anadolu’ya getirilen Hıristiyan Türkler (Karamanlılar)’inde olduğu söylenmektedir. Bunlar Rum cemaati içinde Türkçe adlarını, gelenek ve göreneklerini sürdürmelerine rağmen din olarak Ortodoks Hıristiyanlığı kabul etmişler ve Rum milletinin bir parçası olmuşlardır.” Daha fazla bilgi için bkz: Sonay Kekeçoğlu, a. g. t. , s. 23.

⁷ Keskin, M. Hülagü, a. g. e. , s. 25- 26.

“Bu yardımlaşma ve dayanışma İslâm'a göre merkezden uzağa doğru şu daireler içinde gerçekleşecektir: Aile, komşu, millet (kavim), ümmet, (İslâm kavimleri, milletleri) ve insanlık.”⁸ Bu unsurların temelini teşkil eden ailenin günlük yaşantısını geçirdiği evi, mahalle denilen yakın çevresinde etkileşimde olduğu komşuları ve mensubu bulunduğu cemiyet, onun yaşam alanını teşkil etmekteydi.

Osmanlı toplum yapısının temel ünitesinin aile olduğu ve yaşadığı mekânın da kaynaklarda çeşitli şekillerde tavsif edildiği görülmüştür. Bunlar *beyt*, *menzil*, şeklinde ifade edilmiştir. Osmanlı ailesinin günlük hayatı yoğun olarak bu mekânda geçmektedir. “Şer'îyye Sicilleri'ndeki çeşitli kayıtlarda Osmanlı evinin iç bölümleri şu ifadelerle tasvir edilmektedir: İki göz çatma anbar, tahta odunluk, tahta samanlık, bir bab ahur, fırın damı, kiler, sagir aşhane, hane-i matbah, tabhane, taşra oda, bir bab kış evi, iki bab fevkani oda, fevkani harem odası, bir bab fevkani kahve odası, divanhane, yaz odası, baş oda, harem, üst kat sofası, mabeyn sofası, selamlık, aralık, hamam. Bu bölümlerin alt (beyt-i süfli, tahtani) ve üst (beyt-i ulvi, fevkani) katlara dağılımı genellikle şu şekilde olmaktadır; Alt katta samanlık, ahur, odunluk, kiler, anbar, aşhane, matbah ve bazen kış odası, fırın damı; üst katta ise divanhane yani baş oda, harem yani iç oda, selamlık yani dış- taşra oda, kahve odası ve yaz odası bulunmaktadır.”⁹

Kayseri' de ev genellikle *menzil* ya da *ev* şeklinde karşımıza çıkar. Bir de mülk menzil tanımlaması vardır ki “Belgelerde sık sık tekrar edilen *mülk menzil* mülkiyeti kişiye ait ev anlamına gelmektedir. Bu yüzden mülk terimini sahip olunan şey diye tercüme etmek daha uygun olacaktır.”¹⁰ Kadınlara ait ev satış vesikalarında ve miras belgelerinde Kayseri' de evlerin yapısı hakkında bilgiler mevcuttur.

⁸ Hayrettin Karaman, “İslamın Getirdiği Aile Anlayışı”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 385.

⁹ Ömer Demirel, Muhittin Tuş, Adnan Gürbüz, “Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyimkuşam (XVI. – XIX. Yüzyıllar)”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 705.

¹⁰ Suraiya Faroqhi, “Şehir Evinin Fiziki Şekli”, Çev. İbrahim Kalın, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 3, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 1151.

Bu duruma örnek teşkil edecek nitelikteki bir belgede: Ölen bir adamdan yakınlarına ev ve ambar miras olarak kalan mal varlıkları arasında zikredilir. Aynı tarihli bir başka belgede: Kadına ait bir evin satışı söz konusudur ve evin özelliklerinin: Bir sofa, bir tabhane, bir kiler, bir örtme, bir oda, bir bahçe, bir holden oluştuğundan bahsedilir. Başka bir belgede: Kadınlara ait ortak mülk menzilin satışı noktasında evin özelliği: Bir sofa, bir tabhane, bir örtme, bir ahur, bir kenif, bir holden oluşmaktadır, şeklinde belirtilmiştir. Diğer bir belgede: Hibe olarak bırakılan taş ev ibaresi evin yapısı hakkında bilgi vermektedir.¹¹ Evlerin tek katlı olanları tahtani, çift katlı olanları fevkani olarak ifade edilmekteydi. Buna örnek olarak bir kadının iki katlı evini satışı ile ilgili bir belge de mevcuttur.¹² Mülk satışları içerisinde rastladığımız farklı bir yapı ise bir oda, iki samanlık, bir holden oluşan bir evin çiftlik hükmünde olmasıdır.¹³ Evler genel itibarıyla kadınların içerisinde rahatlıkla dolaşabileceği, işlerini gerçekleştirebileceği nitelikte inşa edilmekteydi. “ Ev içerisinde kadının etkinlikleri giriş katında olduğu için, bütün bölgelerde alt katlar penceresiz ya da çok az pencere, dolu bir görünüşe sahiptir. Evin kapısı, ailenin iç dünyasını koruyan bir küçük ailenin kapısıdır ve genellikle iç avludan üst kata çıkılır. Bu kat evin dış dünya ile ilişki kurduğu yerdir. Kadın buradan dışarıya bakar, onun için burası kabil olduğu kadar sokağı görecektir şekilde biçimlenirdi.”¹⁴

Ev işlerinin rahatlıkla yapılabilmesi, evin emniyetinin temin edilmesi için kuşkusuz evler özenle dizayn edilmekteydi. Kadın, bir yanda ev işleriyle uğraşırken, bununla birlikte kadının sahip olduğu “ Aile hayatı, odaların içinde sıkışıp kalmamış, bulunduğu bütün mekâna günlük kullanım elemanlarını taşıyarak içinde yaşadığı mekânı (ev, avlu, bahçe vs.) en ince ayrıntısına kadar değerlendirmiştir.”¹⁵

Nitekim “ Türk evlerinin tasarımına içten başlanır ve dışa doğru gelişir. Böylece dışarıdan bakıldığında içerisi okunabiliyordu. Bu bağlamda

¹¹ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 9, h. 14; s. 26, h. 47; H. 1115/ M. 1702, nr. 109, s. 43, h. 466; H. 1122/ M. 1709 nr. 114, s. 68, h. 210.

¹² H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 22, h. 416.

¹³ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 13, h. 18.

¹⁴ Kaplan, a. g. t. , s. 27.

¹⁵ Demirel, M. Tuş, A. Gürbüz, “ Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya... ”, s. 723.

Kayseri evleri *hayat* yanında üç ana mekândan (sofa, harem odası, togana) meydana gelmekteydi. Kayseri ailesinin barındığı evlerde sicillere yansıtıldığı kadarıyla oda, sofa, tabhane, örtme, havlu, sayegah, çardak gibi bölümler bulunmaktaydı.”¹⁶

Ev içi tasarımda kuşkusuz düzen ön planda tutulmaktaydı ki “ Hemen her odada yüklük vardır. Yüklüğe yatak, yorgan, gibi kullanım dışı kalan eşyalar istif edilirdi.”¹⁷ Yüklüklere ilişkin bir bilgiye incelediğimiz belgelerde rastlamış değiliz. Ancak ev eşyalarına ilişkin bilgilere ulaşmış bulunmaktayız. “ Osmanlı evinde halı, kilim, palas, çul, keçe, seccade ve hasır sergi amacıyla kullanılan eşyaların başında gelmektedir.”¹⁸

Mirasla ilgili olarak incelediğimiz belgelerde benzer türden eşyalara rastlanmıştır. Bu konuyla ilgili bir belgede: Kadına ait terekede sayılan eşyalarla ilgili kadife hasır, makrama tarzı eşyaların varlığından haberdar oluyoruz.¹⁹ Ayrıca evde kullanılan eşyalara örnek teşkil eden bir belgede: Kadına ait terekede; peşkir ve bohça, kavlak ve sagır yorgan, kilim, köhne yastık ve yorgan, köhne döşek ev eşyaları arasında sayılmaktadır.”²⁰ Kayseri evlerinde kadın için mutfakın önemli bir mekân olduğunu söyleyebiliriz. Kadının rahat iş yapabilmesi için tasarlanan evlerde “Mutfak malzemelerini ise kazan, tabak, tas, tencere, leğen, ibrik, tepsi gibi malzemeler oluşturuyordu.”²¹ Ayrıca kadına ait bir terekede mutfak eşyaları olarak kullanıldığına dair bilgiye sahip olduğumuz cam tabak, sini, tabak ve kase, bakır sahan ”²² şeklindeki eşyalara rastlanmaktadır.

Temizlik İslâmiyet’ te olduğu gibi Osmanlı’ da da önem verilen bir olguydu. Evlerde yıkanmak için bölümler ayrılırdı. “ Sedirin altında ya da dolabın için-

¹⁶ Burada geçen ifadelerden daha önce örneğine rastlamadığımız yöresel bir adlandırma olarak *Togana*’ nın Kayseri’ de mutfak anlamına gelmekte olduğunu öğreniyoruz. Bkz: Kaplan, a. g. t. , s. 36.

¹⁷ Halit Erkiletlioğlu, **Osmanlılar Zamanında Kayseri**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 1996, s. 101.

¹⁸ Demirel, M. Tuş, A. Gürbüz, “ *Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya...* ”, s. 707.

¹⁹ H.1128/ M.1715, KŞS, nr. 118, s. 131, h. 301.

²⁰ H. 1120/ M.1707, KŞS, nr. 112, s. 25, h.70.

²¹ Kaplan, a. g. t. , s. 37.

²² KŞS, nr. 107, s. 188, h. 343; nr. 112, s. 25, h. 70.

de gizlenen bu bölmeye Kayseri' de çağ, çâ gibi isimler verilirdi."²³ Eşyaların ve çevrenin temizliğine de önem verilirdi. Bunun için de birtakım temizlik eşyaları kullanılmaktaydı. Belgelerde de örneklerine rastladığımız şekilde, çamaşırlar bakır leğende yıkanmakta ve mekân temizliği de ot süpürge ve el tabesi, ocaktaki ateşin temizliği de ateş tabesi ile yapılmaktaydı.

Evlerin içerisi bu şekilde tasvir edilirken bir de evin bulunduğu mevkii ve burada yaşayan halkın birbiriyle ilişkisine değinecek olursak; Osmanlı şehrinde ev- şehir bağlantısını sokak ya da caddeler sağlamaktadır. Bunlar kaynaklardaki ifadesiyle *tarik-i amm* denilen büyük anayol ve *tarik-i hass* tabir edilen ve birkaç evle son bulan çıkmaz sokaklardır. Görüldüğü üzere, Osmanlı evi, sokağa cephe arama, arsanın konumu, kible faktörü, komşuluk ilişkileri, güvenlik, namus ve örtünme gibi faktörlerin etkisiyle şehirde yerini almıştır."²⁴

Dönemin insanının kimliğini sadece evler değil mahalle ve şehirler de yansıtmaktaydı. Evlerin mimarisi mahalle ve şehirlerin oluşumunda etkili olmuştur. Mahallelerde yer alan çıkmaz sokakların da mahalle halkı için önemli bir yeri vardır. Şöyleki ; “ *Çıkmaz sokakla başlayan mahremiyet, evin sokaktaki konumunu da belirlemektedir. Osmanlı şehirlerinin mahallelere bölünmesi ve buralarda bazı sorunlu insanların bulunması, mahallenin giriş çıkışının çıkmaz sokaklarla adeta kontrol altına alınması, güvenlik, huzur, mahremiyet kavramlarının da önemini ortaya koymaktadır.*”²⁵ Mahalle sakinleri arasında kuvvetli bir etkileşim söz konusudur. Huzurun idamesi mahalle sakinleri açısından önemli görülmüş olup, huzuru bozan, ahlâken uygunsuz hallerde bulunan unsurların ayıklanması için mahalle halkı birtakım girişimlerde bulunurdu. Ahlâken uygun tavırlar sergilememe davranışı mahalleden kovulma nedeni sayılabiliyordu."²⁶

Aynı şekilde hırsızlık, huzur bozma gibi uygunsuz davranışlar da mahalleden şahısların kovulmasına yol açabilmekteydi. Sicillerdeki örneklerden ha-

²³ Erkiletlioğlu, a. g. e. , s. 101.

²⁴ Demirel, M. Tuş, A. Gürbüz, “ *Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya...*, s. 704.

²⁵ Kaplan, a. g. t. , s. 30.

²⁶ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 114, s. 5, h. 6.

rekette mahkemeye kadınla ilgili gelen şikâyetler namus- mahremiyet bazen huzur bozma, cinayet, hırsızlık gibi konulardan oluşuyordu.²⁷ Bu konuda bazı zamanlarda fetva dahi alınarak suç sabit hale getirilebilmekteydi. Bazen de huzur bozan insanlar bu özelliklerini tekrarlamama şartıyla uyarılıyorlar ve bu davranışlardan men ediliyorlardı.²⁸ Görüldüğü üzere komşuluk hakları riayet edilmesi gereken mefhumlardandı. Onların huzurunu bozmak kaçınılması gereken bir davranış olarak addedilirdi. Mahkemelere yansıdığı kadarıyla davacılar, davalıların suçluluğunu ispatlamaya çalışsalar da, mahalleli her zaman onların bu hallerini teyit etmiyordu. Bazen mahalleden ihraca yol açan mahalle halkının şahitliği, bazen de şahısların cezaya çarptırılmasında etkili oluyordu.²⁹

Bazı davalarda da davalıların iyi hallerinin mahalleliler tarafından belirtildiğini görüyoruz.³⁰ Şahısların iyi halleriyle tasvir edilmeleri, işledikleri suçlardan ötürü onları, ağır cezalara çarptırılmaktan dahi koruyordu. Osmanlı toplum yapısı içerisinde yer alan gayrimüslimler 18. yüzyılda Kayseri'de Müslümanlarla bir arada yaşamışlardır. Nitekim gayrimüslimler de mahallelerde oturmuşlar; onların da iyi-kötü halleri mahalleliye sorulmuştur.³¹ Kadınların günlük hayatı ev içerisinde temel ihtiyaçların giderilmesine yönelik hazırlıklardan oluşmakla birlikte, kadının sosyal bir çevresi ve bu çevre ile etkileşimi de kaynaklarda zikredilen hususlardandır. *“O çağın bir gözlemcisi-ne göre kadınların başlıca uğraşı, komşuları ziyaret etmek, hamama gitmek, nakış işleri ile uğraşmaktı. Bu kent kadınlarının durumuydu. Köylük yerlerde, kadınlar bugünde olduğu gibi tarlalarda çalışmaya, hayvanlara bakmaya devam ediyorlardı.”*³²

Türk kadınının gezi- eğlencelerde bulunduğu vakidir. Bu bağlamda Kayseri kadınlarının hamama gittikleri, komşularıyla oturup sohbet ettikleri, kimi zamanda kavga ettikleri sicillerden anlaşılmaktadır. Ayrıca kadınların şehir

²⁷ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 110, s. 4, h. 14.

²⁸ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 39, h. 114.

²⁹ KŞS, nr. 111, s. 66, h. 230; nr. 109, s. 80, h. 549; s. 122, h. 692.

³⁰ KŞS, nr.113, s. 34, h. 137; nr. 111, s. 68, h. 235.

³¹ KŞS, nr. 109, s. 80, h. 549; nr. 114, s. 90, h. 288.

³² Alkan, a. g. e. , s. 9.

bünyesinde vakıf olarak bina edilen halkın istifadesine sunulan hamamlarda da buluştuklarını belgelerden anlıyoruz.³³ Kadınların evinin dışına çıkmasının mümkün olmadığı şeklindeki ifadelerin yanlışlanabilir nitelikte olduğunu görüyoruz. Ev içerisinde kendine özgü bir yaşam alanına sahip olan kadınların sosyal hayatta da özel bir konumları mevcuttu.

“Osmanlı toplumunda kadınlar camide ibadet edebilirlerdi. Oraya çarşafı ve peçeli olarak giderlerdi ve erkeklerden ayrı oturlardı. Camilerde kadınlara özel yerler ayrılırdı. Gayrimüslimlerin camilere girmeye hakları yoktu. Dernschwam, kadınların genellikle camiye gitmediklerini evlerinde ibadet ettiklerini söyler. Ancak kimi yaşlı kadınlar camiye giderler, ancak bunların da erkeklerle birlikte oturmalarına izin verilmez.”³⁴

Kadınlara ilişkin genel söylemler arasında belirtebileceğimiz bir başka ifade ise şöyledir: “*Kocası ve nikâh düşmeyen akrabalarından başka hiçbir erkekle görüşemeyen Müslüman kadının ev dışı yaşamı çok sınırlıydı. Düğün, doğum, hamam, mezarlık, mesire ve akraba ziyareti kadının sokağa çıkabilmesi için vesilelerdi. Orta düzeyde ve varlıklı aile kadınlarının pazardan alışveriş yapması ayıplanırdı. Onların ihtiyaçlarını kocaları ya da hizmetçileri yapardı.*

Diğer ihtiyaçları ise evlerine gelen bohçacılar tarafından karşılanırdı. Bunun dışındaki alt düzey kadınlar pazara giderdi. Orta sınıftan kadınların da zaman zaman giyim kuşam için çarşıya gittikleri olurdu.”³⁵

Ekonomik durumu iyi olan kadınların alış-veriş ihtiyaçlarını yanlarındaki yardımcıları, köleleri aracılığıyla yaptırmaları gayet doğaldır. Nitekim bugün de aynı uygulamalar mevcuttur. Bu demek değildir ki kadının dış dünyaya kapalı bir hayatı vardır. O da gerektiğinde çevresiyle etkileşimde bulunabilmekte, gezebilmekte ve ihtiyaçlarını gerek kendisi, gerekse yardımcıları vasıtasıyla temin edebilmektedir. Ancak inançları gereği Müslüman kadınlar

³³ KŞS, nr. 115, s. 26, h. 85; nr. 117, s. 58, h. 77.

³⁴ Burçak Evren, Dilek Girgin Can, **Osmanlı Kadını ve Yabancı Gezginler**, 1. Baskı, Ray Sigorta, İstanbul 1996, s. 55.

³⁵ Altındal, a. g. e. , s. 50- 51.

erkeklerle mesafeli davranışlar sergilemekteydiler. Evlerin kapılarından tutun da odaları dahi bayanlara ve erkeklere ayrı olarak tahsis edilmişti. Burada hem inanç esasları hem de kadının daha rahat hareket etmesi gerekçesiyle bir ayırımın mevcudiyetinden bahsedebiliriz. Bu düşüncemizi “*Arada evlenme engeli bulunan akrabaya mahrem diğerlerine ve yabancılara namahrem denilmiştir. Bu ayırım örtünme ve kadın- erkek ilişkileri bakımından da önem arz etmekteydi.*”³⁶ ifadeleriyle de destekleyebiliriz.

2. 1. 3. 18. yy Başlarında Kayseri’de Kadının Giyim- Kuşamı

Bir inanç sistemi olarak Osmanlı Devleti’nde de benimsenen İslâmiyet’in, toplumsal anlamda insanların davranışları, yaşayışları üzerinde etkisi olduğu gibi onların giyim kuşamları üzerinde de etkisi olmuştur. Abdülkadir Yuvalı’nın makale olarak kaleme aldığı çalışmasında naklettiği üzere 17. yüzyılda Kayseri’de incelemede bulunan **Jennings** kadınların giyimi hakkında şu tespitlerde bulunmuştur. “*Kayseri’de sayıları az da olsa kadınlar pazar, dükkân ve sokaklarda gruplar halinde veya tek başlarına dolaşabilirler. 30 yaşın üzerindeki kadınların çoğu yüzü açık bırakan fakat saçı, kulakları ve boynu örten koyu renkli eşarplar kullanırlar. Düz, sade uzun elbise ve şeffaf olmayan ten rengi çoraplar giyerler.*

Kadınlar arasında genelde siyah ve beyaz çarşaf kullanılır. Kadınların eş ve çocuklarıyla aileleriyle birlikte halkın içine çarşı- pazar çıktıkları görülmekteydi.”³⁷

Ayrıca Mustafa Işık’ın eserinde naklettiği bir başka yabancı seyyah sıfatıyla “19. yy’ın ikinci yarısında Kayseri’ye gelen batılı seyyah *Charles Texier*, kiliseye gelen kadınların kıyafetlerini ilginç bulur. Öyle ki kadınların başlarındaki feslerin çeşitliliği, gümüş halkalarla örülmüş saçları ve üzerlerinde takı olarak taktıkları para ve deniz kabukları alınlarına yerleştirdikleri fındık altınları ve başlarına bir saksı ya da kalpağı andıran aksesuarlarını tamamen

³⁶ Karaman, a. g. m. , s. 391.

³⁷ Abdülkadir Yuvalı, “*Kayseri’de 17. yy’ın Sonlarında Kadının Sosyal Statüsü*”, **1. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Haz.: A. Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Ramazan Tosun, Kayseri 1997, s. 368- 369.

parlak renklerden seçilmiş dantellerle işli kumaş elbiselerin tamamladığını anlatır.”³⁸ Kayseri’ de kadınlar tarafından kullanılan baş giyecekleri “ Başlık, fes, yol börtü, yazma, çevre, yemeni, değirmi ipekli örtü, makrome ve yaşmaktan ibaretti. Ev dışında tüm kadınlar yüzlerinin bir kısmını yaşmak ile örtmekteydi. Başörtüsü ve ferace de Osmanlı kadınının evin dışında kullandığı diğer eşyalardı.”³⁹

İnançlarının yaşam biçimlerini şekillendirdiğini gördüğümüz “Kadınların tesettürü konusunda Kur’an’da: Öyle örtünsünler ve ziynetlerini izhar etmesinler ancak kocalarına veya babalarına, dedelerine ki amca ile dayı da nikâh düşmemek itibariyle bunlara mülhaktır. Veya kocalarının oğullarına veya kendi biraderlerine veya biraderlerinin oğullarına veya kendi kadınlarına-mü’ minatın kadınları yani Müslüman kadınlar veya hizmet veya sohbetlerinde ihtisası bulunan kadınlardır.”⁴⁰

Sıkça kullanılan kıyafetlerden biri olan *Ferace*, Kadınların tesettür için giydikleri üstlüğün adıdır. Göğüsten bir iğne veya fiyongla tutturulan etekleri ve etrafı dantelle süslü dışarı kıyafetidir.⁴¹ Bir diğeri olan Yaşmak; kadınların ferace giydikleri zamanlarda başlarını sardıkları beyaz örtüye verilen addır.⁴²

İnsana özgü bir haslet olan örtünme ihtiyacı kültürlere, dinlere, iklime, coğrafyaya ve malzemeye göre şekillenmiştir. Kullanılan giyim eşyaları şahısların mensubu buldukları toplumun kültüründen de izler taşımaktaydı. Giyim-kuşam noktasında Kayseri kadını da inanç, örf ve âdeti çerçevesinde giyinmekte ve çeşitli ziynet eşyalarını da kullanmaktaydı.

Özellikle miras ve mehir ile ilgili kayıtlarda rastlanılan eşyaların çoğunu küpe, bilezik ve saç bağı gibi ziynet eşyaları oluşturmaktadır. Altın hatem ve altın zincir de kadınların ziynet eşyaları arasında sayılmaktadır.

³⁸ Işık, a. g. e. , s . 132.

³⁹ Kaplan, a. g. t. , s. 48.

⁴⁰ Muhaddere Taşçıoğlu, **Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri**, Akın Matbaacılık, Ankara 1958, s. 17.

⁴¹ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, Millî Eğitim Basımevi İstanbul 1983, s. 601

⁴² Pakalın, a.g. e. , C.III, , s. 606.

Kadınlara ait ziynet eşyaları ve günlük yaşantılarında kullandıkları eşyalara ilişkin bir belgede: Nişanda kendisine dört altın ve bir altın bilezik takılan kadına ilişkin bilgi verilmektedir.⁴³ Evlilik öncesi kız tarafına sunulan bir takım hediyelerle ilgili bir belgede, bir altın bilezik, bir sim (gümüş) kuşak, birtakım esvap (giysiler) karşılığında nikâhlanan kadından bahsedilir. ⁴⁴ Boşanma esnasında erkeğin, kadının ekonomik güvencesini sağlayacak bedeli öderken sunduğu bir takım ziynet eşyalarına dair örneklere de rastlanılmaktadır. “Boşanma esnasında 15.000 akçe mehr-i müeccel karşılığında; 15 guruş ve bir mushaf-ı şerif ve bir çuka ferace, 25'er zer (altın) mehr-i müeccel gibi eşya ve para karşılığında anlaşma yapıldığından bahsedilir”⁴⁵

Tereke kayıtları da kadına ait giyim ve ziynet eşyaları hakkında bilgi verme açısından önem arz eder. Bu konuya ilişkin bir belgede; Gayrimüslim bir kadının terekesinde yer alan giyim- kuşam eşyaları arasında; Sim kuşak, sim çapa, sim saçbağı, altın bağı, sim yüzük, kaftan, kazak, gömlek, Milas alaca kürk, sim küpe sayılmaktadır.⁴⁶ Başka bir tereke kaydında kadına ait eşyalar: Kaftan, bir altın küpe, bir rub köhne çar, kuşak, yedi adet sim kuşak ⁴⁷ şeklinde sıralanmıştır.

Ayrıca belgelerde kadınlara ait eşyalar arasında:“ Sof ferace, çuka, sim kuşak, gömlek, cevahir ön kuşak, inci kol bağı, altın yüzük, hamam gömleği, kıyye kulak altını, elmas taş yüzük, altın küpe, bakır zincir, Alaca sahte kaftan, alaca tay kaftan, beyaz gömlek, peçe”sayılmaktadır.⁴⁸ Konuyla ilgili bir başka belgede: Gayrimüslim bir adamın muhtemelen karısına ait olup, evinden çalınan eşyalar arasında; bir altın saç bağı, bir inci saçlık, bir kaftan, dört zıbın, iki taraflı atlas kaftan, köhne gömlek, bir altın başlık ⁴⁹ sayılmaktadır. Mülk satış işlemini kadınlar bir topluk telli Halep kumaşına, bir seccade, bir başlık, çuka feraceye karşılık gerçekleştirmişlerdir.”⁵⁰

⁴³ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 38, h. 111.

⁴⁴ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 16, h. 58.

⁴⁵ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 38, h. 70.

⁴⁶ H. 1128/ M. 1715, KŞS, nr. 118, s. 131, h. 301.

⁴⁷ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 112, s. 25, h. 70.

⁴⁸ KŞS, nr. 113, s. 99, h. 365; nr. 107, s. 156, h. 293; s. 188, h. 343.

⁴⁹ KŞS, nr. 116, s. 114, h. 436.

⁵⁰ KŞS, nr. 116, s. 93, h. 232; nr. 117, s. 33, h. 42.

Giyim ve ziynet eşyaları arasında sayılan bu eşyalar Kayseri kadını hakkında bilgi sunmaktadır. Giyim- kuşamda da ekonomik refah düzeyi yüksek olanların gerek kıyafet kumaşı gerek kullanılan mücevherlerinde farklılığın olması muhtemeldir. Orhan Türkdoğan' ın naklettiği üzere; *Lady Montegu'* nun 1717- 1718 yıllarında İstanbul' a elçi olarak atanan kocasının yanında iken Türk kadınlarıyla ilgili yaptığı tespitler önemlidir. Türkiye Mektupları' nda şunlardan bahseder; “ *Zengin kadınların kemerleri elmas veya sair kıymetli taşlarla süslü. Ayrıca önden elmaslı toka ile bağlanıyor bu kemerler. Türk kadınları kürkü ev elbisesi olarak bazen giyip bazen çıkarıyorlar. İncilerden çiçek goncaları, elmaslardan yaseminler, yakutlardan güller, sarılardan da fulyalar başın üstüne süs olarak koyuluyordu... Türk kadınlarının saffetinden bahseden yazarlara hayret ediyorum. Bunlar bizimkilerden çok daha serbest... Ayrıca sokakta hiçbir erkek bir kadına dokunamıyor ve takip edemiyor.*”⁵¹

İstanbul' da kent kadınlarının giyimine bir kadın gözüyle bakılması ve buna dair bilgi sunulması önem arz etmektedir. Ayrıca burada kullanılan kumaşlar ve süs eşyalarından da bahsedilmekte olduğunu görüyoruz. Aynı şekilde Kayseri' de kadınların kıyafet kumaşlarında çuka, alaca, keten türlerinin kullanıldığı zikredilmekte hatta zaman zaman kumaşın cinsini ifade etme bağlamında Milas alaca kürk, Diyarbakır alacası, Hatayî kaftan, Halep kuşağı ibarelerine de rastlıyoruz. Bu ifadeler ilgili döneme ait ithalat- ihracat işlemleri hakkında da bilgi vermektedir.

2. 1. 4. Ailenin Oluşum Sürecinde Kayseri' de Kadın

İnsanlığın zuhuru ile varlığından haberdar olduğumuz Aile, “Toplumun varlığının devam etmesinde önemli görevler yüklenmiş, ekonomik hayata yön vermiş, sosyal ve siyasî hayatı düzenlemiş, dinî ve kültürel fonksiyonlar icra etmiştir. “⁵² Aile, bir toplumun oluşumunda temel yapı taşıdır. Anne, baba ve çocuklardan oluşur. “ Kayseri' de yaşayan ailelerin genel olarak baktığımızda

⁵¹ Türkdoğan, a. g. m. , s. 54.

⁵² Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş, “ *Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 1, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 97.

anne, baba ve çocuktan oluşan bir yapı arz ettiğini görmekteyiz. Genellikle tek eşli bir yapıya sahip idiler.”⁵³

Bu bilgilere miras ve tereke kayıtlarından, mehir ile ilgili davalardan ulaşılabilmekteyiz. Ayrıca evlenme hüccetleri bilgi veren belgeler arasında zikredilebilir. “Osmanlı Devleti’ nde İslâm ve Türk karakterli bir hukuk sistemi kullanılagelmıştır. Bu sistem kaynağını Kur’ an ve Türk töresinden almıştır.”⁵⁴

Evlilik, İslâmiyet’ te üzerinde önemle durulan konular arasında yer almaktadır.” Hz Peygamber: ‘*Ey gençler, sizlerden hanginiz evlenmeye gücü yeterse evlensin, çünkü bu gözü harama düşmekten daha çok alıkor ve namusu, iffeti daha çok korur...*’ Ayrıca Hz. Peygamber evliliğin kolaylaştırılması, bekârların evliliğe özendirilmesi ve evlenmek isteyenlere yardım edilmesini tavsiye buyurmuştur.”⁵⁵

Türk toplumunda ailenin her zaman önemli bir yeri olmuştur. Geleneksel Türk ailesi, dinî terbiye alan, baba sorumluluğu ve yetkisine daha çok ağırlık veren bir aile tipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe kadının da daima önemli bir yeri olmuştur. Kadının bu konumu İslâmiyetle gelen Hukuk yapısı sayesinde güvence altına alınmıştır. Evlilik dinsel unsurların katkısıyla bireylerin içinde bulunduğu kültür coğrafyasının etkisiyle gerçekleşmekteydi. Evlilik için birtakım sınırlamalar da İslam Dini’nde mevcuttu. Ayrıca evlenecek kadında aranan bir takım özellikler de evlilik için gerekli görülmekteydi. Evlenecek çiftlerin din, ırk, mal, ahlâk, hürriyet gibi yönlerden birbirine denk olması öngörülmekteydi.

Kızların iffetli olması önemli hususlardandı. Bunun göstergesi olarak bakirelik, kaynaklarda da ‘*Bikr-i baliğa*’, ‘*Bikr-i baliğa-i akile*’⁵⁶ olarak geçmektedir. Evliliğe engel hususlar ise; “Kan hısımlığı, sıhrî hısımlık, süt emmeden doğan hısımlık, bir kadının başkasıyla evli olması, bir erkeğin dört

⁵³ Selçuk, a. g. e. , s. 137.

⁵⁴ Yuvalı, a. g. m. , s. 368.

⁵⁵ Kaplan, a. g. t. , s. 54.

⁵⁶ KŞS, nr. 107, s. 106, h. 209; h.210; nr. 110, s. 23,h.78; s.177, h. 463; nr. 113, s. 16, h. 58; s. 21, h. 80; s. 27, h. 109; nr.114, s. 38, h.111; s. 89, h. 287; s. 124, h. 407; nr. 115, s. 80, h. 281.

kadınla evli bulunması, din farkı ve üç talakla boşanmış olmak⁵⁷ şeklinde kaynaklarda zikredilmektedir.

Kimlerle evlenilemeyeceği Kur'an ve Sünnet bünyesinde ayrıntılı olarak açıklanmıştır: “ *Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin. Geçmişte olanlar artık geçmiştir... Çünkü bu bir fuhuş ve iğrenç bir şeydi, ne kötü yoldu. Sizler analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, babalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz hanımlarınızın yanında kalan, üvey kızları, gelinleriniz, iki kız kardeş bir arada olmak suretiyle evlenmek size haram kılındı.*”⁵⁸ Hem İslamî unsurlar hem de Türk kültürünün yansımalarının görüldüğü Osmanlı Devleti ve ona bağlı vilayetler de evlilik esaslarını bu temeller üzerine bina etmekteydi.

Ailenin oluşumu evlenme ile gerçekleşmekte, bu ise bir takım hazırlık süreçlerini gerekli kılmaktaydı. Evlilik için gereken vasıflar ve mevcut durum İslamî ve Türkî esaslarda neredeyse aynı şekilde algılandığı için bu hususların oluşmasından sonra evliliğe ilk adım olarak ‘ *nişan* ’ olayı gerçekleşiyordu.

2. 1. 4. 1. Nişan ve Nikâh

Evliliğin daha sağlam bir zemine oturtulması, evlenecek şahısların birbirlerini daha iyi tanımaları için nişanlanma, Türk toplumunda iyi bir fırsat olarak görülmüştür. “Nişan, evliliğe hazırlık için yapılan, farklı şekil ve boyutları olan bir gelenektir. Nikâh sosyal ve dinî bir olgudur. Şahitler huzurunda resmî kayıtlara bağlanarak kıyılır. Nişan daha çok kız ve erkeğin aileleri tarafından yapılır. Ancak nikâhın büyüklerin veya ergen kız/ erkeğin isteğiyle kıyılması mümkündür.”⁵⁹

Nikâhın rükünleri evlenecek taraflardan biri, genellikle örfümüze göre evlenecek olan erkek tarafından kadına evlenme teklifinin yapılması, icapta bulunması, kadının da bu teklifi kabul etmesinden ibarettir. Buna mukabil

⁵⁷ Hamza Aktan, “ *İslam Aile Hukuku*”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 402.

⁵⁸ Kaplan, a. g. t. , s. 55.

⁵⁹ Işık, a. g. e. , s. 102.

nikâhta iki müslüman erkek şahidin veya bir müslüman erkek ile iki müslüman kadın şahitlerin hazır bulunmaları şarttır.⁶⁰

Bu esaslara dayalı olarak belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla Kayseri' de evlilik hazırlıkları şu şekilde cereyan ediyordu. Evlenmeye karar verenler kız isteme işlemleri tamamlandıktan sonra taraflar genellikle belirli bir süre nişanlı kalırlardı.

Nişan, Kayseri'de düğün öncesi uygulanan bir tören olarak kabul görmekteydi.

“ Evlenecek tarafların belirlenmesinin akabinde umumiyetle küçük bir merasim tertip edilerek ileride nikâh yapılmasının düşünüldüğünün etrafa ilan edilmesinde ifade edebileceğimiz nişanlanma merasiminin tarafları nikâha zorlayıcı bir hükmü bulunmamaktadır. ”⁶¹Nişanı bozan tarafa herhangi bir hukukî müeyyide uygulandığına dair bilgiye rastlanmamıştır. İncelediğimiz sicillerden nişanlı olan çiftlerin birbirlerine bazı giyim ve ziynet eşyası verdiklerini görüyoruz.

Başlık ve çeyiz temini gibi terimlerle ifade edilen bu uygulamaya örnek teşkil eden bir belgede: “Ahmet oğlu Ömer adlı şahıs Abdülfettah oğlu Hasan'a dava açar. Davanın konusu başlık teslimidir. Ömer, kardeşi Şerife ile Hasan adlı kişinin evlenmek istediğini bunun karşılığında Şerife'nin babasına 26 guruş başlık vereceğini bildirir. Ancak bu meblağı ödememesi üzerine Ömer, Hasan'dan şikâyetçi olur. Hasan da Şerife'nin evlilik hazırlıklarındaki masrafları için bu başlık parasını harcadığını belirtir. Taraflar harcamanın başlık yerine geçeceğini kabul eder. Bu durumu kadı da onaylar.”⁶² Evlilik esnasında erkeğin ödediği bedel *başlık*, kız tarafının hazırlığı eşyalar ise çeyiz olarak adlandırılmaktadır.

⁶⁰ H.Aktan, a. g. m. , s. 398.

⁶¹ Saim Savaş, “ Fetva ve Şer'îyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 504.

⁶² H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 23, h.78.

Bir başka belgede: “Yenice Mahallesi sakinlerinden Nuh Sadri kızı Fatma Hatunun ölmesi üzerine mirası eski kocası Mahmud oğlu Kasım’a, bu da ölünce miras küçük kızları Şerife Fatma, Şerife Asiye, Kasım’ın kız kardeşi Huri ve Saliha’ya kalır. Çocuklara vasi olarak büyükanneleri es- Seyyid el-Hac Nasuh kızı Şerife Emine tayin olunur. Vasi büyükanne, oğlu vekâletinde damadının varislerine dava açar ve ölen kızının evlenirken cihaz olarak sahip olduğu değerli eşyaları ‘Bir altın bilezik, gerdanlık, bir altın küpe, iki altın saç bağı, bir sim yüzük, bir pare (para) bohça’ talep eder. Şahitler dinlenir. Kadının hayattayken bu eşyaları kocasına hibe ettiğini varislerin dile getirmeleri üzerine vasi, bu konudaki talebinden men edilir.”⁶³ Burada evlilik öncesi kadının cihaz tanımlamasıyla eşyalarının mevcudiyetine şahit oluyoruz. Ölüm halinde ölen şahsın yakınlarının bu eşyaları isteme hakkı bulunmakla birlikte kadının eşyalarını kocasına bağışlamasıyla yakınlarının talebinin geçersiz kaldığını görüyoruz. Ayrıca, parasal boyutu yanında nişan öncesi erkek tarafının kız tarafına sunduğu hediyeler de mevcut olup tarafların ayrılması durumunda bu hediyeler geri veriliyordu.

Bu konuya ilişkin bir belgede: “Yuvan oğlu Bavlos’tan, Estavri kızı Ele-na evlenirken verileceği belirtilen 150 guruş mehr-i muaccel ve 150 guruş mehr-i müeccelden vazgeçerek kocasının vekili amcası Savo oğlu Anasdas adlı zımmî karşısında Nişanda takılan dört altın ve bir altın yüzüğü Bavlos’ a teslim etme şartıyla kadın kocasından hul edilir, boşanır.”⁶⁴ Burada gayrimüslime bir kadının evliliğinin son buluşunda nişan hediyelerinin karşı tarafa geri verildiğini görüyoruz.

“Evlenme, aralarında evlenme engeli bulunmayan ve bir erkek ile kadının, ortak bir hayat sürmek ve evlat yetiştirmek amacıyla gerekli bağı meydana getirmek üzere yaptıkları bir akit, evlenecek adayların hür iradesine dayanan iki taraflı bir sözleşmedir.”⁶⁵ Sicil kayıtlarında Osmanlı aile yapısına dair evlenme, nişan, boşanma gibi hususların nasıl işlediği görülmektedir. Evlenme akdinin mecburî olmasa da sicillere kaydedildiğini görüyoruz.

⁶³ H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 42, h. 464.

⁶⁴ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 38, h. 111.

⁶⁵ Kaplan, a. g. t. , s. 59.

“Belgelere göre evlilik;

a)Mahkemede nikâh akdi

b)Vekâlet yoluyla nikâh akdi

c)Evlerde nikâh akdi

d)Köylerde nikâh akdi yoluyla mümkün olmaktadır.”⁶⁶

Nikâh akdi esas olarak şu şekilde gerçekleşmekteydi: “Evlenme ehliyeti taşıyan aralarında evlenmeye engel bir durum bulunmayan bir kadınla erkek, uygun iki şahit huzurunda iradelerini beyan ederek (*filanla evlendim, filanı eş olarak kabul ettim...* diyerek) evlenmiş olurlar. Akdin geçerliliği için din adamı, cami, izin, dua ve resmî boyut gibi şartlar mevcut değildir.”⁶⁷

Nikâh akdinin hukukî zemine oturtulması için bir takım kaideler gerekli görülmekteydi. “Osmanlılarda kadından başka nikâh memuru hiçbir zaman olmamış, din adamlarına umumî bir nikâh kıyma izin ve yetkisi verilmemiş onun yerine her nikâhta izin ve izinnâme verilirken evlenen kimselerden harç alınması meselenin hukukî ve malî boyutunu ortaya koymaktadır.”⁶⁸ Buradan hareketle nikâh, şahitler huzurunda yapılan, hukukî yaptırım gücü olan, belgelere dayalı bir anlaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. Vekiller aracılığıyla da nikâh akdi yapılabilmekte idi.

Bununla ilgili bir belgede: “ Osman kızı Kerime adlı bîkr-i baliğa Hatun ile İbrahim Beşe'nin oğlu Mahmut'un vekiller aracılığıyla 27.000 akçe mehr-i muaccel karşılığında şahitler huzurunda evlendiklerine ilişkin ”⁶⁹ bilgi verilmektedir.

Evlilik akdi nikâhın taraflarının ya da taraflar adına vekâlet edenlerin sorumluluğunda bir uygulama idi. Bu akit yapıldıktan sonra taraflar inkâr etse dahi nikâhın gerçekleşmediğine ilişkin düşünce salahiyetine sahip olamazlardı.

⁶⁶ Yuvalı, a. g. m. , s. 368.

⁶⁷ Kaplan, a. g. t. , s. 63.

⁶⁸ Mehmet Akif Aydın, “ *Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 448.

⁶⁹ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 177, h. 463.

Bu konuya ilişkin bir belgede: “ Ahmet oğlu Molla Bektaş, İshak kızı Esmâ ile evli iken Esmâ'nın ölümü üzerine dava gününden 22 gün önce Molla Bektaş, kardeşi Hafız Hasan'ı kendisine vekil tayin ederek İshak'ın diğer kızı Aişe'yi Bektaş'ın eşi olması için babasından ister. Vekil konumundaki Hafız Hasan, Aişe'yi kardeşi adına ‘ üç kez aldım kabul ettim’ beyanıyla nikâh şahidlik ettiğini belirtir. İshak da kızı için ‘ üç kez verdim’ diyerek nikâh akdini onaylar. Aişe de durumu onaylar. Daha sonra İshak evliliğe mani olmak ister. Molla Bektaş onu dava eder. Şahitler dinlenir ve nikâhın huzurlarında gerçekleştiğini ve tarafların nikâh akdini ifa ettiğini söylerler. İshak aykırı davranışından men edilir.”⁷⁰

Nikâhın geçerli olması tarafların ya da vekillerin evlilik taleplerini ikrar etmelerini gerektirmekteydi. Vekillerin nikâhı onayladıklarına ilişkin bir belgede: “Yusuf oğlu Ali davadan beş gün önce Hacı Mehmet kızı biki- i baliğa Emine ile her iki tarafın da vekil tayin etmesiyle (kadın adına Ahmed bin Mehmed erkek adına es- Seyyid el- Hac Ramazan bin Yusuf) nikâh akdini 150 guruş mehr-i muaccel ve 30.000 akçe mehr-i müeccel karşılığında şahidler huzurunda yerine getirerek evlenirler; ancak Emine, Ali'ye teslim olmaktan kaçınır. Ali onu dava eder ve kadının aldığı mehir karşılığında kendisini kocasına teslim etmeye tenbih olunması isteğini Ali, kadından talep eder. Kadın evlilik için vekil tayin etmediğini söyler. Bu durum üzerine Mevlana Mustafa Efendi olayı inceleme maksadıyla görevlendirilir. Mahallede Abdülkadir oğlu Mehmed' in evine gider. Mehmed oğlu Ali ve Mahmut kızı Sabire adlı kişiler şahit olduklarını kendi huzurlarında nikâh akdinin gerçekleştiğini söylerler. Mustafa Efendi bu durumu kayd eder. Çukadar el- Hac Mustafa Beşe ve Muhzır Mehmed kadı huzuruna gelerek durumu bildirirler. Alınan mehir karşılığında kadın, kendisini kocasına teslimi konusunda tenbih olunur.”⁷¹

Bu belgede gördüğümüz üzere konumuzun ilerleyen kısımlarında da değineceğimiz erkeğin evlilik öncesi kadına başlık hükmünde vermiş olduğu mehir karşılığında, kadının kocasına karşı vazifelerini yerine getireceğine ilişkin şartları kabul ettikten sonra nikâh akdi gerçekleşmekteydi. Ayrıca nikâh akdi

⁷⁰ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 21, h. 80.

⁷¹ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 27, h. 109

için kadın şahitlerin de şehadetine başvurulabilmekteydi. Tarafların beyanlarının onaylanması amacıyla mahkeme tarafından görevliler yetkili kılınmakta ve olay yerinde durum değerlendirmesi yapılmakta; şahitlerin beyanına da başvurulmak suretiyle temin edilen bilgiler kaydedilmekte ve konu hakkında şüpheye yer bırakmadan bir karar verilmeye çalışılmaktadır.

Nikâh olayına örnek teşkil eden bir başka belgede: “ İsmail oğlu Molla Yusuf, Bekdaş kızı bıkır-i baliğa Hatice ile davadan bir sene önce evlenme talebinde bulunur. O da kabul eder. Nikâh akdi olur. Ancak kadın kendini kocasına teslim etmez. Adam şikâyetçi olur. Kendini teslim etmesinin tenbih edilmesini ister, şahitler de nikâhın kendi huzurlarında kıyıldığına şahitlik ederler. Kadı da nikâhın geçerliliğine dair hüküm vererek kadına görevlerini yerine getirmesi hususunda tenbihte bulunur.”⁷² Bu belge, aracı olmadan erkeğin beğendiği bir kıza evlilik teklif etmesi ve kızın bu teklifi kabul etmesi üzerine yapılan evliliğin rıza ile gerçekleşmesine verilen önemi göstermesi açısından kayda değerdir.

Kayserili kadınların kendi arzuları doğrultusunda istedikleri kimselerle evlenebilme salahiyetine sahip olmaları onların tamamen özgür olduğu anlamına karşılık gelmemekte, velisi olan insanların, yol gösterme amacıyla çocukları üzerinde söz sahibi olduklarını da göstermektedir.

“ Nikâhta küçüklerin veya baliğ olmuş olsa dahi kadının velisinin muvafakatının lüzumuna işaret eden ‘ *Velisiz nikâh olmaz* ’ hadisiyle akîl ve baliğ olmayanların nikâhına mutlaka velilerinin muvafakat etmesi vacip kabul edilmiştir.”⁷³ Ancak bu yetki ile aile büyüklerinin çocuklarını küçükken nikâhlamaları Kayseri’de de sık rastlanan bir durumdur. Ergenlik çağına erince iradesi olmadan nikâhlandığı genci beğenirse evlenmekte; beğenmezse anlaşma bozulmaktadır. Bununla ilgili bir belgede: “Hacı İbrahim kızı Fatma dava gününden bir buçuk yıl önce annesi Aişe Hatun tarafından Hacı İsa oğlu Mustafa ‘ ya 15 bin akçe mehr-i muaccel, bir altın bilezik, bir sim (gümüş) kuşak, birtakım esvap (giysiler) karşılığında nikâhlanır. Fatma, bülüğa erince Mustafa’ya teslim olmaktan kaçınır.

⁷² H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 80, h. 281.

⁷³ H. Aktan, a. g. m. , s. 400.

Mustafa, onu dava eder. Fatma, davadan üç gün önce geceleyin bülüğa erdiğini belirterek nikâhın annesinin yetkisiyle kendi rızası dışında gerçekleştiği gerekçesiyle feshedilmesini kadıdan ister. Mehri ve diğer eşyaları iade etmesi şartıyla nikâh fesh olunur.”⁷⁴ Nişan mefhumunda olduğu gibi nikâhta da ayrılık vaki olduğunda erkek tarafına; kız tarafına vermiş oldukları hediye-ler teslim edilmek koşuluyla nikâh fesh edilebilmekteydi.

Maddi boyutuna paralel olarak zaman zaman yaşadığı noktada şüphe duyulan şahıslara dahi kız verildiğini görüyoruz. Bununla ilgili bir belgede: “İbrahim kızı İsmihan nam bîkr-i baliğa küçük yaşta iken annesi Fatma, kayıp haldeki Süleyman adlı kişiye 40.000 akçe mehr-i muaccel karşılığında akd-i nikâh yaptırır. Davadan bir önceki gece akşam namazı vaktinde kız bülüğa ermiş olması ve halen Süleyman’ın ortada bulunmaması gerekçesiyle ve şahitlerin de ifadesiyle nikâhın fesh edilmesini Fatma, talep eder. Şahitler kızın bülüğa erdiğini ve Süleyman’ın kayıp olduğunu dile getirirler. Bunun üzerine nikâhın geçersizliğine karar verilmiştir.”⁷⁵ Burada ise kayıplığın evlilik olayına engel teşkil etmesi nedeniyle nikâhın geçersiz sayılabileceğini görüyoruz.

Konuya ilişkin bir belgede: “Ömer kızı Fatma nam bîkr-i baliğa küçük yaşta iken annesi Aişe Hatun tarafından Ahmet oğlu Mustafa’ya verilmiş olup davadan üç gün önce kız asr vakti (ikinci) bülüğa ermesi üzerine nikâh akdini fesh ederek kocasından davacı olmuştur. Mustafa ve şahitler dinlenir, kızın rızası olmadan yapılan bir evlilik olduğunun anlaşılması üzerine tarafların ayrılmasına karar verilir.”⁷⁶

Rızasız evliliklerde kadın bizzat kendisi dava açarak hakkını arayabilmekteydi. Bununla ilgili bir belge: “Mustafa oğlu Süleyman ve amca kızı Fatma adlı bîkr-i baliğa Hatunun evliliği hakkındadır. Fatma on yaşında küçükken Mustafa da küçük yaşta iken davadan on yıl önce babalarının vekâletinde 10.000 akçe mehr-i muaccel karşılığında nikâhlanırlar. Nikâhlı oldukları halde Fatma, kocasına teslimden kaçınır. Süleyman, sorgulanıp gereğinin yapılmasını ister. Şahitler de nikâhı onaylar. Kadının nefsinin kocasına teslim

⁷⁴ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 16, h. 58.

⁷⁵ H. 1113/ M. 1700, KŞS, nr. 107, s. 106, h. 209.

⁷⁶ H. 1113/ M. 1700, KŞS, nr. 107, s. 106, h. 210.

etmesi tenbih olunur.”⁷⁷ Burada rızasız evlilik yapılmasına rağmen ödenen bedel karşılığında nikâhın gerçekleşmesi gerekçe gösterilerek kocanın talebi ile kadın karşı karşıya kalmış ve yükümlülükleri noktasında kendisine uyarıda bulunulmuştur.

Gayrimüslimlerde görülen küçük yaşta rızasız olarak yapılan evliliğin geçersiz kılınmak istendiğine ilişkin bir belgede: “ Mirat oğlu Osen ile Anna adlı bîkr-i baliğa Hatun adlı zimmîler küçük yaşta iken kızın babasının İstanbul’ a gitmesi ve kızın velayetini Mirat’ a vermesi üzerine şahıslar çocuklarına nikâh kıyarlar. Ancak Osen, bu evlilikten vazgeçer ve Anna da başkasıyla evlenir.”⁷⁸ Erkeğin de evliliğin rızasız yapıldığı gerekçesiyle nikâhı geçersiz kılması için kadından talepte bulunduğunu ve gayrimüslim kadınların da evlilikleri nihayete erince başka bir şahısla evlenebildiklerini görüyoruz. Burada nikâh akdinin veya muhtemelen *beşik kertmesi* olarak bilinen uygulamanın, ergenlik çağında kızın iradesine bağlı olarak neticeye kavuştuğu belgelenmektedir. Aynı şekilde erkek de bu isteğini kadı huzurunda dile getirmektedir.

Ancak esas olan şudur ki tarafların hakları devlet tarafından korunmaktadır. Bunun yanında “Zimmîler aile hukuku açısından kendi dinî kurallarına tabii idiler. Evlenme, boşanma, drohoma⁷⁹ çeyiz, mehir ve nafaka gibi bugün için özel hukuka giren meseleler Osmanlı Devleti’ nde dinî işlerden sayılmaktaydı. Din adamları kendilerine verilen beratlarla kendi dinî kurallarını uygulamakta serbest ve yetkili kılınmışlardı. Zimmîlerin aile hukuklarıyla ilgili meselelerden doğan davaları, patrikhanelerde kurulan heyetlerce görülür ve gereği Osmanlı Devleti’ nin icra memurları tarafından yerine getiriliyordu. Zimmîler kendi dinlerine göre evlenip boşanabiliyorlardı.”⁸⁰

Örneklerinde de gördüğümüz üzere “İbadet ve ahval-i şahsiye konuları dışında zimmîlere (gayrimüslim) de kendi rızalarıyla İslâm Hukuku esasları

⁷⁷ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 89, h. 287.

⁷⁸ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 124, h. 407.

⁷⁹ ... “Drohoma, Avrupa’ da kadınların evlenirken kocalarına ödedikleri bedele verilen isimdir.”Daha fazla bilgi için bkz: Kaplan, a. g. t. , s. 67.

⁸⁰ Ali Aktan, “ Osmanlı Belgelerine Göre Kayseri’ deki Gayrimüslim Tebaanın Durumu”, **III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu**, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayını, Kayseri 2000, s. 19- 20.

uygulanmaktaydı.”⁸¹ Zimmîler meselelerini kendi inanç, örf ve adetlerine göre çözdükleri gibi isterlerse mahkemeye müracaat ederek Kadı'nın meselelerine çözüm getirmesini de isteyebiliyorlardı.”⁸²

İncelediğimiz sicillerde zimmîlerle ilgili evlenme, boşanma, miras konularıyla ilgili belgeler daha çok ön plandadır. Bu sayede zimmî kadınlar hakkında da bilgi sahibi olabiliyoruz. “Birçok geleneksel toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da farklı dinî gruplar arasında evlenme nadir görülen olaylardandı.

Hıristiyan erkeklerin Müslüman bir kadınla evlenmesi zaten mümkün değildi. Fakat Müslüman erkek Hıristiyan bir kadınla istedikleri zaman evlenebilirdi.”⁸³

Araştırmamıza konu olan tarihlerde Hıristiyan kadınlarla evlenmiş Müslüman erkeklere ilişkin bir belgede bulunmaktadır: “Sisliyan Mahallesi'nde yaşayan Kıymet adlı nasraniyye Hüseyin oğlu el- Hac Hasan Çelebi vekâletinde nikâhlı kocası Ali Beşe ile boşanmak ister.”⁸⁴ Burada kadının dinini değiştirmiş olduğuna ilişkin bir bilgiye rastlamıyoruz. Ancak kadının isminden hareketle etnik yapısına ilişkin Hıristiyan Türklerden olabileceği şeklinde bir değerlendirmede bulunmamız mümkündür. Zira bölgede yaşayan Hıristiyan Türklerin varlığından bahsetmiştik.

2. 1. 4. 2. Mehr-i Muaccel

Nikâh için gereken şartlardan birini de *mehir* adı verilen bedel oluşturmak-taydı. “*mehr; zevcenin nikâh akdi ile müstehak olduğu mal yerinde kullanılır bir tabirdir.*”⁸⁵ Mehir uygulamaları evlilik öncesi ve sonrası erkeğin ödediği bedel olmak üzere iki aşamada gerçekleşiyordu.

“Osmanlı’da evlenecek erkek, kız tarafına ‘*Mehr- i muaccel*’ denilen bir nikâh bedeli para ya da mal vermek zorunda idi. Boşanma ya da ölüm hali

⁸¹ Altındal, a. g. e. , s. 38.

⁸² Kaplan, a. g. t. , s. 58.

⁸³ Selçuk, a. g. e. , s. 138.

⁸⁴ H. 1113/ M. 1700, KŞS, nr. 107, s. 49, h. 98.

⁸⁵ Pakalın, a. g. e. , C. II, s. 443.

için kadını garantiye alan diğer bir bedel ise '*Mehr- i müeccel*' di. Bugünkü başlık ve nafakaya benzetebileceğimiz mehir, kadının bir tür sigortasıydı.⁸⁶ Mehr-i muaccelin evlilik için peşin ödenen bir bedel olduğunu, mehr-i müccelin ise zaman içerisinde boşanma, ölüm olaylarının zuhurunda ödenme koşuluyla karara bağlanan bir bedel olduğunu belgelerden edindiğimiz bilgiler ışığında belirtebiliriz. Hem mehr-i muaccel hem de mehr-i müccel örneğine rastladığımız bir belgeye göre: “ Ebubekir kızı Şerife Hatun, Osman oğlu Hasan'a dava açar. Hasan'ın kardeşi Hüseyin' dir, Şerife'nin kardeşi Fatma Hatun'dur. Fatma Hatun 21.000 akçe mehr-i muacceli evlenirken Hasan' den alır. Ancak bir süre sonra Fatma ölür. Hasan' in kardeşi Hüseyin, Şerife ile evlenir ve Şerife Hatun, kardeşi Fatma Hatun'un mehr-i müccel hakkını da devralır.

Hüseyin de ölür. Terekesi kardeşi Hasan'a kalır. Şerife, kendi mehrini kocasının terekesinden alır; ancak kardeşininkini Hasan, ödemekten kaçındığı gerekçesiyle Şerife, dava açar. Hasan şahitlerin ifadesine başvurur ve Fatma'nın da Şerife'nin de mehirlerini ödediğini ispatlar. Şerife bu konuda tartışma çıkarmaktan men edilir.⁸⁷

Mehirin belirlenmesinde tarafların ekonomik durum, yaş, asalet, tarafların ilk ya da ikinci evliliğinin oluşu belirleyici faktörlerdendi. Şer'i hukukun bir gereği olan mehir doğrudan doğruya kadının malı idi. Ve onu da dilediği gibi tasarruf edebilirdi. Devlete tabi bir kurumu temsil eden kadı, bulunduğu bölgelerde devletin para politikasının uygulanması noktasında resmî işlemlerde para birimi olarak akçeyi kullanmaktaydı. Aynı durum nafaka için de geçerli olmuştur. Cahiliye geleneklerinden kadının velisi tarafından alınan mehir, bir satış bedeli hükmünde iken İslâmın zuhuru ile kadının hakkı olarak kabul edilmiştir. İslamiyet'te eşler arası mal paylaşımı mevcut olup mehir, kadının hakkı sayılmıştır.

İslâm Hukuku'ndaki mehire karşılık Fransa'da kadın veya ana babası tarafından kocanın emrine verilen *dot*, Avrupalı kadınların kocaya vermekle

⁸⁶ Altındal, a. g. e. , s . 41.

⁸⁷ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 116, s. 10, h. 20.

yükümlü olduğu *drohoma* mevcuttu.⁸⁸ Gayrimüslimlerde mehir ödenmesine örnek teşkil eden bir belgede: “Yuvan oğlu Bavlos’tan, Estavri kızı Elena evlenirken verileceği belirtilen 150 guruş mehr-i muaccel ve 150 guruş mehr-i müeccelden vazgeçerek kocasının vekili amcası Savo oğlu Anasdas adlı zımmî karşısında nişanda takılan dört altın ve bir altın yüzüğü Bavlos’a teslim etme şartıyla kadın, kocasından hul edilir.”⁸⁹ Türklerde ise evlenme eski dönemlerden bu yana nikâh temelli yürütülmüştür. “Nikâhtan önce erkeğin, alacağı kızın velisine bir miktar mal vermesi adettendir. Erkek tarafının verdiği bu mala ‘*Kalın*’ denilirdi. Kalın, ekseriya at ve koyunlardan ibaret olurdu. Buna mukabil kız tarafı da erkeğe bir hediye verirdi.”⁹⁰ Türklerde kalın, başlık olarak ifade edilmesine karşılık İslâmiyet’te ‘*Mehir*’ olarak manasını bulan nikâh bedeli evliliğin gerçekleşmesinde gereken hususlardan birini teşkil etmekteydi.

“Nikâhta mehrin miktarı tayin edilmişse buna *mehr-i müsemma* miktarı tayin edilmeyen mehire *mehr-i misl* adı verilmekteydi.”⁹¹ Gördüğümüz kadarıyla Kayseri kadınları belli bir miktar karşılığında nikâh akdini yerine getirmekte ve evlenirken ödenen miktar genelde belirlenen bir fiyat üzerinden gerçekleşmekteydi.

“Mehir’ in asgari miktarı 10 dirhem gümüşe tekabül eden meblağdır.”⁹² Borca karşılık mehr-i muaccel kabul edilebilmekteydi. Bununla ilgili bir belgede: “İbrahim kızı Raziye adlı kadın ölür. Hayatta iken davadan altı yıl önce Musli kızı Fatma adlı kadına evini 24 guruşa satar. Fatma 12 guruşunu verir. Bu sırada ölen Raziye’nin oğullarından İbrahim ile Fatma evlenince kalan miktar mehr-i muaccel olarak takas edilir. Bu durumu diğer varis Halil de kadı huzurunda onaylar.”⁹³ Kadınlar arası borçlanmanın olduğunu da bu belgeden öğreniyoruz.

⁸⁸ Kaplan, a. g. t. , s. 67.

⁸⁹ H. 1122/ M. 1709, KŞS nr. 114, s. 38, h. 111.

⁹⁰ Oy, a. g. m. , s. 591.

⁹¹ Kaplan, a. g. t. , s. 67.

⁹² İlber Ortaylı, “*Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 459.

⁹³ H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 110, h. 652.

İncelenen belgelerden edindiğimiz bilgilere göre en düşük 5000 akçe⁹⁴ ile en yüksek 100.000 akçe⁹⁵ arasında değişen mehir miktarına rastlanılmıştır. Mehr-i muaccel evlilik öncesi peşin olarak kadına ödenmesi gereken bir meblağ idi. Rıza ile ve rızasız yapılan evliliklerde mehir evliliğin gerçekleşmesi ve devamı için bir önem arz etmekte idi.

Bu gerekçe ile ebeveynler küçük yaştaki çocuklarını evlendirmekte, taraflar da maddi getiriyi temin etmesi halinde evlilik teklifini kabul etmekteydiler.⁹⁶

Bedelin ödenmesinin şahitler huzurunda gerçekleştiğine ilişkin bir belgede: “ Osman kızı Kerime adlı bıkır-i baliğa Hatun ile İbrahim Beşe'nin oğlu Mahmud vekiller aracılığıyla 27.000 akçe mehr-i muaccel karşılığında şahitler huzurunda evlenirler.”⁹⁷ Ayrıca belgelerden anlaşıldığına göre mehirler her zaman para olarak ifade edilmeyip bazen eşya, bazen de mülk olarak verilmekteydi. Bununla ilgili bir belgeye göre: “ Ömer Ağa oğlu es- Seyyid Abdullah Süleyman, es- Seyyid Hüseyin Çelebi ve Hüseyin Efendi kızı Şerife adlı Hatun ile 5.000 akçe mehr-i muaccel karşılığında evlenir ve bu mehre karşılık adam zimmetindeki evini kadına verir ve kadın bu takası kabul eder. Durum kadı karşısında onaylanır.”⁹⁸ Burada nikâh ile kadının soyadı hükmünde babasının adının yanında kayınpederinin adının da eklendiğini görüyoruz.

2. 1. 4. 3. Çok Eşlilik

Genel olarak bakıldığında bazı toplumlarda tek eşle evlilik görülürken bazılarında ise birden fazla yapılan evliliklere rastlanılmaktadır. İslâm dini sınırsız sayıda yapılan evliliklere sınırlama getirerek, şartlı olarak ancak dörde kadar evliliğe izin vermiştir.

⁹⁴ KŞS, nr. 117, s. 22, h. 33.

⁹⁵ KŞS, nr. 113, s. 35, h. 141.

⁹⁶ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 27, h. 109; Aynı konuda bkz: H. 1120/ M. 1707, nr. 113, s. 16, h. 58; H. 1113/ M. 1700, nr. 107, s. 106, h. 209; H. 1122/ M. 1709, nr. 114, s. 89, h. 287.

⁹⁷ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 177, h. 463.

⁹⁸ H. 1125/ M. 1712, KŞS, nr. 117, s. 22, h. 30.

Osmanlı toplumunda eş sayıları hakkında İslâm'ın verdiği izne bağlı olarak mevcut olan kanaatin aksine, daha önce yapılan araştırmalar neticesinde birden fazla eşle yapılan evliliğin pek de yaygın olmadığı tespit edilmiştir. Arşiv kaynaklarının ortaya koyduğu bu neticeyi seyahatname türündeki kaynaklar da teyit etmektedir. “Çok eşli evliliklerde temel sebep öncelikle evlat sahibi olma isteği gibi görünüyor. Evlatları kız olanlar arasında ise erkek evlat sahibi olma arzusu birden fazla eşle evlenmenin diğer bir sebebini teşkil etmektedir.”⁹⁹

Çok eşle evlilikte “Başta zinayı önleme olmak üzere birtakım sosyal, ahlakî, ekonomik, fizyolojik ve psikolojik sebeplerle caiz kılınmakla beraber kötüye kullanılmasını önleyen tedbirler alınmış, gerçekleştirilmesi zor şartlara bağlanmış ve ilk hanıma itiraz hakkı tanınmıştır.”¹⁰⁰

Osmanlı toplumunu teşkil eden unsurlardan biri olan Kayseri’de de varlığından haberdar olduğumuz gayrimüslimler arasında dinî inançları gereği çok eşle evliliğe rastlanılmamıştır. Bunun sebebi, “*Hıristiyanlığın evliliği, medeni bir olgu olarak değil, dinî bir taahhüt olarak kabul etmesi, bu yüzden de eş hayatta olduğu sürece tekrar evlenmeyi onaylamaması olabilir.*”¹⁰¹

Çok eşli evliliklerle ilgili olarak; “Osmanlı Devleti’ndeki kadınları yakından ilgilendiren ve genellikle Osmanlı sarayındaki haremın mevcudiyeti ile XIX. asır İstanbul’undaki bir takım uygulamaların doğurduğu yanlış bilgilerden birisi de ‘*teaddüt-i zevcat*’ yani birden fazla kadınla evliliğidir.”¹⁰² Bu konu İslâm Hukuku’nun kadına ilişkin statüsü noktasında birtakım şartlar altında uygulanmasına izin verilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konu ile ilgili bir ayette; “*Eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız size helal olan kadınlardan ikişer üçer dörder nikâhlayın ve eğer bu takdirde adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir kadın ile veya sahibi bulunduğunuz cariye alın. Bu ağmamanız (veya faki-*

⁹⁹ Demirel, A. Gürbüz, M. Tuş, a. g. m. , s. 106.

¹⁰⁰ Karaman, a. g. m. , s. 388.

¹⁰¹ Kekeçoğlu, a. g. t. , s. 88.

¹⁰² Kaplan, a. g. t. , s. 70.

re düşmemeniz) için daha muvafıktır."¹⁰³ şeklinde açıklanmıştır. Burada asıl hedef erkekler olarak görülmüştür. Kadının birden fazla koca ile aynı anda evli olması dinen caiz görülmemiştir.

“Bir kadının birden fazla erkekle evlenmesi hali olan *poliandri*, toplumlar da nadiren rastlanılmış bir evlilik tipidir. Bu tip evlilik biçimini İslâm ve Türk Toplumlarında gözlemlemek mümkün değildir.”¹⁰⁴ Bunun yanı sıra belgeler de boşanma sonucunda kadının ve erkeğin başka şahıslarla evlendiklerini görüyoruz.¹⁰⁵ Belki geçim sıkıntısı belki çocuklarının bakımı belki de yalnızlıklarını giderme amacıyla yeniden evlenme girişiminde bulunmuş olduklarını söyleyebiliriz.

Osmanlılarda çok eşliliği yasaklayan bir kural bulunmamaktaydı. Ancak kadınların hakkını gözetme, malî açıdan onları destekleme gibi hususlar çok eşlilik konusunda caydırıcı etki yapmaktaydı.

“ Çok defa erkek ancak, evli kaldıkları müddetçe eşinin üzerine evlenmek şartıyla ilk evliliklerini yapabilmektedirler. Çok eşli olanlar, eşlerini bir arada oturtmaya asla mecbur edemezler, Fazlaca varlıklı olmayan vatandaşların ise asla birden fazla karısı olamazdı.”¹⁰⁶

Dinen çok eşliliğe izin verilmekte ancak bu durum tavsiye edilmemektedir. 18. yüzyılın başlarına ait Şer'îyye Sicilleri' ne yansıdığı kadarıyla çok olmamakla birlikte çok eşlilikle karşılaşmıştır. Miras konulu belgelerde kocanın iki eşi varsa her iki kadının da mirastan payına düşeni almakta olduğunu görüyoruz. Kayseri'de çok sık olmasa da erkeklerin birden fazla kadınla evlendiklerini görüyoruz. Belgelerde genelde miras konulu davalarda ölen adamın mirasının eski karılarına kaldığını görüyoruz.¹⁰⁷ Bu belgelerde

¹⁰³ **Kur'an-ı Kerim Metinsiz Meali**, *Nisa Suresi*, 3. ayet, Çev. Elmalılı M. Hamdi Yazır, Kardelen Yayınevi, İstanbul 2008, s. 36.

¹⁰⁴ Kaplan, .a. g. t. , s. 71.

¹⁰⁵ KŞS, nr.108, s. 38, h. 70; nr. 110, s. 156, h. 424; nr. 113, s. 31, h. 80; nr. 114, s. 38, h.111; nr.115, s. 25, h. 80; nr. 117, s. 4, h. 4.

¹⁰⁶ Gül Akyılmaz, “ *Osmanlı Aile Hukukunda Kadın*”, **Türkler X**,Yeni Türkiye Yay. , Ankara 2002, s. 367.

¹⁰⁷ KŞS, nr.110, s. 122, h. 365; s. 189, h. 490; s. 190, h. 490; nr. 111, s. 76, h. 228; s. 77, h. 229; nr. 112, s. 10, h. 34; nr. 113, s. 7, h. 22; s. 63, h. 252; s. 94, h.347; nr. 115, s. 118, h.380; nr. 116,

zevceteyn-i metrukeyn ibaresi çok eşliliğin varlığını gözler önüne sermektedir. Miras paylaşımında İslâm hukuku esas alındığı için haksızlığa mahal bırakılmamasına özen gösterilmektedir.

2. 1. 4. 4. Aile Fertleri

2. 1. 4. 4. 1. Anne- Baba

Evlenen kadın ve erkeğin oluşturdukları ailenin idamesi, bunların birbirlerine karşı hak ve yükümlülüklerini ifa etmelerini gerektirmektedir. Ailenin anne, baba ve çocuklardan oluştuğu bir yapılanma olan “*Çekirdek aile kavramı, Türklerin hayatına 16. yy'da girdi. Ataerkil aile mevcuttu. Ebeveynin yanı sıra evlenmiş veya halen bekâr olan erkek çocuklar, gelinler, evlenmemiş kızlar, torunlar, cariyeler, köleler bir arada yaşardı.*”¹⁰⁸

Baba aile reisi, anne evi idare eden kişidir. İslâm dinine göre Kur'an'da kocanın karısı üzerindeki hakları şu şekilde belirtilmiştir.” *Erkekler kadınlar üzerinde idareci ve hâkimdirler. Çünkü Allah birini (cihat, imamet ile aile reisliği gibi hususlarda) diğerinden üstün kılmıştır. Bir de erkekler mallarından kadınlarına harcamaktadırlar. İyi kadınlar Allah'a itaatkârdırlar ve Allah kendilerini koruduğu sebeple kocalarının gıyabında ırz ve mallarını muhafaza ederler. Fenalık ve geçimsizliklerinden korktuğunuz kadınlara gelince önce kendilerine öğüt verin. Öğüt kar etmezse kendilerini yataklarında yalnız bırakın. Yine dinlemezlerse hafifçe dövün. Size itaat ettikleri takdirde kendilerini incitmeye bir bahane aramayın. Çünkü Allah çok yücedir, çok büyüktür.*”¹⁰⁹

Belgelerde karı- koca için *zevc*, *zevce*, *eş* ibareleri geçmektedir. Nikâh akdi denilen uygulamayla eşler bir takım sorumlulukları yükleneneğine dair söz veriyorlardı. Kadın kocasının ihtiyaçlarını giderecek, erkek de evin geçimini sağlayacak, karısına iyi muamelede bulunacaktı. Bu durumlar sekteye uğradığında boşanma denilen olay gündeme gelmekteydi.

s. 75, h. 291; nr. 117, s. 10, h. 16; s. 11, h. 18; nr. 118, s. 36, h. 76; s. 116, h. 258- 260; s. 117, h. 261; s. 118, h. 262.

¹⁰⁸ Evren, D. Can, a. g. e. , s. 70.

¹⁰⁹ Kur'an-ı Kerim Metinsiz Meali, Nisa Suresi, 34. ayet, s.38.

Çamurdan kâinatın gözbebeği konumuna yükseltilen İslâm insanı, kadın-erkek ayrımına tabi tutulmamıştır. Bu insan var olacak, çoğalacak, toplum ve kültür oluşturacak ve bunu nesillere aktaracaktır.¹¹⁰

Kadınların aile içindeki etkin konumları seyyahların gözünden de kaçmamış bunlardan biri olan Schweigger' e göre, “ *Tüm dünya Türk'ün gücünden korkarken, Türk erkeği karısından korkar.*”¹¹¹ ibaresi onların zihinlerinde yer eden Türk kadını imajının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Burada eşlerin birbirlerine saygı ve sevgi bağlarıyla bağlı olmaları, belki de kendi toplumlarında pek de alışık olmadıkları böyle bir yapıyla karşılaştıklarında bu durum, batılı seyyahları şaşırtmış ve eşlerin ev içerisinde söz sahibi olmaları bu denli ifadeleri gün yüzüne çıkarmış olabilir.

“ Kadını anlatan yazılardan çıkan sonuç; ev- hamam- mesire- komşu- arkadaş- koca- çocuk- akraba noktalarından geçen bir çemberin içinde, kendine sağlanan özgürlüklerle yetinmeyi bilen, içe dönük, sakin, evcil bir kadın betimleniyor. Kendisine tanınan sosyal statüye boyun eğdiği sürece saygı ve sevgi görmüştür.”¹¹² Burçak Evren, Dilek Girgin Can' ın ortaklaşa kaleme aldıkları eserlerinde naklettikleri *D'ohsson* adlı gezginin değerlendirmeleri şu şekilde izah edilmektedir. Müslüman kadınların bütün eğlence ve meşgalesinin evinin işini görmek, iş işlemek ve çocuklarının terbiyesiyle uğraşmak olduğunu belirtir... Çocukların eğitimi evde yapılır. Kızların eğitiminde din dersleri ve ahlâk kaideleri başlıca konuyu teşkil eder.¹¹³ Ailenin ve aile ortamının aynı zamanda bir kültür nakli süreci olan eğitim işlevi bulunmaktadır. Çocukların doğup büyümeleri aile içerisinde olmaktadır.

Ailede çocuğun eğitimi ve kültür öğelerinin nesillere aktarımı genelde kadına düşmekteydi. Belki de bu nedenle ailenin dağılması dinen hoş karşılanmamaktaydı.

¹¹⁰ Karaman, a. g. m. , s 385.

¹¹¹ Evren, Dilek Girgin Can, a. g. e. , s. 90.

¹¹² Alkan, a. g. e. , s. 11.

¹¹³ Evren, Dilek Girgin Can, a. g. e. , s. 98.

“Osmanlı kadını dönemin dünya görüşü çerçevesinde kendisinin gündelik hayatta kullanacağı bilgileri öğreniyordu. Kadının, giyimi, kuşamı, çeyizini hazırlaması, çocuk bakım vesaire okuldan ziyade aile içinde veya yakın akrabalarından yaşça kendisinden büyük bir bilenden öğrenilecek şeylerdi. Osmanlı kadını okul değil aile eğitimi alıyor.”¹¹⁴

2. 1. 4. 4. 2. Çocuklar

Bir aile teşekkül ettiğinde o ailenin neslinin idamesi her zaman önem arz eden bir durum olarak görülmüştür. Neslin devamını sağlayan çocukların dünyaya getirilmesi ve onlara kültür öğelerinin aktarılması, topluma hazırlanmaları aile içinde olmuştur. Çocuğun dünyaya gelmesiyle eşler anne, baba statüsü kazanmakta bu durum onlara yeni roller yüklemektedir. Çocukların eğitimi genelde annenin sorumluluğudur. Erkek çocukların eğitimi baba merkezli yürütülürken; kız çocuklarının eğitiminde annenin rolü büyüktü. Belki de bu yüzden çeşitli sebeplerden dolayı aile dağıldığında çocuklara vesayet görevi genellikle anneye verilmekteydi.

“Kız çocuklara genelde eğitim verilmezdi. Çünkü geçerli olan eğitilmiş olmak değil, iyi bir eş ve anne olarak yetişmektir. Zengin kesimden kadınlar ev işleriyle meşgul olmadıklarından kızlara da nakış işlemek, çalgı çalmak gibi şeyler öğretilirdi. Çeyizleri de doğumlarından itibaren hazırlanırdı.”¹¹⁵ Kızlar sıbyan mektebinde okur. Sonra ev işlerine yönelik eğitim gelirdi. Bey paşa kızları için sarayda özel eğitim devam ederdi. Ele aldığımız dönemde kız çocuklarının eğitimine ilişkin bilgiye belgelerde rastlanmamıştır.

Miras belgelerinden hareketle şehire oranla köylerde çocuk sayılarının fazla olduğu görülür. Çok eşli evliliklerin amacının çocuk edinme için olduğunu belirtmiştik. Müslümanlarda gayrimüslimlere oranla çocuk sayısı fazladır. Çocuklar kayıtlarda *kebir*, *sagir* olarak geçmektedir. *Kebir* ile kastedilen *akil ve baliğ* olmaları idi. Dini hükümlerin muhatabı olarak da bu kişiler kastedilmekteydi. *Sülb* ve *sülbiye* ifadeleri ise soyları hakkında malumat vermektedir. Kayseri ailesinin çocuk sayısının ağırlıklı olarak iki, üç ve dört çocuklu ailelerden oluştuğu anlaşılmıştır.

¹¹⁴ Kaplan, a. g. t. , s. 27.

¹¹⁵ Evren, Dilek Girgin Can, a. g. e. , s. 70.

Liebeveyn er/ kız karındaş olarak belgelerde geçen aynı anne babanın evlatları tabirine karşılık üvey ibaresi de hem ana- babanın farklı olmasına hem de bir ailenin çeşitli vesilelerle dağılmasına yönelik bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Vasi tayini erkek çocuklarına olduğu gibi kız çocuklara da olmaktadır. Bunun yanında “ Erkeğe bakışla mirastan alınan pay 1/ 2’den 1/ 8’e kadar değişiyordu.”¹¹⁶ Alım- satım işlerinde kız çocuklarının da etkin olduklarını görüyoruz.

2. 1. 4. 4. 3. Köle ve Cariyeler

Kölelik; “ Eski zaman muharebelerinde esir edilen veyahut bir suretle ele geçip satın alınan erkekler hakkında kullanılır bir tabirdir.”¹¹⁷ Kadın ve kızlara da *cariye* denirdi. Kölelik sanayi devrimi öncesi toplumlarda yaygındı. Bunun nedeni ise sanayi devriminden önce üretimin insan gücüne dayanıyor olmasından kaynaklanıyordu. “ Kölelik, insanlığın başlangıcından 18. yüzyıla kadar geçerli bir uygulama durumunda olması, toplumsal şartların köleliğin tamamen kalkmasına direnmesi ve benzeri sebeplerle yakın dönemlere kadar Osmanlı toplumunda da köle ve cariyelere rastlanmıştır.”¹¹⁸

Bu kurum “ 1846’da köle/ cariyeye pazarlarının bir fermanla yasaklandığı, 1908 Temmuz ayından itibaren köle/ cariyeye ve halayıklığın resmen ortadan kaldırıldığı bilinmektedir.”¹¹⁹ Osmanlı toplumunda sık görülmeyen bir kurumdur. Zira köle sahibi olabilmek, belirli bir ekonomik gücü gerektirmekteydi. İslâm dini köleliğin ıslahından yana tedbirleri gerekli kılmış, köleliğin sebeplerini azaltmıştır.

Kayseri’de köleliğin yaygın olmadığını görüyoruz. Kölelerin en çok azad edilmek suretiyle hürriyetlerine kavuştukları gözleniyor. Haksızlığa uğrayan köleler mahkemeye başvurdukları takdirde haklarını yargı yoluyla elde edebiliyorlardı. “ Müslümanların mülkiyetinde olan kölelerin isimlerinden hemen hemen tamamının Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Babaları gayrimüslim

¹¹⁶ Alkan, a. g. e. , s. 10.

¹¹⁷ Pakalın , a. g. e .C. II. , s. 300..

¹¹⁸ Kaplan, a. g. t. , s. 78.

¹¹⁹ Işık, a. g. e. , s. 111.

olan köleler için baba adı olarak Abdullah adını kullanmak adet olmuştur.”¹²⁰

Mustafa Işık; eserinde ‘*Sicillerde cariyelerin baba adı Abdullah/ Allah’ın kulu olarak geçmektedir. Kaşı, gözü, benzi, ırkı ve adı belirtilmektedir*’ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.”¹²¹ Bu açıklamayı kıstas alarak ilgili belgeleri incelediğimizde benzer sonuçları biz de elde etmiş bulunmaktayız.

“İslâmiyet savaş ve doğum dışında başka bir nedeni kölelik sebebi saymaktadır... Bunlara ancak katlin dışındaki diğer şıklardan biri uygulanabilir. Doğumdan kaynaklanan kölelik, çocuğun erkek bir köle ile kadın bir kölenin evliliğinden doğmuş olma şartına bağlanmıştır.”¹²² Bu şekilde bir takım sınırlamalarla köleliğin kaldırılmasını teşvik eden hükümlere İslâmiyet’ te yer verilmekteydi. “ Kayseri Kadı Sicilleri’nde geçmese de Osmanlı döneminde aile hayatında cariyeye; *halayık* denilmektedir. Bu durumda cariyeye, hizmetçi konumundadır.”¹²³ Aile fertlerinden erkeklerin cariyeye ve kölesi olduğu gibi kadınların da cariyeye ve kölesi vardır. Kayseri ‘ de zimmiler arasında köle sahibi kişilere rastlanmamıştır.

İncelediğimiz sicillerde köle ve cariyeye daha çok azad edilme yani özgürlüğüne kavuşturulması nedeniyle mahkemede bulunmaktaydı. Özgürlüklerini elde etmeleri sonrasında *Hatun* olarak kayda geçirilerek başka birinin müdahalesinin önüne geçilmekteydi. Bu konuya ilişkin bir belgeye göre: Lala Mahallesi’nde yaşayan Abdullah kızı Arife, orta boylu, ela gözlü bir cariyeye-i memlûkedir.(kadın köledir) Daha sonra azad edilerek Hatun olarak zikredilecektir.

Ali Efendi kızı Emine’ nin cariyesi iken davadan dört yıl önce Abdullah oğlu Yusuf ile evlenme döneminde Emine Hatun, Arife’ nin yanına gelerek ‘*Bunca zaman bana hizmet eyledin. Emeklerini helal et*’ diyerek, helalleşir ve cümle malından kölesini azad eder. ‘*Seni ahrar-ı asleyn zümresine kat-*

¹²⁰ Ali Aktan, “ 17. yy Kayseri Kadı Sicillerinde Bulunan Köle ve Cariyelerle İlgili Bazı Belgeler Üzerinde Bir Değerlendirme”, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu**, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayını, Kayseri 1997, s. 17.

¹²¹ Işık, a. g. e. , s. 110.

¹²² A. Aktan, 17. yy Kayseri Kadı Sicillerinde Bulunan Köle ve Cariyeler..., s. 14.

¹²³ Işık, a. g. e. , s. 108.

tim' (Kölelikten azad edip, özgür insan zümresine dahil etme) demişken; Emine'ye vekâlet eden kocası Hüseyin Çavuş oğlu Mehmet Efendi, kölenin azad edilmesine karşı çıkar. Arife, kadıya gider. Şahidler azad edilmenin kendi huzurlarında gerçekleştiğini beyan edince Arife kölelikten kurtulur."¹²⁴ Engellemelere maruz kaldığı takdirde kadın kölelerin dahi haklarını aramaya yönelmeleri kadınlara verilen değer hür- köle, Müslüman- gayrimüslim ayırt etmeden korunduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kölelerin evlenmesine dair bir belgeye göre: " Tacı Kızııl Mahallesi sakinlerinden Hacı Mehmet kızı Kamile' nin cariyesi Abdülmennan kızı Hümayun ile Kamile' nin kocası Ömer oğlu Mustafa' nın abd-ı memlükü (erkek kölesi, kulu kölesi) Abdülmennan oğlu Ahmed sahibinin izniyle Hümayun ile 10.000 akçe mehr-i muaccel, bir kuşak ve bir karaca ve bir mücevher karşılığında evlenirler."¹²⁵ Burada kadın köleler için cariye-i memlûke, erkek köleler için abd-ı memlûke ifadelerinin kullanıldığını görüyoruz. Köleler arası evliliklerin sahiplerince desteklendiğini ve kölelerde dahi mehir uygulamasının varlığına şahit oluyoruz.

Azad edilmeye ilişkin ve kadın kölenin hakkını bizzat aradığına ilişkin bir belgeye göre: " Tac- Kızııl Mahallesi sakinlerinden Hacı Mehmet kızı Kamile, cariye-i memlûkesi Abdullah kızı Hümayun karşısında kadı huzurundadır. Davadan yirmi yıl önce Kamile Hatun oğlu Mehmet' e cinni taifesinden biri musallat olmuş, kadın da oğlu için adakta bulunup '*Oğlunun ecinni hayalati araz olmasıyla hasta olup sıhhat bulursa kölem azad olsun*', demiştir. Kadının oğlu iyileşince köle bu hakkını talep eder. Ancak Kamile Hatun kölesini azad etmeyip birine satmak ister. Köle şikâyette bulunur. Şahidler de Kamile Hatunun kölesini azad edeceğini kendi huzurlarında söylediğini onaylarlar. Kamile Hatun' un gereğini yapması emredilir."¹²⁶ Burada bir önceki belgede evliliğine şahit olduğumuz cariyenin azad edilmesi ile ilgili mahkemede hakkını aradığını görüyoruz.

¹²⁴ H. 1124/ M. 1711, KŞS, nr. 116, s. 40, h. 93.

¹²⁵ H. 1124/ M. 1711, KŞS, nr. 116, s. 56, h. 141.

¹²⁶ H. 1128/ M. 1715, KŞS, nr. 118, s. 100, h. 217.

3. Bölüm

AİLENİN ÇÖZÜLME SÜRECİNDE KADININ KONUMU

3. 1. Boşanma ve Ölüm

Bir ailenin oluşumunda temel teşkil eden evlilik hayatının, idamesi için İslâmiyet'te teşvik edici esaslara yer verilmiştir. Nitekim kurulan ailenin varlığını sürdürmesi hem kadının namusunun korunması hem de bu evlilikten hâsıl olan çocukların geleceği için önem arz etmekteydi. Aile oluşumunu resmî mahiyete kavuşturan nikâhtan sonra eşler genelde evliliklerini normal bir biçimde sürdürmekteyken bazen de çeşitli sebeplerden dolayı yollarını ayırabilmekteydiler. Boşanma, istenmeyen bir durum olmasına rağmen Osmanlı toplumunda örneklerine rastlamak mümkündür. Peki, bu durum hangi gerekçelerle ve ne şekilde gerçekleşiyordu? Boşanma, tarafların birinin ya da ikisinin de arzusuyla evliliğin geçersiz hale gelmesi şeklinde ifade edilebilir. Aile bireylerinin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirememesi, huzur ve güven ortamının kaybolmasıyla boşanma gündeme gelmekteydi.

“İslâm Hukuku’na göre üç şekilde boşanma bulunmakta idi. Birincisi: Kocanın tek taraflı bir irade beyanıyla karısını boşaması (talak) ki bu durumda koca karısının mehirini ödemek zorundadır. İkincisi: Eşlerin anlaşarak boşanması (muheale veya hul) durumudur ki muhealede çoğu zaman kadın boşanmayı talep ettiğinde mehirinden vazgeçmektedir, üçüncüsü ise evlilik hayatını sürdürmenin imkânsız olduğu durumlardır ki genellikle kadının mahkemeye müracaatı ve şer’ i hükümlere göre karar veren sancak veya kaza kadısının kararı ile gerçekleşen boşanmadır (tefrik) kocada hastalık veya kusur olduğu

zaman kadın boşanabiliyordu.”¹ Evlenme akdi yapılırken kadın boşanma hak ve yetkisini talep etmiş ve kendisine bu yetki verilmiş ise tek taraflı irade ile bu yetki kullanılabilirdi. Kadın, boşanma hakkını almamış veya alamamışsa evlilik hayatından veya kocasından memnun kalmazsa, mutlu olamaz, haksızlığa maruz kalırsa, evliliğin amacını gerçekleştirmeye engel bir durum ortaya çıkarsa, bu ve benzeri hallerde taraflardan her biri (karı veya koca) durumu aile meclisine veya hâkime götürerek boşanabilirdi.²

Boşanma durumunda kadını ve çocuklarını koruyan kurumlar devreye girmektedir. Evlenme gibi boşanma olaylarının da sicillere kaydedildiğini görüyoruz.

“ Boşanmalar şahidli olarak kadı/ hâkim huzurunda yapılmaktadır. Eşlerden birinin ölmesi de, hukukî olarak boşanmayı gerektirmektedir.”³ Bu yüzden mirasla ilgili davalarda ölen şahıslardan yakınlarına kalan mirasta eski kocası/ karısı olarak *zevc-i metruke/ zevce-i metruke* ibaresi kullanılmaktadır. Bunu örnekleyen bir belgede: “ İbrahim oğlu Ömer’ in ölmesi üzerine eski karısı Aişe Hatun küçük oğlunun vasisi olan kocasının babasını (çocuğunun dedesini) dava eder. Ölen kocasında bulunan 160 akçe 1 guruş rub 11.000 akçe mehr-i müeccelin kendisine teslim edilmesini ister. Ömer adlı şahıs vermek istemez. Şahitler dinlenir. Ömer’ in bu mehir bedelini vereceğine söz verdiğini, huzurlarında bu sözünü ikrar ettiğini söylerler. Ömer, mehir bedelinin bir kısmını verdiğini belirtir. Kalan kısmının da ölen oğlunun terekesinden ödemesi gereği Ömer’ e tenbih olunur.”⁴

Boşanma olaylarının mahkemeye intikalinin taraflar arasında yaşanan tartışmalar neticesinde gerçekleştiğini görüyoruz. Boşanma ile ilgili konularda boşanmadan sonra geçim sıkıntısı yaşamamak için kadınlar, İslâm’ın getirdiği haklardan istifade etmek amacıyla mahkemeye başvurarak haklarını arayabilmekteydiler. “ Kocasının ölümü halinde kadın üç ay sonra boş olmaktadır.

¹ Selçuk, a. g. e. , s. 138.

² Karaman, a. g. m. , s. 391- 392.

³ Işık, a. g. e. , s. 111.

⁴ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 54, h. 166.

*iddet müddeti*⁵ denilen üç ayı aşan sürede oturma ve gıda hakkı vardır, mirasını almaktadır.”⁶ İslâmiyet’te boşanmaya belirli şartlar dahilinde müsaade edilmiştir. Sicillerde geçtiği ölçüde boşanmanın bir takım nedenleri bulunmaktaydı.

“ Her ne kadar şeriat evliliği sona erdirme hakkını erkeğe tanımakta ise de İslâm ahlâkı oldukça mühim sebepler olmadan kocanın bu üstünlük hakkını kullanmaması gerektiğini ve işi istismara götürmemesini ister.”⁷ Bu şekilde boşanma durumunun belirli şartlarla sınırlandırıldığını ve keyfi uygulamalara fırsat tanınmadığını görüyoruz.“ *Kur’an’da: Boşanma 2 defadır. Ya iyilikle tutmak (geri almak) ya da güzel vedaletli biçimde salıvermektir. Eğer erkek, kadını üçüncü defa boşarsa ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendine helal olmaz,*”⁸ buyrulmuştur.

Bu hüküm de boşanmanın caydırıcı unsurları arasında zikredilebilir. Çünkü bir hışımla ağızdan çıkan ‘Boş ol’ ifadesi, çiftleri evliliklerinde geri dönüşü olmayan yollarla sürükleyebilmekteydi. *Talak* olarak zikredilen bu husus erkeğin karısından boşanma talebi olarak bilinmektedir. *Talak hakkı*, belgelerde üç talakla boşanma olarak *talak-ı selase* şeklinde geçmektedir.

Boşanma ile ilgili bir davada erkeğin şart koşması şöyle açıklanmaktadır: “ Deliklitaş Mahallesi’nde yaşayan Süleyman ve Ömer kızı Müslime Hatun, kardeşi Süleyman oğlu Ömer vekâletinde kocası Ömer oğlu Ebubekir’e dava açar. Davadan 6 gün önce akşam yemeği vaktinde Ebubekir ile Müslime, üzerinde yemek yedikleri bir sini için kavga ederler. Siniyi Müslime’ nin annesi Hatice almıştır, vermek istemez. Ebubekir, eğer sabaha kadar Müslime, *siniyi almazsa benden üç talak boş olsun* diye şart koşar. Talak beyanına rağmen adam hâlâ kadına zevciyet muamelesinde bulunmak ister. Kadın vekili aracılığıyla Ebubekir’den şikayetçi olur, belirtilen sürede Hatice’den siniyi

⁵ ...“ Boşanan kadınların yeniden evlenebilmesi için üç aylık hayız dönemini geçirmesi gerekirdi. ‘ *iddet* ’ denilen boşanan kadının beklemek zorunda olduğu bu süre, insan nesebinin karışmaması için rahimin temizlenmesi amacını gütmekteydi. ”Daha fazla bilgi için bkz: Meral Altındal, a. g. e. , s. 45.

⁶ Işık, a. g. e. , s. 111.

⁷ Türkdoğan, a. g. m. , s. 55.

⁸ H. Aktan, a. g. m. , s. 404.

alamadığını ve talak şartı gereği boşanmış olmalarına rağmen Ebubekir'in zevciyet muamelesinde bulunmaya çalıştığını belirtir. Ebubekir, sorgulanınca talak beyanında bulunmadığını dile getirir. Müslime ile evli olduklarını söyleyerek hakkındaki suçlamayı inkâr eder. Bu beyanı karşılığında kendisine yemin teklif edilince adam, talak durumunu kabul etmek zorunda kalır ve durum açığa kavuşturulur. Ebubekir, boşanmanın gerçekleşmesi için karısının siniyi getirmemesi gerektiğini; ancak Ömer, sininin bedelini verirse talak şartının geçersiz olacağını ve evliliğin sürdürüleceğini, söyler. Ömer de bu bedeli ödemek için mühlet ister, kendisine mühlet verilir. Sini alınmadan talak gerçekleşmeyecektir, kararı alınarak; Müslime ve Ebubekir'in evlilik hayatının devam edebileceğine karar verilerek vekil olan Ömer'in Ebubekir ile tartışmadan uzak durması konusunda uyarılır.”⁹ Burada bir tartışma dolayısıyla gündeme gelen talak şartına konu olan sininin bedelinin ödenmesi; boşanma mefhumunun ortadan kalkmasını sağlamıştır.

Nikâhli zevceyi boşama, bırakma ayırma anlamına gelen *talik* kelimesi de erkeğin karısını boşamasını karşılayan bir ifade olarak belgelerde geçmektedir ve talaktan türemiştir.¹⁰ Özellikle Mehr-i müeccel hakkını talep etmesiyle ilgili belgelerde kadın kendisini boşayan kocasından bahsederken *zevc-i matlukum* şeklinde bir beyanda bulunmaktadır.

Kocasının karısını boşamasının kadı huzurunda dile getirildiğine ilişkin bilgi edindiğimiz bir belgede: “Gülük Mahallesi'nde yaşayan Abdi kızı Fatma adlı Hatun'u nikâhli kocası İbrahim oğlu es- Seyyid Mehmed üç talakla boşar. “¹¹ Burada boşanma sebep belirtilmeyerek, erkeğin bu isteğine resmî mahiyet kazandırmak amacıyla gerçekleşmiştir. Ancak kocasının karısını boşaması halinde nafakasını yani mehr-i müeccelini temin etmesi gerekmektedir.

Konuya ilişkin bir başka belgede: ”Dipçik Mahallesi'nde yaşayan Abdullâh kızı Aîşe, kocası Mustafa oğlu İsmail'e dava açar. İsmail, kadını talakla boşamıştır. 160 akçe mehr-i müecceli ve nafakayı kadın, kocasından ister.

⁹ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 112, s. 9, h. 32.

¹⁰ Develioğlu, a. g. e. , s. 1040.

¹¹ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 110, s. 47, h. 152.

Gereğini yerine getirmesi konusunda adam uyarılır.”¹² Belirlenen meblağı erkeğin ödemediği durumlarda kadın bu hakkını talep edebilme yetkisine sahipti. Bununla ilgili bir belgede: “Sakine adlı kadının kocası Ahmet adlı şahıs karısını boşamıştır. Bu durum sonucunda 25.000 akçe mehr-i müeccelin kadına verilmesine karar verilir.”¹³ Erkeğin karısını boşaması durumunda mehr-i müeccelini peşin ödediği de görülmektedir. Bununla ilgili bir belgede: “Kebe İlyas Mahallesi’nde yaşayan Halil oğlu Salih, Hacı İshak kızı Hatice’ye dava açar. Kadına amcası Hacı Hüseyin oğlu Yakup vekâlet eder. Hatice 15.000 akçe mehr-i müeccel karşılığında Salih ile evlenmiştir. Geçimsizlikten dolayı Hatice ve Salih boşanmak isterler. Hatice, mehirden vazgeçer. 35 guruş üç düve (koyun) olarak belirlenen boşanma bedelini Salih’ten almak koşulu ile Hatice, kocasından boşanır ve boşanma bedeli tamamen kendisine ödenir.”¹⁴ Mehrin farklı bir şekilde ödendiğine rastladığımız bu belgede hem mehr-i muaccel hem de mehr-i müeccel ödenmesi örneği ile karşılaşmaktayız.

Bununla birlikte erkeğin karısını boşaması halinde hem karısının hem de varsa çocuğunun geçimini temin etme erkeğin görevi sayılmaktaydı. Bazen bu bedeli karısına ve çocuğuna ayrı ayrı ödemek erkeğe bir külfet olarak geliyordu. Maddi yükümlülüğünü bir nevi de olsa azaltma isteği ile erkeğin hoş olmayan davranışlarda bulunduğunu gösteren, bir belgede: “ Cırlavık Köyü’nde yaşayan Abdülkadir kızı Raziye, Hacı Recep oğlu Hacı Süleyman’a dava açar. Davadan altı ay önce Hacı Süleyman nikâhlı karısı olduğu halde hamile olan karısını tatlik eder (boşar). Çocuğun zorla düşmesi (ilga-i cenin) için kadına bir şeyler icirir.

Beş aylık çocuğunu ilga ettirdiği için sorgulanması talebiyle açılan davada Süleyman’ın bu davranışından ötürü cezalandırılmasına ilişkin karar alınır ve Raziye Hatun bu konuda adamla tartışmaktan uzak durması konusunda uyarılır.”¹⁵

¹² H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 27, h. 110.

¹³ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 200, h. 517.

¹⁴ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 116, s. 150, h. 36.

¹⁵ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 26, h. 85.

Bazı durumlarda ise erkeğin, ilk boşanma talebini kadının istemesi için karısını darp edip böylece mehr-i müeccel ve nafaka ödemekten kurtulmayı amaçladığı görülmektedir. Bununla ilgili bir belgede: “Musagazi Mahallesi’nde yaşayan Mehmet kızı Fatma, kocası Mehmet oğlu Hasan’a dava açar. Adam, kadını acımasızca darp eder. Kadın da 60 guruş mehr-i müeccel ve nafakadan vazgeçerek boşanma talebinde bulunmak zorunda kalır. Adam karısıyla hüsn-i rızayla (aralarında anlaşarak) boşandıklarını, karısının mehir talebinden vazgeçtiğini söyler. Şahitler dinlenip; darp olayı doğrulanınca mehrin Fatma’ya teslim edilmesine karar verilir.”¹⁶

Gayrimüslimlerde de üç talakla boşanmanın gerçekleştiğini görüyoruz. Bununla ilgili bir belgede: “Mermerlü Mahallesi’nde yaşayan Kirkor kızı Vareshat (?) adlı nasraniye kocası Krauz oğlu Sefer’e dava açar. Davadan bir gün önce adam, karısını üç talakla (talak-ı selase) boşamıştır. Buna rağmen karısına zevciyet muamelesi talebinde bulunmaktadır. Kadın, kocasının sorgulanıp bu tutumundan vazgeçmesi konusunda uyarılmasını ister. Şahitlerin de boşanmanın gerçekleştiği noktada dile getirdikleri ifadeler sonrasında adam, bu davranışından men edilir.”¹⁷ Burada gördüğümüz gayrimüslimler arası boşanmanın talakla gerçekleşmesi onların şer’i mahkemede davalarını çözümlmek için kadıya başvurduklarının başka bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte muhtemelen evlilik olayının yine kadı huzurunda gerçekleşmiş olabileceği düşüncesi boşanmanın da dinî hükümlere göre olabileceği noktasında tarafları yönlendirmiş olabilir.

Burada ayrıca boşanmasına rağmen eski karısını rahatsız eden erkeklerle karşı kadının dava açabildiğini görüyoruz. Müslümanlar arasında da bu durumun örneklerine rastlanmaktadır. Konuya ilişkin bir belgede: “Hamurcu Mahallesi’nde yaşayan Hacı Ebubekir kızı Hafize, kardeşi Hacı Mustafa vekâletinde kocası Hacı Ömer oğlu Molla Osman’dan davacı olur. Davadan 21 gün önce adam kadını şahitler huzurunda 3 talakla boş ol diyerek boşamasına rağmen bu olaydan iki gün sonra gece vakti kadının rızası olmadan kadına zevciyet muamelesinde bulunur. Kadın, şikâyetçi olur. Şahitler de adamın

¹⁶ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 116, s. 83, h. 207.

¹⁷ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 36, h. 105.

talakla karısını boşadığını onaylarlar. Adam, kadını rahatsız edici davranışlarından men edilir.”¹⁸

Bu konuya ilişkin bir başka belgede: “ Darsiyak Köyü’nde yaşayan İbrahim kızı Rahime, boşandığı kocası Abdullah oğlu Hüseyin Beşe’ye dava açar. Davadan bir yıl önce geçimsizlik sebebiyle kadın, kocasındaki 6.000 akçe mehr-i müeccel ve nafakadan vazgeçerek şahitler huzurunda boşanmışlardır. Alâkaları kalmadığı halde adam kadına zevciyet muamelesi yapmaktadır. Şahitler dinlenerek boşanmanın vaki olduğu belirlenir.

Hüseyin kadına karşı bu tür davranışlarından men edilir.”¹⁹ Burada kadının kocasından boşandığına ilişkin bilgiye ulaşıyoruz.

Bu konuya benzer bir başka belgede: “ Deliklitaş Mahallesi’ nde yaşayan Himmet kızı Emine Hatun, kocası Mustafa oğlu Mehmet’ten davacıdır. Aralarında geçimsizlik olduğu için kadın 12.000 akçe mehr-i müeccel ve nafakadan vazgeçerek kocasından boşanmıştır. Davadan altı gün önce adam zevciyet muamelesi etmek ister. Kadının şikâyeti üzerine Mehmet, bu davranışından men edilir”²⁰

Rızasız yapılan evliliklerde de boşanma talebinde bulunan kişilere rastlanmaktadır.²¹ Gayrimüslimlerde de rızasız evliliklerin nihayete ermesi için kadına başvurulduğunu görüyoruz.²² Kadının kocasına karşı yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde de erkekler eşlerinden boşanma talebinde bulunabilmekteydiler. Bununla ilgili bir belgede:” Talas Köyü’nde yaşayan Karabet oğlu Mihail, Despino adlı gayrimüslime kadınla evlenir. Kadın nefsini kocasına teslim etmez. Bu nedenle adam karısını boşanmıştır ve artık kendisiyle alakasının olmadığını kadı huzurunda tekrar etmiştir.”²³

¹⁸ H. 1124/ M. 1711, KŞS, nr. 116, s. 104, h. 409.

¹⁹ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 120, h. 388.

²⁰ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 149, h. 409.

²¹ KŞS, nr. 107, s. 106, h. 209; h. 210; nr. 113, s. 16, h. 58; nr. 114, s.124, h. 407.

²² H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 140, h. 472.

²³ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 38, h. 150.

Boşanma olayı görüldüğü üzere çeşitli gerekçelerle gerçekleşmekteydi. “Diğer bir boşanma ise *ibra* yoluyla yapılırdı. Karı- koca anlaşarak ayrıldıklarında birbirlerinden alacaklı olmadıklarını açıklayıp *ibra* verirlerdi.”²⁴ Mahkemeye intikal eden mehir davalarının eşler arasında sulh yoluyla da neticelendiği olmuştur. Bazen de mehir bedeline karşılık verilen bedel ile de sulh sağlanmıştır. Bu şekilde taraflar alacaklarının kalmadığını mahkemede dile getirmiş oluyordular.

Bununla ilgili bir belgede: Yuvan oğlu Bavlos ile Estavri kızı Elena evlenirken verileceği belirtilen mehir bedellerinden vazgeçerek kocasının vekili amcası Savo oğlu Anasdas adlı zımmi karşısında Nişanda takılan dört altın ve bir altın yüzüğü Bavlos’ a teslim etme şartıyla Elena, kocasından boşanır. Taraflar birbirlerini *ibra* ve iskat ettiklerini belirtirler. Simon ile Elena evlenmek ister. Anasdas bir iddia ortaya atar. Bavlos hul esnasında mecnun idi, der. Bavlos da bu iddiayı onaylar. Boşanmanın hükümsüz olması gerektiğini belirtirler. Kadın davacı olur.

Şahitler dinlenir. Bavlos boşanma esnasında akıl ve reşid idi, derler. Anasdas bu konu hakkındaki iddiasından men edilir ve Elena’ nın Simon ile evliliği onaylanır.”²⁵ Burada nasıl ki evlilik için ‘ *akıl baliğ olma* ’ şartı mevcutsa boşanmada da aynı şartın varlığından haberdâr oluyoruz. Boşanmanın hükümsüz sayılması için *aklı başında olmadığı* yakıştırmasını müvekkiline yakıştıran amca, gerekli araştırmalar sonucunda aksi ispat edildiği için iddiasından men edilmiştir. İbra olayının örneğine rastladığımız bu belge de gayrimüslimler arasında yaşanan bir olayı gözler önüne sermektedir. Bu belgede geçen İbra- iskat ifadeleri yani tarafların birbirlerinden alacaklarının olmadığını onaylamaları, anlaşmalı bir boşanmanın olduğunu göstermektedir. Ayrıca kadının boşanma halinde yeniden evlenebilme olanağının bulunduğunu görüyoruz.

²⁴ Altındal, a. g. e. , s. 44.

²⁵ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 38, h. 111.

Müslümanlar arasındaki evliliğin anlaşmalı olarak bitirilmesine ilişkin rastladığımız bir belgede: “ Hasbek Mahallesi’nde yaşayan Ali kızı Zeynep, üvey babası Mehmet oğlu Abdullah vekâletinde kendisini boşayan kocası es-Seyyid İbrahim oğlu es- Seyyid Hasan’ den davacı olur. Hakkı olan 15.000 akçe mehr-i müeccel ve nafaka karşılığında aralarında anlaşır 15 guruş ve bir mushaf-ı şerif ve bir çuka ferace, 25’ er zer (altın) mehr-i müeccel karşılığında sulh akdi (anlaşma) yaparlar ve bu sayılan eşya ve para Hasan’ den tamamen alınır. Zeynep, Hasan’ den alacağını kalmadığını belirtir.”²⁶

Karşılıklı rıza üzere boşanmaya dair bir belgede: “Eski Bedesten Mahallesi’nde yaşayan İsmail kızı Balay adlı Hatun, kocası Abdullah oğlu Mehmed’e dava açar. 12.000 akçe mehr-i müeccel ve nafakadan vazgeçerek bir takım kıymetli eşyalar karşılığında boşanmışlardır.”²⁷

Kadının talebiyle gerçekleşmesine rağmen kadının mehir talebinden tamamen vazgeçmeden belirtilen miktardaki meblağ karşılığında boşanmasına ilişkin bir belgede: “İç Kale’de yaşayan Mehmet Bey kızı Kamile, Lütfullah Ağa vekaletinde boşandığı kocası es- Seyyid Abdullah Ağa oğlu es- Seyyid Ahmed Ağa ile aralarındaki geçimsizlikten dolayı 20.000 akçe mehr-i müeccel ve nafakadan vazgeçerek 110 guruş meblağ karşılığında sulhle kocasından boşanmıştır.”²⁸

Boşanma sulhle gerçekleşse dahi tarafların haklarını talep için kadiya başvurmadan geri durmadıklarına ilişkin bir belgede: “ Gürcü Mahallesi’nde oturan Abdullah kızı Hatice, önceki kocası Ali oğlu Mustafa’ya dava açar. 70 guruş mehr-i müeccel karşılığında evlenirler. Davadan iki ay önce Mustafa karısını boşar.

Kadın kalan 50 guruşluk nafakasını ister. Adam, vermek istemez, Sorgulandığında boşanırken karısıyla aralarında sulh yaptıklarını ve birtakım kıymetli eşyalar verdiğini karşılığında mehir ve nafakadan kadının vazgeçtiğini

²⁶ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 38, h. 70.

²⁷ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 32, h. 124.

²⁸ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 20, h. 167.

söyler, şahidler dinlenir ve adam haklı çıkar.”²⁹ Belgede belirtilmemiş bile olsa kadının bu evliliğinden sonra tekrar evlendiğine ilişkin bilgiye sarf ettiği *Zevc-i sabıkım/ önceki kocam* ifadesinden ulaşılabilmekteyiz. Geçimsizlik dolayısıyla kadının kadı huzurunda boşanma talebinde bulunması belgelerde daha sık karşılaşılan bir durumdur. Karı koca arasındaki şiddetli geçimsizlik ‘*hüsn-i zindegane*’ ya da ‘*hüsn-i muaşeret*’ in bulunmaması cümleleriyle sicillerde ifade edilmektedir. Kadının şiddete maruz kalması, rızası olmadan kocasının başka kadınla evlenmesi geçimsizlikle ifade ediliyordu. Bu durumda mehr-i müeccelini almaktan kadın tamamen vazgeçerek boşanmaya razı olmaktadır. Kadının boşanma isteği ise *muhalaa, hul’ yoluyla boşanma* olarak zikredilmektedir. Bunun temel nedeni şiddetli geçimsizlik olarak belirtilir.

Bu konuyla ilgili olarak vekili aracılığıyla eski kocasına dava açan kadına ilişkin bir belgede: “Gülük Mahallesi’nde yaşayan Mustafa kızı Safiye adlı Hatun yeni evlendiği kocası İbrahim oğlu Mehmet vekâletinde; eski kocası Abdülkadir oğlu Himmet’e dava açar. Kadının iddiasına göre, Himmet karısını boşamıştır, zimmetindeki 15.000 akçe mehr-i müeccel ve sekiz guruş kıymetli bir sim kuşak ve yedi guruş kıymetli bir Hatayî kaftan ve yedi guruş kıymetli bir çuka ferace ve üç rub’ kıymetli bir beştemali önceden teslim edeceğine dair sözü vermesine rağmen talep edildiğinde ödemekten kaçınır. Himmet, aralarındaki geçimsizlikten dolayı eşinin haklarından vazgeçip kendisini boşadığını söyler, şahitler de Himmet’in ifadesini onaylarlar.

Kadın da hakkından feragat ederek Himmet’ten boşandığını belirtmek zorunda kalır.”³⁰ Vekil olmadan da kadın, bizzat kendisi boşanma talebinde bulunabiliyordu. Bununla ilgili bir belgede: “Molu Köyü’nde yaşayan Mehmet kızı Emine adlı Hatun kocası Kudret oğlu Mehmet Beşe’ye dava açar. Davadan üç buçuk ay önce mehr-i müeccel ve nafaka hakkından vazgeçerek boşanma talebinde bulunduğunu kadıya bildirir. Boşanma gerçekleşmiş olur.”³¹

²⁹ H. 1128/ M. 1715, KŞS, nr. 118, s. 57, h. 121.

³⁰ H. 1125/ M. 1712, KŞS, nr. 117, s. 4, h. 4. Aynı konuda bkz: nr. 116, s. 90, h. 223; nr. 116, s. 77, h. 195.

³¹ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 26, h. 96.

Şahıslar, gerçekleştirdikleri eylemlerine resmî mahiyet kazandırma amacıyla kadı huzurunda beyanda bulunmaktaydılar. Başka bir belgede: “ Kebe İlyas Mahallesi’nde yaşayan Rüstem kızı Fatma Hatun, Yusuf oğlu Rüstem vekâletinde kocası Abbas oğlu Ömer’ e dava açar. Fatma, Ömer’ den 100 guruş mehr-i müeccel bedelinden 40 guruşu alır. Kalan 60 guruş ve nafakadan vazgeçerek Fatma, boşanmak istemiştir ve kocası da boşanmayı kabul etmiştir.”³² Bedelin önceden de ödendiğine ilişkin bilgi edindiğimiz bu belge mehr-i müeccelin yalnızca boşanma ile verilmediğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Boşanma durumunda nafaka talebiyle değil de kocanın karısına olan borcunu ödemesi için kadının ona dava açtığını gördüğümüz bir belgede:” Gesi Köyü’nde yaşayan Ahmet Efendi kızı Akile Hatun, boşandığı kocası Hacı Ömer oğlu İsmail Bey’e dava açar. Davadan bir yıl önce geçimsizlik nedeniyle kocasındaki 12.000 akçe mehr-i müeccelden vazgeçerek kocasından boşanır. Ama kocasının kadına 80 guruş borcu vardır. 6 guruşunu ödememiştir. Kadın bunu ister, adam vermek istemez. Sorgulanma neticesinde İsmail Bey, borcunu ödemesi için tenbih olunur.”³³ Mal ayrılığı prensibinin bir neticesi olarak karı- kocanın birbirinden borç alıp vermesi mehirden vazgeçilse dahi kendilerine bahşedilen bir hak olarak kocalarından talep edilebilmekteydi.

Küçük yaşta rızasız yapılan evliliklerin ergenlik çağına gelindiğinde hem erkek hem de kadınlar tarafından feshedilmesi istenebilmekteydi. Evlilikle alâkalı bölümde örneklerine yer verdiğimiz konuya boşanma nedenlerinden biri sayıldığı gerekçesiyle burada da değinecek olursak bu durumla ilgili bir belgede: “ Eski Bedesten Mahallesi’nden Mustafa kızı Fatma, amcası Hacı Mehmet oğlu Hasan’ a dava açar. Dört sene önce Fatma, küçük yaşta iken amcasının oğlu Mehmet de küçük iken mehr-i muaccel üzerine evlendirilirler.

Davadan bir gün önce sabah namazı vaktinde kız büluğa erer ve Mehmet’ten ayrılmak istediğini belirtir ve nikâh fesh olunur.”³⁴ Küçük yaşta

³² H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 56, h. 205. Aynı konuda bkz: nr. 113, s. 65, h. 261; nr. 115, s. 25, h. 80; nr. 116, s. 41, h. 95.

³³ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 129, h. 425.

³⁴ H.1123/ M. 1710, KŞS, nr. 116, s. 130, h. 425.

ailelerin onayı ile yapılan evliliklerin boşanma ile sonuçlandığını görüyoruz. Mehirden vazgeçmekle birlikte “ Kadının boşanma karşılığı olarak kocasına ödediği bedele ise ‘ hul bedeli’ adı verilmektedir.”³⁵ Boşanmanın erkek tarafından istenmediği durumda kadının önemli bir malî yük altına girdiği anlaşılıyor. Bunda ekonomik faktörlerin etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Aksi takdirde erkek karısının mehr-i müeccelini, iddet nafakasını ve geçim masraflarını gidermek zorunda kalacaktır. Konuya ilişkin bir belgede:” Abdullah kızı Fatma Hatun, Mustafa oğlu Mehmet Beşe ile aralarında geçimsizlik olduğu gerekçesiyle her iki tarafın da rızasıyla kocasındaki 5.000 akçe mehr-i müeccel ve nafaka adedinden kendisi ve kızı için iki sene için belirlenmiş olan meblağdan vazgeçip 15 seneye kadar kendi malından kocasına infak etmek şartıyla adam boşanmayı kabul eder.”³⁶ Burada kadın nafakadan vazgeçerek kocasına infakta bulunmayı kabul ediyor. Bu durum onun ekonomik gücü ile alakalı olmalıdır.

Konuya ilişkin bir başka belgede: “ Sisliyan Mahallesi’nde yaşayan Kıymet adlı nasraniyye, Hüseyin oğlu el- Hac Hasan Çelebi vekâletinde nikâhlı kocası Ali Beşe ile mahkemededir. Ali Beşe ile muhalaa etmek isteyince Ali Beşe, bir kıta bağ ve evin kendisine verilmesi karşılığında boşanmayı kabul edeceğini belirtir, kadın bunları vermeyi kabul etmesi üzerine boşanma gerçekleşir.”³⁷

Bir diğer boşanma nedeni de kayıplıktır. Mahkeme kararıyla boşanma anlamına gelen tefrik, İslâm Hukuku çerçevesinde karı- koca arasında şiddetli geçimsizlik olduğu, kocanın karısına kötü muamele ettiği, evinin geçimini temin etmediği veya edemediği veyahut da evini terk edip yabancı diyarlara gittiği ve senelerce kendisinden haber alınamadığı durumlarda ihtiyaç duyulan bir uygulama olmuştur. “Duruma göre *meşkur* ve *gâib* olarak isimlendirilen kayıp kocanın nikâhının feshi ve mirasının paylaşılması için beklenilmesi gereken süre hususunda genellikle dört yıl ya da emsallerinin hayatı kadar bir zaman diliminin belirlendiği görülmekte bazen de bu sürenin tesbiti devletin ve dolayısıyla hâkimin takdirine bırakılmaktadır.”³⁸

³⁵ Savaş, a. g. m. , s. 530.

³⁶ H. 1116/ M.1703, KŞS, nr. 109, s. 88, h. 577.

³⁷ H. 1113/ M. 1700, KŞS, nr. 107, s. 49, h. 98.

Memleketinde bulunmayan ve nerede olduğuna dair haber alınmayan kişi için 'gaib' terimi kullanılır. Sicillerde *gaib-i an'il meclis*³⁹ olarak geçen ve şahısların kayıp olma durumunun mahkeme tarafından onaylandığına yönelik bir ibare bulunmaktadır. Bununla ilgili bir belgede: “ İbrahim kızı İsmihan nam bkr-i baliğa küçük yaşta iken annesi Fatma, kayıp haldeki Süleyman adlı kişiye 40.000 akçe mehr-i muaccel karşılığında akd-i nikâh yaptırır. Davadan bir gün önce akşam namazı vaktinde kız büluğa erer ve halen Süleyman ortada yokken şahitlerin de ifadesiyle nikâhın fesh edilmesini ister. Şahitler Süleyman'ın gailiğini dile getirirler ve nikâh fesh edilir.”⁴⁰

Boşanma nedenlerinden bir diğeri de namus mefhumunun ihlâl edilmesidir. Zina olarak adlandırılan bu husus genellikle çirkin görülmüştür. Zina boşanma sebeplerinde bir kesinlik arz etmekle birlikte ele aldığımız döneme ait sicillerde bu tür boşanma hususlarına rastlanmamıştır.

“ Zinanın hukuken sabit olması için, bizzat bu fiili gören dört şahidin bulunması zarureti de bu bakımdan önemlidir. Ancak dört şahidin şهادetleri ile sabit olmasa da zina isnad edilen bir kadının, ailesi içinde huzurlu bir yaşam sürdüremeyeceği ve netice itibariyle boşanmanın gerçekleşeceği söylenebilir.

Kocanın iddia ve karısının inkâr etmeleri üzerine, kadı huzurunda yapılan bu yeminleşmeye *lian* veya *müla'ane* denilmektedir. Kadının zina yaptığı sabit olursa, mehr-i muaccelin de kadından geri alındığı anlaşılıyor”⁴¹ Zina iddiası genellikle mahalle halkının şikâyetleri ile sabit olmakta ve gereği yapılmaktaydı.

3. 1. 1. Boşanmanın Sonuçları

Erkeğin karısını boşaması veya vefatı söz konusu olduğunda kadın ve çocukları üzerinde koruyucu haklar devreye girmektedir. Bu durumların her ikisi de boşanma olarak kabul görmeye birlikte birtakım sonuçları beraberinde getirmektedir. Bunlar arasında: Kadının mehir hakkı, miras hakkı, çocuklarına vasi/ veli oluşu ve nafaka hakkını sayabiliriz.

³⁹ Bu durum mahkemede Kadı'nın kayıp şahsın hukukuna ilişkin hüküm verme yetkisi ile ilgili bir durum olmalıdır.

⁴⁰ H. 1113/ M. 1700, KŞS, nr. 107, s. 106, h. 209.

⁴¹ Savaş, a. g.m. , s. 526.

3. 1. 1. 1. Mehr-i Müeccel

Mehir , “ Kadına verilen değeri sembolize etmek, boşamayı güçleştirmek, dul kalma halinde malî güvence olmak gibi hikmet ve gerekçelerle evlenen erkeğin eşine bir meblağı (para veya malı) vermesi, yahut borçlanmasını gerekli kılmış ve buna ‘mehir’ denilmiştir.”⁴²

Boşanma ya da ölüm hali için kadını garantiye alan bedel ‘mehr-i müeccel’di. Ödenme süresi zamana bırakılan ve bugünkü nafakaya benzetebileceğimiz mehr-i müeccel, kadının bir tür sigortasıydı. Kadın bazen mehir talebinden vazgeçtiğini söyleyerek kocasından ayrılmasına rağmen belli bir süre sonra mehir talebini yineleyebilmekte idi. Ancak eğer vazgeçtiğine ilişkin bilgiyi şahitler huzurunda zikretmişse bu haktan mahrum bırakılarak boşanmaktaydı.

Bununla ilgili bir belgeye göre: “Abdullah kızı Saliha adlı kadına kocası Mehmet oğlu Ali vekâlet ederek, eski kocası Ali oğlu Hüseyin’ e dava açar. Mehrini talep eder. Eski kocası davadan beş ay önce mehirden ve nafakadan vazgeçerek karısının boşanmayı kabul ettiğini belirtir. Davadan 15 gün önce kadın diğer kocasıyla evlenir.”⁴³ Burada ayrıca iddet olayının gerçekleşmesi için gereken zamanın dolmasından sonra kadının başka birisiyle yeniden evlilik yapabildiğini görüyoruz.

Kadının mehrini kocasına bağışladığına ilişkin bir belgeye göre: “ İspidin Köyü’nde yaşayan Ahmet kızı Raziye adlı kadın, ölen kocası Ali’ nin zimmetindeki 10.000 akçe mehr-i müecceli hayattayken ona hibe eder. Karşılığında Ali, kadına 15 kile buğday vermiştir, kadın da bunu mehri yerine saymıştır. Kocasında hakkı kalmadığını vekili büyük oğlu Mehmet oğlu İbrahim aracılığıyla kadı huzurunda tekrarlayarak durumu bildirirler.”⁴⁴ Köylerde Mehir bedeline karşılık buğday, arpa gibi gıdaların da verildiğini görüyoruz. Demek ki sadece maddi boyutun değil, yaşanan mevkinin gereği de mehir bedelinin farklılaştığını görüyoruz. Nikâh için “Akit yapılırken belirlenmemiş bile olsa

⁴² Karaman, a. g. m. , s. 391.

⁴³ H. 1126/ M. 1713, KŞS, nr. 117, s. 35, h. 55.

⁴⁴ H. 1124/ M. 1711, KŞS, nr. 116, s. 41, h. 96.

evlenen her kadın, kocasından – emsaline verilen ölçüde- bir mehir alacaklısı sayılmıştır.”⁴⁵ Kadının isterse mehirin bir kısmından veya tamamından vazgeçebildiğini veyahutta mehrini kocasına hibe edebildiğini söylemiştik.

Bu konu hakkındaki bir başka belgede: “ Es- Seyyid Mehmed kızı Şerife Cemile adlı Hatun kocası Aslan oğlu Hacı Mustafa ile boşanma aşamasında iken 5000 akçe mehr-i müeccelden 3000 akçesini kocasına hibe ederek 2000 akçesini alır ve nafaka talebinde bulunmaz.”⁴⁶ Bu belgede de anlaşmalı bir boşanmanın olduğunu görüyoruz. Kadın mehir alacağını bağışlamadıkça, boşanması veya kocasının ölümü halinde mehir hakkının ona derhal ödenmekte olduğunu görüyoruz. Sicillerden anlaşıldığına göre mehri ödeme konusunda mahkemeler kocaya tenbihatta bulunuyordu. Bu durumu örnekleyen bir belgede: “ Mustafa kızı Sakine adlı Hatun önceki kocası Hacı Hüseyin oğlu Şaban’dan davadan iki buçuk ay önce 6000 akçe mehr-i müeccelden vazgeçerek boşanır. Adam, eski karısı Aişe ile anlaşıp Sakine’yi üç talakla boşar. Bunun üzerine Sakine mehrini ister. Şaban, vermek istemez. Mehrin teslim edilmesi adama tenbih olunur.”⁴⁷ Bu belgede kadın- erkek her ikisinin de boşandıkları takdirde yeniden başka şahıslarla evlendiklerini görüyoruz. Anlaşma ile evliliğin bitmesine rağmen hileye başvurduğu gerekçesiyle Şaban, Sakine’ nin mehr-i müeccelini ödemeye mecbur kalmıştır.

“ İddet müddeti denilen yaklaşık üç aylık sürede, kocasının evinde oturma ve beslenme hakkı olarak bilinen hak da vardır. Kadın isteği halinde bu haklarını kullanır.”⁴⁸ Bunun yanında erkeğin boşandığı karısına ödemesi gereken mehir bedeli ile ilgili bir belgede: Veli kızı Sakine ile Abdullah oğlu Ahmet boşanır. 25.000 akçe mehr-i müeccelin kadına verilmesi adama tenbih olunur.”⁴⁹

Mehir bedelini ödemeyi geciktirmesi halinde kadın tarafından kocaya dava açılabilirdi. Buna ilişkin bir belgede: “ Hacı Hasan kızı Esmâ Ha-

⁴⁵ Karaman, a. g. m. , s. 391.

⁴⁶ H. 1125/ M. 1712, KŞS, nr. 117, s. 22, h. 33.

⁴⁷ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 156, h. 424.

⁴⁸ Işık, a. g. e, s. 114.

⁴⁹ H.1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 200, h. 517.

tun, kardeşi Ali'yi vekil tayin ederek kocası İsmail Çelebi' nin kendisini üç talakla boşadığını 23.000 akçe mehr-i müeccelini isteyince inkâr edip bunun 18.000 akçe olduğunu söylemesi üzerine kadın, kocasına dava açar. Şahitlerin beyanıyla 23.000 akçe olduğu doğrulanır. Bedelin kadına verilmesi adama tenbih olunur.”⁵⁰ Osmanlı' da adalet sistemi içerisinde yanlış beyanda bulunan şahısların tartışma konusu olan davadan aklanarak çıkmalarına izin verilmeden karşı tarafın hakkı savunulmakta idi. Bu durumun kadınların mağdur oldukları konularda da geçerli olduğunu görüyoruz.

Eğer kadının kocası ölmüşse mirası üzerinde yetki sahibi olan, varsa çocuklarına vesayet eden şahıstan mehir talep edilmekte ve temin etmesi tenbih olunmaktadır. Bununla ilgili bir belgede: “ Yusuf Ağa kızı Ümmühan adlı Hatunun kocası Durmuş Ağa ölür. Çocukları Yusuf, İbrahim, Şerife' ye vasi olarak amcaları Halid Çelebi tayin olunur. Kadın kocasının malından 100.000 akçe mehr-i müeccelini vasinin temin etmesi için ricada bulunur. Vasi bu talebi reddeder. Kadın, şikâyetçi olur. Kadının babası es- Seyyid Osman Çelebi oğlu es- Seyyid Ahmet kadına vekâlet eder. Bedeli ödemesi Halid'e tenbih olunur.”⁵¹Burada mehir talebi için vekil tayin ederken kadının yakınlarını tercih ettiğinin bir göstergesi olarak babasını seçtiğini görüyoruz.

Bir başka belgeye göre: “ Hacı Mehmed oğlu es- Seyyid el- Hac Ahmet'in ölmesi üzerine adamın mirası karısı ve çocuklarına kalır. Abdullah kızı Raziye adlı kadın 18.000 akçe mehr-i müeccelinin 9.000 akçesini hayattayken kocasına hibe etmiştir; kalan 9.000 akçeyi kocasının terekesinden kendisine isabet eden menzîl, iki kıta bağ, tamirathane ve sair eşyalardan giderir ve kalan 100 guruşu oğulları Abdullah ve Mehmet'ten alarak bunu kadı huzurunda onaylatır.”⁵² Bu belgede ise muhtemelen kadının çocukları için vesayet yetkisini bizzat elinde bulundurduğu ve kocasının terekesinden mehir ihtiyacını karşıladığı hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Ancak mehir bedelinin kalan meblağını oğullarının payından alması da aile bireylerinin dahi mallarının birbirlerinden ayrı tutulduğunu göstermektedir.

⁵⁰ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 68, h. 272. Aynı konuda bkz: nr.114, s.15, h. 41.

⁵¹ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 35, h. 141. Aynı konuda bkz: nr. 110, s. 98, h. 302; nr. 108, s. 2, h. 3; nr. 114, s. 54, h. 166; nr. 118, s. 5, h. 11.

⁵² H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 29, h. 432.

“ Erkek öldüğü zaman, kadının kocasından aldığı nafakadan (mehir) başka bir geliri yoktur. Eğer kadın ölürse ve geride birkaç çocuk bırakırsa çocuklar babalarını annelerinin nafakasını (mehir) vermeye zorlarlar. Eğer bir adam karısını haksız yere boşarsa ona nafaka (mehir) vermek zorundadır.”⁵³

İki çeşit mehrin varlığından bahsetmiştik. Bunların ikisi de gerek hukuken gerek örfî anlamda kadına dair ekonomik güvencedir. “ İslâm toplumunda kadın, geçinebilmek için çalışmak mecburiyetinde değildir; onun geçimini her halukarda koca, baba, kardeş gibi bir erkek sağlamakla yükümlüdür.”⁵⁴ Mehr-i müeccelin boşanmayı kolaylaştıran ve zorlaştıran tarafları vardır. Erkeğe ödemek zor gelirse, boşanma zorlaşır. Kadın mehrinden vazgeçerek boşanma isteyebilirdi ki bu durumda boşanma süreci hızlanabilirdi.

Bu konuya ilişkin bir belgeye göre: “ Abdülkadir kızı Şerife Fatma adındaki kadın ölür. Kadının 20.000 akçe kocasından alacağı mehr-i müecceli vardır. Ölen kadının annesi, kızının kocasına dava açar ve meblağın bir kısmını adam karısının annesine verir. Bir kısmı da kendisine bırakılır”⁵⁵ Mehr talep etme konusunda kadının ölümü halinde yakınlarının ölen kadının mehrini talep edebilmekte olduğunu görüyoruz.

Bununla ilgili bir belgede; “Cennet Hatun ölür. Aişe, Gülzar adlı çocukları vardır. Kadının kocası Hüseyin’ de bulunan 18.000 akçe mehr-i müeccelin 12.000 akçesi annelerinin ölümü üzerine kızlara kalır. Hüseyin de ölünce karısı Aişe Hatun, çocuklar için vasi olma talebinde bulunur ve mehrden vazgeçerek Hüseyin’ den kalan evi zapt eder. Kızlar dava ederler. Sofa ve holün yarısı kızlara verilecek şekilde Aişe ile anlaşma sağlanır.⁵⁶ Burada iki kez evlenen ancak ikinci evliliğini muhtemelen ölen karısından sonra çocuklarının bakımı ile meşgul olması gerekçesiyle gerçekleştiren bir erkeğe rastlıyoruz.

“Kadınlar mehirlerini sadece nakit olarak değil, bağ, bahçe, ev olarak da alabilmektedirler. Hatta kocanın varisleri ile mehrini talep eden kadınlar arasında mahkemelere intikal etmiş davalar dahi bulunmaktadır.”⁵⁷

⁵³ Kaplan, a. g. t. , s . 68.

⁵⁴ Karaman, a. g. m. , s. 391.

⁵⁵ H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 10, h. 364.

⁵⁶ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 60, h. 186.

⁵⁷ Kadriye Yılmaz Koca, **Osmanlı’ da Kadın ve İktisat**, Beyan Yayınları, İstanbul 1998, s. 31-32.

Mehir bedelini eşlerinden peşinen alan kadınların, kocalarından alacaklarının olmadığını kadı huzurunda dile getirdiklerini örnekleyen bir belgede: “ Hasbek Mahallesi’nde yaşayan Ali kızı Zeynep, üvey babası Mehmet oğlu Abdullah vekâletinde kendisini boşayan es- Seyyid İbrahim oğlu es- Seyyid Hasan’dan davacı olur. Adam kadını boşar ve kadın da hakkı olan 15.000 akçe mehr-i müecceli ve nafakayı talep eder. Ancak aralarında anlaşılıp 15 guruş ve bir mushaf-ı şerif ve bir çuka ferace, 25’er zer (altın) mehr-i müeccel gibi karşılığında sulh akdi yaparlar ve bu eşyalar Hasan’ den tamamen alınır. Alacaklarının olmadığını kadı huzurunda da dile getirirler. ”⁵⁸

3. 1. 1. 2. Miras

“ Miras; İslâm Hukuku’nda ailenin bıraktığı mal ve mülk üzerine hak ve hissesi olan kimselerle her birinin hissesinin miktarını belirten fıkıh ve hesap kaidelerine denir.”⁵⁹ Miras, ölüm olayı sonrasında gündeme gelen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Belgelerde Ölen Hıristiyan erkek için *Halik*, Müslüman erkek için *fevt*; Müslüman kadın için *fevt*, *müteveffa*, gayrimüslim kadınlar için *halike* ifadeleri geçer.

Sayıda çok olan miras konulu belgelerde adamdan karısına, çocuklarına, yakın akrabalarına kalan miras ‘ *veraset*’ şeklinde zikredilmektedir. Bunun yanında ölenin geride bıraktığı mal ve mülk anlamında ‘*tereke*’ adı verilen belgeler de bulunmaktadır.

Tereke veya terike ölen kimsenin miras olarak bıraktığı her şeydir. Aynında başkasının hakkı bulunmayan bütün mallardır, diye tarif edilmiştir. Bütün mallar tabiriyle taşınır, taşınmaz malları, her türlü alacakları kastedilmiştir. Hanefî mezhebine göre tereke üzerindeki haklar öncelikli sırasına göre dördür. Önce ölenin techiz ve tekfini, gömülme masrafları çıkarılır. İkinci olarak

⁵⁸ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 38, h. 70. Aynı konuda bkz: nr. 118, s. 57, h.120.

⁵⁹ Miras, teriminin farklı şekillerde adlandırıldığını görüyoruz. Gerek *veraset*, gerekse *tereke* şeklindeki kullanımları mevcut olup *tereke*; Halk dilinde ölenin geride bıraktığı mal ve mülk anlamında kullanılmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz: Hasan Yüksel, “ *Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile*”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 473.

ölenin borçları ödenir, sonra kalan malların 3/ 1'ini aşmamak kaydıyla vasiyeti varsa yerine getirilir. Kalan mallar mirasçılara payları oranında taksim edilir.⁶⁰

Miras bırakanların miras bıraktıklarına ilişkin belgelerde *hall-i hayatında kemal-i akli sıhhatinde* ifadesine yer verildiği görülmüştür. “ Vefat eden bir kimsenin miras düzenlemesi yetişkin oğlu tarafından yapıldığı gibi bu düzenleme yetişkin oğlu olsa dahi bazen ölenin karısı veya kız kardeşi tarafından da yapılabilmektedir.”⁶¹

İncelediğimiz Şer' iyye Sicilleri'ndeki kayıtların büyük bir kısmı, kocanın ölümü üzerine eşin miras alması, çocuklara vasi olmasıyla ilgilidir. Müslüman ve gayrimüslim bir adam öldüğünde karısı, çocukları, yakın akrabalarına bıraktıkları miras konusunda çok sayıda belge mevcuttur. Miras konulu belgelerde ölen adamın; karısı, çocukları, yakın akrabaları⁶² onun malından hissedar olabilmekte ve bu haklarını temin edebilmekteydiler.

“ Kadın, eğer evlilik normal olarak devam etti ve kocasının ölümüyle evliliği sona erdiyse onun malından miras talebinde bulunup hissesine düşen payı alıyordu. Kadın eşinden ayrıldığı yani boşandığı durumlarda miras talebinde bulunamıyordu.”⁶³ Boşandığı takdirde eski kocasının mirasından pay talep eden kadınlara rastlanılmamıştır. Bunun yanında kocasının ölümü üzerine mirasından pay alabilen kadınların varlığına ilişkin bilgi edindiğimiz bir belgede: “ Kalenderhane Mahallesi'nde yaşayan Kalender Ağa'nın oğlu Hacı Halil Ağa ölür. Mirası eski eşi Osman kızı Sabriye, büyük oğlu Ahmet Ağa, küçük oğlu Mehmet Ağa, büyük kızı Fatma ve Asiye' ye kalır. Adamın terekesinde, ev, bahçe, ambar, değirmen vardır ve bunlar varisler arasında paylaşılmıştır.”⁶⁴ Burada dikkat edilmesi gereken husus kız çocuklarının da mirastan pay edinebilme-

⁶⁰ H. Aktan, a. g. m. , s. 431.

⁶¹ Koca, a. g. e. , s. 128.

⁶² KŞS, nr.108, s. 22, h. 36; nr. 109, s.12, h. 380; nr. 119, s. 38, h. 64; nr. 117, s. 6, h. 9; nr. 110, s. 48, h. 157; s. 75, h. 231; s. 77, h. 234; s. 109, h. 128; nr. 113, s. 24, h. 97; s. 65, h. 260; nr.115, s. 2, h. 6; s. 23, h. 76; s. 33, h. 108; s. 22, h. 110; nr. 114, s. 88, h. 282; s. 139, h. 465; nr. 107, s. 98, h. 191.

⁶³ Kaplan, a. g. t. , s. 84.

⁶⁴ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 9, h. 14.

sidir. Miktar belirtilmemiş olsa da bu hakkın kendilerine verilmiş olması da kadına verilen değeri göstermesi açısından öneme haizdir.

Ayrıca kadın miras olarak hissesine düşen payı satabilmekte idi. Bununla ilgili bir belgede: “Huand Mahallesi’nde yaşayan Mehmet adlı kişi ölür. Mirası eski karısı Abdülhak kızı Sakine’ye, kızı Akile, oğlu Fazıl ve Münib(?), Ahmet, Osman’ a kalır. Anneleri de ölür. Akile kendi hissesini 25 guruş karşılığında Fazıl’a satar.”⁶⁵Burada ölen adamın karısı, kızının mirastan pay alabilmesinin yanısıra; kız çocuğunun kendi hissesini kardeşlerinden birisine sattığını görüyoruz. Peşin para Akile için daha gerekli görülmüş olmalı ki hissesini satmayı gerekli görmüştür.

Çokeşli erkeklerin ölümü üzerine mirasının eşleri arasında paylaşılmasına ilişkin bir belgede: “Yenice Mahallesi’nde yaşayan ancak Şam-ı Şeriften dönerken yolda bir kasaba yakınında ölen Himmet Bey oğlu Mehmet ‘in mirası eski karıları olan Ali kızı Aişe ve Abdülmennan kızı Belkıs, küçük yaştaki oğlu Mehmet’ e kalır. Oğlu için ölen adamın kardeşi İbrahim vasi tayin edilir. Adamın eşyalarını öldüğü kasabadaki Has Ağası muhafaza eder. Kadınlar bu eşyalardan paylarına düşen hisse-i erbaisini(1/ 4) vasiden alırlar. Çocuğun payını ise amcası elinde bulundurur.”⁶⁶ Burada ise eşler arasında ayırım yoluna gidilmeden mirastan pay edindiklerini ancak çocuğa vasi olarak bu kadınlardan birisi değil de amcanın vasi olması da dikkat çekicidir.

Ölen adamın eşleri yanında oğluna da miras bırakmasına değinilen bu belgede evlilik muhtemelen çocuk sahibi olmak amacıyla iki kez gerçekleştirilmiştir

Gayrimüslimler de miras hukukundan istifade edebilmekteydiler. Bununla ilgili bir belgede: “Endürlük Köyü’nde yaşayan Yori oğlu Mirat ölür. Mirası eski eşine, annesine, oğullarına kızlarına kalır.”⁶⁷ Miras yalnızca eş, çocuklara kalmıyor. Ölen kişinin annesi, babası, kardeşleri de mirastan pay alabi-

⁶⁵ H. 1133/ M. 1720, KŞS, nr. 119, s. 37, h. 30. Aynı konuda bkz: nr. 111, s. 23, h. 51; nr. 113, s. 11, h. 38; nr. 115, s. 31, h.103; nr. 108, s. 22, h. 36; nr. 110, s. 80, h. 246; s. 84, h. 255; s.119; h. 356; nr. 115, s. 31, h. 101.

⁶⁶ H.1125/ M. 1712, KŞS, nr. 117, s. 10, h. 16.

⁶⁷ H.1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 28, h. 50.

liyordu. Ölen kadının da kocasına miras bıraktığına ilişkin çok sayıda belge örneğine rastlanılmıştır. Bununla ilgili bir belgede: “ Huand Mahallesi’nde yaşayan Musli kızı Şerife Sultan adlı kadın ölür ve mirası kocası Mehmet oğlu Musli’ye, annesi İbrahim kızı Şerife Emine’ye kalır.”⁶⁸

Çocukları olmayan bir aile örneği hakkında bilgi edinmemizi sağlayan bu belgede ölen kadının kocası ve annesi varis olarak kaydedilmektedir. Kadınlarda görülen miras hissesini satma uygulamasına erkeklerde de rastlandığına ilişkin bir belgede: “ Cırlavuk Köyü’nde yaşayan Osman Ağa kızı Fatma Hatun ölür. Mirası eski kocası Mehmet Beşe oğlu Ali, küçük oğulları Mehmet, Ahmet, büyük kızları Emine, Hunzade’ye kalır. Mehmet ve Ahmet de ölür. Payları babalarına intikal eder, babaları ölen kadından kalan iki kıta bağdan kendi hissesine düşen payı kardeşi Asiye’ye 80 guruşa satarak kadı huzurunda bağ üzerinde hakkı olmadığını beyan etmiştir.”⁶⁹ Burada ölen çocukların paylarının da babalarına kaldığını ve adamın kız kardeşinin bağ satın almasıyla kadının mülk sahibi olabilmesi belgelenmektedir.

Bu konuyla ilgili bir belgede: “ Selaldı Mahallesi’nde yaşayan Gilan kızı Nazhatun adlı nasraniyye ölür. Mirası eski kocası Mirad adlı zımmî ile büyük oğulları Sahak, Abraham, Yasef’e kalır. Bir kıta tarladaki hisselerini kardeşleri, Yasef’e 150 guruşa satarlar.”⁷⁰ Burada ise ölen kadının oğulları arasında annelerinden kalan tarla hissesinin satıldığını görüyoruz. Ölen kadının mirasındaki pay, vasiyeti varsa öncelikle yerine getirilir, sonra varisler arasında paylaşılır demiştik.

⁶⁸ H.1114/ M.1701, KŞS, nr. 108, s.2, h. 4. Aynı konuda bkz: nr. 109, s. 94, h. 602; nr.109, s. 113, h. 164; nr. 119, s. 24, h. 51, h. 52, h. 53; s. 52, h.121; nr.117, s.12, h. 20; s.14, h. 23; nr.110, s. 16, h. 50; s. 17, h. 55; s. 21, h. 70; h. 73; s. 22, h. 74; s. 23, h. 77; s. 82, h. 250; s. 97, h. 298; s. 199, h. 515; nr. 111, s. 1, h. 4; s. 3, h.11; s. 6, h. 35; s. 12, h. 47; s. 20, h. 72; s. 32, h. 123; s. 33, h. 137; s. 81, h. 339; nr. 112, s.3, h. 8; s. 13, h. 45; s. 14, h. 46; s. 15, h. 49; s. 38, h.100; nr.113, s. 4, h.12; s. 9, h. 30; s. 20, h. 78; s. 22, h. 86. s. 42, h. 165; s. 54, h. 209; s. 56, h. 219; s. 79, h. 316; nr. 115, s. 5, h.14- 15-46; s. 16, h.54; nr. 115, s. 24, h. 77; s. 27, h. 87; s. 33, h.109; s. 49, h. 170; s. 51, h. 178; s. 64, h. 219; s. 70, h. 240; s. 73, h. 250; s. 76, h. 266; s. 120, h. 384; nr.114, s. 19, h. 53; s. 33, h. 97; s. 40, h. 115; s. 59, h.181; s. 67, h. 203; s. 72, h. 227; s. 92, h. 295; s. 93, h. 298; s. 95, h.303; s. 99, h. 316.

⁶⁹ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 24, h. 41.

⁷⁰ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 115, s. 10, h. 33.

Bununla ilgili bir belgede: Şaban kızı Akile ölür. Mirası erkek kardeşi Musli, kız kardeşi Raziye, kendi kardeşi Mustafa, Veli, Zarife' ye kalır. Dört ırgatlık bir kıta mülk bağın iki ırgatlık hissesi varislere, iki ırgatlık hisse de köy imamı Yusuf oğlu Molla Ali' ye vakfedilir. Ancak O, mahsulün tamamına sahip çıkar. Aralarında tartışma çıkar. Ancak sonunda varisler, haklarından vazgeçtiklerini belirterek, alacakları olmadığını belirtirler.”⁷¹ Burada ölen kadına ait olan bağın yarı hissesinin vakfedildiğini görüyoruz. Ancak varisler diğer yarı hisseden de vazgeçmişlerdir. Bunda farklı nedenler olabilir. Aralarında tartışmış ve mirası paylaşma noktasında anlaşmazlığa düşmüş olabilirler. Veyahutta ölen anneleri adına daha fazla hayır kazanma amacıyla haklarından feragat etmiş olabilirler.

Gayrimüslim bir kadının ölümü üzerine eşi ve çocuklarının mirastan pay edilmelerine ilişkin bir belgede: Abraham kızı Meryem ölür. Mirası, eski kocası Karabet oğlu Hiçader, annesi Kirkor kızı Saye, kardeşi Nar Hatun' a kalır. Adam, karısı öldüğünde yabancı memlekettedir. Ölen kadının terekesini Mirat oğlu Bali idare etmektedir. Adam dönünce diğer varislerin de katılımıyla miras paylaşılır ve birbirlerinden alacakları olmadığını belirtirler.”⁷² Burada mirasın varisler arasında paylaşıldığını ve birbirlerinden alacakları kalmadığının onaylandığını görüyoruz.

Gayrimüslim kadının eşyalarının varisler arasında paylaşımına ilişkin rastladığımız bir belgede: “ Talas Köyü' nde yaşayan Mihail kızı Kıymet adlı nasraniye ölür. Mirasından nakit ve evindeki eşyaları eski kocası Savo' ya, büyük kızları Kıymet, Sofya, amcazadeleri Barbam, Bali oğlu Nikola' ya kalır. Kadının mirasından 1/ 4 'lük hisse Sofia ve Kıymet'e kalır.”⁷³ Burada gayrimüslim vatandaşların da İslâm Miras Hukuku uygulamasını talep ettiklerinde aynı paylaşım kurallarının onlara da uygulandığı görülür.

Ölen kadının terekesinde yer alan mal grupları ve bunların varisler arasında paylaşılmasına ilişkin bir belgede: Yusuf kızı Zarife ölür. Mirasından kalan eşyalarının paraya çevrilmesi sonucu varislerinden eski kocası Mehmet' e

⁷¹ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 111, s. 14, h. 52.

⁷² H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 116, s. 18, h. 42.

⁷³ H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 37, h. 453.

512 guruş bir rub' , oğulları Yusuf' a, Mustafa' ya, Abdullah' a, Osman' a 31' er guruş 8 akçe verilir. Kadının terekesindeki mallarına bakıldığında: bir kıta bağ: 50 guruş, mehr-i müeccel baki: 12 guruş, sim kuşak: 15 guruş, cevahir ön kuşak: 8 guruş, inci kol bağı: 5 guruş, altın yüzük: 8 guruş, kaftan: 1 guruş, sarı atlas kaftan: 8 guruş, hamam gömleği: 3 aded, yün perdesi: 5 guruş, alaca kilim: iki rub' , yorgan: 4 guruş, cam tabağı: 3 aded, tabak ve kase: 1 guruş.”⁷⁴

Burada kadının kocasından alacağı mehir bedelinin de kadına ait mal varlığı arasında zikredildiğini görmekteyiz. Böylece varislerin bu bedeli talep etme haklarına destek olunmaktadır.

Ölen gayrimüslim bir kadına ait tereke ve bunların paylaşımına ilişkin bir belgede: Klikos kızı Anna ölür. Mal varlığı: Bir kıta bağ: 120 guruş, sof ferace: 5 guruş, çuha: 5 guruş, köhne gömlek, köhne yorgan, köhne döşek, sim kuşak: 4 guruş, kocasının kendisine olan borcu: 30 guruş. Bu mirasta pay sahibi olan varislerden Eski kocası Yagob' a 80 guruş 60 akçe, Abraham' a 53 guruş 92 akçe, kardeşi Maria' ya 29 guruş 24 akçe kalır.”⁷⁵Burada da kocasının karısına olan borcunun dahi mal varlığı içerisinde sayıldığını görmekteyiz.

Ölen kadına ilişkin başka bir tereke kaydında: “ Mahzemin Köyü'nde yaşayan Seyid kızı Aişe ölür. Mirası eski kocası Musa'ya, annesi Fatma'ya, kızları Fatma, Emine, Miyase, Kamile'ye kalır, Fatma da ölür. Mirası kardeşleri, büyükanneleri, amcaları Mehmet ve Abdürrezzak'a kalır. Kadının terekesinde 15 guruşluk bir kıta bağ, menzil, bir öküz, bir düve(koyun) , kaftan, 3 guruşluk: bir sim bıçak, iki semen peştamal, yedi semen peşkir ve bohça, bir altun küpe, 3 adet köhne yastık ve yorgan, 15 akçe: köhne döşek, bir rub köhne çar, kuşak, 13 adet kavlak ve sagir yorgan, 15 pare(para) boncuk tesbih, 3 iğne, serpuş mae kilim, 7 adet 24 guruş: sim kuşak, 3 bakır sahan. Bunlardan köhne kilim ve 7 guruş annesi Fatma, 15 guruş kızı Fatma'ya kalmış. Kocasına: 25 guruş, annesine: 19 pare 17 guruş, kızı Fatma' ya: 20 pare14 guruş, Miyase'ye 20 pare 14 guruş, Kamile'ye 20 pare 14 guruş, Mehmet 157 guruş 1 pare, Abdürrezzak 157 guruş 1 pare pay almışlardır.”⁷⁶

⁷⁴ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 107, s. 188, h. 343.

⁷⁵ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 113, s. 99, h. 365.

⁷⁶ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr.112, s. 25,h.70. Aynı konuda bkz: nr. 111,s. 80, h. 338;

Burada mal varlığı arasında öküz, düve, bağ ifadeleri köy hayatı ve ekonomik uğraş hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca kızların aldıkları meblağın erkeklerin aldıkları meblağdan daha az olduğu görülür.

Kadının ölümü üzerine kocasına ve yakınlarına kalan mirastan mehr-i müeccelini yakınlarının talep etmesine ilişkin bir belgede: Huand Mahallesi'nden Sefer kızı Sabire ölür. Mirası eski kocası Hacı Halil oğlu Hacı Ahmet, büyük oğlu es- Seyyid Ebubekir, annesi, Aişe' ye kalır. Hacı Ahmet ölür. Mirası eski karısı Hacı Musli kızı Fatma, oğlu Ebubekir, küçük oğulları Mahmut, Halil, Ali, küçük kızları Hatice' ye kalır. Ölen şahsın annesi, torunu Ebubekir' den, ölen kızı Sabire' nin 40.000 akçe mehr-i müeccel bedelini talep eder.

Ebubekir' de annesinin hayatta iken *aklı başında, sıhhatli olduğu* bir zamanda babası Hacı Ahmet' in ödeyeceği bu bedel noktasında anlaşarak annesi Sabire' nin, kocasından alacağı kalmadığını belirtmiş olup, sonrasında vefat etmiştir, demesi ve şahitlerin de bu olayı onaylaması üzerine büyükannenin bu konu hakkındaki talebi geçersiz sayılır.⁷⁷Burada ayrıca ölüm olayı ile eşlerin yolları ayrıldıktan sonra başkalarıyla evlendiklerini örnekleyen bilgi bulunmaktadır. Mehir talebi ise kadın hayattayken vazgeçtiği için bedel yakınlarına ödenmemiştir.

Mehir talebine ilişkin bir belgede: “ Gesi Köyü'nde yaşayan Ali kızı Fatma Hatun ölür. Mirası eski kocası Abid oğlu Ahmet Beşe'ye, kız kardeşi Sefer Beşe kızı Abide Hatuna, amcası Mehmet oğlu Süleyman' a kalır. Abide Hatun kardeşinin mehrini Ahmet Beşe'den ister, o da kendine düşen hisseden mehir bedelini ödemiştir.”⁷⁸ Burada adam mirastan edindiği parayı ölen karısının mehri için yakınlarına ödemektedir.

Anne babanın her ikisinin de ölümüyle malları çocuklarına kalıyor ve onlar da bu malları diledikleri gibi kullanıyorlardı. Yaşları büyük olan çocuklar kendileri, küçük olanlar ise vasileri aracılığıyla mallarını kullanabiliyorlardı.

nr.113, s. 86, h. 403; s. 106, h. 381/ 382; s. 101, h. 370; nr. 115, s. 154, h. 428; s. 155, h. 432; s. 158, h. 448; s. 159, h. 454; nr. 107, s. 102, h. 201; s. 188, h. 343.

⁷⁷ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 214, h. 547.

⁷⁸ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 25, h. 43.

“ İslâm dini bûluğa ermiş kişileri reşid yani büyük kabul ederek, dini hükümlerinin muhatabı saymaktadır. Böylece belgelere bûluğa ermemiş çocuklar **sağır** yani küçük, diğerleri de **kebir** yani büyük olarak kaydedilmiş olmalıdır.”⁷⁹

Kızların mirastan erkeklere oranla yarı hisse aldıklarına rastlamış bulunmaktayız. “Şer’ i miras sisteminin temel özelliği, kızlara bir erkeklere iki hisse verilmesidir ve aynı kuşakta (batın) bulunan kızlar da erkekler de mirasta belirlenen pay sahibidirler.”⁸⁰ İslâmiyet’te miras uygulamasında kadınlara verilen pay tartışma konusu olmuştur. Bu noktada sıklıkla eşitsizlik anlayışı vurgulanmıştır. Bu konuda Hayrettin Karaman “ *Hâlbuki mirasta kadınların payı erkeklere nispetle yarı değildir. Mesela çocuk vefat ettiğinde mirasın altıda birini anası ile babası alır. Yani ana olarak kadının hakkı babaninkine eşittir. Dede ve ninenin de varis olduklarında durumları aynıdır. Ana bir kardeşler birden fazla ise mirasın üçte birini kadın erkek eşit olarak paylaşır.*”⁸¹ ifadeleriyle eşitsizlik anlayışını çürüten yaklaşımlarda bulunmuştur.

Mustafa Kaplan, bu konu üzerine şu şekilde bir değerlendirmede bulunur: “ *Kadın bekâr olsun, eş olsun ana veya kardeş olsun nafakasını temin yakını olan erkeğin borcudur. Ayrıca düğün masrafı, mehir verme ve diyet erkeğin yükümlülüğü içinde bulunduğu gibi askerlik görevi de birinci derecede erkekle ilgilidir. Bu gibi sebeplerden dolayı kadınların erkeklerden daha az pay aldıkları görülmektedir.*”⁸² Geçimi sağlama görevi erkeğe verildiği için oranlanın bu şekilde yapılmış olması mantıklı bir uygulamadır.

Ölen adamdan kalan mirasın varisler arasında paylaşılmasına ilişkin bir belgede: Molu Köyü’ nde yaşayan Recep adlı kişi ölür. 96 hisselik mirasından 6 hisse eski eşi Şerife Hatun’ a, 30’ ar hissesi Ahmet ve Muharrem’ e 15’er hissesi Sultan ve Fatma’ya verilecek şekilde kaydedilir.”⁸³ Burada İslâmiyet esas alınarak kız çocuklarının mirastaki payı yukarıda gerekçelerini vererek açıkladığımız şekilde erkek çocuklara oranla yarı seviyede tutulmuştur.

⁷⁹ Demirel, A. Gürbüz, M. Tuş, a. g. m. , s. 111.

⁸⁰ Yüksel, a. g. m. , s. 478.

⁸¹ Karaman, a. g. m. , s. 392.

⁸² Kaplan, a.g.t.,s.83-84.

⁸³ H. 1115/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 2, h. 364.

Miras paylaşımının gayrimüslimler üzerindeki tatbikinin bir tereke kaydından edinilen bilgiler ışığında öğrenildiği bir belgede: “ Erkilet Köyü’nde yaşayan Yuvan kızı Mecsona adlı nasraniyye ölür. Mirası kocası Arzman, annesi, Güneş, kız kardeşleri Nazlı, Gülistan, Maria, erkek kardeşleri Bali, Simon, Nikola, Kirki’ ye kalır. Terekesinde şunlar bulunmaktadır: 20 guruş: sim kuşak, 5 guruş: sim çapa, 39 guruş: incili kase ve altın, 5 guruş: sim saçbağı, 10 guruş: altın bağı, 15 guruş: sim yüzük, toplamda 38 guruş: kaftan, 2 guruş: kazak, 4 guruş: gömlek, 2 guruş: kadife hasır, 2 guruş: makrome,6 guruş Milas alaca kürk,1 guruş sim küpe. Varislere bu meblağdan eski kocasına: 60 guruş, annesine: 20 guruş, kız kardeşlerine: 16’ şar guruş, erkek kardeşlerine: 32’ şer guruş kalmıştır.”⁸⁴ Paylaşım yine İslâmî prensipler temel alınarak gerçekleştirilmiştir.

Varislerin pay edinmesiyle ilgili bir belgede: “ Es- Seyyid Ahmet kızı Şerife Aişe ölür. Mirası, eski kocası Abdurrahman Efendi, annesi İbrahim kızı Fatma, babası Ahmet, oğulları es- Seyyid Ömer, Veli, Ebubekir, kızı Şerife Fatma’ ya kalır. Veli, Fatma, Ebubekir de ölür. Mirasları babaları Abdurrahman, büyükanneleri Fatma Hatun’a kalır. 251 hisse Abdurrahman’ a, 130 hisse Fatma’ ya, 84 hisse es- Seyyid Ahmet’ e, 60 hisse Ömer’ e ayrılır. Abdurrahman’ da ölünce mirası karısı Osman kızı Halime’ ye, oğulları Ömer, Mehmet ve kızı Fatma’ ya kalır. Halime Hatun çocuklara vasidir. Fatma Hatun, Halime Hatun’a dava açar.

Damadındaki kızının mehir borcundan kalan 500 guruş, ayrıca mirasından kalan hisseyi talep eder. Ölen adamın terekesinden borcun ve miras hissesinin ödenmesine karar verilir.”⁸⁵

Burada da mehir bedelinin ölen kadının kocasının hissesine ayrılan kısımdan ödendiğini görüyoruz. Ayrıca adamın karısı ölünce tekrar evlendiğini de görmekteyiz.

Görüldüğü üzere İslâmiyetle birlikte pek çok konuda hak sahibi olabilen kadın ve kız çocukları mirastan da pay alma yetkisine kavuşmuşlardır.

⁸⁴ H. 1128/ M. 1715, KŞS, nr. 118, s. 131, h. 301.

⁸⁵ H. 1124/ M. 1711, KŞS, nr. 116, s. 32, h. 79.

Ölen kadından çocuklarına kalan mirasa ilişkin bir belgede: “ Eski Bedesten Mahallesi’nde yaşayan Halil kızı Ümmühan Hatun ölür, mirası büyük kızı Fatma, Emine ve ölen oğlu Abdurrahman’ın oğlu Mahmut’a kalır. Vasileri İsmail Efendi oğlu Mehmet’tir. Kadının kocası, karısı hayattayken kendisine ait evi 50 guruşa kadından satın alır, 25 guruş borcu kalmıştır. Bunu adam Fatma’dan ister. Hissesinden ödemesi tenbih olunur.”⁸⁶ Kadının kocası da karısının kendisine olan borcunu kadının mirasından talep etme yetkisine sahip bulunmaktaydı. Kadının borç vermesi onun ekonomik durumu hakkında da bize bilgi vermektedir.

Çocukların mirastan pay almalarına ilişkin başka bir belgede: “ Gülük Mahallesi’nden ölen Abdullah kızı Döne adlı Hatuna ait ev çocuklarına miras kalır. Beş hisselik evin ikişer hissesi oğullarından Mustafa ve İbrahim’e, bir hissesi de kızı Şerife’ye kalır. İbrahim ölünce Mustafa üç hisseyi mehir ve nafaka bedeli olarak İbrahim’in karısı Fatma’ya verir. Altı guruş bir rub’luk oranı aldığını kadın kadı huzurunda belirterek alacağını kalmadığını onaylamıştır.”⁸⁷

Kardeşler arası ölen ebeveynen kalan mirastaki mülklerin satışının yapıldığını gösteren bir belgede: “ Seydiyargazi Mahallesi’nde yaşayan Musli kızı Miyase ölür, mirası oğlu Mustafa Çelebi’ye, kızları Aişe ve Sabriye ‘ye ve torunu Ali Beşe’ye kalmıştır. Kadına ait bir ev ve arsa bulunmaktadır. Paylaşım olmuş ve Aişe kendisine düşen hisseyi 15 guruş karşılığında kardeşi Mustafa’ya devrettiğini belirtmiştir.”⁸⁸ Miras konulu belgeler aynı zamanda vasi, mehir, mülk satışı ve benzeri konuları da ihtiva etmektedir. Bunlarla ilgili başlıklarda da mirasa ilişkin bilgilere ulaşmamız mümkündür.

3. 1. 1. 3. Vasilik

Vasi, bir kimsenin mallarından ya da çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere tayin edilen kimsedir.⁸⁹ Kadı tarafından vasi olarak annenin yanı sıra

⁸⁶ H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 11, h. 378.

⁸⁷ H.1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 113, h. 664.

⁸⁸ H.1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 40- 41, h. 75.

⁸⁹ Selçuk, a. g. e. , s. 139.

amca, dede, babaanneninin de vasi tayin edildiği durumlar söz konusu olmuştur. Vesayet yetkisi ölüm ya da boşanma hallerinde gündeme gelen bir durumdu. Eşlerden birinin ölümü durumunda, çocuklar için mahkeme tarafından vasi tayin edilmektedir. Babası ölen çocukların bakımı ve mallarının yönetimi için annelerinin vasi tayin edildiğini görüyoruz. Ana babadan ikisinin de ölmesi halinde amca veya büyük kardeş⁹⁰ vasi tayin edilmektedir.

Çocuğun öncelikli olarak kendi ebeveyninin bakımına ihtiyacı olduğu gerekçesiyle annesinin ya da babasının vesayet yetkisine sahip olduğunu görmekteyiz. Konuyla ilgili bir belgede: “ İspidin Köyü’nde Veli oğlu İbrahim Bey ölür. Bu adam tımar⁹¹ erbabından olup 8950 akçe timarı küçük yaştaki oğlu Mehmet’ e kalır. Tımarın yönetimi ve oğlu Mehmet’in bakımı için vasi olarak annesi Hasan kızı Nesli tayin edilir.”⁹² Tımar sahibi kimselerin yetkilerinin devredilmesi olarak açıklanagelen durum babadan oğula geçen bir olgu olarak karşımıza çıkmakla birlikte çocuğun küçük yaşta olması dolayısıyla annesinin bu görevi çocuk belirli bir yaşa gelinceye kadar sürdürdüğünü görüyoruz.

Başka bir belgede: “ Babası ölen Şerife küçük yaşta olduğu için bakımı ve babasından kalan mirasın muhafazası için Şerife’ ye annesi Şerife Asiye Hatun vasi olur.”⁹³ Bu belge sayesinde kız çocuklarının vesayet altına alındığını ve mirastan pay aldığı hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Gayrimüslimlerde de vesayet yetkisini ilk olarak annenin elinde bulundurduğunu ve çocuğun bakımı noktasında devlet görevlilerinin de vasiye destek sağladığını, onun haklarını muhafaza ettiklerini görüyoruz.

Konuyla ilgili bir belgede: “ Hacı Kasım Mahallesi’nde yaşayan kaynana Kıymet adlı kadın, oğlu Yagob oğlu Mihail adlı zimmî vekâletinde Kabebali

⁹⁰ Bu konu hakkında H. 1117/ M. 1704 tarihli bir belgede: Yenice Mahallesi’nde yaşayan Ali Ağa kızı Rabia hatun, ölen kardeşi Mehmet Ağa’ nın oğlu İbrahim Ağa’ ya vasi tayin olunur. Daha fazla bilgi için bkz: , KŞS, nr. 114, s. 129, h. 427. Aynı konu hakkında H. 1122/ M. 1709 tarihli bir belgede: Karakürkçü Mahallesi’nde yaşayan Abdürrahim’in kızları Raziye ve Fatma Küçük yaştaki kardeşleri İbrahim için vasi olurlar. KŞS, nr.110, s. 137, h. 387.

⁹¹ ... “ Beslediği sipahilerle harbe giden beylere öşrünü almak üzere ayrılan arazi Timar olarak tanımlanmaktadır.” Develioğlu, a. g. e, s. 1110.

⁹² H. 1114/ M. 1701/ 1702, KŞS, nr. 108, s. 37, h. 69.

⁹³ H. 1125/ M. 1712, KŞS, nr. 117, s. 17, h. 26. Aynı konuda bkz: nr. 114, s. 52, h. 158.

oğlu Kabebali' ye dava açar. Kabebali için annesi Felgire (?) binti Mirat adlı kadın vasi olur. Kocasının mirasından 25 guruş kalır. Ancak kocası Kabebali' nin annesi ve Mihail bu parayı Felgire' nin elinden almıştır. 16 guruşun Felgire'ye verilmesi kararı alınır. Aralarında anlaşılır. Yedi guruşa indirirler. Şahitlere karşı kadı huzurunda bu sözü verirler borcun teslimini kadı tenbih eder.”⁹⁴ Aralarında anlaşma sağlayarak vasinin maddî gelirleri düzenlenmiştir. Müslüman vasiler için de benzer durum söz konusu olmaktadır. Çocuğun bakımı için gereken fedakârlık öngörülen bir durumdur. Bununla ilgili bir belgede: “ Karakürkçü Mahallesi' nde yaşayan Mehmet oğlu İbrahim oğlu Halil adlı kişi ölmüştür. Oğlu Mehmet' e vasi, anneleri Mustafa kızı Aişe olur. Onbeş ırgatlık bir kıta bağ Halil' in iken davadan onbeş yıl önce İbrahim oğlu Mehmet' e bırakmıştır. Aişe burayı zabt edince Mehmet onu dava eder. Mehmet küçük yaşta olduğundan İbrahim oğlu Mehmet bağdaki hakkından men edilir.”⁹⁵

Annenin vasi olmasına rağmen çocuğa ait mal varlığını haksız yere harcaması onun vasilikten alınmasına yol açabilmekteydi. Bununla ilgili bir belgede: “ Huand Mahallesi' nde yaşayan Ali oğlu Mehmet ölür. Küçük yaşta kızı Hadice'ye annesi Hacı Cafer kızı Aişe vasi tayin olunur. Kadının hıyaneti (kasd-ı şer) görülür vasilikten azl olunur ve çocuğun dedesi Hacı Süleyman oğlu Cafer vasi olarak atanır. Hadice büyüyene kadar babasından kalan mirası dedesine emanet edilir.”⁹⁶

Kız ve erkek çocuklarının vesayet altına alındığına ilişkin bir belgede: “ Tutak Mahallesi'nden Mehmet oğlu Hüseyin Bey ölür. Çocukları Halil, Mehmet ve Aişe'nin vesayetine anneleri Ali Efendi kızı Emine Hatun tayin olunur.”⁹⁷

Kayseri ' de çocukların terbiyesiyle ilgilenecek olan vasinin Müslüman olmasına önem verildiği, Müslüman çocuklar için Müslüman vasiler tayin olunurken gayrimüslimlerin çocuklarına da kendi inançlarına mensup kişiler

⁹⁴ H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 109, h. 655.

⁹⁵ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 11, h. 42.

⁹⁶ H. 1133/ M. 1720, KŞS, nr. 119, s. 50, h. 114.

⁹⁷ H. 1125/ M. 1712, KŞS, nr. 117, s. 23, h. 34.

vasilik yapıyorlardı. Müslüman ve gayrimüslim vasi tayinine ilişkin kayıtlar genelde miras konulu belgelerde karşımıza çıkmaktadır. Vasinin her açıdan iyi haslet sahibi olması gerekmektedir. “ Vasilik için dürüst, ehliyetli, dindar ve vasilik işlerini yapmaya muktedir kimseler tayin ediliyordu.”⁹⁸ Kadın hem vasi olmakta hem de çocukları koruma altına alınmaktadır. Bu konuda vatan-daşlık esas alınmakta, din ayrımı gözetilmemektedir.

Bu konuya ilişkin bir belgede: “ Eslempaşa Mahallesi’nde yaşayan Arakil oğlu Laçın ölür. Küçük yaştaki kızı Anna ‘nın vesayetine annesi Huremismâ (?) tayin edilir.”⁹⁹ Gayrimüslim bir erkek öldüğünde çocuklarının vesayetini gayrimüslim kadınların üstlendiği de belgelerde karşımıza çıkan bir başka husustur.¹⁰⁰

İncelediğimiz belgelerde babanın ölümü üzerine çocuklarına vesayeti anneleri yapmakta iken yakınlarının da bu görevi üstlendiğine dair bilgiler mevcuttur.¹⁰¹ Babanın vesayet yetkisini elinde bulundurduğuna ilişkin bilgilere de rastlanmıştır.”¹⁰²

Anne babanın ölümüyle malları çocuklarına kalıyor ve onlar da bu malları diledikleri gibi kullanıyorlardı. Yaşları büyük olan çocuklar kendileri, küçük olanlar ise vasileri aracılığıyla mallarını kullanabiliyorlardı. Ayrıca aynı dönemde çocuklar aile içerisinde birbirlerine satış yapabiliyorlardı. Çocukları koruma amacıyla tatbik edilen bir uygulama olan vasilikle çocuğun hakları ve malları güvence altına alınıyordu. Gayrimüslim çocuklar içinde en yakınlarındaki kimseler devlet tarafından vasi olarak belirleniyordu.

“ Vasi, yetimin bütün malından ona nafaka vermek, gayrimenkul kiralarını toplamak, alacaklarını almak belli olan borçlarını ödemek gibi yetki-

⁹⁸ İbrahim Güler, “ XVII. yy’da Aile: Sinop Örneği”, **Türkler XIV**, Yeni Türkiye Yay. , Ankara 2002, s. 31.

⁹⁹ H. 1125/ M. 1712, KŞS, nr. 117, s. 41, h. 47.

¹⁰⁰ KŞS, nr. 111, s. 17, h. 71; nr. 107, s. 96, h. 186.

¹⁰¹ KŞS, nr. 111, s. 2, h. 6; s. 9, h. 32; s. 73, h.175; nr. 115, s. 3, h. 9; nr. 114, s. 56, h.176; nr. 109, s. 115, h. 166; nr. 119, s. 44, h. 97; nr. 117, s. 44, h. 53; h. 54; s. 51, h. 65; s. 52, h. 66.

¹⁰² KŞS, nr. 113, s. 62, h. 250.

lere sahipti.”¹⁰³ Yetişkin çağa gelince çocuklar kendi paylarına düşen miktarı vasiden talep edebilmekteydiler. Bununla ilgili bir belgede: “Tavukçu Mahallesi’nde yaşayan Asali kızı Tedrondo amcası Kabebali oğlu Kabebali ile kadı huzurundadır. Tedrondo’nun babası Asali kendi babası Kabebali’ nin terkesinden kalan bahçenin 1/ 4 hissesi Kabebali ölünce, kızına miras kalır. Kızına vasi olan kardeşi Kabebali’den Tedrondo bunu talep eder. Aralarında sulhle 17 guruşu Tedrondo’ya vermesi karşılığında amcasıyla anlaşır. 17 guruşu amcasından aldığı kadı huzurunda onaylar.”¹⁰⁴

Vasiler, yapmış oldukları harcamalardan sorumlu tutulmaktaydılar. “Çocuğun mallarını gerek çocuğa gerekse başka bir vasiye teslim ederken herhangi bir açık çıkması durumunda bu bedel vasiye ödetilmekteydi.”¹⁰⁵

Yakın akrabalar içerisinde ölen şahısların çocuklarına dedelerinin, amcalarının, dayılarının vesayet ettiğiine ilişkin belgeler de mevcuttur.¹⁰⁶ Ayrıca dayının, vesayeti altına aldığı çocuklar için nafaka talebinde bulunduğu şahit oluyoruz. Bununla ilgili bir belgede: “ Dipecik Mahallesi’nde yaşayan Habil kızı Aişe Hatun, Yenice ve Yılman Mahalleleri arasındaki mevkide gizlice öldürülmüştür. Katili belirli değildir, çocukları Mustafa, Ahmet, İbrahim adlı yetimlere dayıları Himmet adlı şahıs vasi olmuştur ve çocukların bakımı için Himmet’ in talebi üzerine devlet diyet akçesi olarak 18’ er akçe nafaka ve kisve bahanın üç çocuğa verilmesi kararı alınır.”¹⁰⁷

Bunun yanında büyükannelerin ölen şahısların çocuklarının vesayetini almalarına ilişkin bir belgede: “ Yenice Mahallesi’nde yaşayan Nuh Sadri kızı Fatma Hatun ölür. Mirası eski kocası Mahmud oğlu Kasım’a kalır. Kasım’ın da ölümü üzerine miras küçük kızları Şerife Fatma, Şerife Asiye, Kasım’ın kız kardeşi Huri ve Saliha’ ya kalır. Çocuklara vasi büyükanneleri es- Seyyid

¹⁰³ Kaplan, a.g. t. , s. 95.

¹⁰⁴ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 72, h. 224.

¹⁰⁵ Kaplan, a. g. t. , s. 96.

¹⁰⁶ H. 1115/ M. 1702/ 1703, KŞS, nr. 109, s. 116, h. 672. Aynı konuda bkz: nr. 113, s. 35, h. 141; h. 143; nr. 109, s. 105, h. 637. H. 1126/ M. 1715, KŞS, nr. 118, s. 119, h. 324; H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 115, s. 19, h. 64.

¹⁰⁷ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 39, h. 72.

el- Hac Nasuh kızı Şerife Emine tayin olunur.”¹⁰⁸ Belgelerde annelerinin an- nesi şeklinde Ümmül üm cedde ifadesiyle karşılaşıyoruz.

Vasi olarak Hala olan şahısların görevlendirilmesine ilişkin bir belgede: “ Dipeçik Mahallesi’nde yaşayan Ebubekir oğlu Mustafa ölür. Oğlu Mustafa ve kızı Şerife için adamın kız kardeşi Şerife Esmâ Hatun vasi olur.”¹⁰⁹ Ölen adamın çocuklarına yakınlarının bakıyor olması annelerinin ölmesi şeklinde yorumlanabilir.

Ölüm olayı anne- babanın ikisini de çocuklarından ayırdığında çocukları için dayının vesayeti ele aldığına ilişkin bir belgede: “ Bozatlı Mahallesi’nde yaşayan Hacı Abdullah kızı Hatice ölür. Çocukları Osman, Havva, Emine için dayıları Hacı Abdullah oğlu Hacı Musa vasi tayin edilir.”¹¹⁰

3. 1. 1. 4. Nafaka

“ Nafaka, kişinin iyaline yani beslemeğe mecbur olduğu kimselere infak ettiği nesnedir. Istilahta yiyecek, giyecek şeylerle meskenden ibarettir.”¹¹¹ Şer’îyye Sicilleri’nde ‘Nafaka ve kisve baha’ olarak geçmektedir.

“ Kadının boşandığı kocasından öksüz/ yetim çocuklara bir şekilde vasi olan kişinin çocukların mirasından veya kadiya başvurarak İslâm nafaka kurumundan aldığı geçim masrafıdır... Nafaka bağlamada din ayrımı gözetilmediği gibi, yetmediği zaman artırılması istenmekte ve gereği yerine getirilmektedir.”¹¹²

Nafaka, hukukun tarafları koruduğunun bir göstergesidir. İslâmî bir bedel olmasına rağmen isteme noktasında ayırım gözetilmemiş muhtacın vatandaş olması nafaka bağlanması için yeterli görülmüştür.“ Muhtaç durumda bulunmaları halinde çocukların da ebeveynlerinin nafakalarını temin etmeleri

¹⁰⁸ H. 1115/ M. 1702/ 1703, KŞS, nr. 109, s. 42, h. 464. Aynı konuda bkz: nr. 114, s. 7, h. 11; nr. 109, s. 44, h. 469; nr. 111, s. 71, h.162; nr. 113, s. 40, h. 155; s. 54, h. 216.

¹⁰⁹ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 42, h. 141. Aynı konuda bkz: nr. 114, s. 129, h. 427

¹¹⁰ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 6, h. 20.

¹¹¹ Pakalın, a. g. e. , C. II. , s. 642.

¹¹² Işık, a. g. e. , s. 116- 117.

gerekmektedir.”¹¹³ Bu konuya ilişkin bir belgede: “ Güllük Mahallesi’nde yaşayan Mehmed oğlu es- Seyyid Hüseyin adlı kişi evinde yaşayan kaynanası İsmail kızı Emine’nin nafaka ve ücret ihtiyacını mahkemeden talep eder. Çünkü Hüseyin’ in karısı Ümmü Hatun ölmüştür, kalan malından üç pare nafaka ve ücretin annesinin bakımı için kocasına verilmesi kararı alınır.”¹¹⁴

Bunun yanında nafaka, evlilik esnasında evliliğin idamesi için kocaya yüklenen bir sorumluluk iken ailenin çözüldüğü dönemde kadın ve çocuğun bakımı, korunması için ailenin erkek üyelerine yüklenen ekonomik sorumluluk şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Boşanma durumunda erkek tarafından kadına verilen bedele *mehr-i müeccel*, çocuklara verilen bedele ise *nafaka* adı verilmektedir. Davalar nafaka ve mehir talebi olarak ayrı ayrı işlenmekte birinde anneye nafaka diğesinde çocuklar için nafaka isteniyordu. Bununla ilgili bir belgede: “ Yılman mahallesi’nde yaşayan Hacı Hasan kızı Esmâ Hatun, kardeşinin oğlu olan Ali oğlu Hasan vekâletinde kendisini boşayan kocası es- Seyyid Mehmed oğlu es- Seyyid İsmail’e dava açar. Kadın kocasının kendisini üç talakla boşadığını 23.000 akçe mehr-i müeccelini ödemesini adamdan ister. Adam 18.000 akçe olduğunu söyler. Şahidler 23.000 akçe olduğunu belirtirler. Adamın 23.000 akçeyi kadına ödemesi kararı alınır.”¹¹⁵

Ayrıca bir kadının, çocuğunun nafakasını da farklı bir dava açarak talep ettiğini gösteren bir belgede:” Yılman Mahallesi’nde yaşayan Hacı Hasan kızı Esmâ adlı Hatun kardeşi oğlu olan Ali oğlu Hasan vekâletinde zevce-i matluku es- Seyyid Mehmed oğlu es- Seyyid İsmail’e dava açar. İsmail karısını üç talakla boşamıştır ve kadının vesayetindeki küçük yaştaki oğlu es- Seyyid Mehmed için nafaka ister. Çocuk büyüyene kadar İsmail günlük beşer akçe nafaka vereceği karara bağlanır.”¹¹⁶

“Çocuğun dünyaya geldiği günde, başta annesi olmak üzere, en yakın hısımlarının şefkati ihtimam ve bakımlarına ihtiyaç hissettiği devrenin geçirileceği çağa *hidane* dönemi denmiştir. Ananın çocuğu muhafaza hakkını

¹¹³ H. Aktan, a. g. m. , s. 407.

¹¹⁴ H. 1128/ M. 1715, KŞS, nr. 118, s. 126, h. 287.

¹¹⁵ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 113, s. 68, h. 272.

¹¹⁶ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 113, s. 68, h. 271.

haiz olabilmesi için hür, mümeyyiz, reşit, itimada layık, haysiyetli ve çocuğun muhafazasında ve eğitiminde ehil olması gerekir. Ayrıca İslâmiyet'i terk etmemiş olmalı."¹¹⁷ İbareleri nafaka isteyecek yetkide olan vasinin taşıması gereken özellikleri oluşturmaktaydı.

Ayrıca “ Hamile kadınlara da çocuklarını doğuruncaya kadar yine nafaka verilmekte idi... nafaka başka diyara giden kişinin, ölen kocanın veya boşayan kocanın sahip olduğu mal üzerinden verilmekteydi. Bu mal veya eşyalar satılarak nafaka veriliyordu. Boşanma olaylarında çocukların kimde kalacağı meselesi ortaya çıkmaktadır. Çocukların yaşı küçük ise annenin yanında kalıyor ve bakımı ona ait oluyordu. Baba da ona gelirine göre nafaka veriyordu. Çocuklar için ikişer akçe taktir edilirken eş için iki katı dört akçe taktir edilmiştir.”¹¹⁸ Bu konuya ilişkin bir belgede: “ Hamurcu Mahallesinde yaşayan Mehmet kızı Fahriye boşandığı kocası Osman oğlu es- Seyyid Ömer’ den küçük oğlu, yeni doğan es- Seyyid Ömer için nafaka ve kisve bedeli ister. Nafaka ve kisve bedeli olarak 20 guruşu yedi sene boyunca adamın ödeyeceği kararı alınır.”¹¹⁹

Boşanma durumunda erkek karısını boşamışsa; karısı ve çocuklarının geçimini sağlamakla yükümlüydü. Bununla ilgili bir belgede: “ Huand Mahallesi’ nde yaşayan Ali kızı Aişe zevc-ı matluku(boşandığı) Mustafa ‘ ya dava açar. Adamdan olma kızları Aişe ve Şerife’ nin nafaka ve kisve ihtiyacını babalarından talep eder. Her birine dörder akçe toplamda günlük sekiz akçe nafaka bedeli ödemesi ve vasi olan annelerine verilmesi kararlaştırılır.”¹²⁰ Kız çocuklarının nafaka ihtiyaçlarının giderildiği bu belgede annelerinin onlara vesayet ettiği bilgisine de ulaşmamız mümkündür.

Yabancı memlekete karısını boşayarak giden adamın çocuğunun bakımına ilişkin bir belgede: “ Hacet Mahallesi’nde yaşayan Hacı İsmail kızı Fatma’yı kocası Mustafa oğlu es- Seyyid İbrahim oğlu es- Seyyid Mehmet boşar ve diyar-ı ahara (yabancı memlekete) gider, kadın hamiledir. Çocuğu büyüyene dek nafaka ve kisve ihtiyacı için günlük altı akçenin devlet tarafından verileceği kararlaştırılır.”¹²¹

¹¹⁷ Kaplan, a. g. t. , s. 99.

¹¹⁸ Selçuk, a. g. e. , s. 140.

¹¹⁹ H. 1126/ M. 1713, KŞS, nr. 117, s. 38, h. 41.

¹²⁰ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 123, h. 694.

¹²¹ H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 92, h. 571. Aynı konuda bkz: nr. 115, s. 58, h. 201; nr. 114, s. 68, h. 212; nr. 118, s. 58, h. 123; nr. 110, s. 195, h. 506; s. 200, h. 516.

Bu konuyla ilgili olarak kadının talebi üzerine boşanmanın gerçekleştiği, ancak yine de çocuğun bakımının babanın sorumluluğunda olduğuna ilişkin bir belgede: “ Emirsultan Mahallesi’nde yaşayan Molla Mehmet kızı Hatice Hatun’un boşadığı kocası Ahmet oğlu İbrahim yabancı memlekete gitmiştir, kadın hamiledir ve çocuk büyüyene kadar günlük dörder akçe nafaka ve kisve baha verileceği kararlaştırılır.”¹²²

Kocaları yabancı diyara giden kadınlar nafaka temininde zorlandıklarında mahkemeye müracaatla nafaka talebinde bulunabilmişlerdir. Erkek ailesinden uzak kalacağı dönem için nafaka ihtiyacını gidermesi noktasında bir vekil bırakmak durumundaydı. Yabancı memlekete giden kocanın eşi nafaka ihtiyacı için mahkemeye başvurabiliyordu. Bu konuya ilişkin bir belgede:” Kebe İlyas Mahallesi’nde yaşayan Halil kızı Aişe adlı Hatun’un eski kocası İbrahim oğlu Ahmet, yabancı memlekete gider. Adam giderken kadın onun nikâhı altındadır. Ancak adam kayıp konumundadır. Küçük yaştaki kızı Emine’yi ve karısını nafakasız bırakarak başka memlekete gitmiş, kendisinden haber alınmamaktadır. Aişe’nin mahkemedен talebi üzerine on akçe nafaka ve kisvenin günlük olarak ödeneceğine mahkemece karar verilir.”¹²³ Burada kendisinden haber alınamayan bir adamın eşi ve çocuğu için devlet tarafından temin edilen nafaka bedeli ödeneceğini; sahipsiz kalanların devlet güvencesine sığınarak geçim sıkıntılarından halâs edildiklerini görüyoruz.

Gayrimüslimlerle alâkalı bir belgede: “ Süleyman Mahallesi’nde yaşayan Agop oğlu Barbam adlı zımmînin kızı Şehzade ölmüştür, onun oğlu Ağya ve kızı Meryem, Barbam’ın dedelerinin vesayetindedirler. Çocukların babası yabancı memlekette olduğu için nafaka bedelini mahkemedен talep eder. Her birine günlük dörder akçe nafaka bedeli verilmesi kararlaştırılır.”¹²⁴

Burada annesi ölen, babasından haber alınamayan çocuklara vesayet eden yakınlarının çocukların bakımı için mahkemedен nafaka talep ettikleri görülmektedir. Mahkeme tarafından talepte bulunan vasilere bahşedilen miktar,

¹²² H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 93, h. 578. Aynı konuda bkz: nr. 113, s. 32, h.125; s. 61,h. 246; nr. 115, s. 80, h. 279; nr. 118, s. 119, h. 325; nr. 116, s. 118, h. 447.

¹²³ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 101, h. 620. Aynı konuda bkz: nr. 114, s. 5, h. 7; nr. 113, s. 17, h. 64; s. 28, h. 113.

¹²⁴ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 8, h. 28.

çocukların babalarının üzerine bir borç olarak kaydediliyor, geri döndüğünde bu borcu ödemekle yükümlü kılınyordu. Dönmezse mevcut terekesi üzerinden be bedel temin edilebiliyordu.

“ Eğer ortada satılacak bir mal ve eşya yoksa borçlanma olmaktadır. Bu tür nafakalar aslında kadına verilen bir borçlanma izniydi. Kocasını gelince bu borcu ödemek zorunda idi.”¹²⁵

Kadınlar, küçük yaşlardaki çocuklarının bakımı konusunda babalarından kalan mirastan çocuklarının geçimini sağlayacak meblağı talep edebilmekteydiler. Bununla ilgili bir belgede: “ Bozatlı Mahallesi’nde yaşayan Mehmet oğlu Necip(?) ölür. Eski eşi Hüseyin kızı Aişe; çocukları Mehmet, Şerife ve Fahriye’nin bakımları için nafaka ve kisve ihtiyaçları nedeniyle mahkemeye başvurur. Çocuklar büyüyene dek babalarından kalan maldan Mehmet’ e beşer akçe, Şerife ve Fahriye’ye dörder akçe olacak şekilde günlük onüç akçe nafaka ve kisve bedelinin çocukların bakımından sorumlu anneleri Aişe’ye verilmesi kararlaştırılır. “¹²⁶ Çocuklardan Mehmet için ümmül hidane ibaresi kullanılmıştır.

Ölen şahsa ait bağ satılarak nafakanın ödendiğine ilişkin bir belgede:” Kebe İlyas Mahallesi’nde yaşayan Selim oğlu Hacı Mustafa ölür. Mirası eski karısı Mehmet kızı Şerife Hatun ve çocukları Mehmet, İbrahim, Aişe’ ye kalır. Adamın terekesindeki Hasan Dağı mevzisinde bulunan 40 ırgatlık bir kıta mülk bağ, nafaka gideri için 160 guruş, bir kürk, bir merkebe Hüseyin ve İsa adlı kişilere satılır. Ve çocuklara nafaka bedeli olarak verilmesine karar verilir.”¹²⁷ Ölen adamın mirasından talep edilen nafaka ihtiyacına ilişkin bir belgede:” Süleyman Mahallesi’nde yaşayan Osman kızı Aişe ölen kocası Ali’nin bıraktığı mirastan küçük yaştaki çocukları Mehmet ve Havva’nın nafaka ve kisve ihtiyacının temin edilmesini talep eder. Günlük on akçe nafaka ve kisve bedelinin adamın malından temin edilmesi kararı alınır.”¹²⁸

¹²⁵ Selçuk, a. g. e. , s. 140.

¹²⁶ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 100, h. 617.

¹²⁷ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 113, s. 82, h. 326.

¹²⁸ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 107, h. 644. Aynı konuda bkz: nr. 109, s. 122, h. 693; nr. 114, s. 15, h. 27.

Erkeklerle iki kızlara bir hisse olarak belirlenen miras payı nafaka ödenmesinde de rastlanılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla ilgili bir belgede: “ Bozatlı Mahallesi’nde yaşayan Mehmet oğlu ? Ağa ölmüştür ve çocukları es- Seyyid Mehmet ve es- Seyyid Osman, Şerife ve Aişe’ ye amcaları Abdülkadir vasi olur.

Babalarından kalan maldan erkekler için günlük onar akçe kızlar için beşer akçeden toplam otuz akçe verilmesi kararı alınır.”¹²⁹

Gayrimüslimlerin de nafaka talebinde bulunabilme haklarının olduğunu ve taleplerine icabet edildiğinden bahsetmiştik. Bununla ilgili bir belgede: “ Germir Köyü’nde yaşayan Anasdas oğlu Hazer adlı zımmi ölmüştür, küçük oğlu Anasdas’ a vasi annesi Balyan kızı Maria tayin olunur. Çocuğunun nafakası için adamdan kalan maldan günlük yedi akçe verilmesi kararlaştırılır.”¹³⁰

Ayrıca yakınlarının vesayetinde olan çocuklar için de nafaka talebinde bulunulduğunu görüyoruz. Bunlardan dayılarının vesayetindeki çocuklar için öldürülen annelerinin katilinin nafaka bedelini ödemeye mecbur bırakıldığına ilişkin bir belgede: “ Dipecik Mahallesi’ nde yaşayan Habil kızı Aişe Hatun öldürülmüştür. Katili belli değildir, çocukları Mustafa, Ahmet, İbrahim’ e dayıları Himmet vasi olmuştur ve çocukların bakımı için Himmet’ in talebi üzerine devlet, diyet akçesi olarak 18’ er akçe nafaka ve kisve baha verir.”¹³¹ Burada cinayete kurban giden şahısların katili belli olmadığında diyet bedelini de mahkemenin ödemekte olduğunu görüyoruz.

Ayrıca çocuklara vesayet eden büyükannenin kadıdan çocukların babalarının mirasından nafakalarının temin edilmesine ilişkin bir belgede: “ Küpeli Köyü’nde yaşayan Abdülhak kızı Abbas ölür, küçük yaştaki kızı Ümmügülsüm’ e vasi olan büyük annesi Ahmet kızı Amine Hatun babasından kalan mirastan nafaka talep eder. Günlük bir pare ve Amine’ye onbir guruş verilmesi kararı alınır.”¹³² Büyükannenin nafaka talebine ilişkin başka bir belgede: “

¹²⁹ H. 1130/ M. 1717, KŞS, nr. 119, s. 21, h. 44.

¹³⁰ H. 1133/ M. 1720, KŞS, nr. 119, s. 49, h. 111.

¹³¹ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 39, h. 72.

¹³² H. 1133/ M. 1720, KŞS, nr. 119, s. 47, h. 106.

Şeyh Taceddin Mahallesi'nde yaşayan Ali kızı Fatma adlı Hatun kızı Aişe ve damadı Ali öldüğü için ve torunları Kamile ve Miyase kadının damadının varisleri olduğu için damadından kalan maldan nafaka ister. Her birine birer pareden günlük iki pare nafaka ve kisve bedeli verilmesi kararına varılır."¹³³

---

¹³³ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 112, s. 45, h. 123. Aynı konuda bkz: nr. 113, s. 22, h. 84; s. 23, h. 90; nr. 114, s. 94, h. 300.

4. Bölüm

EKONOMİ VE KADIN

Şer'iyeye Sicilleri'nden yararlanarak hazırladığımız bu bölümde ekonomik açıdan kadının ne gibi haklara sahip olduğunu, bu haklarını ne ölçüde kullanabildiğini, bu süreçte herhangi bir engelle karşılaşp karşılaşmadığını, karşılaşmışsa bu güçlüklerin neler olduğunu ve bunların nasıl üstesinden geldiğine yönelik bilgiler sunulmuştur.

Kadını genel hatları itibariyle evine hapseden bir anlayışa sahip seyahatname tarzı eserler sosyal ve ekonomik anlamda kadını; babasına, kocasına bağımlı niteliğiyle dile getirirler. Oysa bu onların birileri vasıtasıyla haklarının kısıtlanması olarak değil de geçimlerinin sağlanması yolunda onlara yardım etmek anlamıyla düşünülmesi gereken bir olgudur. Nitekim “İslâm toplumunda kadın, geçinebilmek için çalışmak mecburiyetinde değildir; onun geçimini her halükârda koca, baba, kardeş gibi bir erkek sağlamakla yükümlüdür.”¹

18. yüzyıl başlarında Kayseri’de sosyal ve ekonomik anlamda çok ön planda olmasalar da dinî inanç gereği, mahremiyet çerçevesinde değerlendirilen kadın, tamamen dış dünyaya kapılarını kapatarak eve hapsedilmemiştir. Kayseri kadınları imkânlar ölçüsünde ekonomik faaliyetlerde bulunmuş mal alıp satmış, ortaklık yapmış, yeri gelmiş mallarını vakfetmişlerdir. Gerektiğinde ise bu vakıflarda yöneticilik yapan kadınlara rastlıyoruz. Bunun yanında ticarî anlamda dükkân sahibi olup dükkânlarını satma girişiminde bulunan kadınlardan haberdar olmaktadır.

---

¹ Karaman, a. g. m. , s. 391.

“ Kayseri, Anadolu'nun önemli vilayetleri arasında yer almaktadır. Bu vilayet kumaş dokuma ve dericilikteki önemiyle dönemin sosyo- ekonomik yaşamında etkili olmuştur.”² Bu bilgiden hareketle ekonomik faktörlerin şekillenmesinde bölgenin coğrafi yapısının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Ticarî boyutuyla bir esnaf yapılanması olarak bilinen “Kayseri'deki Ahî teşkilâtının kadınlar kolu olarak kurulan *Bacıyan-ı Rum* yani *Bacı Teşkilatı* sosyal, siyasî, kültürel ve iktisadî olayların her zaman merkezinde yer almıştır. Bacı Teşkilatı'nın Külâh-duzlar (örgücüler, örücüler, dokumacılar) Mahallesi'nde işyerleri vardı. Debbağlar Mahallesi'nde işlenen derilerin yünleri, Örgücüler Mahallesi'ne intikal ettirilmekte ve burada bacılar tarafından işlenmekte idi.”³

Tarihî süreçte kadınlar tarafından yürütülen ekonomik faaliyetler Kayseri'de örneklerine rastladığımız el emeği ile temin edilmekteydi. Ancak ele aldığımız dönemde örneklerine sık rastlanmamış olsa da ticarî hayatıyla tanınan Kayseri'de, kadının ticaretle doğrudan ilgisi gözükmemekle birlikte adını andırarak bir isim bırakmıştır: Kadınlar çarşısı.⁴

4. 1. Alım- Satım Konularında Kadın

Osmanlı Devleti'nde kadının mülkiyet hakkının hukukî dayanağını İslâm Hukuku'nun hükümleri belirlemekteydi. “ İslâm Hukuku kadına mülk sahibi olma, mirastan pay alma, vasiyet yoluyla miras bırakma, borç, alış- veriş ve anlaşma gibi iktisadî muamelelerin sorumluluğunu yüklenme hakkı tanımıştır.”⁵

Alınan ve satılan malların bir kısmı kadınlara miras yoluyla intikal eden menzil, bağ, tarla, dükkân gibi mallar iken bir kısmı da satın alma ve ben-

² Koca, a. g. e. , s. 125.

³ Bayram, a.g. t. , s. 112- 113.

⁴ ... “19. yy' dan günümüze duyularak gelen bugün kendi yaşamasa da bugün adı kalan Kadınlar Çarşısı mevcuttur. Kazancıların kapalı çarşı girişi uzun çarşının başlangıcıdır. Bu çarşının pervane medresesiyle kesişen bölümünün adı kadınlar çarşısıdır. Daha fazla bilgi için bkz: Mustafa Işık, a. g. e. , s. 118- 120.

⁵ Koca, a. g. e. , s. 18.

zeri yollardan edinilen mallardı. Kadına ait mülkiyetin varlığı, kadınların ekonomik durumu hakkında bilgi edinmemizi sağlaması açısından önemlidir. Bunun yanında örneklerine rastladığımız kadarıyla köle sahibi kadınların⁶ ekonomik açıdan belirli bir refah seviyesine sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Bu dönemde mülk satışları nakit para üzerinden yapılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde “ 17. yüzyılda *Osmani, şahi, pare, mangır, peniz, sikke-i Hasane/şerifi adlı yerli paraların yanında sümün, zolata, babka, rub, yaldız/ filori, efrenci, engürüs, esedi, riyal adında yabancı paralar tedavül ediyordu.*

Ülkede paraların tedavül ettiği bölgeler ortaya çıkmıştı. Mısır: Pare, Doğu Anadolu şahi, Macaristan Penz bölgesi idi.”⁷

Kayseri' de 18. yy' da pare (para), akçe (gümüş para), kuruş, rub (akçenin dörtte biri, çeyrek), esedi guruş, zer (altın) gibi paralar mehir, miras, satış işlemleriyle ilgili belgelerde rastladığımız para birimleridir. Osmanlılar tarafından başlangıçta *gümüş sikke*, daha sonraları ise genel anlamda *para* karşılığı olarak kullanılan *akçe*, renginden adını almış olmalıdır. Belgelerde gümüş para biriminden genelde *akçe* olarak bahsedilmektedir. İncelediğimiz döneme tesadüf eden parasal düzenlemeye ilişkin edindiğimiz bilgiye göre “1690' dan itibaren 18. ve 19. yy' larda etkinliğini sürdürecektir olan “guruş” adlı para tedavüle çıktı. Osmanlı kuruşu 1703 yılında 25 gr ağırlığında olup % 60 gümüş içeriyordu. 40 pare veya 120 akçeye eşit kabul edildi... 1720'lerin başlarında Osmanlı para düzeni artık oturmuştu. Akçe iyice küçüldüğünden günlük işlemlerde pratik olmaktan çıkmış ve hesap parası işlevini akçenin üç katı değerinde olan pâreye bırakmıştı. Kuruş, zolata ve 20 pârelik sikkeler orta ve büyük işlemlerde, 1 ile 5 ve 10 pârelik sikkeler ise günlük küçük işlem-

⁶ İncelediğimiz defterlerde köle ve cariye sahibi kadınların varlığına ilişkin örneklerle rastlanmış bulunmaktayız. Bununla ilgili olarak bkz: KŞS, nr. 116, s. 40, h. 93; nr. 116, s. 56, h. 141; nr. 118, s. 100, h. 217.

⁷ ... “Orhan Bey' den Fatih' e gelinceye kadar akçenin vezni oldukça sabit tutulmuştur. 1327 yılında 100 dirhem gümüşten 270 adet olarak kestirilen Osmanlı akçesi 1451 yılında 293 adet kestirilmiştir. 1500 yılında 100 dirhemden 420 akçe kesilirken 1580' lerin başında 450 akçe kesilmekteydi. Yine de yapılan hesaplamalara bakılırsa 1326 yılından 1740 yılına gelinceye kadar ki 414 yıllık ortalama değer kaybı % 0, 24 gibi düşük bir oranda kalmaktadır. “Daha fazla bilgi için bkz: Akgündüz, Said Öztürk, a. g. e. , s. 484.

lerde kullanılıyordu.”⁸ Görüldüğü üzere para birimleri, fiyatların değişimi dolayısıyla birtakım değişikliklere uğramıştır. Para üzerinden yapılan alım-satım işlemleri dönemin ekonomisi hakkında bilgi vermektedir.

Sicillerde kadınların mülkiyet konusunda alım- satım, borç- alacak işlemlerini kadı huzurunda bizzat kendileri yapabildikleri gibi kendi adlarına vekil tayin ederek de işlerini yürütebildiklerini görmekteyiz. “ Kadınlar bilhassa mahkemeye intikal eden davalarında şهادeti geçerli olan iki şahid huzurunda mahkemece onaylanan vekiller atayarak hukukî haklarının müdafaasını temin etmişlerdi. Vekilin hukukî görevi, müvekkili gibi doğrunun tahkiki ile ilgilenmek ve müvekkilinin haklarının korunmasını temin etmek amacıyla delillerin çarpıtılmasını engellemektir.”⁹

Vekiller tayin ederek mülk satışı gerçekleştiren kadınlarla ilgili bir belgeye göre: “ Tus Mahallesi’nde yaşayan Abdullah Çelebi kızı Saliha Hatun adına kız kardeşinin oğlu İbrahim Çelebi oğlu Mustafa Efendi vekâlet ederek, Şaban kızı Kamile Hatun adına kocası Abdülmennan oğlu Halil Bey vekâlet edecek şekilde taraflar kadı huzurundadır. Saliha’ ya ait Lala Mahallesi’ ndeki bir sofa, bir tabhane, bir kiler, bir örtme, bir oda, bir bahçe, bir holden oluşan mülk menzili Saliha dava gününden 4 ay önce 70 guruşa Kamile’ ye satar ve parayı tamamen alır. Bu durumu kadı huzurunda ikrar eder ve kadı da bu durumu onaylar.”¹⁰ Vekil tayin ederek satış işlemine örnek gösterebileceğimiz bu belgede kadın kendi evini bir başka kadına satabilmektedir. Kadınlar arası alım- satım işlemlerine belgelerde rastlıyoruz.¹¹

Ayrıca kadınlar tarafından gerçekleştirilen satış işlemlerinde yakın akrabalarının yer aldığını görüyoruz. Bu konuyla ilgili bir belgeye göre:” Bahçıvan Mahallesi’nde yaşayan Ahmet kızı Cennet, Molla Yunus vekâletinde damadı Ramazan oğlu Süleyman Çelebi’ye 6 ırğatlık 1 kıta mülk bağı 100

⁸ Hüseyin Kaleli, “ Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağışlar ve Sebepi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 2, Isparta 2002, s. 198- 199.

⁹ Koca, a. g. e. , s. 18- 19.

¹⁰ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr.108, s. 26, h. 47.

¹¹ KŞS, nr. 112, s. 43, h. 119; nr.115, s. 17, h. 56; s. 22, h. 72; nr. 109, s. 101, h. 621; nr. 114, s. 141, h. 477; s. 142, h. 482; nr. 110, s. 157, h. 427.

esedî guruşa satar. Parayı öder. Kadın da bağı damadının mülkü olduğunu kadı huzurunda belirtir.”¹² Burada üzerinde durulması gereken husus satışın gerçekleştirildiği para birimidir. Alış verişin parasal boyutuyla yürütüldüğüne ilişkin bilgi sahibi olduğumuz Kayseri’ ye ait Şer’ iyye Sicilleri’ nde geçen altın, esedî guruş, akçe olarak belirtilen para birimleri dönemin ekonomisi hakkında bilgi vermektedir. “Esedî guruş diğer adıyla arslanlı kuruş, arslan resmi bulunan bir cins Flemenk parası olup kıymeti seksen akçe idi.”¹³ Esedî guruş daha ziyade alım-satım işlemlerinde alacak-verecek işlemlerinde, tereke kayıtlarında geçmektedir.

Kadının oğluna tarlalarını sattığına ilişkin bir belgede: “ Kapan Mahallesi’nde yaşayan Hacı Mustafa kızı Asiye Hatun, vekil aracılığıyla büyük oğlu es- Seyyid İbrahim oğlu es- Seyyid Mehmet Çelebi’ye üç kıta tarlasını 60 guruşa satar.”¹⁴ Aynı konuya ilişkin başka bir belgede : “ Lala Mahallesi’nden İsmail kızı Fatma, vekil aracılığıyla Ali oğlu Mehmet Efendi’ye Huand Mahallesi’ndeki mülk menzillerini 200 guruşa satar ve parasını peşin alır.”¹⁵ Burada anne sıfatıyla kadının oğluna sattığı mülk noktasında dahi vekili aracı yapması ilginçtir. Ve parayı peşinen aldığını, ev üzerinde hakkı bulunmadığını ifade etmesi de mülkiyet hukukunun incelikleri hakkında bizlere bilgi vermektedir.

Gayrimüslimlerde kadının oğluna mülk sattığına ilişkin bir belgede:” Karlı kızı Kıymet vekili Abdullah oğlu Yusuf aracılığıyla oğlu Veldrab adlı zımmîye mülk menzilini 56 guruşa satar.”¹⁶Burada gayrimüslim kadınların kendilerine ilişkin davalarında da vekâlet görevine Müslüman şahısları seçebildiklerini görmekteyiz.

Kız çocuklarının, babaları vekâletinde kendisine ait bir bağı gayrimüslim bir kadına sattığına ilişkin bir belgede: “ Dipeçik Mahallesi’ nde yaşayan

¹² H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 82, h. 558. Aynı konuda bkz: nr. 109, s. 124, h. 699.

¹³ Aytekin, a. g. t. , s. 255

¹⁴ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 48, h.183. Aynı konuda bkz: nr. 112, s. 2, h. 4; nr. 112, s. 38, h. 101; nr. 113, s. 25, h. 102; nr. 115, s. 32. h. 105; nr. 114, s. 143, h. 485; nr. 110, s. 94, h. 288; nr.10, s. 136, h. 385.

¹⁵ H. 1125/ M. 1712, KŞS, nr. 117, s. 15, h. 25.

¹⁶ H. 1117 M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 166, h. 444.

Abdullah oğlu Mehmet Beşe, kızı Fatma Hatun oğlu Mehmet Beşe oğlu Ali vekâletinde Koçak kızı Meryem adlı nasraniyeye ondört ırgatlık bir kıta mülk bağıını 40 guruşa satar.”¹⁷ Bu durum Müslüman ve gayrimüslimlerin bir arada yaşama kültürü çerçevesinde birbirleriyle etkileşimde bulduklarının bir göstergesi olarak dönemin toplumsal yapısı hakkında da bilgi vermektedir.

Bir annenin kız evladına ev sattığına ilişkin belgeler de bulunmaktadır. Bununla ilgili bir belgede: “ Hacet Mahallesi’ nde yaşayan Ali Efendi kızı Fatma Hatun mülk menziline vekili aracılığıyla büyük kızı es- Seyyid Mehmet kızı Şerife Asiye’ ye vekili aracılığıyla 70 guruşa satar.”¹⁸ Kadının kendi kardeşine evini sattığına ilişkin bir belgede:” Kalenderhane Mahallesi’ nde yaşayan Şaban kızı Fatma Hatun, Osman Beşe vekâletinde mülk menziline kardeşi Osman oğlu Ebubekir’ e 30 guruşa satar.”¹⁹ Gayrimüslimlere ait bir belgede:” Oduncu Mahallesi’ nde yaşayan Arzman kızı Ayhatun, oğlu vekâletinde Ayhatun’ un öz kardeşi Agop adlı zımmiye bir bab tabhaneyi 25 guruşa satar.”²⁰ Burada kışlık oda ya da ev denilen bölümün satışa çıkarıldığını görüyoruz. Bu durum kadınlara ait yazlık ve kışlık evlerin varlığına ilişkin bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Gayrimüslim bir adamın kız kardeşine evini satışıyla ilgili bir belgede:” Oduncu Mahallesi’ nde yaşayan Arzman oğlu Agob, kardeşi Ayhatun adlı nasraniyeye mülk menziline 170 guruşa satmış.”²¹ Belgelerde sık sık geçen mülk menzil ifadesinden evin çevresindeki alanıyla satılması yani arazisinin de işin içine katıldığını görüyoruz. Bu bilgilerin yanı sıra Kayseri Şer’ iyye Sicilleri’ nden edinilen bilgilere göre kadının rızası olmadan mülkünün eşi, babası, kardeşi, yakınları tarafından satılamamakta, kullanılamamakta, kiralanamamakta olduğunu görüyoruz.

¹⁷ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr.112, s. 3, h. 6.

¹⁸ H. 1128/ M. 1715, KŞS, nr. 118, s. 48, h. 98. Aynı konuda bkz: KŞS, nr. 114, s. 141, h. 476; nr. 110, s. 96, h. 296.

¹⁹ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 112, s. 39, h. 103.

²⁰ H. 1112/ 13/ M. 1699/ 1700, KŞS, nr.107, s. 5, h.10.

²¹ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s.153, h. 418.

“ Kadın baba ve koca malından kendisine düşen gelir kaynaklarını işletebilir, bunların idaresini kocasına bırakabilir veya hibe edebilirdi. Yani kendisine ait malları aynı ev içinde ayırabilmekte idi.”²² Şehrin ekonomik hayatında kadınlar, erkeklerle kendilerine ait olan mülklerine ilişkin alım- satım yapabildikleri gibi bu alım- satımın kadınlar arasında da yapıldığı görülmektedir.²³ Bu konuya ilişkin bir belgede: “ Bozatlı Mahallesi’nde yaşayan Hacı Hüseyin kızı Fatma, kocası Hacı Abdülkadir oğlu Hasan vekâletinde, Ahmet Efendi kızı Şerife Hatice adlı kadına, Hüseyin Ali oğlu Cafer vekâletinde mülk menzilini 110 guruş nakit, bir seccade, bir başlık çuka feraceye satar.”²⁴ Burada para yanında bir takım kıymetli olduğunu düşündüğümüz eşyalar karşılığında evin satıldığını görüyoruz. Kadının kullandığı eşyalar hakkında bize bilgi veren belgenin başka bir örneğini teşkil eden belgede:” Bozatlı Mahallesi’nde yaşayan Hanifi kızı Aişe Hatun, vekili Ali oğlu es- Seyyid İbrahim aracılığıyla Ali kızı Hatice’ye, vekili kocası Hüseyin oğlu Ebubekir aracılığıyla mülk menzilini 89 guruş nakit, bir topluk telli Halep kumaşına satar.”²⁵

” Aile içerisinde eşlerin birbirlerine satış yapmaları ile ilgili dönemde aile içinde *mal ayrılığı* prensibinin olduğunu göstermektedir.”²⁶ Bununla ilgili olarak; kadının kocasına borç vermesi, kendisine ait ev, bağ, tarla gibi mülkünü satması ve geliri üzerindeki harcamasında kendisine serbestiyet verilmesi gibi durumlar, aynı ev içerisinde mal ayrımı esasına riayet edildiğinin göstergesidir. Bu durumu örnekleyen bir belgede: “ Hacı Arap Mahallesi’nde yaşayan Hacı İbrahim oğlu Ali Efendi nikâhlı karısı Musa kızı Ümmühan’a, Halil oğlu Halil vekâletinde mülk menzilini 210 guruşa satar ve kadın parayı peşin öder. Bu durumu kadı huzurunda dile getirirler.”²⁷ Burada eşler arası mülk satışına

²² Yuvalı, a. g. m. , s. 371.

²³ ...” İncelenen verilerden hareketle kadınların zenginliklerini genellikle gayrimenkulden çok para olarak elde ettikleri görülmektedir. Kadınlar hem alıcı, hem de satıcı olarak gayrimenkul pazarlarında yer alıyorlardı. Ancak kadınlar satın aldıklarından çok daha büyük oranda ev satıyorlardı.”Daha fazla bilgi için bkz: Suraiya Faroqhi, **Orta Halli Osmanlılar**, 1. Baskı, Çev: Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 222.

²⁴ H. 1126/ M. 1713, KŞS, nr. 117, s. 33, h. 42.

²⁵ H. 1124/ M. 1711, KŞS, nr. 116, s. 93, h. 232.

²⁶ Kaplan, a. g. t. ,s . 43.

²⁷ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr.111, s. 20, h. 71. Aynı konuda bkz: KŞS, nr.114, s. 84, h. 268; s. 126, h. 415.

tesadüf edilmekle birlikte; satış bedelinin kadından peşinen alındığına ilişkin beyanın kadı huzurunda dile getirilerek alacak davasının olmadığına resmiyet kazandırılmaya çalışıldığını görüyoruz. Bunun yanında kadına ait mülk rızası dışında satılırsa mahkemeye müracaatı söz konusu olabilmekteydi. Bu gibi satışlarda kadının rızasının alınmamış olduğu mahkemede ispat edilirse satış geçersiz sayılabilir ve mal, sahibine iade edilirdi.

Ayrıca “Rüşünü kazanmamış bir kadının vasisi tarafından yasal olmayan yolla satış yapılmışsa 15 yıllık süre içinde mahkemeye başvurulduğu takdirde davacının malı iade edilirdi. Yine bu konuda bir kadın iki şahit huzurunda rızasıyla malını sattıktan bir müddet sonra bu satıştan vazgeçerse mahkemeye müracaat edemezdi.

Ancak satış işleminin yasal olmadığını fark eder etmez mahkemeye başvurmuş ise satışı durdurabilirdi. Eğer bir kadın, kocasının yasal olmayan yolla yapmış olduğu satışa onun ölümünü takiben mahkemeye müracaat etmemiş ise mal üzerindeki hakkını kaybediyordu.”²⁸

Vasilerin bireylerin malları üzerinde sadece yönetme yetkisi bulunduğu, keyfi harcamalarda bulunabilmesine müsaade edilmediğini biliyoruz. Bunun yanında kendi mülkiyeti olduğu gerekçesiyle dava açan, hakkını arayan gayrimüslim kadınların da varlığından haberdâr olduğumuz bir belgeye göre: “Süleyman Mahallesi’ nde yaşayan Bağos kızı Nazlı, Kirkor kızı Kadem’den davacı olur. Nazlı’ ya ait evi Kadem’ in fuzulî yere zabt ettiğini belirterek Nazlı, bu konuda Kadem’ in uyarılması talebinde bulunur. Kadem sorgulanır ve davadan beş ay önce mülk menzili Nazlı’ dan 80 esedi guruşa satın aldığını, kendi malı olduğu için zabt ettiğini belirtir. Şahitler durumu onaylar Nazlı bu konudaki isteğinden men edilir.”²⁹

Gayrimüslim kadınlar arasında da satış işleminin yapıldığına ilişkin örnek-
lere rastlamamız mümkündür. Gayrimüslimler arasında yapılan satış işlemin-
de kullanılan para birimi esedî guruş olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁸ Yuvalı, a. g. m. , s. 371.

²⁹ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 82, h. 557. Aynı konuda bkz: nr. 119, s.51, h. 117; nr. 111, s. 47, h. 182.

Kadın- mülkiyet ilişkisi noktasında “ Araştırmacılar, kadınların İslâm Hukuku’ nun (şeriat) kendilerine tanıdığı payları gerçekten elde edip edemediklerini, erkek akrabaların bu paylara gayrı resmî olsa da el koyup koymadıklarını saptamak için miras kavgalarını incelemişlerdir. Tarıma dayalı bir toplumda taşınmaz malların yaşamsal önemi düşünüldüğünde, kadınların ev ve bahçe sahibi olabilme derecesi de ilgi uyandırıyor.”³⁰ Tarlasında kullanacağı öküz, düve(koyun), merkep gibi hayvanları da satın alan kadına dair bilgiye rastlıyoruz.³¹

Kaynaklarda sürekli olarak kendilerinden bahsedildiği şekliyle,“ Tüketici saraylı ve şehirli kadına karşın kırsal alanda yaşayan kadın üreticidir. Çalışma hayatında erkeğiyle birlikte bulunmaktadır. Tarlada kocasının yanında yer alan köylü kadın, dokumacılık ve zanaatte üretken bir şekilde yaşamını sürdürmüştür.”³²

Birlikte üreten ve birlikte tüketen bir anlayışla ekonomide kadınların da pay sahibi olarak eşlerine yardımda bulduklarını söylememiz mümkündür.

“ Bir toplumda ya da toplumsal kesimde paylaşılacak ne kadar çok zenginlik olursa, kadınların ulaşabileceği mülkiyet biçimleri de o kadar çeşitlenir.”³³ Ele aldığımız dönemde Orta Anadolu kadınların bağ, bahçe, tarla sahibi olduklarını ve alım- satım işleriyle uğraştıklarını söylememiz mümkündür. Buradan hareketle kadının iktisadî etkinliğinin onun toplumsal anlamda etkinliğini artırdığını söylememiz mümkündür.

Kırsal kesimde Osmanlı Devleti’ nde vergilendirme sistemi “hane” hesabı esas alınarak yapılmaktaydı. Evlenen ve çoluk çocuğa kavuşan erkek bir hane oluşturmaktaydı. Tarım toplumu niteliğiyle Osmanlı’ da üretim birimi olarak aileye büyük önem verilmekteydi. Burada kadının işgücüne vurgu yapılmak-

³⁰ Suraiya Faroqhi, “ 18. yy Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, Edit: Madeline C. Zılfi, Çev. Nemciye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 9.

³¹ KŞS, nr. 116, s. 66, h. 169.

³² Yasemin Tümer Erdem, Halime Yiğit, **Bacıyan-ı Rum’ dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri**, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul 2010, s. 62.

³³ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, çevirenler: Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay, YKY, İstanbul, s.251.

la birlikte ailenin bir üretim birimi kabul edilerek eşlerin beraberce üretime katılmaları da vurgulanmaktadır.³⁴ Bunun örneklerine ortak mülk satışlarının varlığı ile ulaşabilmekteyiz.

Eşlerin ortak mülklere sahip olduklarına ilişkin bir belgede:” Yenice Mahallesi’nde yaşayan Musli kızı Fatma Hatun, vekili kocası Ali oğlu Şerif Bey aracılığıyla Gesi Köyü’ ndeki bir kıta mülk bağ eşiyle ortak mülk iken 90 guruşa Ahmet Beşe oğlu Halil Bey’ e satılmıştır.”³⁵ Burada eşlerin ortaklaşa sahip oldukları bağ satış vesikasına rastlıyoruz. Üretime ortaklaşa katkıda bulunma noktasında kadının erkeğinin yanında yer aldığına yönelik çıkarımda bulunabiliriz.

Bir başka belgede:” Şarkıyan Mahallesi’ nde yaşayan Anasdas oğlu Yasef’e ait 20 ırgatlık bir kıta mülk bağ, bir bab menzil, bir kıta tarla 400 guruşa Arzman oğlu Abraham ve karısı Elbar kızı Tedrondo’ ya satılır.”³⁶ Burada gayrimüslim çiftin ortak mülk satın alması da gayrimüslim kadınların ekonomik durumu hakkında bilgi vermektedir.

Bunun yanında gayrimüslim adamdan gayrimüslim kadına bağ satışına ilişkin belgelere de rastlıyoruz. ³⁷ Aynı şekilde kocasını kendisi için vekil tayin ederek gayrimüslim kadının gayrimüslim bir adamdan bağ satın aldığı da görülmektedir.³⁸

Ayrıca kadınlar, mal- mülk alımında kocalarıyla ortak mülklerini de satabiliyorlardı. Bununla ilgili bir belgede: “ Gülük Mahallesi’ nde yaşayan Ahmet oğlu Hüseyin ve karısı Kamile Hatun’un ortak mülkü olan yirmi ırgatlık ve altı ırgatlık bağlarını 4,5 guruş nakit, kıymetli bir tüfeng, bir kara kılıç karşılığında Şeyh Ahmet oğlu Şeyh Ömer’e satarlar ve parayı aralarında paylaşırlar.”³⁹

³⁴ Koca, a. g. e. , s 51- 52.

³⁵ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 110, s. 15, h. 54. Aynı konuda bkz: nr. 113, s. 4, h. 11; s. 32, h. 127; nr. 115, s. 71, h. 243; s. 74, h. 255; nr. 114, s. 45, h. 138

³⁶ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 59, h. 203. Aynı konuda bkz: nr. 115, s. 60, h. 207; nr. 114, s. 74, h. 236.

³⁷ KŞS, nr. 111, s. 14, h. 51; nr. 114, s. 110, h. 350; nr.107, s. 7, h. 15

³⁸ KŞS, nr. 112, s. 45, h. 124

³⁹ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 96, h. 307.

Ödenen bedel noktasında yine eşya takası diyebileceğimiz uygulamalar mevcuttur. Karı- koca arasında mülk satışına örnek olabilecek bir başka belgede: “ Gürcü Mahallesi’ nde yaşayan Abraham adlı zımmi karısı Anasnas kızı Kıymet’e vekili aracılığıyla Belbaşı mevziindeki bir ev, bir kıta mülk bağı 100 guruşa satar.”⁴⁰

Erkeğin boşandığı karısına evinin yarı hissesini sattığını gösteren bir belgede: “ Tatır Mahallesi’ nde yaşayan Ali Bey boşadığı karısı İsmail Beşe kızı Hatice’ ye mülk menzilinın yarısı hissesini 100 guruşa satıyor.”⁴¹ Burada evin karı- koca arasında ortak mülk olup boşanma halinde belki de ortaklığın da bozularak kadının evin kendisine ait olması gerekçesiyle kocasından yarı hisse olarak ifade edilen kısmı satın aldığını görüyoruz.

Gayrimüslim çiftin Müslüman bir adamdan ortaklaşa ev satın aldıklarına dair bir belgede:” Camikebir Mahallesi’ nde yaşayan Hacı Veli Bey oğlu Hacı Ali Çelebi, mülk menzilinı karı- koca olan Sare adlı nasraniyye ve Bağos adlı zımmiye ortaklaşa 70 guruşa satar.”⁴² Bu durumun tam tersi yani Müslüman bir adamdan gayrimüslim kadına ev satıldığına dair belgeler de bulunmaktadır.⁴³

Eşleri dışında kadınların ortak mülk sahibi olabildiklerini de görüyoruz. Bu konuyla ilgili bir belgeye göre:” Kebe İlyas Mahallesi’ nde yaşayan es-Seyyid Hüseyin oğlu es- Seyyid Süleyman ve Veli kızı Nihal adlı şahıslar ortaklaşa kullandıkları 8 dönümlük tarlalarını 42 guruşa es- Seyyid Ahmet ve es-Seyyid Süleyman’ a ortaklaşa kullanacakları şekilde sattıklarını belirtirler.”⁴⁴ Bu şahıslar muhtemelen miras yoluyla kendilerine intikal eden tarla üzerinde ortaklık kurmuş olabilirler.

Bu konuyla ilgili olarak kadınların ortak mülk satın alabildiklerine rastladığımız bir belgeye göre: “ Hasbek Mahallesi’ nde yaşayan Ahmet oğlu Osman,

⁴⁰ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 80, h. 282.

⁴¹ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 114, s. 16, h. 45.

⁴² H. 1126/ M.1713, KŞS, nr. 117, s. 43, h. 52.

⁴³ KŞS, nr.114, s. 105, h. 333.

⁴⁴ H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 9, h. 381. Aynı konuda bkz: nr. 114, s. 83, h. 253; h. 259; nr. 114, s. 123, h. 401; nr. 118, s. 43, h. 84.

Molu Köyü'ndeki 6 ırgatlık bir kıta mülk bağına Ali Efendi kızı Emine ve Hacı Kasım kızı Hafize'ye, Emine'nin oğlu Hacı Kasım oğlu Halil Çelebi'nin vekâletinde 30 guruşa satılıyor."⁴⁵

Satılan bağların özelliklerine ilişkin olarak boyutları, çalışacak işçi sayısı ve büyüklüğü ile eş tutulmuş olup; bu şekilde tabir etme satılacak mülkün miktarını belirlemede önemli bir husus olmuştur. *Irgat ve kıta mülk* ifadelerinin kullanıldığını görüyoruz.

İki kız kardeşin evlerini bir adama sattıklarına dair bir belgeye göre: “ Delikitaş Mahallesi'nde yaşayan Mehmet Ağa kızı Aişe ve Fahriye Hatunlar Ali oğlu Hacı Yakup vekâletinde Musa oğlu Dölek Ali ‘ ye bir sofa, bir tabhane, bir örtme, bir ahur, bir kenif, bir holden oluşan mülk menzili 55 guruşa satarlar ve parayı tamamen alırlar. Kadı huzurunda bunu ikrar etmişlerdir ve aldıkları parayı aralarında paylaşmışlardır.”⁴⁶

İki kız kardeşin ortak mülkleri olduğuna dair bilgi edindiğimiz hisselerini bir adama sattıklarını gösteren bir belgede: “ Molu Köyü'nde yaşayan Ebubekir kızları Şerife ve Asiye Hatunlar, vekil aracılığıyla Hacı Osman oğlu Hacı Mehmet'e vekili Durmuş oğlu Recep aracılığıyla ortak mülkleri olan üç ırgatlık bir kıta mülk bağdan Şerife, hissesini 25 guruşa, Asiye hissesini, 24, 5 guruşa Hacı Mehmet'e satar.”⁴⁷ Bununla ilgili bir belgede:” Hasbek Mahallesi'nde yaşayan Hacı Mehmet kızları Aişe ve Müzeyyen adlı Hatunlar ortak mülk menzillerini Aişe Hatunun kocası Mehmet oğlu Mustafa vekâletinde Mustafa oğlu Mehmet'e 50 guruşa satar.”⁴⁸

Ortak mülkün kadına satışına dair bir belgede:” Bozatlı Mahallesi'nde yaşayan Musa Bey kızı Hatice ve Ömer kızı Ümmü Hatunlar vekil aracılığıyla Köçek Ali kızı Emine'ye onaltı ırgatlık bir kıta mülk bağı davadan üç sene önce 71 guruşa satarlar ve parayı aralarında paylaşırlar.”⁴⁹ Anne- kızın bir ada-

⁴⁵ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 126, h. 707. Aynı konuda bkz: nr. 111, s. 32, h. 125; nr. 112, s.42, h. 115; nr. 113, s. 50, h. 196; nr. 112, s. 29, h. 81; s. 43, h. 118; nr. 113, s. 8, h. 25.

⁴⁶ H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 43, h. 466.

⁴⁷ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 72, h. 230.

⁴⁸ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 112, s. 8, h. 27.

⁴⁹ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 113, s. 77, h. 306.

ma mülk sattıklarına ilişkin bir belgede: “ Şarkıyan Mahallesi’nde yaşayan Abdullah kızı Fatma ve büyük kızı Mehmet Ağa kızı İsmihan Hatun vekil aracılığıyla İspidin Köyü’ndeki evler, bir miktar bahçe, bir kıta mülk bağ, on ırgatlık bir kıta mülk bağdan, iki ırgatlık bir kıta bağ, yarı hissesine sahip olduğu bağçe, bir kıta bağçeyi Hacı Süleyman Efendi oğlu Hüseyin Ağa’ya 300 guruşa satarlar.”⁵⁰ Burada da muhtemelen ölen kocanın eşine ve kızına bıraktığı mirastan kalan mülk satışından bahsedilmektedir.

Kadının evini Müslüman iki erkek kardeşe ortaklaşa sattığına ilişkin bir belgede: “ İç Kale’ de yaşayan Osman kızı Kamile Hatun, Ali oğlu Veli vekâletinde evini ve ondört ırgatlık bir kıta mülk bağını 400 guruşa Hacı Ömer oğulları İbrahim ve Musa’ya satar.”⁵¹

Gayrimüslim bir kadın kendisine ait evlerini başka bir gayrimüslim adama sattığına dair bir belgede: “ Rumiyan Mahallesi’nde yaşayan Yaseb kızı Güldalı adlı nasraniyye, Arzman oğlu Abraham’a menzillerini 46 guruşa satar ve parayı peşin alır.”⁵²

Aynı konuyla ilgili olarak; Gayrimüslim kadından gayrimüslim adama mülk satışına ilişkin bir belgede:”Oduncu Mahallesi’ nde yaşayan İlevirdi kızı Sofia mülk menzilini 150 guruşa Karli oğlu Aslan adlı zimmiye satar. 50 guruşu verir. Kalan 100 guruşu da 321 gün sonra öder.”⁵³ Burada ise borcun belirli bir vadeye göre ödendiğini görüyoruz.

Bunun yanında gayrimüslim karı- kocanın ortak evlerini başka bir kadına satmalarıyla ilgili belgeler de bulunmaktadır. ⁵⁴ Kardeşler arası sahip olunan mülk üzerindeki hissenin satılmasına örnek olan bir belgede:” Tomarza Köyü’

⁵⁰ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 114, s. 18, h. 51.

⁵¹ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 122, h. 364. Aynı konuda bkz: nr. 111, s. 36, h. 138; s. 47, h. 181.

⁵² H. 1130/ M. 1717, KŞS, nr. 119, s. 21, h. 45.

⁵³ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 170, h. 451. Aynı konuda bkz: nr. 113, s. 54, h. 213; nr. 115, s. 110, h. 360; s. 117, h. 379; nr. 114, s. 37, h. 109; nr. 118, s. 27, h. 55; nr. 111, s. 6, h. 19; nr. 113, s. 4, h. 10; nr. 115, s. 121, h. 388; s. 125, h. 400; nr. 110, s. 34, h. 111; nr. 114, s. 122, h. 385; h. 397; nr. 118, s. 11, h. 15; nr. 118, s. 61, h. 129; nr. 118, s. 62, h. 132; nr. 111, s. 45, h. 160; nr. 112, s. 15, h. 48.

⁵⁴ KŞS, nr. 113, s. 56, h. 218.

nde yaşayan Kirkoş kızı Altun adlı Hatun, vekili Nodrik oğlu Elkisen adlı zimmî aracılığıyla Altun' un öz kardeşi Bali adlı zimmîye bir kıta mülk bağ ve menzildeki 1/4 ' lük payını 32 guruşa satar."⁵⁵

Bunun yanında kadının erkeğe mülk satışı yapabildiğine dair bir belgede: “ Mehmet Çelebi kızı Raşide Şerife Hatun, vekil aracılığıyla Hacı Mehmet' e 4,5 dönümlük bir kıta mülk tarlasını 150 guruşa satar."⁵⁶ Müslüman bir adamdan Müslüman kadına mülk satışı yapıldığına dair de belgeler mevcuttur.⁵⁷

Karısı adına tarla satın alan eşlerin varlığına ilişkin bir belgede: “ Talas Köyü'nde yaşayan Mehmet oğlu Ahmet' ten, Ali Bey kızı Fatma' ya, kocası Hacı Osman oğlu es- Seyyid Ahmet Ağa vekâlet ederek bir kıta mülk tarlayı 29,5 guruşa Fatma için satın alır."⁵⁸Bu durum mal ayırımının eşler arasındaki bir başka yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yabancı araştırmacılar kadınların mülk sahipliklerini Türklerdeki mevcut ataerkil aile yapısı ile kadının iktisadî bağımsızlığını ilişkilendirmeye çalışmışlardır. “ *Osmanlı toplumuna batılı perspektiften bakanlar, hane içi iş bölümünü kadın ezilmişliği ile açıklamaya çalışarak ataerkil toplumların akrabalık bağları ve cinsiyet farklılıklarına dayalı toplumsal ve ekonomik örgütlenişini Klâsik dönem Osmanlı toplumunu da kapsayacak şekilde genişletirler. Ancak döneme daha yakın perspektiften bakınca Osmanlı toplumuna ilişkin incelemelerde kadın konusunda klâsik ataerkil örgütlerin yapıyı izah etmeye yetmediğini söyleyebiliriz.* ”⁵⁹

⁵⁵ H. 1112/ 13/ M. 1699/ 1700, KŞS, nr. 107, s. 29, h. 56. Aynı konuda bkz: nr.110, s.38, h. 123; nr. 116, s. 26, h. 64.

⁵⁶ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 113, s. 76, h. 305. Aynı konuda bkz: nr.113, s. 41, h. 161; nr.115, s. 32, h. 104; s. 42, h. 143; s. 95, h. 321; nr. 114, s. 8, h. 16; s. 51, h.154; s. 55, h.169; h. 172; s. 56, h.173; nr. 114, s. 114, h. 366; nr. 109, s. 124, h. 701; s.125, h. 705; nr. 110, s. 39, h. 125; s. 44, h. 144; nr.114, s. 130, h. 429; nr. 118, s. 13, h. 20; nr. 118, s. 52, h. 108; nr. 118, s. 59, h. 126; nr. 118, s. 99, h. 215; nr. 110, s. 96, h. 295; nr. 110, s. 102, h. 314; nr. 110, s. 146, h. 404; nr. 111, s. 9, h. 33; s. 11, h. 40; nr.112, s. 50, h. 134; s. 51, h. 137; nr. 115, s. 97, h. 327; nr. 114, s. 6, h. 9; s. 19, h. 52; s. 28, h. 81; nr. 109, s. 19, h. 408; nr. 110, s. 46, h. 147; s. 51, h. 165; nr. 118, s. 45, h. 87; nr.110, s. 202, h. 521; nr. 112, s. 50, h. 133; nr. 115, s. 38, h. 130; nr. 116, s. 13, h. 26.

⁵⁷ KŞS, nr. 113, s. 13, h. 49; nr. 113, s. 34, h. 134; s. 60, h. 237; s. 74, h. 296; nr. 115, s. 28, h. 92; nr. 115, s. 62, h. 212; nr. 114, s. 9, h. 18; nr. 114, s. 123, h. 401; nr. 115, s. 69, h. 233; s. 80, h. 280; nr. 116, s. 41, h. 97.

⁵⁸ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 157, h. 426.

⁵⁹ Koca, a. g. e. , s. 61.

Nasıl ki toplumların birbirlerine yönelik öteki algısıyla bezenmiş bakış açıları, onların karşılardakileri tanımlarına fırsat vermeden yüzyıllardır düşüncelerini önyargıların boyunduruğuna mahkûm etmişse bu durum, toplumların idamesini temin eden kadına da bakış açısında yansımalarını bulmuştur, diyebiliriz. Osmanlı toplumunda hayatın sorumluluğunu birlikte paylaşan bir aile yapılanmasının mevcudiyeti bu ön yargıları aşmada önemli bir faktördür.

“Kadınların alım- satım işlemleri genellikle mülkleri üzerinden gerçekleşmiştir. Çoğunlukla kendilerine miras yoluyla intikal etmiş olan mülklerini, özellikle eşlerine satmışlar ve eşlerinden satın almışlardır. Mülklerini satmaları bunları kolayca paraya çevirme isteklerinden başka bir şey değilse de özel mülk satın almaları onların ticarete olan ilgisini ortaya koyması bakımından önemlidir.”⁶⁰ Meslek kadınlarına bu dönemde tesadüf edilmez. Onlar sadece kendilerine intikal eden dükkânlara sahip olabiliyorlardı. Kadının mirastan pay edinebilmesi de onun ekonomik konumunu bizlere göstermektedir.

Bir belgeye göre:” Tutak Mahallesi’nden İlyas oğlu Osman mülk menzili Ali Efendi kızı Emine’ye, vekili kocası Veli oğlu Hasan aracılığıyla 275 guruşa satar.”⁶¹ Karısı adına ev satın alan eşlerin varlığına ilişkin bir belgede:” Yenice Mahallesi’nde yaşayan Ali Beşe oğlu Mehmet, karısı es- Seyyid Musa kızı Şerife Fatma Hatuna, vekil olarak Hasan oğlu Mehmet Beşe ve Recep oğlu Hasan’dan karısı için 80 guruşa ev satın alır.

Ayrıca bir bab tabhaneyi 27 guruşa Hasan’dan karısı için satın alır. Toplam 107 guruşa satın alınan mülkler karısının olup kendisinin alakası olmadığını dile getirir.”⁶²

Ayrıca mallarını yakınlarına hibe edebilen kadınlar da bulunmaktadır.⁶³

⁶⁰ Erdem, H. Yiğit, a.g.e. , s. 76.

⁶¹ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 90, h. 586.

⁶² H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 112, s. 40, h. 107. Aynı konuda bkz: nr.114, s.14, h.37.

⁶³ Kadın hissesini genelde kocasına satmaktadır. Bununla ilgili bkz: nr. 115, s. 90, h. 309. Kadın oğluna bağ ve evini hibe edebilmekteydi. Bununla ilgili olarak bkz: nr.114, s.103, h. 325. Ayrıca rastladığımız gayrimüslim bir adama kadının kendisine ait olan bir tarlayı mülk olarak verdiği de rastlamaktayız. Bununla ilgili olarak bkz: nr. 114, s. 4, h. 4. Aynı zamanda kocanın da kadına bağışladığı mülkler bulunmaktaydı Bununla ilgili olarak Müslüman bir adamın karısına bağ hibe ettiği ilişkin bir belge de bulunmaktadır: Bununla ilgili olarak bkz: KŞS, nr. 114, s. 70, h. 220.

Kadının bizzat kızına miras bıraktığına ve bunu tapu teslimiyle dile getirdiğine ilişkin bir belgede:

“ Kebe İlyas Mahallesi’ nde yaşayan Hüseyin kızı Rahime, mülk menziline tapusunu da vererek, ölünce kızına devredileceğini de belirterek kızı Hatice’nin üzerine yapar.”⁶⁴

Kadın kendisine miras yoluyla intikal eden mülkleri de satabilmekteydi. Bununla ilgili bir belgede:” Huand Mahallesi’ nden Abdullah oğlu Ahmet Bey ve Abdullah kızı Fatma’ ya babalarının ölümü üzerine mirası devredilir. Kadın bu mirastan kendisine düşen bahçeyi 500 guruşa vekili kocası Hacı Recep oğlu es- Seyyid Mustafa aracılığıyla Osman oğlu Ahmet Ağa’ ya satar.”⁶⁵

Kadınlar kocalarından, babalarından kendilerine intikal eden miras mallarındaki hisselerini akrabalarından diğer mirasçılara satabiliyorlardı. Bununla ilgili bir belgede: “ Mükremin Mahallesi’ nde yaşayan Ali kızı Fatma Hatun vekili aracılığıyla kardeşi Ali oğlu Osman’a ölen babalarından kalan evi 5 guruş kıymetli bir sim kuşak ve bir guruşa satar.”⁶⁶Burada satış bir takım değerli eşyalar karşılığında gerçekleştirilmiştir.⁶⁷

Kadın ayrıca mehr-i müeccelini de kocasının miras bıraktığı mallardan temin etmekte ve bunları da ihtiyaç duyduğunda satabilmekteydi. Bu konuyla ilgili bir belgede: “ Hasbek Mahallesi’ nde yaşayan Ali kızı Kamile Hatun, satışı gerçekleştirilmek istenen mülk menzilin kocası Lâl Mehmet’ in olduğunu ölünce 15.000 akçe mihr-i müccel karşılığında kendisine kaldığını ve 40 guruşa Mehmet oğlu es- Seyyid Abdülkadir Çelebi’ ye sattığını belirtir.”⁶⁸

Aynı konuya ilişkin bir belgede: “ Cami Kebir Mahallesi’ nde yaşayan Ali kızı Rabia Hatun, vekili kocası Ali oğlu Ahmet aracılığıyla kocasındaki

⁶⁴ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 112, h. 357.

⁶⁵ H. 1133/ M. 1720, KŞS, nr. 119, s. 49, h. 112. Aynı konuda bkz: nr. 112, s. 2, h. 7; nr. 112, s. 6, h. 24; nr. 115, s. 31, h. 102.

⁶⁶ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 34, h. 113.

⁶⁷ Bu konuyla ilgili olarak bir belgede; Kadına ait olan ev, bir sim kılıç, 60 guruş nakit para karşılığında 2 adama ortaklaşa satılmıştır. KŞS, nr. 112, s. 3, h. 9. Aynı konuda bkz: nr. 115, s. 29, h. 95.

⁶⁸ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 119, h. 386.

mihri muaccel karşılığında kendisine verdiği menzili 25 guruşa Şaban oğlu Mehmet'e satar."⁶⁹

Ancak burada evlenirken erkeğin kadına ödemiş olduğu mehr-i muaccel bedeline karşılık verilen evin kadın tarafından bir başka adama satıldığını görüyoruz.

Kadın mirastan edindiği bahçeyi gayrimüslim kadına da satabilmekteydi. Bununla ilgili bir belgede: " Sasık Mahallesi'nde yaşayan Hacı Sefer kızı Şerife Sabiha Hatun vekili aracılığıyla Yagob kızı Meryem'e, vekâlet eden oğlu Komboli'ye, babasından kalan Talas Köyü'ndeki altı ırgatlık bir kıta bahçeyi 140 guruşa Meryem'e satar."⁷⁰

Kayıp şahıslardan haber alınmadığı takdirde mirastaki hisselerini kız kardeşi satabilmekteydi. Bununla ilgili bir belgede: " Deliklitaş Mahallesi'nde yaşayan Molla Ahmet kızı Asiye Hatun, kocası es- Seyyid Ahmet oğlu es- Seyyid Mehmet vekâletinde; Hacı Ali oğlu Hasan ile kadı huzurundadır. Bir kıta menzil Asiye Hatun ile (kayıp) kardeşi Hasan'ın mülkü olup aralarında paylaşmadan yabancı memlekete giden ve kendisinden haber alınmadığı için miras üzerindeki yetkisini kız kardeşi, vekâletini alamadan Hacı Ali oğlu Hasan ve kardeşi Hüseyin'e 50 guruşa satmıştır."⁷¹ Burada kardeşin kayıplığı ve vekâletini bu yüzden alamadığı gerekçesini sunan kadın, kardeşi günün birinde döner, gelir, hakkını talep ederse *Gaiplik hükmü* gereği hareket ettiğini ileri sürebilecekti.

Kadınlar gerek iş bölümü gerek mülk sahipliği konularında hayatın içerisinde yer almışlardır. Kadınların dükkân alım- satım işlerinde de mahkemeye intikal eden davalarda görülmeleri, onların ticarî anlamda uğraşlarının olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

" Şehirli statüsündeki kadın için mülk sahipliği, üretimin yönlendirilmesi ve işletme bilgisi önemli iken kırsal kesimdeki kadın işgücü ile ön

⁶⁹ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 38, h. 126.

⁷⁰ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 44, h. 133.

⁷¹ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 18, h. 66.

plandadır.”⁷² Şehirlerde genelde zanaat ve ticaret iktisadî bir etkinlik olarak yürütülmekteydi.

Dükkân sahibi olarak belgelerde adı geçen kadınlara rastlamış bulunmaktayız. Kadınlara miras yoluyla intikal eden dükkânların olduğunu ve kadınların genelde bu dükkânları satma noktasında faal olduklarını görüyoruz.

Bunun yanında dükkân satın alan kadınlar noktasında belgelerde rastladığımız bilgiler ışığında değerlendirme yapacak olduğumuzda konuyla ilgili bir belgede: “ Es- Seyyid Halil kızı Şerife Hasibe adlı kadın vekil aracılığıyla bir dükkânı 44,5 guruşa Kalender kızı Hava’ya vekili kocası Hacı Mehmet oğlu Recep Çelebi vasıtasıyla satar.”⁷³

Burada kadınlar arasında dükkân satışına ilişkin bilgi verilmektedir. Bununla ilgili bir başka belgede: “ Dipecik Mahallesi’nde yaşayan Ali kızı Hadice Hatun, vekili es- Seyyid Abbas oğlu es- Seyyid İbrahim aracılığıyla bir ekmekçi dükkânını Mustafa kızı Fatma’ya vekili Hacı Mehmet oğlu Hacı Ahmet Ağa aracılığıyla 200 guruşa satar.”⁷⁴

Kadının dükkânını erkeklere de satabildiğini gösteren bir belgede: “ Konaclar Mahallesi’nde yaşayan Seyyid Şerif kızı Seyyide Şerife Hatun vekili kocası es- Seyyid Osman oğlu es- Seyyid Mehmet Çelebi aracılığıyla iki dükkânını 53 guruşa Hacı Osman Ağa oğlu Hüseyin Ağa’ya satar.”⁷⁵

Ayrıca kadınlar, bir adamdan kocasını kendisine vekil tayin ederek dükkân satın alabiliyordu. Bununla ilgili bir belgede:” Hasan Fakih Mahallesi’nde yaşayan Veli oğlu Abdülbaki’ye ait on bab dükkân Mehmet kızı Rabia Hatun’a kocası Süleyman oğlu es- Seyyid Mehmet Çelebi vekâletinde 144 guruşa kadın için satın alınır.”⁷⁶ Konuyla ilgili başka bir belgede: Camikebir Mahallesi’nde yaşayan Hacı Veli oğlu es- Seyyid Hacı Ali, es- Seyyid İsmail kızı Şerife’ye kocası es- Seyyid Hacı Hasan oğlu es- Seyyid Hacı Ahmet Ağa

⁷² Koca, a. g. e. , s. 81.

⁷³ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 110, s. 3, h. 10.

⁷⁴ H. 1124/ M. 1711, KŞS, nr. 116, s. 85, h. 212.

⁷⁵ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 110, s. 10, h. 31. Aynı konuda bkz: nr. 118, s. 34, h. 73.

⁷⁶ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 84, h. 296. Aynı konuda bkz: nr. 110, s. 87, h. 263.

vekâlet edererek; iki bab çilingir dükkânını kadın adına 50 guruşa satın alır. 40 guruşluk 18 ırgatlık bağ ve 10 guruş olarak ödenir.⁷⁷ Burada ödeme şeklinde takas usulü temele alınmıştır. Kadınlar alım- satımı nakit para üzerinden yaptıkları gibi bazı eşyalara karşılık olacak şekilde takas usulünü de kullanmaktaydılar. Burada kadının çilingir dükkânını kendi adına kocası aracılığıyla satın alması şaşırtıcıdır. Bu dükkânı işletip işletmediğini bilmiyoruz. Kendisi adına kocasından, yakınlarından bu dükkânın işletilmesini istemiş olabilir. Kendisi belki de dükkânın gelirine ortaklık etmekteydi.

Ortaklaşa iki kadına ait dükkânın başka bir kadına satılmasına ilişkin bir belgede:” Hacı İvaz Mahallesi’ nde yaşayan es- Seyyid Mehmet Bey kızı Şerife Fatma Hatun ve es- Seyyid Mehmet kızı Şerife Nefise Hatun vekil aracılığıyla Balay kızı Şerife Hatuna vekili aracılığıyla bir dükkân 33,5 guruşa satılır.”⁷⁸ Burada ortak olan iki kadının kardeş olması, muhtemelen miras yoluyla kendilerine intikal eden dükkân üzerinde hisselerinin olduğunu göstermektedir.

Bazen de sahibi olduğu dükkândaki hissesini satan kadınlara ilişkin bir belgede: “ Bozatlı Mahallesi’ nde yaşayan Hacı Mustafa oğlu Fatma Hatun, vekili kocası Hacı Hasan oğlu Hacı Halil Beşe aracılığıyla dolap dükkânının on hissesinden iki hissesini Hacı Ali oğlu es- Seyyid Hacı Ebubekir’e vekili kardeşi Osman Çelebi aracılığıyla 25 guruşa sattığını belirtir.”⁷⁹

Kadınlar arası mülk satışları da mevcuttur. Bununla ilgili bir belgeye göre: Hasbek Mahallesi’ nde es- Seyyid Mehmet Efendi kızı Şerife İsmihan Hatun, es- Seyyid Osman oğlu Mehmet vekâletinde kendisine ait oniki hisselik malikânenin iki malikâne hissesini ve 30 guruşluk dükkânın yarısını 46,5 guruşa Mehmet Efendi kızı Şerife Hayrunnisa’ ya satar.”⁸⁰ Burada malikâne terimi ile kastedilen büyük ve zengin köşk olarak ya da mal varlığı içerisindeki evlerin mevcudiyeti kastedilmektedir.

⁷⁷ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 50, h. 152.

⁷⁸ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 130, h. 417. Aynı konuda bkz: nr.113, s. 12, h. 43.

⁷⁹ H. 1128/ M. 1715, KŞS, nr. 118, s. 127, h. 298.

⁸⁰ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 112, h. 662.

Müslüman kadının gayrimüslim erkeğe ev sattığına ilişkin bir belgeye göre: “ Mehmet kızı Fatma Hatun, kocası Zülfikar oğlu Mehmet vekâletinde Tavnusun Köyü’ ndeki harabe evini 20 guruşa Yoseb adlı zımmîye satar.”⁸¹ Harabe nitelikteki mülkler arazilerinin kullanımı için satılıyor olsa gerek⁸² Bununla ilgili bir başka belgede: “ Sasık Mahallesi’nde yaşayan Hasan kızı Şerife Emine Hatun, kocası Veli oğlu Hüseyin vekâletinde Bedros adlı zımmîye mülkündeki harap değirmeni 40 guruşa satar.”⁸³

Müslüman kadından Müslüman adama mülk satışı yapıldığına ilişkin bir belgede:” Lala Mahallesi’nde yaşayan Zülfikar kızı Aişe Hatun, damadı Bekdaş Ağa oğlu Ali Bey vekâletinde mülk menzilin davadan dört yıl önce 76,5 guruşa Hasan oğlu Ebubekir’e satar.”⁸⁴

4. 2. Borç- Vekâlet- Hibe- Vakıf Konularında Kadın

Söz konusu dönemde kadın borcunu ödemekte alacağını temin için gerekli hukukî işlemlere girişmekte ve malını hibe edebilmektedir. İlgili dönemde kadınlar mülkiyet konusunda da herhangi bir sorunla karşılaştıklarında mahkemeye başvurdukları, mahkemede davalı, davacı ve şahit olarak yer aldıkları ve bazen de kendilerini vekilleri aracılığıyla temsil ettirdiklerini görmekteyiz.

Mahkeme kayıtlarından anlaşıldığına göre köylü, şehirli, Müslüman- gayrimüslim her kesimden kadınların mahkemeye müracaat ettikleri, haklarını savundukları da görülmüştür. Kadınların kendi haklarını aramak için bizzat kendilerinin mahkemeye başvurma oranlarının vekil aracılığıyla başvurmaya oranla azımsanmayacak ölçüde olduğu görülmektedir. Yönetim noktasındaki rollerine ilişkin daha önce değindiğimiz üzere ölen kocasının tımarını oğlu adına yöneten kadınlara ve ekonomik açıdan gücün göstergesi olduğu gerekçesiyle çalışmamızın ilerleyen kısımlarında bahsedeceğimiz vakıfların yöneticiliğini yapan kadınlara da rastlıyoruz.

⁸¹ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 82, h. 572.

⁸² Bu konuyla ilgili olarak kadının 4 kıta harabe bağımlı satışı ile ilgili bir belge de bulunmaktadır. KŞS, nr. 114, s. 86, h. 278.

⁸³ H. 1128/ M. 1715, KŞS, nr. 118, s. 100, h. 218.

⁸⁴ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 114, s. 13, h. 32.

Köleler kendi hizmetlerine karşılık sahiplerinin kendilerine borçlu olduklarını dile getirmekte ve haklarını talep edebilmekteydiler. Bu durumu örnekleyen bir belgede: “Tavnusun Köyü’nde yaşayan Mehmet kızı Şehzade Hatun, vekili damadı Mehmet oğlu Mustafa aracılığıyla; kadının kölesi olan ve orta boylu, açık kaşlı, ela gözlü olarak tanımlanan Abdullah oğlu Yusuf ile mahkemededir. Davadan önce kadının kölesini azad ettiği ve kölenin hizmet ettiği gün karşılığı olarak ücretini temin etmek için kadına ait mülk menzilde hakkı olduğunu iddia ederek zabt etmesi üzerine taraflar arasında kavga çıkar; ancak daha sonra aralarında anlaşılır; kölenin hakkı verileceği ve taraflardan her birinin diğerinin zimmetini ibra ve iskat ettiğini (birbirlerinden alacakları olmadığını) belirtmesi üzerine dava çözüme kavuşmuştur.”⁸⁵ Kadının kölesiyle arasında geçen bir alacak meselesiyle karşılaştığımız bu belgede sorun çözümlendiğinde alacağımız yoktur, nevinden *ibra ve iskat* ifadesi ile kadı huzurunda beyanda bulunmaktaydılar.

Ölen adamın borcunun ödenmesi varsa karısının sorumluluğuna bırakılıyordu. Bununla ilgili bir belgede: ” Germir Köyü’nde yaşayan es-Seyyid Mehmet oğlu es-Seyyid Hüseyin Efendi ölür, eski eşi Hacı Zülfikar kızı Aişe Hatun, Ali Ağa vekâletinde Hüseyin Beşe kızı Aişe Hatuna da Osman oğlu Cafer Çelebi vekâlet ederek kadı huzuruna çıkarlar. Aişe Hatunun kocası Hüseyin Efendi’ nin diğer Aişe Hatun’ a borcu vardır.

Ölünce terekesinden borç karşılığında bir kıta mülk bağın alacaklıya verilmesi kararı alınır. Borcun ödendiği ve bağ ile alâkasının olmadığını belirtir.”⁸⁶Adam bir kadından borç alabilmekteydi.

Gayrimüslim kadın da ölen kocasının borcunu ödemekle yükümlü bulunmaktaydı. Bununla ilgili bir belgede: “ Eslempaşa Mahallesi’nde yaşayan Anasdas adlı zimmi, Anasdas kızı Maria ile kadı huzurundadır. Maria’nın kocası Yagop ölür. Kocasının Anasdas’a 100 guruş borcu vardır.

Maria, 50 guruşu öder. Kalan 50 guruşun ise eşi hayattayken Anasdas’a ödediğini kendisine söylediğini belirtir. Anasdas bunu inkâr eder. Kalan 50 guruşun ödenmesi kadına tenbih olunur.”⁸⁷

⁸⁵ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 20, h. 31.

⁸⁶ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 110, s. 32, h. 104.

⁸⁷ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 112, s. 4, h. 18.

Kadın bu yükten kurtulmak için borcun ödendiği iddiasında bulunuyor. Ancak borç- alma verme dahil pek çok işlemin resmî yollarla yapıldığı düşünülecek olursa şahitlerin de ifadesine başvurulduğu takdirde işlemler ayan beyan ortaya dökülmekte, aksi iddialarda bulunanların ifadeleri geçersiz sayılmaktadır.

Erkeğin karısı adına ev aldığına, bir nevi ona vekâlet ettiğine yönelik belgelerin varlığından bahsetmiştik. Ancak incelediğimiz bir belgede eşi adına ev alan adam, ev karısının mülkü olmasına rağmen evi başka birine satmıştır. Ancak kadın ev üzerinde hak sahibi olduğunu iddia ettiği zaman başkasına sattığı durumuyla karşılaşarak hakkından vazgeçmek durumunda bırakılmıştır.⁸⁸

Bu olayın farklı şekillerde yaşandığı durumlar da gerçekleşmiştir. Şöyle ki kadın satın aldığı ev üzerinde hak talep eder. Adam satışı gerçekleştirmesine rağmen evi kadına vermek istemez. Şahitlerin ifadeleri neticesinde kadın haklı çıkar. Ve ev kadına teslim edilir.⁸⁹Alacakları olan kadınlar bunun teminini isteyebilmişlerdir gerek borç, gerekse mehir gibi.

Erkeğin karısına borçlandığı ancak ödeyemeden öldüğü durumlarda kadın vasiden kocasından kalan mirastan bu bedelin ödenmesini talep edebiliyordu. Bununla ilgili bir belgede:” Şarkıyan Mahallesi’nde yaşayan Malkon oğlu Savo ölür. Eski eşi Sultan Aslı adlı nasraniyye, çocuklarının vasisi Ali oğlu Mehmet’ e dava açar. Kocasını hayattayken kendisine 118 guruş borcu olduğunu terekesinden vermesi gerektiğini vasiye bildirir. 80 guruş verilir, kalan 38 guruş yerine ölen adama ait oniki ırgatlık bir kıta mülk bağın verilmesi ile borç temin edilmiştir.”⁹⁰

Bu konuyla ilgili bir başka belgede: “ Eslempaşa Mahallesi’nde yaşayan Sofia adlı nasraniyye, öz kardeşi ölen Savo’nun çocukları Yuvan ve Maria ‘ya vesayet eden Breşken kızı İfeni adlı nasraniyyeye dava açar. Vasinin kocası Save oğlu Anasdas vekâletinde Sofia, babalarından kalan mirasın kardeşi Savo ile kendi hissesine ait olduğunu, aralarında paylaştıklarını ve bir sene

⁸⁸ KŞS, nr. 111, s. 34, h. 141; nr.113, s.12, h. 44; nr. 115, s. 60, h. 208.

⁸⁹ KŞS, nr.113, s. 38, h. 151.

⁹⁰ H. 1118/M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 31, h. 116. Aynı konuda bkz: KŞS, nr. 115, s. 81, h. 284; nr. 114, s. 24, h. 69.

önce hayattayken Savo' nun, Sofia' nın benden 150 guruş alacağı vardır, dediği gerekçesiyle Savo' nun ölmesiyle mirasını yönetme vasiye düşünce Sofia, borcu vasiden talep eder. Vasi İfeni, Savo' nun terekesinden bu borcu ödeyeceğini belirtir.”⁹¹

Gayrimüslimlerin de vasi elindeki mirastan kendilerine borçlu olanların borcunu talep edebilme haklarının olduğunu görüyoruz. Kız çocuklarının belli bir yaşa geldiklerinde vasilerinin kontrolünde olan kendi paylarını devralabildiklerine ilişkin bir belgede: “ Hasbek Mahallesi' nde yaşayan Ahmet oğlu Mustafa kızı Şerife Hayriye Hatun, vekili amcası Hacı Himmet oğlu Mehmet aracılığıyla öz kardeşi es- Seyyid Ömer ile mahkemededir. Babaları ölünce küçük yaşta olduklarından anneleri Şerife Akile Hatun çocuklarına vasi olur. Mirası yönetme görevini üstlenir Büyüyünce Şerife Hayriye hakkını annesinden alır. Davadan 8 yıl önce Rumiyan Mahallesi' ndeki menzildeki yarı hissesini, bağı 42, 5 guruşa kardeşine satar, parayı aldığını belirtir.”⁹² Burada miras olarak edinilen mülkün kardeşine satılarak alacağının kalmadığı dile getirilmektedir.

Kadının kocasının borcuna karşılık kefil oluşuna ilişkin bir belgede: “ Sosun Köyü'nde yaşayan Hüseyin oğlu Abdülğani, Germir Köyü'nde yaşayan Save kızı Yazgülü' nden davacıdır. Yazgülü' nün kocası Karabet adlı zımmînin Abdülğani' ye 200 guruş borcu vardır. Bu borca karşılık, Yazgülü kocasının borcuna kefil olur. Karabet ölür, kadından para istenir. 90 guruşu verir, 110 guruş kalır. Davadan üç yıl önce kadın 110 guruşluk bağını kefalet bedeli olarak vereceğini söylemiştir, ama vermemiştir, Şahitler de bu durumu onaylarlar. Bağın Abdülğani' ye verilmesi kararı alınır.”⁹³ Kefil olmaları için belirli bir mülklerini kefalet bedeli olarak gösterdiklerini görüyoruz.

⁹¹ H. 1125/ M. 1712, KŞS, nr. 117, s. 5, h. 6.

⁹² H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 112, s. 44, h. 121. Aynı konuda bkz: nr. 111, s. 23, h. 51; nr. 113, s. 11, h. 38; nr. 115, s. 31, h. 103; nr. 113, s. 59, h. 234; s. 78, h. 308; nr. 116, s. 42, h. 101; nr. 107, s. 114, h. 225.

⁹³ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 113, s. 75, h. 299. Aynı konuda bkz: nr.110, s. 70, h. 218. Aynı konuyla ilgili olarak; Borca karşılık Hipoteğe verilen evin borcun ödenmesiyle yeniden eski sahibine devredildiğine dair bkz: nr. 110, s. 175, h. 460. Ayrıca borca takas olarak verilen bazı eşyalar, ev verilmekteydi. Bkz: nr. 115, s. 45, h. 157; nr. 114, s. 46, h. 141; nr. 116, s. 114, h. 438.

Bir adama borçlu olduğu halde ölen şahsın, borca karşılık adamın mirasından hakkını talep etmesi durumuyla ilgili bir belgede: “ Vekse Köyü’ nde yaşayan Kabebali oğlu Agop, ölen Gregros oğlu Ohen adlı zımmînin eski eşi Kasper kızı İnci’ ye dava açar. Ölen adamın Agop’ a 25 guruş borcu vardır. Adam terekesinden ödeyeceğini belirtir. Bir taş evi vardır. Ancak karısı bu evi vermek istemez, parayı da ödemez.

Kadın mehri karşılığında bu evi kocasının kendisine hibe ettiğini söyler. Şahitler de kadının ifadesini onaylar. Agop evin tasarrufundan men edilir.”⁹⁴Mehir bedeli olarak kadına para dışında gayrimülk de bağışlandığını görüyoruz.

Kadınların kocalarının ortak mülkü olup ölümleri üzerine kendilerine miras kaldığı halde ortaklığı hiçe sayarak kendi mülkü gibi davranan bir kadına diğer kadının dava açmasıyla ilgili bir belgede: “Osman kızı Aişe Hatun, Şaban kızı Sabire Hatuna dava açar. Mülk menzil kadınlardan Sabire’nin ölen kocası Mustafa ve Aişe’nin ölen kocası Kara Veli’ nin ortak mülküdür. Sabire, Aişe’nin yarı hissesini vermek istemez. Sorgulanarak Aişe’ nin hakkının verilmesi kararı alınır.”⁹⁵

Ölen kocasına borcu olan şahıstan kadının borcu talep etmesine dair bir belgede: “ Talas Köyü’ nde yaşayan Yusuf Halife oğlu Ahmet Halife ölür, eski karısı Abbas kızı Balay Hatun ve vesayeti altındaki oğlu es- Seyyid Mehmet, Şaban oğlu Abdülkadir Halife adlı şahsın vekâletinde Tavnusun Köyü’nde yaşayan Mezdaş oğlu İsbâ adlı zımmîye dava açar. Kadının kocasının İsbâ’ nin babasından 107 guruş alacağı vardır. İsbânin babası ve Ahmet Halife ölür. Balay Hatun bu borcu babasının terekesini devralan İsbâ’ den talep eder. İsbâ ödemek istemez. Şahitler durumu onaylar. İsbâ’ nin babasının terekesinden bu borcu ödemesi tenbih olunur.”⁹⁶

⁹⁴ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 68, h. 210.

⁹⁵ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 140, h. 471.

⁹⁶ H. 1125/ M. 1712, KŞS, nr. 117, s. 3, h. 3. Aynı konuda bkz: nr. 111, s. 5, h. 18; nr. 113, s. 51, h. 200; nr. 113, s. 59, h. 232; nr. 111, s. 33, h. 138; nr. 107, s. 99, h. 192.

Oğlunun borcunu talep edebilen kadınlara ilişkin bir belgede: “ Mancusun Köyü’nde yaşayan İsa kızı Nazlı adlı nasraniyye damadı Abraham oğlu Ağya’ya dava açar. Nazlı’ nın oğlunun Ağya’dan 30 guruş alacağı vardır. Nazlı’ nın oğlu alacağı olan parayı annesi Nazlı’ya verebileceğine dair Ağya’ya tenbihte bulunmuştur. Ancak vermek istemez. Sorgulanınca Ağya borcu kabul eder ve ödemenin Nazlı’ya yapılacağını belirtir.”⁹⁷

Kadınların bizzat sattıkları mülke ilişkin alacakları meblağı şahıslardan isteyebildiklerine dair bir belgede: “ Kürekçi Mahallesi’ nde yaşayan es-Seyyid Abdi kızı Şerife Fatma Hatun, Mehmet oğlu Ali Efendi vekâletinde mülk menziline 300 guruşa es- Seyyid Ahmet Ağa’ ya satar. İki guruş borcu kalır. Bunu talep eder. Ahmet Ağa’dan alınması ve kadına verilmesi tenbih olunur.”⁹⁸

Gaiblik hali de borcun şahıslara verilmesini geçersiz kılamamakta, yakınlarından bu hakkın talep edilebildiğine ilişkin bir belgede: “ Gürcü Mahallesi’nde yaşayan Vaslo kızı Elena , Kaspef oğlu Simon’ dan davacıdır. Simon’un kayıp kardeşi Civan’ın kendisine 60 guruş borcu olduğunu Simon bu parayı kendisinin ödeyeceğini şahitler huzurunda söylemişken bu parayı talep edince vermek istemediğini belirtir. Şahitler de kadının ifadesini onaylayınca Simon parayı ödemesi konusunda tenbih olunur.”⁹⁹

Kadının borçlu olduğu durumlar da mevcuttur.¹⁰⁰ Kadınların mahkemelerde özellikle kocalarını, babalarını, oğullarını vekil tayin ettikleri gibi gerektiğinde diğer erkek akrabalarını veya güvendikleri başka erkekleri de vekil tayin etmişlerdir. Kadınların mahkemedeki konumları hakkında verdiğimiz bilgilere kıyasla “ Batılı kadınlar kamu hayatında çok defa reşid olmayan bi-

⁹⁷ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 110, s. 20, h. 69.

⁹⁸ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr.111, s. 14, h. 53. Aynı konuda bkz: nr. 115, s. 17, h. 58; s. 30, h. 99; nr. 114, s. 36, h. 106; nr. 109, s. 7, h. 378; s. 38, h. 454/ 455.

⁹⁹ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 70, h. 222.

¹⁰⁰ Bu konuyla ilgili olarak oğluna borcu olduğu halde ölen kadının mirasından oğlunun borç miktarını alabildiği de görülür Bkz: KŞS, nr. 118, s. 37, h. 77; nr. 110, s. 126, h. 369. Bunun yanında kocasına borcu olan kadının mirasından borcun temin edildiğini görüyoruz: bkz, nr. 113, s. 57, h. 224. Kaynananın gelinine borcu olduğu ve ölünce mirasından borcunu temin etmesiyle ilgili bilgiler veren belgeler mevcuttur. Bkz: nr. 110, s. 98, h. 301.

rey muamelesi görmüş. Kocalarının onayı olmadan bir ticarî akit veya meslekî faaliyette bulunma imkânları yoktu... kadınların erkeklere vekil olduğu durumlar da mevcuttu. Hanefî mezhebi, kadınların erkeklere vekil olmasına izin verir."¹⁰¹ Örneğine rastlamamamıza rağmen, İslâm Hukuku'na dayanarak vekil tayin eden Müslüman kadınların kamu hayatında dolayısıyla iktisadî faaliyetlerinde batılı hemcinslerinden çok daha rahat buldukları ve bunun sonucu olarak toplumsal yapının şekillenmesinde etkili oldukları sonucuna ulaşabiliriz.

Kadınlar mal varlıklarını hibe edebilmekte yakınlarına bağışlayabilmekteydiler. "Hibe, ispatta bir kimseye yararlanabileceği bir şeyi lütuf ve ihsan olarak vermektir... Hibenin şartları 2' ye ayrılır; birincisi; bir malın hibe edilmesi, gelecek zamana veya henüz gerçekleşmemiş bir olaya ve duruma bağlanmamış olmalıdır.

İkincisi ise; hibede bulunacak olan kişide aranan şartlardır: Hibede bulunan hür olmalı(kölenin hibesi sahih değildir.) akıllı olması(kısıtlılık altında bulunanın ve delinin hibesi geçersizdir.), baliğ olmalı ve hibe edilen malın sahibi olmalıdır. Bu şartlar vakıf için de geçerlidir. Çocuğa ve benzerine hibe yapılabilir."¹⁰²

Bu konuyla ilgili bir belgede: " İspidin Köyü' nde yaşayan Hızır kızı Firuzan, vekili Ahmet Ağa oğlu Hacı Mustafa aracılığıyla Hüseyin oğlu Mikail ile birlikte mahkemededir. Firuzan Hatun'a ait mülk menzil ve 2 ırgatlık bir kıta mülk bağ; ayrıca Kilise Köyü civarındaki bir kıta mülk bağ ve kadına ait eşyalar, küçük oğlu Mikail' e hibe ve temlik edilmiş, oğlu da bunu kabul etmiştir. "¹⁰³

Miras ile hibenin farklı açılardan ele alınmış olması miras üzerinde çok sayıda varisin hakkı bulunmasına rağmen hibe olayında belirlenen şahıslara verilen mal, mülk söz konusu olabilmekte idi. Gayrimüslimler arası hibe olayının gerçekleştiğine ilişkin bir belgede:

¹⁰¹ Koca, a. g. e. , s.

¹⁰² Yüksel, a.g. m. , s. 469- 470.

¹⁰³ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 83, h. 560.

“ Selaldı Mahallesi’nde yaşayan Sefras kızı Savriz adlı nasraniyye kardeşi Saker’ den davacıdır. Babalarından kalan bağdan hak talep etmesi üzerine; davadan 8 yıl önce babalarının 40 ırgatlık bir kıta mülk bağıını Savriz’e hibe ve temlik ettiğini belirtir. Bu durum üzerine, Saker hakkından men ve def olunur.”¹⁰⁴ Görüldüğü üzere mal, mülk bağışlamaya ilişkin olarak sicillerde *hibe ve temlik etme* ifadesi kullanılmaktadır.

Yine gayrimüslimlerle ilgili bir belgede: “Sayacı Mahallesi’ nde yaşayan Enderik oğlu Bağış kendisine ait menzili, 4- 5 ırgatlık bir kıta mülk bağı oğulları Agop ve Barbam’a 36’ şar gurus para vererek kızı Ağya’ ya temlik eder.”¹⁰⁵ Burada ise kız çocuğuna yapılan bağış durumunda erkek çocuklara da para verilerek payları ödenmeye çalışılmıştır. Çocuklar arasında ayırım yapılmadığının örneğine rastlamaktayız.

Müştereken işletilen dükkânlarda, ortakların kendi hisselerini bağışladıklarına ilişkin bir belgede: “ Taşkincık Mahallesi’ nde yaşayan Musa kızı Şerife, Osman oğlu es- Seyyid Musa karşısında kadın mülk menzilin ve Abdullah oğlu Hüseyin ile ortak olduğu dükkânın yarısını Musa’ ya hibe etmiştir.”¹⁰⁶

Bir zımmînin kızlarına yaptığı bağışa ilişkin bir belgede: “ Erkilet Köyü’nde yaşayan Karabet adlı zımmî, kızları Haserboli(?), Nazlı, Elena’nın her birine ayrı ayrı ev, bir gurusluk eşya hibe ettiğini ölünce terekesinden talep edecekleri şekilde kayıt altına alınır.”¹⁰⁷ Hibeyi, hayattayken şahsın yakınlarına bağışladığını dile getirmesi, ölünce kendilerine verileceği beyanında bulunmasıyla bağış durumu gerçekleşmekteydi. Bunun yanında bir de kadının, kocasının rızası olmadan kendi mallarını dilediği ölçüde tasarrufta bulunabildiğini, kocasının buna müdahale hakkı olmadığı bilinmektedir.

“ Kadınlar mallarını bizzat idare ettikleri gibi kocalarının rızalarını almadan serbestçe vakıflar da kurabilirlerdi. İslâm devletlerinde büyük önem

¹⁰⁴ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 112, s. 10, h. 112.

¹⁰⁵ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 53, h. 184.

¹⁰⁶ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 30, h. 88.

¹⁰⁷ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 70, h. 219.

kazanmış sosyal ve iktisadî hayat üzerinde derin tesirler bırakmış dinî, hukukî bir müessese olan vakıf, Kayseri kadınlarınca da devam ettirilmiştir.”¹⁰⁸

Bir belgede: “ Karakürkçü Mahallesi’ nde yaşayan Mehmet kızı Havva Hatun, Hasbek Mahallesi’nden Hızır kızı Aişe ‘ye dava açar. Aişe’ye kocası Ebubekir oğlu Mehmet vekâlet eder. Havva’nın annesi Zülfişah Hatun evini, hayattayken, akli başındayken Aişe’nin annesi Fatma Hatuna vakfeder. Her ikisi de ölür. Ev Aişe’ye miras kalır. Havva Hatun ev hakkından men edilir.”¹⁰⁹ Burada hayır amaçlı vakfetmenin olduğunu görüyoruz.

Kadının kendisine ait evini istediği şekilde kullanma yetkisi olduğu gibi, istediği zaman istediği kişilere de vakfetme yetkileri bulunmaktaydı. Sicillerde kadınların birtakım mülklerini vakfettiklerini görüyoruz. Bununla ilgili bir belgede: “ Hasbek Mahallesi’nden es- Seyyid Mustafa Efendi kızı Şerife Sabire hanım vefat eder. Mahallede var olan Dilaver Paşa Mescidi’ nin işleri için vakf eylediği 100 guruşu mescidin müezzinine, 25 guruş mescitte kendi adına kur’an okunması, dua edilmesi şartıyla, ayrıca bir bîkr-i şerif için 25 guruş toplamda 150 guruş vakfeder. Vakfın mütevellisi olarak mescidin imamı İbrahim oğlu Ali Efendi tayin edilir.”¹¹⁰ Burada kadınlar vakıflara bağışta bulunmak istediklerinde kendi isimleri anılarak dua edilmesi, bekâr kızların evlilik masraflarına katkı sağlanması amacıyla isteklerini ileri sürerek hayır işlerine katkıda bulduklarını görüyoruz. Ellerinde bulunan mallarından vakıf mütevellisine satışta bulunan kadınlara da rastlamamız mümkündür.

Bir belgede:” Şeyh Taceddin Mahallesi’nde yaşayan Abdullah kızı Safiye Hatun, büyük oğlu es- Seyyid Halil oğlu es- Seyyid el- Hac Osman vekâletinde Hürrem Çavuş Mahallesi’ndeki bir vakfın mütevellisi olan Mehmet oğlu Abdurrahman adlı kişiye bir bezaz dükkânının (manifaturacı) oniki hissesinden üç hissesini 60 guruşa müteveliye satar. Adam, vakıf için aldığı hisse için gereken parayı vakfın gelirinden ödemiştir.”¹¹¹

¹⁰⁸ Kaplan, a. g. t. , s. 44.

¹⁰⁹ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 18, h. 62.

¹¹⁰ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 13, h. 47.

¹¹¹ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 44, h. 155.

“ Vakıflar kuruluş amacına göre üçe ayrılır;

1. Hayrî vakıf: Dinî, sosyal, kültürel amaçlar için tesis edilen vakıftır.
2. Yarı ailevî vakıf: Gelirlerinin bir kısmı sosyal, kültürel ve dinî amaçlara; bir kısmı da vakıf kurucusunun kendisine, aile fertlerine, akrabalarına veya diğer kişilere tahsis edilen vakıf demektir.
3. Ailevi vakıf: Kurucunun kendisi, ailesi ve diğer yakınlarının yararına tesis edilen vakıftır.”¹¹²

Müsadere¹¹³ endişesiyle ailevî vakıflar tesis edilmiş olabileceği yönünde değerlendirmeler mevcuttur. Vakıf kuranlar genelde varlıklı kişilerdi. “ Geniş topraklara sahip şehirli aileler, mülklerini ailenin müşterek tasarrufunda olmak üzere evlatlık vakıflar olarak vakfetmişler ve bu vakıf mülklerinin yönetimine de zaman zaman ailenin kadınlarından birini getirmişlerdir. Taşrada yaşayan ailelerden pek çoğu mülklerini tüm ailenin yararlanmasını sağlamak amacıyla evlatlık vakıf haline dönüştürmüşlerdir. Bu vakıflar tamamen erkek evlada vakfedilmediği gibi belirtildiği üzere *neslen ba' de neslin, batnen ba' de batnın* olarak vakfedilen mülkler aile mülkünden ve iş idaresinden kadınları uzak tutmamış bilakis yönetim kademelerinde çeşitli görevlerle onların da aile içerisinde söz sahibi olmalarını sağlamıştır.”¹¹⁴

Ailevî nitelikli olarak kurulan vakıflara örnek bir belgede: “ Sarımsaklı Köyü' nde yaşayan es- Seyyid Mehmet oğlu es- Seyyid Ahmet, Hacı Kasım kızı Hatice ve Hacı İbrahim kızı Rahime'ye dava açar. Sarımsaklı ve Elagöz köylerinde oniki hisselik malikâne dedelerinin vakfı olup ölünce evlatlarına kalır. Davadan önce 1083/ 1084 yıllarında Ahmet ve gaib kardeşi Mahmut vakıf evlâdı olduklarını mahkemede ispat ederler.

¹¹² Yüksel, a. g. m. , s. 468.

¹¹³ “Müsadere; Tanzimat' tan önce, herhangi kabahatli bir kimsenin malının hükümetçe, padişah adına zaptedilmesi demektir.” Diğer anlamlarıyla ilgili olarak bkz: F. Develioğlu, a. g. e. , s. 737.

¹¹⁴ Batnın terimi aynı aileye mensup bireyleri tanımlamak amacıyla kullanılmaktaydı. Ailevî vakıflar, mensubu olduğu ailenin üyelerini ifade etme amacıyla kullanıldığını görüyoruz. Ailevî vakıflar hakkında detaylı bilgi için bkz: K. Koca, a. g. e. , s. 92.

Ahmet, vakfın evlâdları arasında adı geçen evladı ve anası Hatice ve Rahime usule karşı olarak davaya gelinceye kadar 30 sene vakfa ait gelirin yarısını almalarıyla Ahmet' in elindeki hüccete bakılarak Hatice ve Rahime'nin vakfın gelirinden men ve def' olunmasını ister. Sorgulanan kadınlar verdikleri cevapta; dedeleri Musa oğlu Muzaffer Çelebi'nin on iki hisselik vakfı olduğu, gelirini, evlad-ı ezkarına bıraktığını, Ahmet ve Mahmut' un *batnen saniden*, ikinci kuşaktan vakıf evlâdı oldukları belirlenince tartışmadan men olunup mahkemece kendilerine hüccet verilmiş davadan önce 30 senedir vakıf gelirini yarı yarıya kullanmaktadırlar. Ellerindeki fermana bakılarak, fetva-yı şerif de esas alınarak tayin olunan vakfın gelirlerinin yarısını evlad-ı vakıf-dan Ömer, Bekir, Beşir ve diğer yarısını Velid, Halid, Zeyd 25- 30 senedir kullanırken Halid, Velid, Zeyd tüm geliri biz alacağız, diye sorun çıkarırlar. Ferman-ı alişan üzere davanın tekrar değerlendirilerek bunların bu davranışlarından men ve def' olunmasını isterler. Ferman ve fetva üzere 30 seneden beri kullanımı üzere tasarrufun sürdürülmesine karar verilir.”¹¹⁵

Vakıf evlâdı olduklarını ispatlamak için fetva aldıklarını görüyoruz. Ayrıca kadınlara da vakıf gelirlerinden yararlanmaları için pay verildiğini görüyoruz. Bir belgede:” Merkebcî Mahallesi'nde yaşayan hayrat sahibi Hacı Şahî Vakfî'nin evlâtlarından olan Ali Efendi oğlu Mehmet' in öz kardeşleri Aişe, Fatma, Şerife adlı Hatunlar; diğer evlatları Mustafa oğlu Veli, Ahmet oğlu Mehmet, İbrahim ve İbrahim oğlu Osman' a dava açarlar. Hacı Şahî Vakfî' na ait olan bir kıta 2000 dönümlük bağı 18 vakıf evlâdı olarak belirlenen kişi kullanmaktadır. el- Hac Sakine Hatun, Sakine Hatunun oğlu Hamza Beşe, Hamza Beşe' nin kızları Aişe ve Esmâ ve oğlu Hacı Mestan, Osman ve kardeşleri Ali, Ahmet ve Hamza Beşe'nin oğlu Halil'in ve oğlu Ahmet ve kızı Şerife vakıf evlâdı olarak belirlenmiştir. Veli, Mehmet, Osman kendi paylarını isterler. Tartışma çıkar. Durum mahkemeye intikâl eder. Bunların da evlâd-ı vakıfdan oldukları 1071 senesinde bir kıta vakıf İbrahim Efendi imzasıyla belirlenmiştir. Ancak Mehmet Efendi oğlu Abdüsselam imzasıyla yeniden 18 hisse taksim edilerek Veli, Mehmet, Osman Beşe adlı kişilere de verilmesi istenir.”¹¹⁶ Burada da kadınların vakıf hissesinden pay edinebildiklerini görmekteyiz.

¹¹⁵ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 4, h. 8.

¹¹⁶ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 110, s. 23, h. 80.

Vakfedilen mallar kız- erkek ayırt edilmeden vakfedilmiştir. İlgili dönemde Kayseri' de kadınların yönetici olarak yer aldıkları hizmet alanı vakıflar olarak geçmektedir. Kadınlar haklarını talep edebilmektedir.

Bir belgede: “ Kayseri şehrinde yaşayan Veli kızı Fatma, *Hacı Seydî Vakfı* mütevellisi Hüseyin oğlu Hasan'a dava açar. Hacı Seydî, vakf ettiği gelirin tamamını *evlâd-ı evlâd-ı anasına* tayin edip Fatma, annesi Zahide Hatunun annesi Mümine Hatun, vakıf sahibi Hacı Seydî oğlu Mehmet'in kızıdır. Fatma *batn-ı rabiden*, dördüncü kuşaktan vakıf evlâdı olduğu için vakıf gelirinden hissesini ister. Ancak müteveli bunu reddeder. Sorgulanmasını ister. Şahitler dinlenir. Fatma' yı haklı çıkarırlar ve Fatma' nın vakıfta pay sahibi olduğunu söylemeleri üzerine müteveliye Fatma'nın hissesini teslim etmesi tenbih olunur.”¹¹⁷

Vakıf bireylerin ailelerine bırakıldığı için kaçınıcı kuşaktan olursa olsun torunların da vakıfların geliri üzerindeki hisselerini talep etme hakları bulunmaktaydı. Hayır ve sosyal dayanışma müessesesi bünyesinde cami, mescit, medrese, kütüphane, aşhane, kervansaray, bedesten, çeşme, yol, köprü, kale ve benzeri yapılar yer almaktaydı. Bu konuya ilişkin bir belgede:” Eski Bedesten Mahallesi' nde yaşayan Hacı Hüseyin kızı Fatma Hatun, Süleyman oğlu Osman Efendi vekâletinde Abbas oğlu Ali Çelebi ile kadı huzurundadır. Vakıf mütevellisi olarak Ali Çelebi tayin olunur. Bu vakfın amme hizmeti göreceğini yani kamu yararına kullanılacağını da vakfiyede belirtir.”¹¹⁸

Vakıf kurmanın birtakım işlemlerden geçmesi gerekiyordu. Bunun için şahitler önünde hazırlanan ve mahkeme kayıtlarına geçirilen resmî bir belge düzenlenmektedir. Buna *vakfiye* denir¹¹⁹ Vakfı kuran kişiler vakfın teşkilat yapısını bu vakfiye ile düzenlerler. Vakfiyede vakfın her türlü hukukî yapısına, vakfın kuruluş amacına ilişkin bilgiler bulunmaktaydı. Bu hususlara harfiyen uymak gerekmektedir. Çünkü dinî bir vecibe olarak addedilmektedir.

¹¹⁷ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 95, h. 606. Aynı konuda bkz: nr.110, s. 31, h.102; nr. 116, s. 54, h.136.

¹¹⁸ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 110, s. 29, h. 96. Benzer konuda bkz: nr. 111, s. 4, h. 13.

¹¹⁹ Erdem, H. Yiğit, a. g. e. , s. 63.

Bu konuyla ilgili bir belgede:” Musa Gazi Mahallesi’nde yaşayan Hacı Ebu-bekir kızı Şerife Fatma, kocası Hacı Kasım oğlu Musa vekâletinde Şerife’nin öz kardeşi es- Seyyid Mahmut’a dava açar. Hayrat sahibi Dedeleri Hacı Hüseyin oğlu Hacı Hasan Maliye nahiyesindeki 2400 dirhemlik malikânesinden 920 dirhem malikâneyi Şerife Hatun yönetecek şekilde vakfeder. Hisayunlu Mescid-i Şerif imamı ve müezzini olanlara bunların vakfedilmesini, göreve gelecek müezzinler için olan bir dükkanın mescit için yarısını, kalanını da imama, Sivas kapısı dahilindeki bir dükkanın gelirinin yarısı mescit ve yarısı müezzine vakıf ve tayin edilip, Deliklitaş Mahallesi’ndeki yarı hissesi bulunan tarlayı vakıf mütevellisine vakıf için harcaması gerekçesiyle verilir.

Bu gelirlerin tümü hayattayken Hacı Hasan’a, ölünce de *evlâd-ı evlâdına* yani torunlarına verilmesi şartıyla vakfiye hazırlanır. el- Hac Hasan ölünce Mahmut, vakfın vakfiyesini *‘ihva ve tevliyet ola zikrine meşrut’* der, diye yarı hisselik tarlanın yarı gelirini kullanmak ister.

Şerife, vakfiye şartı yerine getirilsin diye kardeşini dava eder. Kadın vakfın mütevellisi olup tevliyet için gereken miktarın tasarrufuna karar verilir. Mahmut’a da bu hususa müdahale etmemesi tenbih olunur.”¹²⁰ Babalarından kalan ve vakfedilmesi talebinde bulunulan mülkler üzerinde yönetim yetkisini kızına verdiğine dair bilgilere rastlıyoruz.

“ Müteveli, vakfi vakıf şartları ve şer’ i hükümler çerçevesinde idare edenler için kullanılan bir tabirdir... genellikle vakıf kurucuları müteveli olarak kendilerini, kendilerinden sonra da evlâdını, bazısı eşini tayin etmiştir. Evlâdını seçenler bunun hangi evlât olduğunu da kaydetmiştir. Bazıları erkek evlâdını, bazıları en büyük evlâdını, bazıları kız ve erkek evlâdını eşit olarak bazıları da sadece kız evlâdını yönetim için tayin etmiştir.”¹²¹

Vakıf arazisi olarak zikredilen alan herhangi bir şekilde miras olarak kaldığı gerekçesiyle varisler tarafından kullanımına izin verilmemekteydi. Bununla ilgili bir belgede:“Lala Mahallesi’nde yaşayan Süleyman oğlu Hacı Ömer,

¹²⁰ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 115, s. 107, h. 353. Aynı konuda bkz: nr. 115, s. 32, h. 106; s. 103, h. 339; nr. 109, s. 96, h. 607; nr.107, s. 48, h. 96.

¹²¹ Erdem, H. Yiğit, a. g. e. , s. 75.

vakfın mütevellisi Abdürrahim oğlu Süleyman karşısında mahkemededir. Hacı Ömer ölür ve eski karısı Ali kızı Ümmügülsüm, ölen adamın vakf ettiği ev hissesinin akibeti ile ilgili olarak mahkemededir. Adam hayattayken Ümmügülsüm burada yaşamaktadır, adam ölünce müteveli evi vakıf için almak isteyince Ümmügülsüm buna müsaade etmez. Kadın, kocası hayattayken bu evi kendisine 9,5 guruşa sattığını belirtir. Şahitler dinlenir. Ancak bu alan vakıf arazisine tabi olduğu için kadın ev üzerindeki hakkından men ve def' edilir."¹²²

Öyle ki vakıf olarak bırakılması düşünülen arazi dahi devlet korumasında olarak addedilmekte olup birisinin tahrip etmeye çabalaması tarafların bu davranışlardan men edilmesini gerekli kılmaktaydı. Gayrimüslimlerle ilgili bir belgede:“ Mükremin Mahallesi'nde yaşayan Duşan oğlu Mirat, Ali kızı Hatice' nin kapısının önünde camış ayağı ile Hatice'nin 1,5 yaşındaki oğlu Hüseyin'i darp etmiştir, kadın dava açar. Mirat, kadının adama ait araziye zarar verdiğini, kendisini uyardığını ancak dinlemediğini söyler. Tarik-i âm üzerindeki alanı adam vakfetmeyi düşündüğünü söyler. Kadı bu vakfetme olayını zamana bırakır."¹²³

Burada Mirat adlı şahıs kendi suçunu hafifletme adına araziye vakfetmeyi düşündüğü beyanıyla kadını suçlama taraftarıdır. Çünkü kadın Mirat' ın ifade ettiği kadarıyla bu alana zarar vermektedir. Ancak Osmanlı Hukuku davaların farklı konularda ele alınması esasına dayandığı için ve belki de tarafların kendilerini aklama uğruna bu tarz hayır faaliyetlerini bahane ederek karşı tarafı suçlama çabalarında bulunmalarının yol açacağı neticeler göz önünde bulundurulurken bu davranışların önüne geçilmiş olmalıdır. Böyle olmasa bile insanlar, düşüncelerinden değil eylemlerinden sorumlu tutulmaktadır. Belki de bu husus dolayısıyla dava konuları farklı şekillerde ele alınmaktaydı. Ancak burada şu husus üzerinde durulması gerekir. Gayrimüslimler arasında da mülklerini vakfetme düşüncesi mevcuttur. Ama ele aldığımız dönemde Kayseri' de gayrimüslim kadınlar arasında vakıfla ilgili yatırımda bulunan, mütevellilik yapan şahıslara rastlanmamıştır.

¹²² H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 190, h. 494.

¹²³ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 113, s. 70, h. 280.

Gayrimüslimler de vakıf mütevelliliğini kendi dini mabedlerî üzerinden yürütebiliyorlardı. Bir mütevellîye mülk satışı şeklinde karşımıza çıkan bir belgede: “Karakiçi Mahallesi’ nde yaşayan Bedros kızı Güher adlı nasraniye amcası Ermilan oğlu Sarkiz vekâletinde Meryem Ana kilisesi fikrasında vakfın mütevellisi Bedros oğlu Bali’ ye mülk menzilin 60 guruşa satıyor.”¹²⁴ Bu belgede kadınların vakıf üzerindeki yetkilerinden ziyade davaya taraf olan şahısların vakıf yetkilisi olması üzerinde durmaktayız.

Genellikle vakıf yöneticisi olan Müslüman hanımların çoğunluğu vakfın kuruluşu sırasında mütevellî olarak tayin edilen hanımlardır. Bu hanımların vefatından sonra vakfın yönetimi çoğunlukla kadının ailesinden bir erkeğe (eş, oğul, kardeş) geçmiştir. Bazı hanımlar ise yönetimin eşleri veya babası tarafından kendisine devredilmesiyle görev almıştır.

Kocalarına ait vakıfların yöneticiliğini eşlerine bıraktıkları zamanlar da olabiliyordu. Bu konuya ilişkin bir belgede: “Yemliha Köyü’ ndeki malikânesinden bir miktarı, şehir kenarındaki 2,5 kıta tarladan oluşan vakıf, es- Seyyid Ahmet Ağa oğlu es- Seyyid Abdüsselam Çelebi’ nin olup emanetini nikâhlı karısı es- Seyyid Hüseyin kızı Seyyide Şerife’ye bırakır. Yani karısını mütevellî tayin etmek için kadı huzurundadır. Kadı da bunu onaylayarak vakfın mütevelliliğine Şerife’ yi atar.”¹²⁵ Kayseri’ de vakıf kurucuları ya da bunlar arasında yer alan kadınların sayısı noktasında net bilgi veremiyoruz. Ancak kayıtlarda vakıf kuruluşunda öncü olan kadınların adının geçtiğine şahit oluyoruz.

---

¹²⁴ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 57, h. 178.

¹²⁵ H. 1126/ M. 1713, KŞS, nr. 117, s. 22, h. 31.

5. Bölüm

HUKUKÎ AÇIDAN KADININ KONUMU

Türk kültürü ile yoğrulmuş ve temel kaidelerini İslâmiyet’ ten alan, Osmanlı hukuku ile hukukî çerçevesi çizilmiş bir toplum yapılanması içerisinde yer alan kadın ile ilgili bilgilerin mahkeme kayıtları olan Şer’ iyye Sicilleri’ nde yer alması, diğer yönlerden olduğu gibi hukukî açıdan da kadının konumunun değer verilen bir seviyede olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.

5. 1. Haklarını Arayan Kadınlar

Çalışmamızın bu aşamasına kadar ele aldığımız kısımda kadınlar rıza dışı evlilik, mehir talebi, nafaka istemi, mirastan pay edinme ve hakkını arama, borcunu talep etme, alım- satım işlemleri, vakıf hisselerinde payı olduğu iddiasıyla mahkemeye başvurma, vasinin elindeki mallarını devralma gibi konularda haklarını bizzat kendileri de arayabilmekte veya vekilleri aracılığıyla bu taleplerini temin edebilmektedirler. Çalışmamızın bu kısmında ise masumiyet ve suçluluk esasına göre kategorize edebileceğimiz bir süreç içerisinde kadının konumunu incelemeye çalışacağız.

Osmanlı’da kadınlar haksızlığa uğradıkları iddiasıyla haklarını temin etmek için mahkemelerde dava açma yoluyla müracaat ederek, devlet güvencesini alma amacıyla girişimde bulunabiliyorlardı. Hukukî boyutuyla kadının konumunu inceleyeceğimiz bu kısımda bir yandan haksızlığa uğrayan kadınları öte yandan suçlu olarak mahkemede bulunan kadınları ele alacağız. Haksızlığa uğrayanlar içerisinde dolandırılma, tecavüz, sözlü saldırı, eşyalarının çalınması, kocası tarafından şiddete maruz kalma durumları üzerinde duracağız.

“ Mahkemelerde kadınların davaları, savunma ve yeminleri Müslüman erkeklerle aynı şartlarda yapılıyordu. Zimmî erkek ve kadınlar için de durum aynı idi. Yani kadınlar mahkemeye giderek şikâyet ve suçlamalarını yapabiliyorlardı. Bu müracaatın sonunda kadı gerekli görürse, itham edilen kimseyi mahkemeye çağırır, şahitleri dinler ve yemin ettirebilirdi.

Şu halde kadın dava edebilir, suçlanabilir ve kendisini mahkemede savunabilirdi. Eğer şahitlerin verdiği ifade yeterli görülmez ise kadınlar da suçsuz olduklarını isbat etmek için mahkemede kendisini savunur ve yemin edebilir veya davacı olduğu kimselerin yemin etmesini de isteyebilirdi.”¹

Kadriye Yılmaz Koca ; “ *Kayseri’ de mahkemelerin kadınların davalarını dinlemek için özel günler tahsis ettiklerini veya bakılan davalarda kadınlara öncelik verdiklerini...davalarda erkekler gibi şahit olarak kadınların da dinlendiğini delillendirebiliyoruz.*”² ifadeleriyle mahkemelerde kadınlar için yapılan düzenlemelerden bahseder.

Kadınların mahkemelere gelerek haklarını talep etmeleri kamu hayatında yer aldıklarının başka bir göstergesidir. A.Yuvalı ise Kayseri kadınları hakkında kaleme aldığı bir makalede bu konuya ilişkin şu bilgileri verir: “ *Kayseri’ de kadınların hemen her konuda mahkemeye başvurduklarını söyleyebiliriz. Mahkeme müracaatı için özel bir gün veya saat de söz konusu değildi. Ne zaman ve hangi konuda kime karşı olursa olsun, gerek duydukları takdirde mahkemeye başvurmuşlardır... nadiren şahit idiler ve şuhudul halleri de kabul edilmezdi.*”³

Burada esasen kadına bir boyutuyla daha özgürlükçü yaklaşılarak haklarını arama noktasında önlerinde bir engel bulunmadığı, istedikleri zaman istedikleri konuda dava açabildikleri vurgulanmaktadır. Ancak şahitliklerinin geçerli olmadığına ilişkin söylemleri çürüten belgeler: yaralama, nikâh, haneve tecavüz gibi konularda kadının şahitliğine başvurulduğunu ve şehadetinin de kabul gördüğünü yansıtmaları bakımından söz konusu söylemleri geçersiz kılmaktadır.

¹ Yuvalı, a. g. m. , s. 370.

² Koca, a. g. e. , s. 126.

³ Yuvalı, a. g. m. , s. 372.

“ Şahsî davayı gerektiren konularda mağdur veya vekili, mahkemeye başvurup dava açardı. Kamu aleyhine işlenen suçlardan haberi olan her vatandaş mahkemeye başvurup şahitlik yapmaya ve davayı takip etmeye yetkili idi.”⁴

Hak arama hürriyeti yalnızca özgür kadınlara bahşedilen bir yetki değildi. Aynı zamanda incelenen belgelerde haklarını arayan kölelere de rastlanılmaktadır.⁵Kadınlar kendilerine yönelik hırsızlık, tecavüz, sözlü saldırı gibi suçlarda bizzat kendileri haklarını aradıkları gibi vekilleri aracılığıyla da haklarını arayabilmişlerdir.

5. 1. 1. Kocası Tarafından Şiddete Maruz Kalma

İncelediğimiz belgelerde kocasını yargıya şikâyet eden, kocasına karşı hak arayışına giren hanımlara da rastlamak mümkündür. “ Kocanın karısına fena muamelesi ve geçimsizlik durumlarında Hanefî mezhebinin tefrik imkânı tanımamasından doğan boşluk ise sık sık *muhalaa* ‘yoluyla doldurulmaya çalışılmıştır.”⁷

Bunun yanında şiddete maruz kalma durumunda kadınlar hemen mahkemeye gitmemekte, Mahalle- köy ileri gelenlerinin eşleri barıştırmaya yönelik girişimleri devreye girmektedir.

” Mahkemeye intikal eden durumlarda da Kadı’ nın hemen boşanma hükmü vermediği ve kocaya, bir daha karısını dövmemesi yolunda tenbihatta bulunduğu anlaşılmaktadır. Tenbih ve kefil gösterme ile kadın hukuken korunmaya alınmış oluyordu. Huzursuzluk devam ederse genelde kadının arzusuyla bedel ödenmesi şartıyla boşanma gerçekleşmektedir.”⁸

⁴ Abdülaziz Bayındır, “ Örneklerle Osmanlı’ da Ceza Yargılaması”, **Türkler X**, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, s. 69.

⁵ Köleler, Kayseri’ de ele aldığımız döneme ilişkin incelediğimiz belgelerden edindiğimiz belgeler ışında mahkemede genelde azâd edilmeleri hususunda yer alabilmişlerdir. Daha fazla bilgi için bkz: KŞS, nr. 116, s. 40, h. 93; s. 56, h. 141; nr. 118, s. 100, h. 217.

⁶ Muhalaa, denilen husus boşanma ile ilgili bölümde açıkladığımız boşanma çeşitlerinden biridir. Nitekim kadınların aralarında geçimsizlik olduğu iddiasıyla kocasından mehr-i müeccel ve nafaka talebini almaktan vazgeçerek boşanmak isteği ile dava açması ve bu gerekçe ile boşanması muhalaa ya da hul yoluyla boşanma olarak tanımlanmaktaydı

⁷ Akyılmaz, a. g. m. , s. 369.

⁸ Savaş, a. g. m. , s. 525.

Kadının kocasının şiddetine maruz kalmasına ilişkin bir belgede: “Yılman Mahallesi’nde yaşayan Mehmet kızı Sakine Hatun, oğlu Mehmet oğlu Halil vekâletinde kocası Hüseyin oğlu Mustafa’dan davacıdır. Mustafa karısına şiddet uygulamakta, eziyet etmektedir. Davadan bir gün önce darb ederek iki dişini kırmıştır. Sorgulanması ve gereğinin yapılmasını isterler. Mahalle ahalisinin de darb olayını doğrulaması üzerine Mustafa’nın, kadını bir daha darb etmemesi tenbih olunur.”⁹ Görüldüğü üzere mahalle halkının darp olayının gerçekleşip gerçekleşmediğine dair şahadetlerine başvurulmakta olduğunu görüyoruz. Burada boşanma olayının gerçekleşmediği, Kadı’nın adama davranışından ötürü öncelikle uyarı verdiğini görüyoruz. Kadın şiddete maruz kaldığında kardeşi vasıtasıyla kocasına dava açabilmekteydi.

Bu konuyla ilgili olarak bir belgede:” Hacı Kılıç Mahallesi’nde yaşayan Hızır oğlu Hüseyin, kardeşi Fahriye Hatun adına Fahriye’nin boşandığı kocası Mustafa oğlu Abdülgani’ye dava açar. Davadan on gün önce Abdülgani kesici bir aletle Fahriye’yi başından, farklı azalarından yaralamıştır. Durumun tahlili için kadı tarafından görevlendirilen Mehmet Efendi, olay yerine gelir. Kadının başında, sağ ve sol tarafında farklı azalarında yara izlerini tespit eder.

Komşu kadınlar Zahide, Hasibe darp olayına şahitlik ederler. Abdülgani sorgulanır. Suçunu itiraf eder. Görevli Mehmet Efendi bunu kaydederek kadıya götürür.”¹⁰ Burada darp olayının aydınlığa kavuşturulması için olay yerine görevli şahsın inceleme yapması için gönderildiğini görüyoruz.

Olayı yerinde inceleyen görevli kadının haline bakarak yaralama olayının vuku bulunduğunu tespit etmesine rağmen, olayın ispatı için sağlam delillere ulaşma noktasında iki kadının şahadetinden istifade etmektedir.

Bu konuya ilişkin diğer bir belgede: ” Musa Gazi Mahallesi’nde yaşayan Mehmet kızı Fatma, kocası Mehmet oğlu Hasan’ e dava açar. Adam kadını acımasızca darp etmiş; kadın da 60 gurusu mehr-i müeccel ve nafakadan vazgeçerek boşanmak istemiştir. Adam karısıyla rızayla boşandıklarını kadının mehir talebinden vazgeçtiğini söylemiştir, şahitler dinlendiğinde darp olayı doğrulanmış ve mehrin Fatma’ya teslimine karar verilmiştir.”¹¹

⁹ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 99, h. 331.

¹⁰ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 91, h. 596.

¹¹ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 116, s. 83, h. 207.

Burada kadının hakkından vazgeçerek boşandıklarının iddia edilmesinin, adamı malî yükümlülükten kurtaracağı düşüncesi ile kadın üzerinde şiddet uygulayarak ilk boşanma talebini karısının istemesini sağlamaya çalışmıştır. Ancak beklentilerine karşılık bulamadığını görüyoruz.

Bu duruma örnek teşkil edebilecek nitelikteki başka bir belgede: “ Cırlavık Köyü’ nde yaşayan Abdülkadir kızı Raziye, Hacı Recep oğlu Hacı Süleyman’ a dava açar. Davadan 6 ay önce Hacı Süleyman nikâhlı karısı iken kadının hamile olmasına aldırmadan karısını boşamıştır. Çocuğun düşmesi (ilga-i cenin) için kadına zorla ot türünden bir şeyler içirmiş ve beş aylık hamile olan kadının düşük yapmasına yol açmıştır. Süleyman’ a mahkemede bu olay için yemin teklif edilmiş ve suçu onaylanmıştır. Gereğinin yapılması istenmiş ve kadın bu konuda adamla mücadele etmekten uzak durması konusunda uyarılmıştır.”¹² Burada adamın işlediği suçun tespiti noktasında yemin ettirme usulü bir ispat yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mağdur durumda bulunan kadına hakkını arama yetkisinin verilmesi ise hukukî anlamda kadının konumu hakkında bilgi vermesi açısından önem arz etmektedir.

Boşanma olayı kadının istemiyle gerçekleşmiş olsa bile adamın karısı üzerindeki baskılarının idame edişine örnek olan bir başka belgede: “ Darsiyak Köyü’ nde yaşayan İbrahim kızı Rahime, boşadığı kocası Abdullah oğlu Hüseyin Beşe’ ye dava açar.

Davadan bir yıl önce geçimsizlik sebebiyle kocasındaki 6.000 akçe mehr-i müeccel ve nafakadan vazgeçerek şahitler huzurunda boşandıklarını, aralarında bir ilişki kalmadığı halde adamın kadına hala zevciyet muamelesi yaptığını ve bu durumdan rahatsız olduğunu belirtmesi üzerine adam sorgulanır, şahitler dinlenir ve Hüseyin kadına yönelik bu türdeki davranışlarından men edilir.”¹³

¹² H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 26, h. 85.

¹³ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s.120, h. 388.

5. 1. 2. Tecavüz

İncelemiş olduğumuz dönemdeki belgelerden anladığımız kadarıyla Müslüman kadınlar da gayrimüslim kadınlar da en yakın çevrelerinde bulunan komşu ve yakınları tarafından tecavüze uğramışlardır. Yardıma çağırma, taarruzda bulunan kişinin annesinin çağırıldığına ilişkin ifadeler üzerine çağırıldığı yere giden kadınların başına istenmeyen bu türden olaylar gelmiştir.

Gayrimüslim bir kadının başına gelen böyle bir olayı örnekleyen bir belgede:“Gösdere Nahiyesi’ ne bağlı Darsiyak Köyü’nde yaşayan Kastez-yan kızı Despino adlı nasraniyye, Mustafa oğlu Mehmet Ağa’dan davacı olur. Mehmet Ağa davadan dört gün önce kölesi Kara Arap Ali’yi, Mehmet’ in validesinin çağırıldığı gerekçesiyle gelmesi için Despino’yu evlerine çağırır. Despino, Mehmet’ in annesi çağırıldığı için gider. Ancak adamın annesinin hamamda olduğunu öğrenir. Mehmet Despino’ya zorla sahip olur. Despino, Mehmet’ in sorgulanıp ihanetinin cezasının verilmesini ister. Mehmet Ağa sorgulanınca Despino’nun kendisine 32 gurusu borcu olduğunu bunu istemek için kölesini gönderip çağırıldığını, onun da geldiğini; ancak kötü bir maksadı olmadığını borcu olan parayı talep ettiğini söyleyerek kadının söylediklerini inkâr eder. Konuya ilişkin ispatı yeterli olmayınca Despino’nun korunma altına alınma talebi reddedilir.”¹⁴

Bu türden olaylarda kesin delil gerekli görülüş olup, olaya şahitlik edenlerin bulunmaması ve suçlu şahsın hatasını kabul etmemesi üzerine kadının iddiası geçersiz sayılmıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus kadın, başına gelen böyle bir durumda bizzat kendisi mahkemeye giderek şikâyetçi olduğu kişiye dava açabilmektedir.

Ayrıca boşandığı halde eski kocasının taarruzuna maruz kalan kadınlar da mevcuttur. Bu durumla ilgili bir belgede: “ Hamurcu Mahallesi’nde yaşayan Hacı Ebubekir kızı Hafize, kardeşi Hacı Mustafa vekâletinde kocası Hacı Ömer oğlu Molla Osman’ ı dava eder.

---

¹⁴ H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 26, h. 85.

Davadan 21 gün önce adam kadını şahitler huzurunda üç talakla boş ol, diye boşamıştır. Ancak iki gün sonra gece vakti kadının rızası olmadan kadına zevciyet muamelesinde bulunmak istemiştir. Kadın şikâyetçi olur. Şahitler de boşandıklarını onaylar. Ve adam kadına yönelik bu türden davranışlarından men edilir.”¹⁵ Burada ise kadının iddiasının ispatı için evli olmadıklarını onaylayacak şahitlerin şهادetleri gerekli görülmüş ve elde edilen bilgiler ışığında gerekli muamelede bulunulmuştur.

Kadına vaatlerde bulunarak onun namusuna hâlel getiren bir adamla ilgili bir belgede: “ Eski Bedesten Mahallesi’nde yaşayan Murtaza kızı Aîşe Hatun, Mustafa oğlu Yusuf’ u dava eder. Davadan 5 ay önce Yusuf’ un gece vakti Aîşe’nin evine gelerek, evlenme vaadiyle kadını kandırıp, zina eder. Bu olaydan sonra Yusuf, bulunduğu muhitten başka bir yere gider ve kadına verdiği sözü yerine getirmez, kadın gereğinin yapılmasını ister. Yusuf’ un hali, tavrı mahalle ahalisine sorulur. Onun kendi halinde, bu güne kadar kötü bir halinin duyulmadığı, iyi bir adamdır ifadeleriyle Yusuf’u mahallelinin hayırla yâd etmeleri üzerine adamın iyi hali kayıtlara zapt edilir.”¹⁶

Burada da muhtemelen Yusuf adlı şahsın, mahalle halkından edinilen bilgiler ışığında iyi hali göz önünde bulundurularak söz konusu suç dolayısıyla cezalandırılmadığını söylememiz mümkündür. Olayın tam anlamıyla nasıl neticelendiğini bilemiyoruz. Çünkü Yusuf, davanın söz konusu olduğu dönemde kayıp niteliğiyle yâd edilmektedir. Ancak bildiğimiz bir husus vardır ki onu da şöyle açıklayabiliriz: İyi halinden ötürü şahıslara mahkemede sadece uyarı verildiğini, ancak benzer suçlamalarla ilgili olarak şahıs hakkında yeniden davacı olunursa bu defa gereken cezaya çarptırıldığını görüyoruz.

Müslümanlar arasında da örneklerine rastladığımız aynı konuya ilişkin bir belgede: “ Gülük Mahallesi’nde yaşayan Hacı Ali kızı Asiye Hatun, kardeşi oğlu Mehmet Beşe oğlu Hasan’ e dava açar. Davadan bir gün önce Hasan, Asiye’ nin kızı Recep kızı Asiye’yi kendi babasının evinin samanlığına götürerek ona tecavüz eder. Sorgulandığında Hasan, bu suçlamayı reddeder ve

¹⁵ H. 1124/ M. 1711, KŞS, nr. 116, s. 104, h. 409.

¹⁶ H. 1120/ M. 1707, KŞS, nr. 113, s. 34, h. 137.

olayla ilgili şahit olmadığı için Asiye Hatun Hasan'a yönelik suçlayıcı tavırlarından men edilir."¹⁷ Burada da kadının başına gelen vahim duruma şehadet eden kimsenin bulunmaması gerekçesiyle suçlu şahsın aklandığı, kadının mağdur durumda bırakıldığını görüyoruz.

Bazı kötü özellikleriyle nam salmış şahısların kadına taarruzuna ilişkin bilgi edindiğimiz bir belgede: “ Şeyh Taceddin Mahallesi'nde yaşayan Ali kızı Hatice Hatun, es- Seyyid Mustafa oğlu Abdurrahman Çelebi, adamın kardeşi es- Seyyid Mehmet ve adamın oğlu gaib haldeki es- Seyyid Mehmet'e dava açar. Davadan bir önceki gece evde yalnızken bu şahıslar evin bacasının penceresinden içeri girerek Hatice Hatun'a tecavüz etmişlerdir.

Kadın davacıdır. Bu şahısların kadınlara tecavüz etme, onları kayalıklara kaçırma ve kendi evlerine kapatma gibi halleri adet edindiklerini, ahaliye de sorularak durumun ispatlanabileceğini, gereğinin yapılmasını ister. Mahalle imamı Mehmet oğlu Hüseyin Efendi dahil ahaliden çoğu kişi ifade verir. Hepsi de kadının söylediklerini onaylarlar. Bunun üzerine cezalarının verilmesine karar kılınır.”¹⁸

Nitekim ele aldığımız dönem Anadolu' da eşkiyalık olaylarının yoğun olarak yaşandığı dönemlere rastlamakta olup, eşkiya nitelikli insanların saldırısıyla karşı karşıya kalan kadınlara rastalamamız mümkündür. Burada öncelikli olarak saldırıya maruz kalan kadın, kendisine bu fenalığı yapan şahısların kesin olarak cezaya çarptırılmaları için gereken bütün delillerle kadı huzurunda bulunmaktadır. Kötü halleriyle tanınan şahısların suçlarının sabit olarak kabul ediliyor olduğundan bahsetmiştik. Etraftaki kişilerin görüşlerinin de değerlendirmeye alınmasıyla suçları sabit olan şahıslar hakkında gerekenin yapılmasına karar verilmiştir. Şahitlerin içerisinde imamın da yer alması olaya dinsel bir bakış açısıyla yaklaşılmasına ve doğru kararın verilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca mahalle halkının güven duyduğu şahısların başında gelen imamlar görüşlerine değer verilen şahıslar olarak kabul görüyorlardı.

---

¹⁷ H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 14, h. 397.

¹⁸ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 66, h. 230.

5. 1. 3. Gasp- Dolandırılma- Haneye Tecavüz

Evlere kötü niyetle giren adamlar evin hanımları tarafından engellenmek istenince bu hanımlar yaralama, gasp, dolandırılma, ırza saldırı, gibi durumlara maruz kalmaktaydılar.

Gayrimüslim bir kadının evine farklı maksatla giren gayrimüslim adam hakkındaki bir belgede: “ Zincirdere Köyü’ nde yaşayan Bolad kızı Miçke adlı nasraniyye Karpahdi oğlu Simon’ dan davacıdır. Davadan 15 gün önce sabah erken saatlerde Simon, kadının evine gelir. Kötü niyetle kadının üzerine saldırır. Kadın feryat edip bir yolunu bulup elinden kurtulur.

Bu davranış Simon’ un âdetidir, diyerek ispat için köy sakinlerine adamın halinin sorulmasını ve gereğinin yapılmasını ister. Ahaliye Simon’ un ahvali sorulur. Hepsi de Simon’ un kendi halinde olmayıp, bu durumun sorumlusunun da Simon olabileceğine şahitlik ederler. Bu durum üzerine kadı Simon’ un kötü niyetli davranışının cezalandırılmasına karar verir.”¹⁹

İyiliğiyle bilindiğinden bahsettiğimiz imamlar içerisinde kötü nitelikleriyle karşılaştığımız şahıslara da rastlamaktayız.

Bir belgede: “ Ömer kızı Fatma Hatun ve kocası Mustafa oğlu Murat, köy imamı olan Durmuş Ali Halife adlı kişiden davacı olarak Kayseri sancağı Mutasarrıfı hacı Mustafa Paşa huzurunda şikâyette bulunurlar. Davadan 21 gün önce Durmuş Ali Halife gece yarısı kötü niyetle evlerine girip, Murad’ ın karısı Fatma Hatun uyurken baş ucuna gelir, kadın onu fark edince bağırır ve adam da kaçır, ancak ailesi köyde kalır. Murad bu durumu Durmuş Ali Halife’ nin âdetidir, köy halkına sorulup gereği yapılsın diyerek isteğini belirtir. Şahitler, Durmuş Ali’ nin kendi halinde olmayıp kötülüğü adet haline getirdiğini, kendisinin abdülmuhin sıfatıyla tanındığını söylemeleri üzerine adam, mevcut imamet görevinden men edilir.”²⁰

¹⁹ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 80, h. 549.

²⁰ H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 109, s. 122, h. 692.

Burada kadı huzurunda değil de Kayseri sancağının mutasarrıfı huzurunda çözümlenmesi istenen bir dava konusuyla karşılaşmaktayız. Suçlu olan şahsın imam olması, ahalinin onun kötü halinden bahsetmeleri dolayısıyla adam görevinden uzaklaştırılır. Bir belgede: “ Hasbek Mahallesi’nde yaşayan Hüseyin kızı Mihri, Mustafa bey oğlu Abdurrahman’dan davacı olur. Davadan bir önceki gece Abdurrahman, kadının evine hıyanet kasdıyla girer, kadın onu görünce bağırır o da kaçır. Sorgulansın ve gereği yapılsın, cezalandırılınsın şeklindeki şikâyetler üzerine mahalleden şahitlerin de dinlenmesi sağlanır. Adam hakkında olumlu şeyler söylemeleri üzerine adamın bu hali kaydedilir.”²¹Burada da adamın iyi halinin suçuna yönelik ceza almasının önüne geçtiğini görüyoruz.

Bu konuyla ilgili bir belgede: “ Talas Köyü’nde yaşayan Sebil kızı Tedrondo adlı nasraniyye, Musli oğlu Osman’a dava açar. Davadan üç gün önce gece yarısı Osman kötü niyetle kadının evine girer. Kadın fark eder ve bağırır. Osman ve kayıp olan arkadaşı Abraham kaçarlar. Sorgulanıp cezalandırılmasını ister. Şahitler dinlenir. Bir ses duyup baktıklarını adamların kaçtığını gördüklerini söylerler. Osman’ın bu kadından uzak durması emredilir.”²²

Eve girerek hırsızlık yapan şahısların varlığını örnekleyen bir belgede: “ Eslempaşa Mahallesi’nde yaşayan Mestan kızı Kıymet, kocası Azros oğlu Pedşekdo vekâletinde, Abdullah oğlu İbrahim’e dava açar. Kuşluk vaktinde İbrahim, Kıymet’in evine girerek, kadının boğazını sıkıp iki adet altınını almıştır, sorgulanmasını ister. Şahitler de kadının iddiasını onaylayınca iki altının Kıymet’e teslimine karar verilir.”²³

²¹ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 68, h. 235.

²² H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 69, h. 216.

²³ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 90, h. 288.

5. 2. Suçlu Kadımlar

İslâm Hukuku ve Osmanlı' daki tatbikatı açısından suç ve cezalar temelde üç grupta toplanmıştır. Bunlardan : “Birincisi: Had cezaları (iffete iftira, hırsızlık, zina, yol kesme gibi) , ikincisi: Şahsa karşı işlenen cürümlerdir. Üçüncüsü de bunların dışında kalan ta' zir ve siyaset cezalarıdır.”²⁴ Bunlardan üçüncüsü ile ilgili ceza uygulamalarına rastlanmıştır.

“ Nahiye ve köyler dışında kalan diğer idari merkezler aynı zamanda birer yargı merkeziydi. Her yargı merkezinde birer kadı bulunurdu... Kadılar devletin siyasî ve idarî meselelerine karışmazlar ve bu konuları ilgili mülkî amirlere terk ederler.”²⁵ idi. Kadılara yardımcı naibler olur. Bunlar genelde ilk soruşturmayı yürütürdü.

“ İlk soruşturma açık olarak yapılırdı. İlk soruşturmayı yapmak üzere görevlendirilen naibin yanında güvenilir kişiler (umen) bulundurulur ve naible beraber bu kişiler de mahkemeye gelerek neticeyi hâkime bildirirlerdi... 2. son soruşturmayı hâkimin naib olarak görevlendirdiği kişi, son kararı vermeye yetkili değilse hâkim davayı inceleyip şahitleri tekrar dinlemedikçe yargılamayı sonuçlandıramazdı. Ama naib, son kararı vermeye, yani yargılamaya yetkili ise hâkim, onun dinlediği şahitlerin ifadelerine dayanarak hüküm verebilirdi.”²⁶ Osmanlı hukukunda adli olaylarda suç ile ilgili unsurların mesela cinayet, yaralama gibi tesbiti ehl-i örf²⁷ tarafından keşif yapılmak suretiyle saptanmaktaydı.

“ Osmanlı' da Ceza Hukuku öldürme, ırza geçme, şiddet kullanarak hırsızlık, eşkiyalık gibi şiddetli suçlar için idam ve sakatlama emrediyor, kamu yetkililerine de bunların yerine para cezası kabul etmeyi yasaklıyordu. Cezası para ya da falaka olan bölümde zina, fizikî saldırı; içki içme ve değişik tür hırsızlıklar ele alınmıştır.”²⁸

²⁴ Özen Tok, “ Kadı Scilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. ve XVIII. yy' larda Kayseri Örneği) ”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.18, Kayseri 2005,s.156

²⁵ Ahmet Akgündüz, “ İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti' nde Tatbiki: Şer' iyye Mahkemeleri ve Şer' iyye Sicilleri ”, **Türkler X**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 55.

²⁶ Bayındır, a. g. m. , s. 69.

²⁷ İcra görevini ifa eden şahıs ve organlara Osmanlı Devleti' nde ehl-i örf adı verilmektedir. Yürütme ve yargı organı da diyebiliriz. Daha fazla bilgi için bkz: Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, s. 442.

²⁸ Ergin, a. g. t. , s. 80.

Cezanın verilebilmesi için ise suçun ispat edilmesi gerekli görülmekteydi. “İspat vasıtaları şahitlik, yemin ve yeminden kaçınma (nükul) idi... had cezaları ya ikrar veya şahitlerle sabit olurdu... zina davasını ispat için 4 erkek şahit, diğer hadler ile kısas davalarını ispat için 2 erkek şahit şart koşulurdu... hırsızlık davasında çalınan mal konusunda davalıya yemin teklif edilirdi. Eğer yemin etmekten kaçınırsa çalındığı iddia edilen malı tazmin etmesi gerekirdi.”²⁹

5. 2. 1. Kamu huzurunu bozma

Toplum huzurunu bozan şahıslarla ilgili konularda dava kendiliğinden gündeme gelmekteydi. Kadı şahitleri dinletebilir, şahitlerin ifadesini alabilirdi. Haklarında şikâyet olan kişiler mahkemeye getirilerek yargılanır, suç ispatlanırsa gereken ceza verilirdi. Bireyler sicillere kendi adları, baba adı yanında sakin oldukları mahalle, köy adı ile kaydedilirlerdi. Mahalleye aidiyeti bireylere birtakım sorumluluklar yüklemekteydi.

İncelenen mahalleden ihraç kararlarındaki i'lâmların³⁰ sicillere tenbih şeklinde kaydedildiğini görmekteyiz. Kadınların kamu huzurunu bozacak nitelikteki davranışları cezalandırılmaktaydı. “Osmanlı mahkemelerinde cezalandırma prensibi olarak, hakkında şikâyet olan kişi sabıkalı değilse cezalandırılmadan önce birkaç kez uyarılır (tenbih olunur) eğer yola gelmezse (mütenebbih olmazsa) veya sabıkalı ise cezalandırılırdı.”³¹

Kadınların kamu huzurunu bozacak nitelikteki davranışlarının tekrar eden, ahaliyi rahatsız eden, uyarılara rağmen devam eden davranışlar olduğu takdirde mahalleden ihraçla cezalandırıldıklarını görüyoruz. Şahitler mahalle imamı ve mahalle halkından oluşuyordu. Toplumsal olayların yönetiminde mahalle imamının rolü büyüktü.

Gayrimüslimlerin ise kendi din adamları tarafından durum mahkemeye sevk ediliyordu. İftirada bulunan şahısların ahaliyi tacizi, hırsızlıkla suçlanan

²⁹ Bayındır, a. g. m. , s. 71.

³⁰ “İ'lâm: Bir davanın mahkemece nasıl bir hüküm ve karara bağlandığını gösteren resmî vesikâdır”.Daha fazla bilgi için bkz: F. Develioğlu, a. g. e. , s. 426.

³¹ Baş, a. g. t. , s. 141.

şahıslar, farklı davranışlarıyla toplum huzurunu bozan kişiler buldukları mahalden sürülmeyi hak ediyorlardı.

5. 2. 1. 1. İftira

İftiraya ilişkin kararlarda iftira atan şahıs; “Prensip olarak önce tenbih olunur, kulak asmazsa veya sabıkalı ise cezalandırılır. Sürgün cezası ise toplum huzuru bozan, ahali tarafından istenmeyen kişiler hakkında sıklıkla kullanılırdı.”³² Sürgün cezasını içeren suçlar arasında iftirada bulunma suçunun da olduğunu görüyoruz

Bu konuyla ilgili bir belgede: “ Emir Sultan Mahallesi’nde yaşayan Ke-boren kızı Cevher adlı nasraniyye-i bakire, Aevik oğlu Arsivan ile mahkemededir. Davadan 5 yıl önce Cevher küçük yaşta iken Arsivan’ın babasının yanında yaşamakta olup onun hizmetinde bulunur. Ancak çevreden bazı kim-seler Cevher ile Arsivan arasında ilişki olduğu söylentisini Kayseri Subaşı Emrullah oğlu Halil Bey’ e durum bildirilir. O da bu şahısları huzura çağırır. Ancak Arsivan ve Cevher söylentinin iftira olduğunu belirtirler. Bunun üzerine Halil Bey ve d iftira edenleri Cevher ve Arsivan’ a karşı taarruzdan men edilirler.”³³ Burada Subaşı’na bildirilen bir şikâyet söz konusudur. Şehrin güvenliğinden sorumlu olduğunu bildiğimiz subaşı görevindeki şahsın kamu huzurunu bozan şahıslar üzerinde söz sahibi olduğunu görüyoruz.

İftira atan bir kadına ilişkin bir belgede: ” Bozatlı Mahallesi’nde yaşayan Mehmet oğulları Halil ve Hüseyin, Musa kızı Kör Fatma’ya dava açarlar. Adamlar kendi hallerinde huzur içinde yaşarken bu kadın bir takım söylentilerde bulunmuştur. Mahalle halkı da bu kadının elinden ve dilinden rahatsız olduklarını ve bu olaydan önce de benzer bir suçtan ötürü mahkemeye geldiğini belirterek mahalleli de onun şerir nitelikte olduğunu söyler ve sorgulanıp gereğinin yapılmasını talep ederler. Bu olay sonrasında mahalle halkına sorulunca kadının iftira etmeyi adet edindiğini belirtirler. Kadının bu söylentilerden men olunması tenbih edilir.”³⁴ Kadının benzer suçlamalar-

³² Baş, a. g. t. , s. 144.

³³ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 24, h. 60.

³⁴ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 39, h. 114.

la daha önceden kadı huzurunda bulunmasına rağmen uyarı cezası verildiği, sürgün cezasının tatbik edilmediğini görüyoruz.

5. 2. 1. 2. Zina

Zinadan kaçınma ve bu suçu işleyenler hakkında İslâm Hukuku'nda çok sayıda hüküm bulunmaktadır. “ Zinada evli erkek ve kadına recm, bekâr erkek ve kadına had vurulabilmesi için zina olayının vuku bulması, şüpheden arî olması, aralarında ihtilaf olmayan dört erkek şahidin aynı mecliste şehadet etmesi veya zina edenlerin hâkim huzurunda ayrı ayrı dört meclis önünde itiraf etmesi vb şartlar aranmaktadır.”³⁵

Osmanlılarda zina suçu için verilen cezalar İslâm Hukuku'nda belirtilen şekillerden farklı şekilde tatbik edilmiştir.“ Osmanlıların zina suçuna ceza olarak para cezası vb. takdir etmeleri, suçluların cezalandırılması konusunda kolaylık sağlamıştır. Konumuzla ilgili suçların cezalandırılmasında mümkün olduğunca cismani cezalardan kaçınmaları evrensel hukuk normlarına yaklaşmanın ifadesi olarak değerlendirilmelidir.”³⁶

Bu konuyla ilgili olarak; bir belgede:” Hambe adlı zımmî Bedalik' i öldürür, Bedalik' in kardeşlerinin vasileri ve amca oğulları Şahbaz oğlu Bali hesabının sorulmasını isterler. Hambe öldürme gerekçesini şu şekilde belirtir: Bedalik ile Hambe'nin karısını evlerinin önünde zina ederken yakalamıştır. Bu konuda müftüden fetva alarak gereğini yapmıştır. Fetvayı mahkemeye sunar ve fetva gereği yaptığının caiz olduğu belirtilerek suçlamalardan azad olunur.”³⁷ Zina suçundan ötürü cinayet işleyen adam, müftüden fetva alınarak suçun sabit edilmesi neticesinde aklanmıştır.

Mahallenin ahlâkî yapısının bozulduğu gerekçesiyle haklarında hüküm bulunan kadınlara ilişkin; bir belgede: “ Huand Mahallesi'nde yaşayan Halid kızı Ümmügülsüm Kayseri Subaşısı Ahmet Ağa ibn-i Müdazahhar huzurundadır. Ümmügülsüm'ün yabancı erkeklerle ilişki kurmaması yönünde

³⁵ Baş, a. g. t. , s. 148.

³⁶ İsmail Acar, “ Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası”, **Türkler X**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 90.

³⁷ H. 1115/ M. 1702, KŞS, nr. 109, s. 6, h. 376.

ikaz edilmesine rağmen es- Seyyid İsmail gece yarısı Ümmügülsüm'ün evine gelir. Sofasında zevceiyet muamelesi vaziyetinde yakalanmaları üzerine Ümmügülsüm'ün bu halini dile getirip mahalleden ihracı için Subaşı'na mahalleli tenbihte bulunur.”³⁸

5. 2. 1. 3. Hırsızlık

Osmanlı hukukunda hırsızlık suçu iki kısımdan oluşur. Bunlardan; “ Birincisi, had cezasını gerektiren hırsızlıktır. İkincisi ise, tazir gerektiren hırsızlık. Had cezasını gerektiren hırsızlık tam ehliyetli bir şahsın muhafaza altında bulunan başkasına ait muayyen miktarda bir malı gizlice almasıdır. Hırsızlık suçunun iki cezası vardır: Birincisi çalınan malın tazminidir. İkincisi, el kesme cezasıdır. Birinci hırsızlık suçunda sağ eli bilekten kesilir; ikinci de sol ayağı topuktan kesilir. Üçüncü de ise tevbe edinceye kadar hapsedilir.”³⁹

İncelediğimiz belgelerde konuyla ilgili olarak edindiğimiz bilgilere göre kadınların gerçekleştirdikleri hırsızlık olaylarını bazen yalnız bazen eşi, annesi yakınları ile yaptıklarını görüyoruz. İslâm Hukuku' nda hırsıza uygulanan ceza, el kesilmesi olarak farz edilmesine rağmen araştırdığımız belgelerde hırsızlık yapan kadınların sürgün ile cezalandırıldığını görüyoruz.

Yargılandıkları, suçunu itiraf edenlerin yanında reddedenlerin de bulunduğunu görüyoruz. İtiraf edenlerin evlerinde yapılan aramalarda çaldıkları eşyalar bulunarak sahiplerine teslim edilmekteydi. Bu konuyla ilgili bir belgede: “ Huand Mahallesi'nde yaşayan Hacı Hasan kızı Safiye Hatun, Veli oğlu Şaban' ı dava eder. Davadan 8 ay önce evinden bir ferace, bir mendil, bir baş sandalı, kaftan, gömlek, havlu, köhne gömlek, köhne sarık gibi eşyalar kaybolmuştur. Safiye, bu eşyaları Şaban'ın karısı Fatma'nın evinde görmüştür, ancak Fatma kaçmıştır ve kayıp niteliğiyle yâd edilmektedir, Safiye de Şaban'ın sorgulanmasını ister. Sorguda eşyaların Safiye'ye ait olduğunu söyler, tenbih durumu doğmaz, ancak şüphelerin giderilmesi adına Fatma'nın ortaya çıkmasının beklenilmesi istenir ve vesikanın o tarihe kadar muhafazasına karar verilir.”⁴⁰

³⁸ H. 1121/ M. 1708, KŞS, nr. 114, s. 5, h. 6.

³⁹ Hayri Ergin, **18. yy Fetvalarına göre Osmanlı' da Günlük Hayat (Behcet' ül- Feteva) Örneği**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 83.

40 H. 1123/ M. 1710, KŞS, nr. 115, s. 76, h. 263.

Burada suçlu olduğu iddia edilen kadının kayıp halde olması dolayısıyla kocası dava konusunun muhatabı sayılmaktadır. Adamın eşyaların Safiye' ye ait olduğunu söylemesi güven telkin etmemiş olsa gerekecektir ki Fatma' nın bulunması ve sorgulanmasından sonra gereken işlemin yapılmasına karar verilmiştir.

Kadınların hırsızlık suçu işlediklerinin bir başka örneği olan ve suçlarını itiraf ettiklerini gösteren bir belgede:” Selaldı Mahallesi'nde yaşayan Simon oğlu Abraham adlı zımmi, Hasan kızı Sabriye ve kızı Halil Beşe kızı Raziye'den davacıdır. Bu şahısların evine girip sepet içindeki bir altın saç bağı, bir inci saçlık, bir kaftan, dört zıbın, iki taraflı atlas kaftan, köhne gömlek, bir altun başlık gibi eşyaları alıp es- Seyyid Mehmet'in evine attıklarını, kadınların şahitler önünde itiraf ettiklerini belirtir. Sorgulanıp eşyaları teslim etmelerini ister. Şahitler de Abraham'ın söylediklerini haklı çıkarır ifadede bulunurlar. Bu durum üzerine Sabire ve Raziye bu eşyaları Abraham'a teslim etmeleri için tenbih olunurlar.”⁴¹

Hırsızlık suçu da sürgün cezası gerektiren bir suç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili bir belgede: “ Kayseri sancağı mutasarrıfı Hacı Mustafa Paşa ve Subaşı Mehmet Bey oğlu Ahmet bey adlı kişilerin huzurunda Merkepçi Mahallesi'nde yaşayan Ömer kızı Kamile Hatun ve kocası Mehmet oğlu Hüseyin Beşe hakkında şikâyet vardır. Kamile kendi halinde olmayıp hırsızlık ve fesat, arabozuculuk gibi huyları nedeniyle bundan önce üç mahalleden kovulmuş, Merkepçi Mahallesi'nde iken de hırsızlık yaptığı ve çaldığı eşyaların evinde bulunması üzerine bu durum ahali tarafından gizlice mutasarrıfa bildirilmiştir. Karı kocanın mahalleden kovulmasını talep ederler. Çaldığı eşyalar sahibine geri verilir. Bu konuya ilişkin fetva da alınarak karı-kocanın mahalleden ihracına karar verilir.”⁴²

Mahalleden ihraç ile ilgili kararın çıktığı tek belge olarak elimizde bulunan bu belgede karı- kocanın birlikte kadın işlediği suçtan ötürü mahalleden sürüldüğünü görmekteyiz. Gayrimüslim bir kadının evinden Müslüman kadının çaldığı eşyalar üzerine kendisine yapılan muamele hakkındaki bir belgede: “

⁴¹ H. 1125/ M. 1712, KŞS, nr. 116, s. 114, h. 436.

⁴² H. 1116/ M. 1703, KŞS, nr. 110, s. 4, h. 14.

Sınıkcı Mahallesi'nde yaşayan Ohen kızı Arsitan adlı nasraniyye es- Seyyid İsmail kızı Şerife Aişe'ye dava açar. Davadan 6 ay önce gayrimüslime kadın evinde uyurken şafak vaktinde Şerife gelip evdeki sepetin içindeki 12 altını almış, ister ama Şerife vermez, sorgulanması için kadı huzuruna gelir. Şahitlere sorulur. Alınan eşyalar gayrimüslim kadının çalınan eşyalarıyla aynı ise belirtilen kıymetin mislini gayrimüslime kadına vermesi Şerife Aişe'ye söylenir ve karar kaydedilir.”⁴³ Burada suçunu inkâr eden kadına çaldığı eşyalardan ötürü suçu sabitlenirse belirlenen eşyaların kıymetinin iki katının gayrimüslim kadına teslim edilmesine karar verilir.

5. 2. 1. 4. Kavga- yaralama- Cinayet

İncelediğimiz belgelerde kadınlar eşlerinin, oğullarının, kardeşlerinin öldürülmesi üzerine bizzat katillerin cezalandırılmasını talep etmiş olduklarını ya da katillerinin tesbit edilerek cezalandırılmalarını istediklerini görüyoruz. “İslâm Hukuku'nda katile kısas uygulanması esastır.”⁴⁴ İncelediğimiz belgelerin bir kısmı katiller hakkında uygulanan hükümlerden hareketle katillere uygulanan cezalarda kısas, diyet, sulh, idam istemine rastlanmıştır. “Bir Müslüman haksız yere zımmi bir kimseyi öldürdüğünde kısas uygulanıyordu.”⁴⁵

Suçlamalar karşısında ilgili davalarda, davalının cevabı yani karşı davası, men ve def' i ve itirazları da zikredilmektedir. Davalı iddiayı tamamen reddetmişse durum söz konusu i' lâm' da *gıbbessual ve akibel inkar* ifadesiyle belirtilir. Yani suçlunun inkâr ettiği suçlama hakkında sorgulama yapılacağına ilişkin karar alınması ifade edilmektedir. Cezalandırmadan ziyade bazen taraflar arasında sağlanan anlaşma gereği barış gerçekleşiyor. Sulh bedeli denilen bir meblağın davacıya verilmesiyle aradaki sorun çözüme kavuşturuluyordu. Bu şekilde gerçekleşen “*Sulh 3 şekilde olur: Birinde davalı iddiayı kabul etmez, davacı da ispattan aciz kalır; aradaki niza bitsin diye sulh yapılır ki, buna ' an inkarin sulh' adı verilir. Diğeri, davalının iddiayı kabul etmesinden sonra yapılan sulhtur, ona da ikrarin sulh adı verilir. Üçüncüsü ise davalının iddiayı*

⁴³ H. 1122/ M. 1709, KŞS, nr. 114, s. 39, h. 112.

⁴⁴ Baş, a. g. t. , s. 157.

⁴⁵ Ergin, a. g. t. , s. 100.

red veya kabul yerine sükût etmesi üzerine yapılan an sükutin sulhtür."⁴⁶

Cinayete kurban giden bir kadına ilişkin bir belgede: “ Dipecik Mahallesi’nde yaşayan Mihail kızı Aişe Hatun, Yenice ve Yılman Mahalleleri arasındaki ara yolda davadan 10 gün önce sağ ve sol kürekleri altından yaralanıp öldürülmüştür, ancak Aişe Hatun katilinin adı geçen mahalle sakini Şeyh Ömer olduğunu, ona dava açılıp gereğinin yapılmasını olaya şahitlik eden mahalle sakinlerine söyler ve ölür. Çocuklarına vasilik eden kadının kardeşi Mihail oğlu Omet onun adına dava açar ve Şeyh Ömer’den 5.000 dirhem diyet bedelinin Omet’ e verilmesine karar verilir.”⁴⁷

Burada kadının katilinin kim olduğunu söyledikten sonra ölmesi olayın çözümünde kolaylık sağlamıştır. Caninin kim olduğunun bilinmesi üzerine diyet bedeli olarak ödenecek miktarın çocukların nafakaları için ödenmesi gereği suçun sabit olduğunda verilen cezalardan birinin ne olduğunu göstermesi bakımından belge önem taşımaktadır.

Oğullarının cinayete kurban gitmesi, ancak sulh yapılarak diyet bedelinin alındığına ilişkin bir belgede:” Bahcıvan Mahallesi’nde yaşayan Ahmet kızı Sare Hatun, kocası Sefer oğlu Abdürrahim vekâletinde Anasdas oğlu Kaya’ya dava açar. Kadının bağındayken oğlu Mehmet’in sağ bacağına, küçük oğlu Hasan’ in sağ tarafına isabet eden darb aleti sonucu öldüklerini ancak aralarında anlaşarak 4 guruh diyet bedeli üzerine sulh yapılıır.”⁴⁸

Annenin gördüğü şiddet neticesinde karnındaki bebeğini kaybetmesinin bir başka örneğine rastladığımız bir belgede: “ Huand Mahallesi’nde yaşayan Hüseyin kızı Havva adına eşi Mustafa oğlu Veli Beşe vekillik ederek Havva’nın amcası Hasan oğlu Seyyid Ali’den davacı olur. Davadan 4 gün önce Havva 40 günlük hamile iken es- Seyyid Ali onu darp eder ve kadın çocuğunu düşürür. Havva’nın kayınvalidesi olaya şahit olduğunu belirtir. Havva böyle bir amcasının olmadığını belirtir. Ancak mahalle ahalisinin de bu konuyla ilgili görüşüne başvurulması gerekçesiyle karara varılacağı belirtilir.”⁴⁹

⁴⁶ Bayındır, .a. g. m. , s. 78.

⁴⁷ H. 1114/ M. 1701, KŞS, nr. 108, s. 3, h. 6.

⁴⁸ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr.110, s. 127, h. 370.

⁴⁹ H. 1126/ M. 1713, KŞS, nr. 117, s. 36, h. 37.

Bir olayın ispatı için bir şahidin ifadesi yeterli görülmemektedir. Burada kaynananın şahitliği yetersiz görülerek mahalle ahalisinin şهادetine başvurma isteği dile getirilmiştir.

Yakınlarının ölümü üzerine mahkemeye başvuran kadınlar hakkında belgeler mevcuttur.⁵⁰ Kadın yakınlarının katilleri hakkında dava açabilmekte, onların yargılanmalarını talep edebilmektedir. Bir belgede: “ Süleyman Mahallesi’nde yaşayan Ömer kızı Hatice Hatun, Ömer oğlu Hüseyin vekâletinde Mustafa oğlu Ahmet Beşe’ye dava açar. Kocasını Abdullah oğlu Mustafa’yı davadan 8 gün önce darb ederek öldürdüğü gerekçesiyle davacı olur. Sorgulanarak gereğinin yapılmasını ister.”⁵¹

Kadının kocasının öldürülmesiyle ilgili olarak bir belgede: “ Musa Gazi Mahallesi’nde yaşayan Hüseyin kızı Sakine Hatun, kocasını Ömer Beşe oğlu Mustafa, berber dükkânı önünde otururken Mükremin Mahallesi’nden Ahmet oğlu es- Seyyid Ali bıçakla sağ omuzu başından ve sol omzundan saplayıp yaralamış ve adam ölmüş. Kadın bu adamın sorgulanmasını ister. es- Seyyid Mehmet oğlu Molla es- Seyyid Hasan inceleme yapması için adamın yanına gönderilir. Mustafa’nın yaralanarak öldürüldüğü tespit edilerek gereğinin yapılması kararına varılır.”⁵²

Oğlunun katili hakkında şikâyetçi olan kadına ilişkin bir belgede:” Çiftlik Köyü’nde yaşayan Ömer kızı Elif Hatun, Mustafa oğlu Hacı Cafer Ağa’ya dava açar. Davadan 11 gün önce Elif’in oğlu Veli Dipecik Mahallesi çeşme önünde başının sol tarafından ve 2 kürek ortasından kara saplı bıçak ile yaralanarak öldürülür. Sorgulanmasını ister.”⁵³

Komşusu olan bir kadının ortadan kaldırılması üzerine, cinayete kurban gittiği düşüncesiyle şüphelendiği şahıslara dava açan bir kadının varlığına ilişkin bilgi edindiğimiz bir belgede: “ Talas Köyü’nde yaşayan Golobek kızı Maria adlı nasraniyye, Osman oğlu Mustafa’dan davacıdır. Mustafa’nın

⁵⁰ KŞS, nr.113, s. 62, h. 248; nr. 115, s.8, h. 29; s.129, h. 415; nr.114, s.124, h. 409.

⁵¹ H. 1126/ M. 1713, KŞS, nr. 117, s. 52, h. 67.

⁵² H. 1112/ 13/ M. 1699/ 1700, KŞS, nr. 107, s. 28, h. 53.

⁵³ H. 1126/ M. 1713, KŞS, nr. 117, s. 53, h. 71.

annesini Abbas kızını Emine kayıptır. Davadan iki gün önce kadın mahallede eşkıya güruhundan kişiler tarafından darp edilmiştir. Bunlar içinde kadının oğlu Mustafa da vardır. Şahitler de bunu onaylar. Gereğinin yapılmasına karar verilir.”⁵⁴

Kadınların hamamda kavga ettiklerine ve bunlardan birinin yaralandığına ilişkin; bir belgede:” Kebe İlyas Mahallesi’nde yaşayan Ali kızını Ümmügülsüm Hatun, öz kardeşi Hacı Mustafa vekâletinde Hacı Abdülfettah kızını Esmâ Hatundan davacıdır. Davadan 1, 5 ay önce Güllük Hamamı’nda Esmâ Hatun, Ümmügülsüm’ün sol yüzünü yumrukla yaralamış, yüzünün derisini kavlatmış. Kadının başını ve dişini yaralamış, sorgulanması istenir. Mahkeme tarafından Mevlana İsmail Ağa durumu incelemesi için gönderilir. Ümmügülsüm’ün yüzünün derisinin kavlamış olduğunu, kadının başının ve dişinin yaralandığını keşfeder. Şahitler de benzer iddiada bulunurlar. Esmâ Hatuna dava ile ilgili yemin teklif edilir. Suçlu olduğu tespit edilince durumu Çukadar Osman Beşe ve muhız Mehmet’e bildirilir. Ümmügülsüm bu konuda Esmâ’ya saldırıdan men edilir.”⁵⁵ Suçun ispatı için yemin teklifi ve şahitlerin ifadesine başvurulduğunu gördüğümüz belgede olayla ilgili soruşturma yapan şahısların mahkemece tayin edilen şahıslar olduğunu görmekteyiz.

Kadının öldürülmesiyle ilgili bir belgede: “ Hamurcu Mahallesi’nde yaşayan Kalender oğlu Abdülgani adlı şahıs, karısı Kamile Hatun’un ölümü ile ilgili dava açar. Kendisi Cuma için camiye gittiğinde Kamile Hatun evde yalnızdır. Tabhanede boğazına organ geçirilip öldürülmüş ve soyulmuş halde bulunur. Üzerine varılıp keşif ve tahrir olunmasını ister. Kayseri sancağı mutasarrıfı es- Seyyid Mehmet Paşa, Subaşı Ahmet’i keşif için olay yerine gönderir. Kamile’nin boğazında ayrıca bıçak izi olduğunu saptayarak bunun kaydını yapar. Yusuf oğlu Hüseyin, muhız Mehmet oğlu Yusuf a gelip suçun işlediğini itiraf etmeleri üzerine olayın kaydı yapılır ve gereğinin yapılması

⁵⁴ H. 1118/ M. 1705, KŞS, nr. 111, s. 2, h. 5.

⁵⁵ H. 1126/ M. 1713, KŞS, nr. 117, s. 58, h. 77.

kararına varılır.”⁵⁶Burada görev yerine olay incelemesi yapması için bu defa subaşının gönderildiğini görüyoruz. Ayrıca suçluların suçunu itiraf ettiklerine de şahit oluyoruz.

SONUÇ

Bu çalışmada Kayseri Şer'îyye Sicilleri'nden yararlanılarak Osmanlı kadını hakkında bir kısım sonuçlara ulaşılmıştır. İncelenen bu belgeler Kayseri kadınları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bu çalışma ile Kayseri'de kadının 18. yüzyıldaki hayatı bir nebze de olsa aydınlatılmaktadır. Kadınların ekonomik ve hukukî faaliyetlerinin yanı sıra sosyo- kültürel faaliyetlerinin de belgelere zaman zaman yansıdığını görüyoruz

Kayseri'de 18. asrın başlarında kadınının konumunu saptamaya yönelik olarak hazırladığımız çalışmanın Giriş bölümünde araştırmanın konusu, sınırları, amacı belirtilerek; Tarih boyunca Farklı topluluklarda ve Türklerde kadın hakkında bilgi verilmiştir. Tarih boyunca farklı topluluklarda hor ve hakir görülen kadın, Türk topluluklarında değer kazanmıştır. Ancak İslâmiyet'in kadını mahremiyet yönüyle eve kapattığını iddia edenler azımsanmayacak ölçüdedir. Oysa İslâmiyet ile kadının haklarının daha çok korunduğunu, İslâmî hukuk kuralları ve örfî uygulamaların sentezlenmesiyle kendine özgü bir hukuk sistemi oluşturan Osmanlı' da da kadına azımsanmayacak ölçüde bir değer verildiğini görüyoruz. Kayseri'de kadın 18. yüzyıl başlarında dahi pek çok hakka sahip bulunmaktaydı. Bir sancak durumunda olan Kayseri'de dahi kadının haklarının korunması ve toplum içerisinde değer verilen bir konumda bulunması; Osmanlı'da kadının konumuna ilişkin bilgi edinmemizi sağlaması açısından da önem arz eder.

Kayseri' nin genel olarak tarihîne, ekonomik ve toplumsal yapısına baktığımızda şehrin, tarih boyunca pek çok uygarlık arasında el değiştirmiş olduğunu görürüz. Bu sayede siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda bir gelişme kaydetmiş, kültürel ve ticarî niteliğiyle tanınan bir şehir yapısına kavuştu. Bu yapısı hasebiyle Kayseri' de kadına da azımsanmayacak bir değer

⁵⁶ H. 1117/ M. 1704, KŞS, nr. 110, s. 131, h. 378.

verilebileceği düşüncesi ile yola çıktığımız çalışma bizi kadının, Osmanlılar dönemindeki konumunun Kayseri boyutuyla ele alınması konusunda çıkarımlar yapmaya yönlendirmiştir.

Kayseri' de kadının adından yola çıkılarak, yaşadığı mekânın özgünlüğü, giyim- kuşamdaki zarafeti, hamam ziyaretleri hakkında bilgi edinmiş bulunmaktayız. Bunun yanında Aile oluşumunda kadına verilen değer bir tezahürü olarak diğer toplumlardan ziyade evlilik esnasında erkek tarafının kız tarafına ödediği mehr-i muaccel denilen ve bir nevi *başlık* olarak da düşünebileceğimiz bedel mevcuttu. Bu bedelin başlıktan farkı ebeveyninden ziyade kızın kendisine ait oluşu idi. Evliliklerde tarafların rızasını almak esastı.

Ancak zaman zaman ebeveynlerin vesayet yetkileri ile bugünkü beşik kертmesine benzer bir uygulama ile küçük yaştaki çocukları adına belirli bir bedel karşılığında nikâh akdi yaptıklarını görüyoruz. Bülûğa eren erkek ve kızlar nikâhın rızasız yapıldığını belirterek feshini dahi talep edebiliyorlardı. Kadın gerek eş, gerekse annelik vazifesi ile Kayseri toplumunda da önemli bir konuma sahiptir. Evlilikler genelde tek eşli olarak yürütülmekte olup, zaman zaman çok eşli evliliklerin varlığı ile de karşılaşılmıştır. Ancak eşlerin haklarının korunduğunu da mirastan edindikleri payların eşitliğinden anlıyoruz. Kölelerin de aile bireyleri arasında sayıldığını, haklarını arama özgürlüğüne sahip olduklarını görüyoruz.

Ailenin çözülme sürecinin boşanma ve ölüm ile zuhur ettiğine şahit olmaktayız. Bu süreçte hem Müslüman hem de gayrimüslim kadına ekonomik güvence sağlandığını görüyoruz. *Mehr-i müeccel* olarak adlandırılan boşanma sonrası erkeğin kadına verdiği bugünkü anlamıyla *nafaka* diyebileceğimiz bedelin varlığından haberdarız. Ölüm de bir boşanma olarak kabul edildiğinden kadın mehir talebini varislerden talep edebilmektedir. Genelde boşanma yetkisi erkeğe ait bir yetki olarak bilinir. Ancak kadın da geçimsizlik, kocasının kayıp oluşu gibi nedenlerle mehr-i müeccel hakkından vazgeçerek boşanmayı talep edebilmekteydi. Hatta bazen kadının kocasına belirli bir miktarda para ödeyerek kocasını boşanmaya razı ettiğini de görüyoruz. Bazen ise erkek boşanma sonrasında kadın ve çocuğu için bedel ödememe gayesiyle darp yolunu

seçmekte ve hamile karısının karnındaki çocuğu düşürme boyutuna kadar işi götürebilmekte idi. Ayrıca karısını döverek boşanma talebini ilk olarak kadının dile getirmesini ve bu suretle boşanma durumunda karısına ödeyeceği bedelden kurtulma yolunu izlediklerini ancak kadının hakkını arama yetkisi ile durumun açığa kavuştuğunu da görüyoruz. Vasiler çocukların bakımı için önemli görülmüş olup öncelik anne, anneanne, halaya verilmekte idi. Gayrimüslim kadınların da vesayet yetkisine sahip olabildiğini görüyoruz.

Kadınların mirastan pay alabildiklerini, kocalarına, çocuklarına, yakınlarına miras bırakabildiklerini görüyoruz. Kadınlar, çocukları için *nafaka ve kisve baha* ifadesiyle sıkça karşılaştığımız bedeli boşandıkları kocalarından ya da mahkemeden talep edebilmekteydiler. Başka memlekette olması, kayıp olması gibi durumlarda ya da anne- babanın her ikisinin de ölmesi durumunda yakınlarının vasi oluşu ile bu şahısların çocukların bakımı için gereken nafakayı mahkemeden talep edebildiklerini görüyoruz.

Kadınların mülk alım- satımı yapabildiklerinin örneğine sıkça rastladığımız çalışmamızda borç alıp, verme, dükkân alıp satma, ortak mülk sahibi olma, karı- koca arası mal ayrımı ile ilgili olarak eşler arasında mülk alım- satımı yapıldığını ve borçlanmanın olduğunu görüyoruz. Vakıf yöneticiliği, vakıftan pay edinme, mal varlığını vakfetme gibi uygulamalarda da kadınların etkin olduğunu görüyoruz. Ayrıca vekâleten de olsa tımar sahibi olan kadına ait belgeye de rastlamış bulunmaktayız. Bu suretle belgelere yansıyan kadınların ekonomik faaliyetlerini değerlendirmiş bulunmaktayız. Ancak, daha kapsamlı olarak yapılacak çalışmalarda, kadınların ekonomik faaliyetleri, bu alanla uğraşan erkeklerin durumuyla karşılaştırmalı olarak incelenirse, kadının ekonomik hayattaki faaliyetinin ne ölçüde olduğu anlaşılabilir olacaktır.

Masum ve suçlu kadınlar bazında haklarını arayan kadınlar ile suçlu kadından haklarını talep eden kadınlar da mevcuttur. Haklarını arayan kadınlar kocalarının saldırılarına maruz kaldıklarında, tecavüze uğradıklarında iftiraya uğradıklarında, yaralandıklarında, evlerine kötü niyetle giren şahıslara karşı dava açarak haklarını arayabilmişlerdir. Ancak tecavüze maruz kalan kadınların şahit bulamadıkları zamanlar çoğunlukta olduğu için haklarının koru-

namadığını görüyoruz. Suçlu kadınlar arasında hırsızlık, zina, huzur bozan, iftira atan, kavga eden kişiler mevcuttur. Bunun neticesinde buldukları mevkiden sürülen kadınlara rastlanmıştır. Kadınlar haklarını bizzat kendileri arayabilmekte olup vekilleri aracılığıyla da haklarını arayabilmekteydiler. Kadınların şahitliklerine nadiren de olsa başvurulduğunu görüyoruz.

Bu çalışma bilinen ile bilinmeyen arasında denge kurma esasına dayalıdır. Mevcut veriler gerçek olaylar üzerinden yola çıkılarak değerlendirildiğinde bir anlam kazanacaktır. Parçalar birleştirildiğinde ortaya çıkan kadın profili; ezilen, hor görülen bir kadından ziyade kendisine değer verilen, hakları korunan bir kadın anlayışını gündeme getirmektedir. Her yeni görüş varolan ancak, eksik yanları bulunan bilgilerin tamamlanmasına katkı sağlar. Çalışmamız bu anlamda mevcut verilere katkı sağlama, bilinmeyenleri açığa çıkarma, önyargıların önüne geçmede önemli bir çalışmadır, diyebiliriz. Osmanlı Devleti' ne bağlı bir sancak olarak Kayseri' de dahi kadının toplumsal yapıda bu denli yer alması kadın hakkındaki değerlendirmelerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

Osmanlı'dan miras aldığımız arşiv hazinesinin zenginliğini düşündüğümüzde yapılmış olan araştırmaların henüz çok az olduğunu fark ederiz. Ancak bu çalışma kadınların yaşayış biçimlerini gözümüzde yeniden canlandırması ve bu alanda yapılabilecek diğer çalışmaları teşvik ederek Osmanlı kadınına daha fazla tanıma yönünde uyarıcı olması açısından beklentilere cevap verecek niteliktedir.

ŞER' İYYE SİCİLLERİ SÖZLÜĞÜ

Ahz u kabz: Satın alma.

Ail: Aile.

Akçe: Osmanlı para birimi.

Âm: Sene.

Ambar: Tahıl nevi ürünlerin saklandığı yer.

Aşa: Akşam yemeği vakti.

Aşi: Akşam.

Atlas: İpekten dokunmuş esvablık bir kumaş olup al, mavi, yeşil, sarı ve daima düz renklidir.

Azimet: Gitme, yola çıkma.

Bade' t tahliye: Tahliye ettikten sonra.

Bast- ı makal: Söz açma.

Batnen bade batnın: Nesilden nesile, soydan soya, kuşaktan kuşağa.

Beruz: Sataşma, çatışma.

Ber vech: Olduğu gibi.

Bey-i kat'i: Kesin olarak satmak.

Bezzaz: Manifaturacı.

Bıkr-i baliğa: Büluğa ermemiş bekar kız.

Bilfiil: Kendisi.

Bittaleb: Taleb ile.

Cevelan: Dolaşma, gezinti.

Çuka- çuha: Bir çeşit yünlü kumaş.

Diyar-ı ahar: Başka, yabancı memleket.

Emval: Mülkler, para.

Etvar: Hal ve hareketler.

Esedî gurus: Üzerinde arslan resmi bulunan para.

Ferace: Eskiden kadınların sokakta giydikleri kol, yen ve bedeni bol ve uzun üst elbisesi.

Ferağ, farig: Vazgeçmek.

Fevt: ölmüş.

Gaib-i anil meclis: Kayıp olma durumunun mahkemece tespit edilmesi.

Galat: Gelirler.

Halet: Teyze.

Halik/halike: Ölmüş.

Hibe: Bağışlama.

Hin: Vakit, zaman, an.

Hul: Boşanma(kadının kocasını boşaması).

Iyal: Bir kişinin geçindirmek zorunda olduğu kimseler.

İbra ve iskat: Birisindeki hakkını kısmen veya tamamen terk etme.

İcra: Yerine getirme.

İctinab: Çekinme.

İhkak- ı hak: Bir hakkı usulü dairesinde yerine getirme.

İhtilat: Karışma.

İkaf: Vakfetmek.

İlga-i cenin: Çocuk düşürme.

İmtina: Geri durma.

İstiab: İçine alma, kapsama.

İstifsad: Fesad eden, bozucu.

İstifta: Fetva almak.

İstihbar: Haber alma, duyma.

İstihlaf: Birinin yerine geçme.

İstihlal: Helalleşme.

İstikraz: Borç alma.

İstimar: İmar etme, bir yeri satın alma.

İstintak: Sorgulama.

İştira: Satın almak.

Kabz: Alma, tutma.

Kaftan: En üste giyilen astarsız giysi.

Karabet: Akraba, yakınlık.

Karz: Borç.

Kasr- ı yed: El çekme, vazgeçme.

Kasr: Zoraki işletme.

Kebir: Büyük.

Ketb: Yazmak.

Kezalik: Keza, bu, bu da öyle.

Köhne: Eski, kullanılmış.

Ledeşser: Mahkemede görüldüğünde.

Liebeveyn: Aynı anne baba.

Liyakat: Layık olma, hüner, iktidar.

Makrama: Kenarı işlemeli destimal, havlu, peşkir.

Makudun aleyh: Akd olunmuş.

Mavaka: Vaki olan.

Mehr-i muaccel: Nikâhta kız tarafına verilen ağırlık, para, başlık, kalın.

Mehr-i müeccel: Boşanma veya ölüm halinde kız tarafına verilmesi, nikâhta kararlaştırılmış olan bedel.

Mesmu' u: İşitilmiş.

Mesruk: Çalınmış.

Mestur: Yazılmış.

Meşruh: Açıklanmış.

Muaraza: Kavga, çekişme.

Muarız: Karşı gelen.

Muteber: İtibarlı, güvenilir, yürürlükte olan.

Muttasıl: Sürekli, durmadan.

Muvacehe: Karşısında.

Müfsid: Bozan.

Mülaabe: Oynaşma.

Müstehlik sini: Üzerinde yenilip içilen sini.

Müteadi: Düşmanlık eden.

Müteadile: Birbirine denk gelen.

Mütekarir: Kararlaştan.

Mütevelli: Birinin yerine geçen, bir vakfın idaresi kendisine verilen kişi.

Nefy: Sürülme, sürgün.

Nısf: Yarısı, bir kısmı.

Nikâh akdi: Evlilik sözleşmesi.

Niza: Çekişme, kavga.

Pare: Para.

Rub: Dörtte bir, çeyrek.

Sabık: Önceki.

Sagir: Küçük.

Sakf: Tavan, çatı.

Sakit: Düşmek.

Samî: Dinleyici.

Sârik: Hırsız.

Sehim: Hisse.

Semen: Fiyat.

Sim: Gümüş.

Sof: İnce tiftik ipliğinden dokunmuş ham sofun yıkanıp fırınlanmasından sonraki halidir.

Şayia: Hissedarların paylaşılmamış maldaki hisseleri.

Taallül: Bahanelerle ödemekten kaçınmak.

Taarruz: Sataşma, çatışma.

Tabhane: Kışlık oda.

Tahlif: Halef, yemin ettirme.

Tahtani: Üst kat.

Tahlif: Yerine bırakma.

Talak: Boşama, nikahlı kadını bırakma.

Tarik: Sokak, yol.

Tarih-i kitap: Yazıldığı tarih.

Tatlik: Boşanma(erkeğin karısını boşaması).

Tealüm: Herkesçe bilinen.

Teharüc: Ortakların mal üzerine yaptıkları anlaşma.

Temlik: Mülk olarak verme.

Tereke: Ölen kişinin malı mülkü.

Tervic: Geçirme, tutma.

Tesmiye: Ad koyma.

Tesviye-i umur: İşlerin görülüp neticelendirilmesi.

Tezvir: Birine eş olma, nikahlanma.

Togana: Mutfak.

Ümmül üm cedde: Anne tarafından büyükanne.

Ümmül üm Ced: Anne tarafından dede.

Vakf: Bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla bir hayır işine bağışlama, bırakma.

Vech-i muharrer: Yazıldığı üzere.

Veraset: Miras.

Yed: El.

Zabt: İşgal etme.

Zer: Altın, akçe, para.

Zeyl: Ayırma.

Zıbın: Eskiden kaftan altına giyilen kısa pamuklu gömlek.

Zindegâne: geçim, huzur.

107... 119 NUMARALI KAYSERİ ŞER'İYYE SİCİLLERİ'NDE GEÇEN

KADIN İSİMLERİ

A. MÜSLÜMAN KADIN İSİMLERİ

Adile	Hatice	Sabiha
Akile	Havva	Sabriye
Amine	Hayriye	Safiye
Arife	Hayrunnisa	Sakine
Asiye	Huri	Saliha
Ayla	İslam	Selver
Ayşe	İsmihan	Sultan
Balay	Kadriye	Suna
Cemile	Kamile	Şerife
Cennet	Kerime	Şerife Nesli
Döne	Medine	Şerife Sultan
Döndü	Melek	Şerife Cemile
Elif	Meryem	Taibe
Emine	Miyase	Teslime
Esmâ	Müslime	Ümmügülsüm
Fahriye	Müzeyyen	Ümmühan
Fatma	Nazik	Zahide
Firuzan	Nebahat	Zarife
Gülzar	Nesli	
Hadice	Nihal	
Hafize	Rabia	
Halide	Rahime	
Halime	Raşıde	
Hasibe	Raziye	

B. GAYRİMÜSLİM KADIN İSİMLERİ

Ağya	Gülzade	Serpuhi
Ağyas	Hafna	Sofia
Akgül	Hatun	Şahzade
Akkız	Huremısmı	Şehristan
Almina	Hursi	Tedrondo
Altun	İfeni	Torika
Arestifan	İnci	Turfende
Anastasya	Kadem	Varna
Anbede	Katerina	Yasmin
Anna	Kıymet	Yazgül
Ayhatun	Kozlana	Zağer
Bahar	Ladife	
Baharistan	Maria	
Çiçek	Marta	
Dader	Mecsona	
Darnos	Meryem	
Despino	Miçke	
Elena	Nadro	
Eleni	Navroza	
Emlina	Nazlı	
Felgire	Nargül	
Gelarnik	Nedroza	
Göher	Sanbe	
Gülane	Sarah	
Gülcihan	Sara	
Güldalı	Sarız	
Gülhatun	Saye	
Gülistan	Selvi	
Gülvaret	Sermina	

Ekler

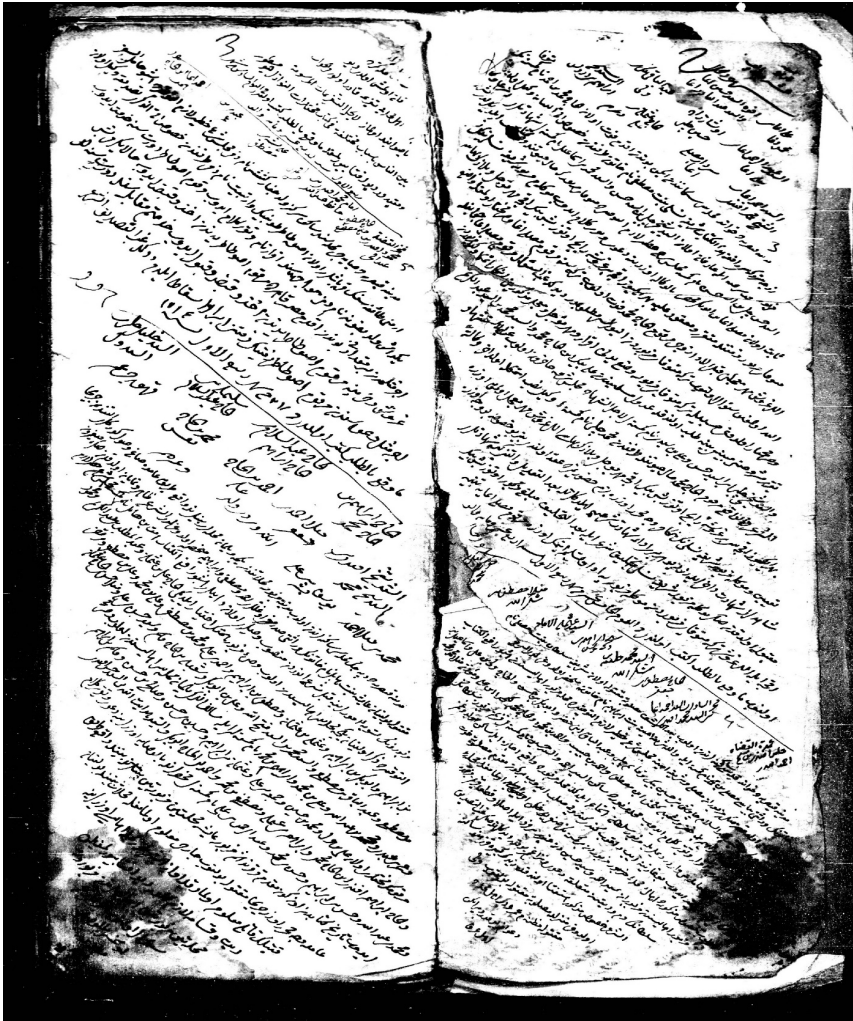
EK 1: Kayseri Şer' iyye Sicilleri'nin Orijinal Belgelerinden Örnekler

Belge 1: KŞS, nr. 107, s. 106, h. 210

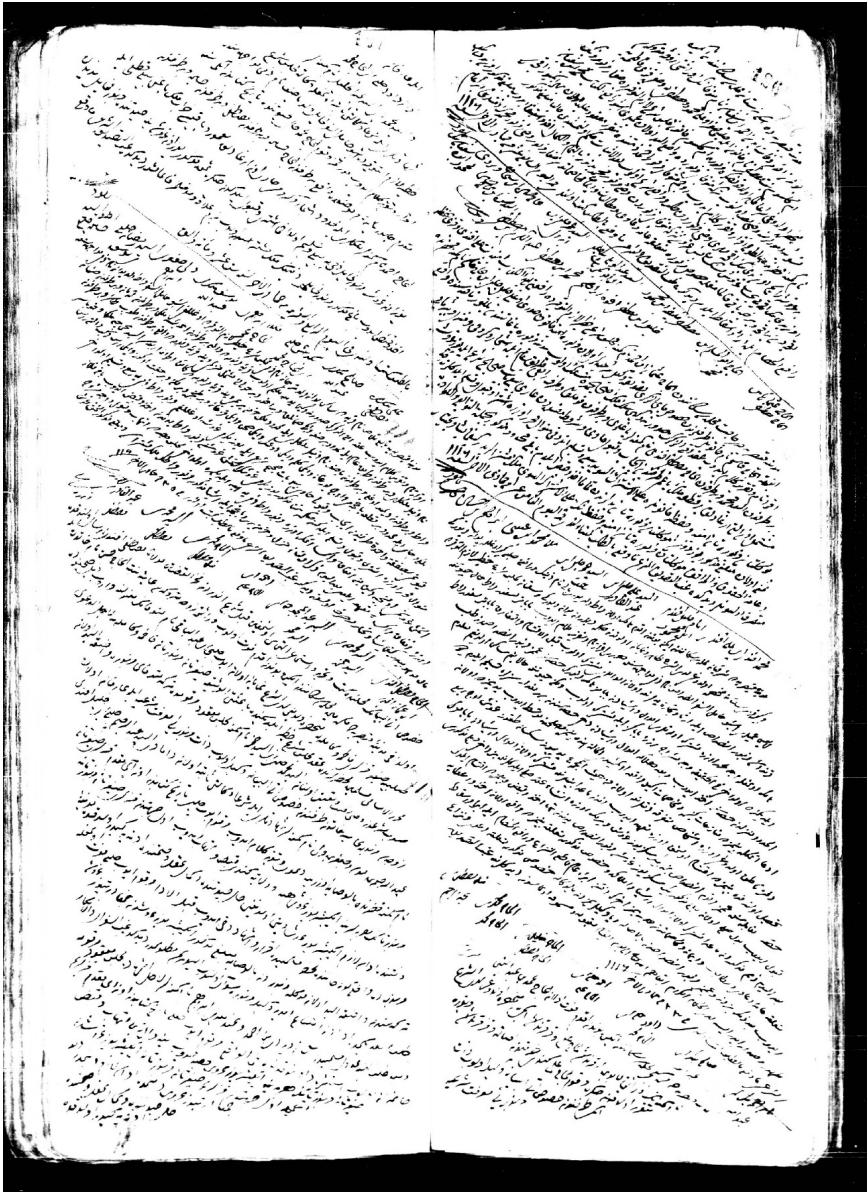
Küçük yaşta iken kızların rızası olmadan ailelerinin kararı üzere yapılan evlilik aktinin kız, bülüğa erince iptalini istemesi ile alakalıdır.

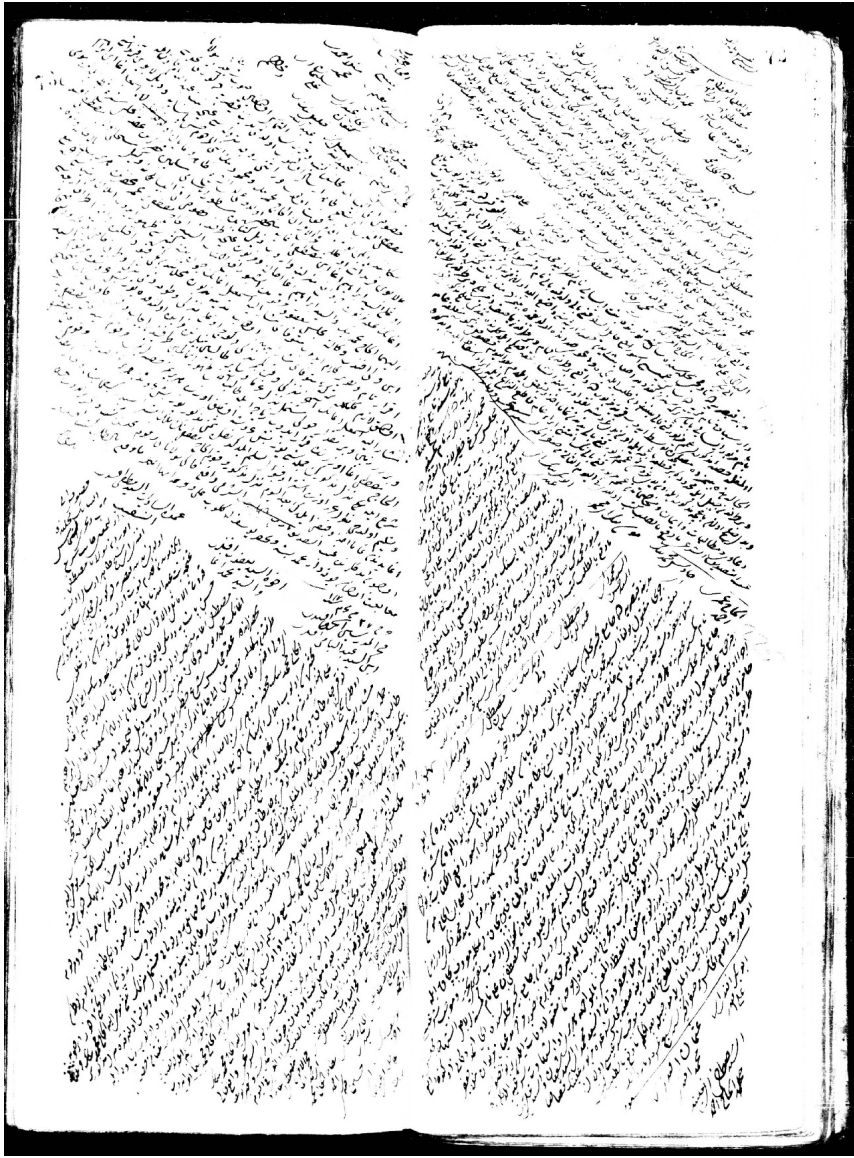
Belge 2: KŞS, nr. 108, s. 2, h. 4.

Kadının ölümü halinde mirasın kocasına ve yakınlarına kalması ile alâkalıdır.

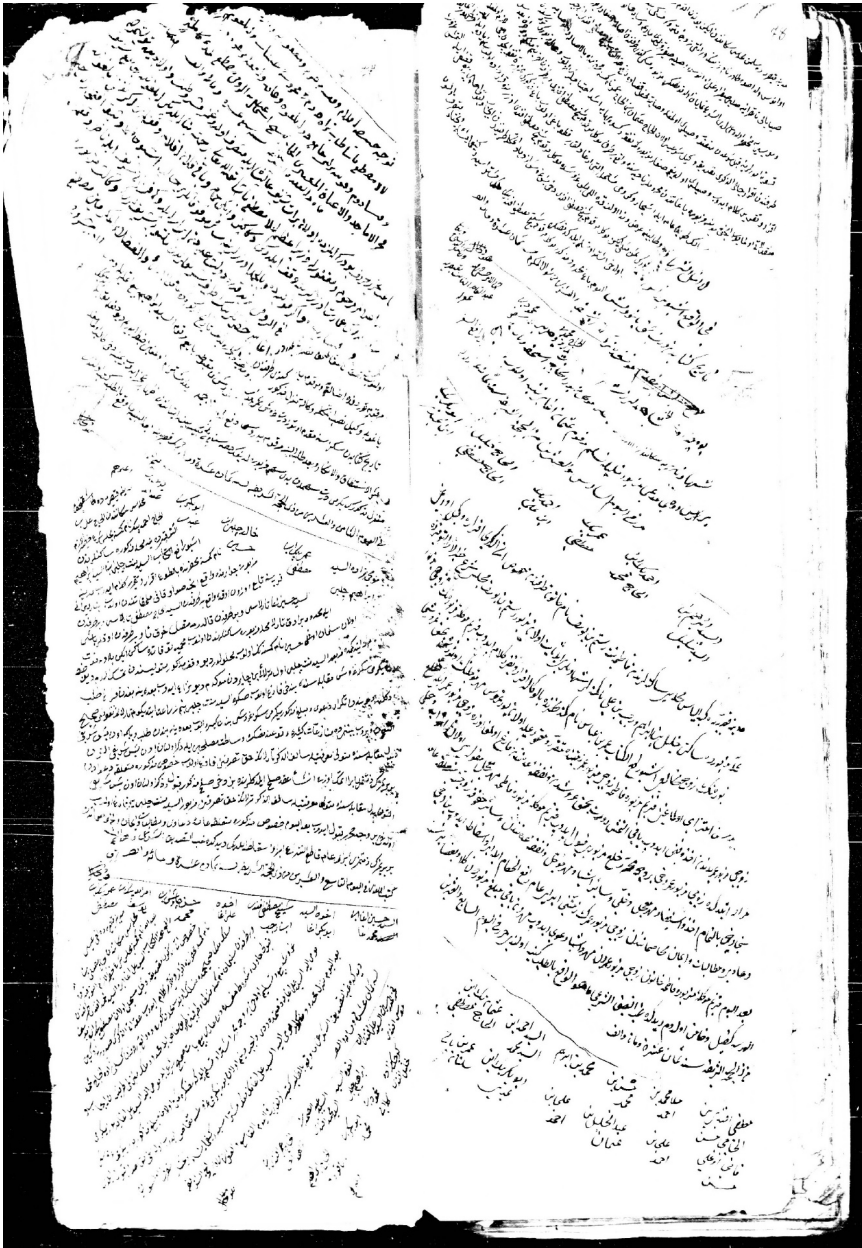
Belge 3: KŞS, nr. 109, s. 126, h. 707.

İki kadının ortaklaşa mülk almaları ile alâkalıdır.

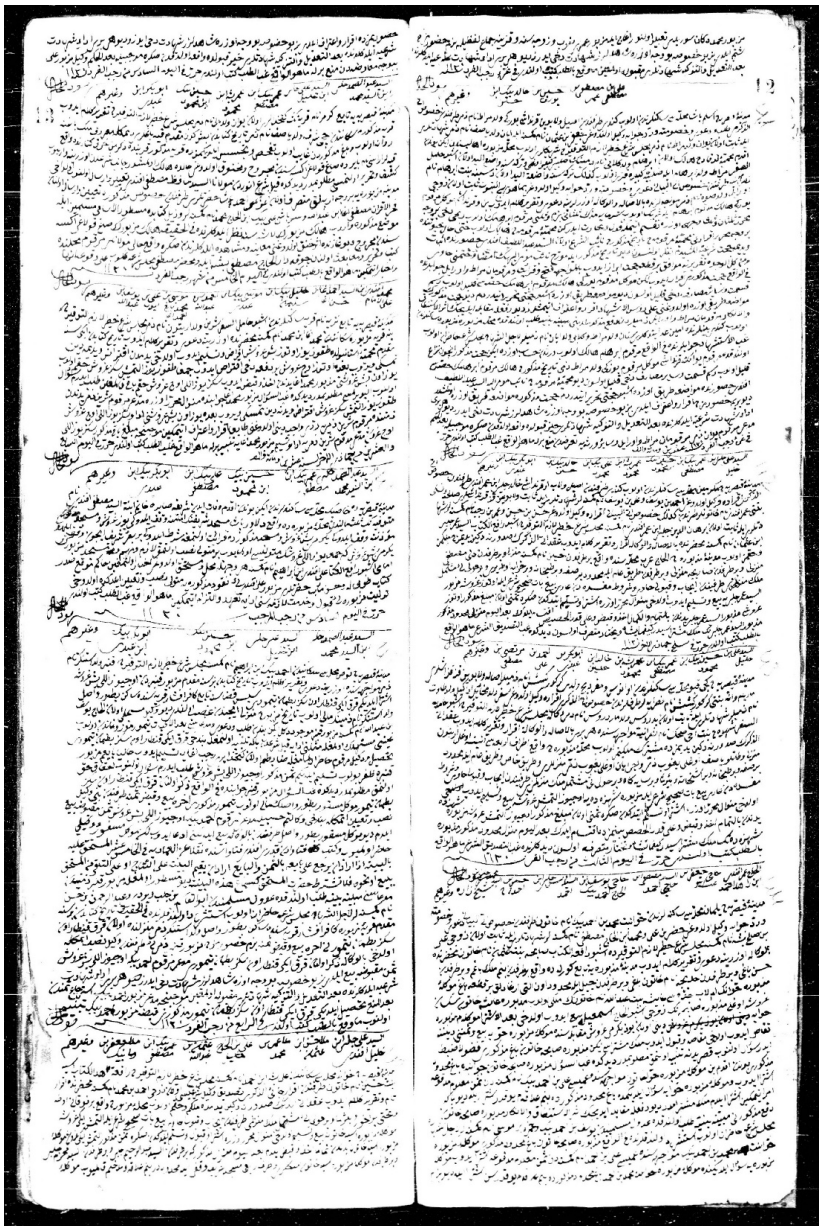
Belge 4: KŞS, nr. 110, s. 72, h. 224.

Babasının ölümü üzerine küçük yaşta olan kızı için vasi tayin edilmesi ve ölen adamın mirasını muhafaza yetkisi de bu vasiye devredilmesi ve kızın bülüğa ermesi üzerine babasından kendisine kalan mirası vasisinden talep etmesi ve almasıyla alâkalıdır.

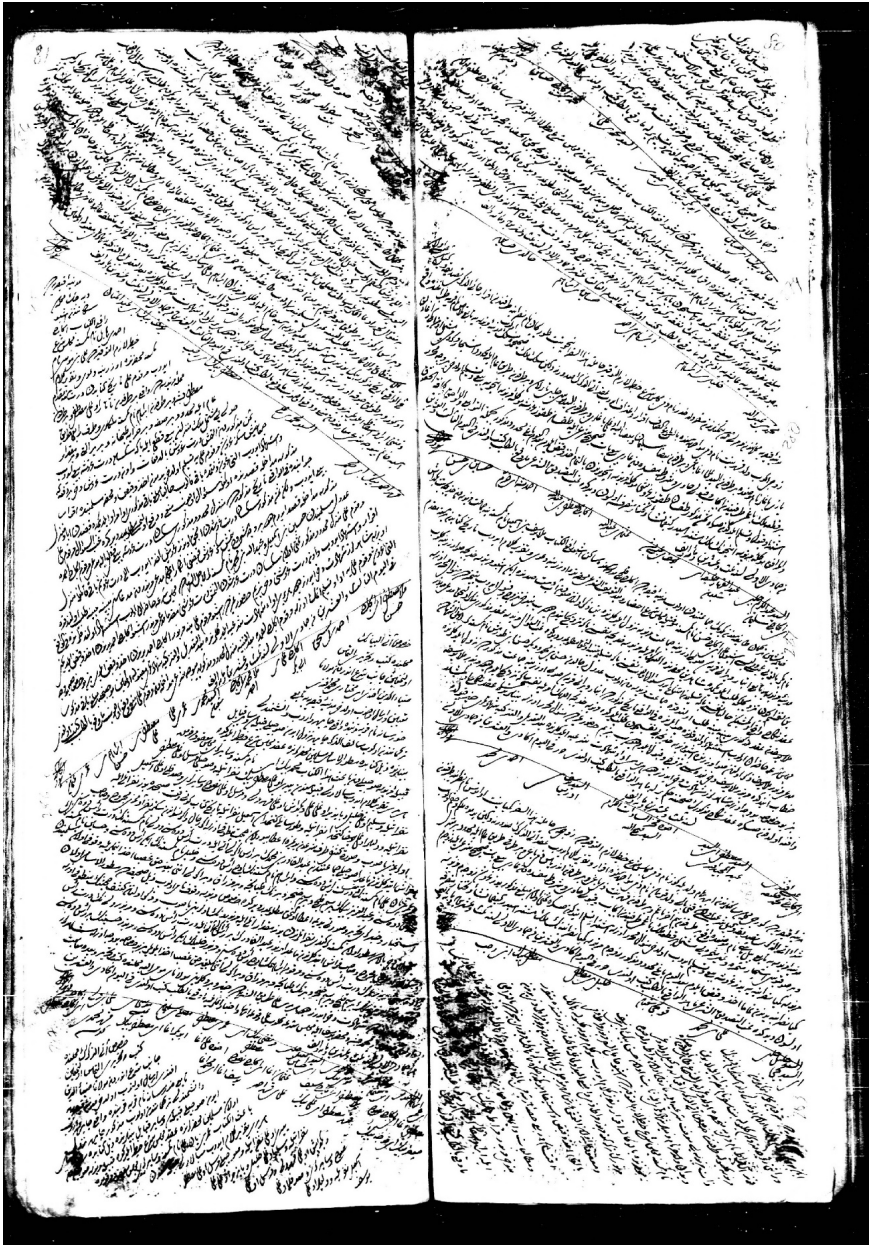
Belge 5: KŞS, nr. 111, s. 56, h. 205.

Kadının kocasından boşanma isteği ile mahkemeye başvurmasıyla alâkalıdır.

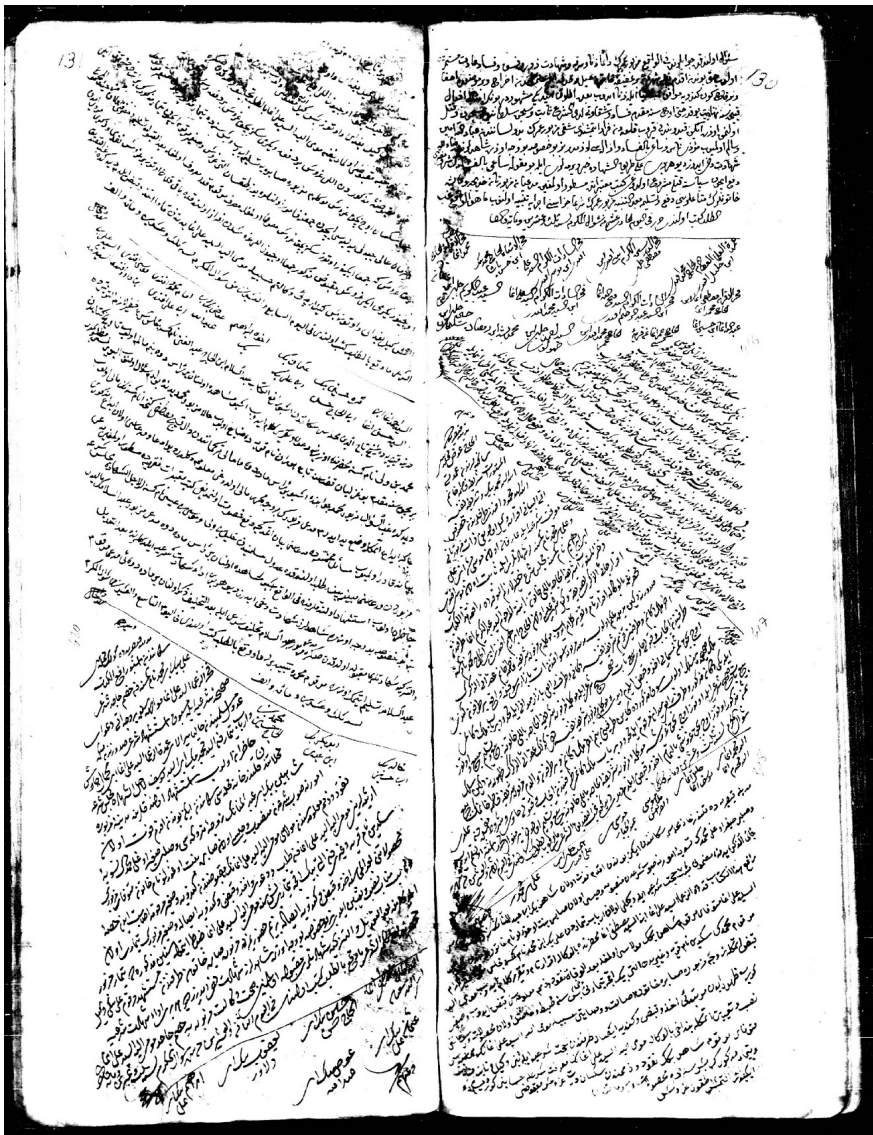
Belge 6: KŞS, nr. 113, s. 13, h. 47.

Kadın kendi mal varlığından bir mescidin masraflarının karşılanması için
bağışta bulunmasıyla alakalıdır.

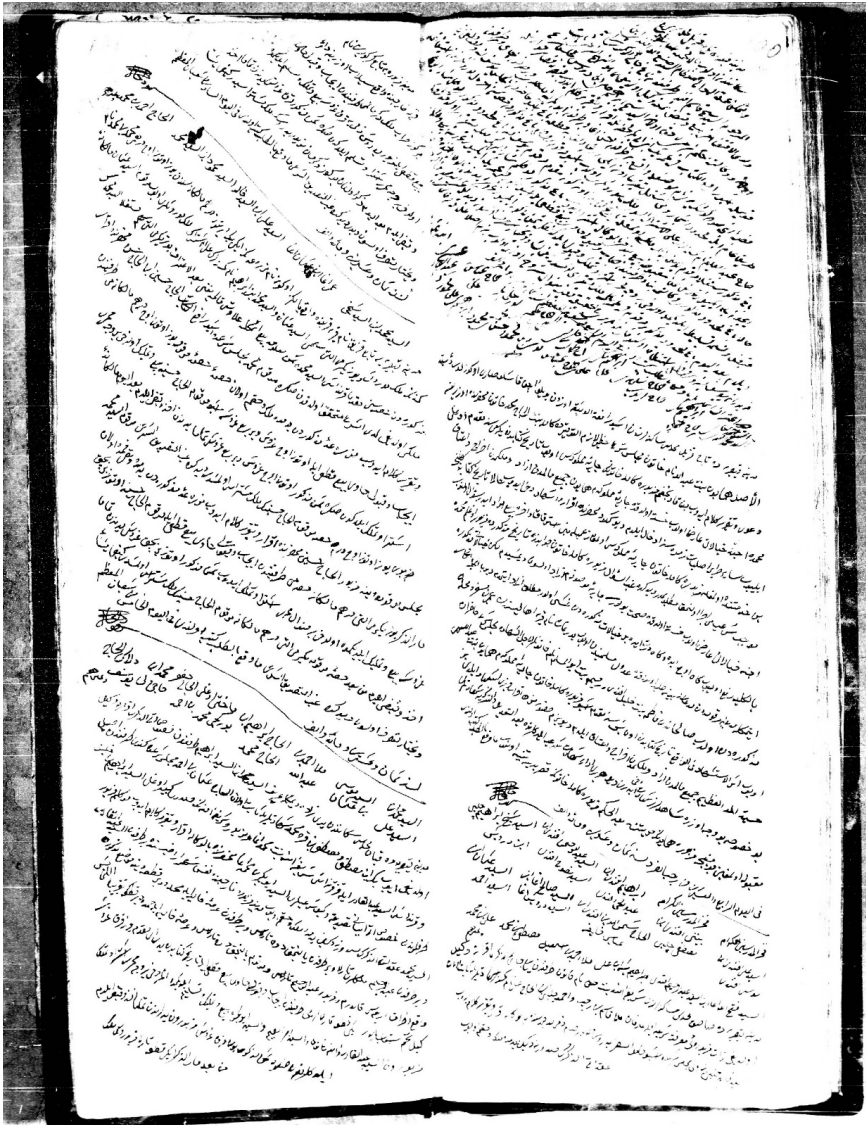
Belge 7: KŞS, nr. 115, s. 80, h. 282.

Kadının kocasından ev, bağ satın alması ile alâkalıdır.

Belge 8: KŞS, nr. 115, s. 130, h. 417.

Kadınların ortak dükkân sahibi olmaları ve bu dükkânı başka bir kadına satmalarıyla alâkalıdır.

Belge 9: KŞS, nr. 118, s. 100, h. 217.

Kadının cariye-i memlûkesine verdiği azad etme sözünü yerine getirmesi üzerine kölesinin mahkemede bu hakkını talep etmesi ile alâkalıdır.

Kaynakça

BİRİNCİL KAYNAKLAR

Kayseri Şer'iyeye Sicilleri, Nr.107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119 (Belge numaraları dipnotlarda belirtilmiştir.)

İKİNCİL KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Belgeler Gerçekleri Konuşuyor- 2**, OSAV Yayınları, İstanbul 1997.

AKGÜNDÜZ, Ahmet - Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, OSAV Yayınları, İstanbul 1999.

AKMAN, Mehmet, **Osmanlı Devleti' nde Ceza Yargılaması**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004.

ALKAN, Türker, **Kadın- Erkek Eşitsizliği Sorunu**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:475, Ankara 1981

ALTINDAL, Meral, **Osmanlı' da Kadın**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. Basım, İstanbul 1994.

BELGE, Murat, **Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, 17. baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2000.

DOĞAN, İsmail, **Dünden Bugüne Türk Ailesi, Sosyolojik Bir Değerlendirme**, 1. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2009.

DOĞAN, İsmail, **Osmanlı Ailesi- Sosyolojik Bir Yaklaşım-**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

ERKİLETLİOĞLU, Halit, **Kayseri Tarihi**, Kayseri İl Kültür Müdürlüğü Yayını, Kayseri 1993.

- _____, **Osmanlılar Zamanında Kayseri**, Kayseri, Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 1996.
- ERYILMAZ, Bilal, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi**, Risale Yayınları, İstanbul 1990.
- ERDEM, Yasemin Tümer, Halime Yiğit, **Bacıyan-ı Rum' dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri**, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul 2010.
- EVREN, Burçak, Dilek Girgin Can, **Osmanlı Kadını ve Yabancı Gezginler**, 1. Baskı, Ray Sigorta, İstanbul 1996.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadını**, 1. Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul 2007.
- FAROQHİ, Suraiya, **Orta Halli Osmanlılar**, 1. Baskı, Çev: Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- FAROQHİ, Suraiya, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, çevirenler: Gül ÇAğalı Güven, Özgür TÜresay, YKY, İstanbul.
- GÖKSEL, Burhan, Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1993.
- İŞİK, Mustafa, **Tarihi Kayseri' de Kadının Adı**, , Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2005.
- İNAN, Afet, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, 4. Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, 25. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.
- KESKİN, Mustafa - Mehmet Metin Hülagü, **Geçmişteki İzleriyle Kayseri**, Erciyes Üniversitesi Yayını, Kayseri 2007.
- KOCA, Kadriye Yılmaz, **Osmanlı' da Kadın ve İktisat**, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.
- KURNAZ, Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- ORTAYLI, İlber, **Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.16.
- _____, **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Osmanlı Devleti Tarihi (2)**, Faisal Finans Kurumu Yayını, İstanbul 1986.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I, II, III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

- SAKAOĞLU, Necdet, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, Oğlak Bilimsel Kitaplar, 2.Baskı, İstanbul 2009.
- SELÇUK, Hava, Şer' iyye Sicillerine Göre Kayseri Sancağı ve Girit Seferi' ne Katkısı (1645-1669), Erciyes Üniversitesi Yayını:168 Kayseri Yörelere Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları:8, Kayseri 2008.
- SERTOĞLU, Midhat, **Osmanlı Tarih Lûgatı**, İstanbul 1986 .
- ŞAHİN, Gürsoy, İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmajı, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul.
- ŞENER, Rahmi, Y. Volkan Kurtuluş, Özkan Sarıcı, **Kayseri Gezi Rehberi**,1. Baskı, ,Özgün Ofset, Kayseri 2010.
- TAŞÇIOĞLU, Muhaddere, **Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri**, Akın Matbaacılık, Ankara 1958.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, **Kur' an-ı Kerim Metinsiz Meali**, Kardelen Yayınevi, İstanbul 2008.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı,**Osmanlı Devleti' nin Saray Teşkilatı**, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, 7. Baskı, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2007.

TEZLER

- ATİK, Süreyya, **82/3 Numaralı Kayseri Şer' iyye Sicili (H. 1085/ M. 1674- 1675) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010.
- AYTEKİN, Hakan, **91 Numaralı Kayseri Şer' iyye Sicili' nin (s. 01- 81) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1094/ M. 1683)**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006.
- BAŞ, Esra, **Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. yy Osmanlı Toplum Hayatında Kadın**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- BAYRAM, Mikail, **Selçuklular Zamanında Kayseri' de İlim ve Kültürel Faaliyetler**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

- DULUM, Sibel, **Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitim ve Çalışma Hayatı** (1839-1918), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2006.
- ERGİN, Hayri, **18. yy Fetvalarına göre Osmanlı' da Günlük Hayat(Behcet' ül-Feteva) Örneği**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- GÜNDÜZ, Ahmet, **XVIII. yy' ın Son Çeyreği' nde Kayseri(1775-1800)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 1998.
- KAPLAN, Mustafa, **XVII. yy' ın İkinci yarısında Kayseri' de Kadın ve Aile**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara 2004.
- KEKEÇOĞLU, Sonay, **Şer' iyye Sicillerine Göre Kayseri' de Gayrimüslimler (1800-1850)**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2007.
- KILIÇ, Özgür, **Kayseri' de Ticaret Dili**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, Kayseri 2006.
- TEZESEN, Fatma Esin, **Türk Modernleşme Sürecinde Kadının Değişen Toplumsal Rolü**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2008.

MAKALELER

- ACAR, İsmail, “ *Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası*”, **Türkler X**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 83- 90.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, “ *Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı' da Harem*”, **Türkler X**, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, s. 315- 347.
- _____, “ *İslam Hukukunun Osmanlı Devleti' nde Tatbiki: Şer' iyye Mahkemeleri ve Şer' iyye Sicilleri*”, **Türkler X**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 54- 68.
- AKŞİT, Ahmet, “ *Selçuklular Devrinde Kayseri Şehrinin Nüfus ve Etnik Durumu*”, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)**, Kayseri 1996, s.3-12.
- AKTAN, Ali, “ *17. yy Kayseri Kadı Sicillerinde Bulunan Köle ve Cariyelerle İlgili Bazı Belgeler Üzerinde Bir Değerlendirme*”, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu**, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayını, Kayseri 1997, s.13- 20.

- AKTAN, Ali, “ *Osmanlı Belgelerine Göre Kayseri ’deki Gayrimüslim Tebaanın Durumu*”, **III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu**, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayını, Kayseri 2000, s. 7- 33.
- AKTAN, Hamza, “ *İslam Aile Hukuku*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992.s. 396- 433.
- AKYILMAZ, Gül, “ *Osmanlı Aile Hukukunda Kadın*”, **Türkler, X.** , Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 365- 364.
- ALTAN, Mehmet, Mehmet İpçioğlu, “**Şerîye Sicil Kayıtlarına Göre 1748-1749 Yıllarında Konya’da Aile**” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S. 21, Konya 2009, s. 520-532
- AYDIN, Mehmet Akif, “ *Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 434- 456.
- BAYINDIR, Abdülaziz, “ *Örneklerle Osmanlı’da Ceza Yargılaması*”, **Türkler X**, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2002, s. 69-82.
- BAYRAM, Mikail, “*Bacıyan-ı Rum(Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı*”, **Türkler VI**, Yeni Türkiye Yayınları Ankara, 2002, s.365- 379.
- DEMİREL, Ömer, Muhittin Tuş, Adnan Gürbüz, “ *Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim- kuşam(XVI. –XIX. Yüzyıllar)*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 703- 755.
- _____ , _____ , _____ “ *Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 1, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 97- 161.
- DONUK, Abdülkadir, “*Eski Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile*”, **Tarih Dergisi**, S.33, İstanbul (Mart 1982), s. 147- 168.
- ERDOĞRU, M. Akif, “ *XVI- XVII. Yüzyıllarda Kayseri Zımmileri*”, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)**, Kayseri 1997, s. 71- 84.
- FAROQHİ, Suraiya, “ *18. yy Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet*”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, Edit: Madeline C. Zılfı, Çev. Nemciye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 7- 26.
- FAROQHİ, Suraiya, “*Şehir Evinin Fiziki Şekli*”, Çev. İbrahim Kalın, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 3, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 1151- 1178.

- GÜLER, Ali, “*İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C.1, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 69-81.
- GÜLER, İbrahim, “*XVII. yy’da Aile: Sinop Örneği*”, **Türkler XIV**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 28- 40.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “*Sosyal Tarih Kaynağı olarak Şer’iyye Sicilleri*”, **Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991.
- KALELİ, Hüseyin, “*Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri*” **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 2, Isparta 2002, s. 189- 206.
- KARAGÖZ, Mehmet, “*XVIII. Asrın İlk Yarısında Osmanlı İdari Taksimatı İçerisinde Kayseri’ nin İdari Durumu,*”, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)**, Kayseri 1996, s. 139- 164.
- _____, “*XVII. Ve XVIII.. Asırlarda (1650-1750)Kayseri İktisat Tarihi’nde Şehir İktisadiyatı Denemesi*”,Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi C.19, S. 1, Elazığ, 2009, s. 259-279.
- KARAMAN, Hayrettin, “*İslamın Getirdiği Aile Anlayışı*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 385- 395.
- KESER, Ulvi, “*19. yy Selanik Sosyal Hayat, giyim kuşam tarzı ve Kadınlar*” **Toplumsal Tarih Dergisi**, Aralık 2006, S.156,Tarih Vakfı Yayınları.
- ORTAYLI, İlber, “*Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 456- 467.
- OY, Aydın, “*Türk Destanlarında Aile*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 552- 596.
- ÖNSOY, Rifat, “*19 . Yüzyılın Sonunda Kayseri’ nin İktisadi ve Ticari Durumu, I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri 7- 13 Nisan* , Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yayınları, Kayseri 1987, s. 41- 45.
- ÖZKAYA, Yücel, “*XVIII. Yüzyılda Kayseri*” **I. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası Konuşmaları ve Tebliğleri 7- 13 Nisan** , Kayseri Belediye ve Özel İdare Birliği Yayınları, Kayseri 1987, s. 36- 40.

- SAVAŞ, Saim, “ *Fetva ve Şer’îye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 504- 547.
- SEYİDOĞLU, Bilge, “*Türk Mitolojisi ve Efsanelerinde Aile*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, . C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 571- 581.
- SÜMER, Faruk, “*Türkmen Kadınları Hakkında Notlar*”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Temmuz, S.31, İstanbul 1989.
- TOK, Özen, “ *Kadı Scilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü(XVII. ve XVIII. yy’ larda Kayseri Örneği)*”**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 18, Kayseri 2005, s. 155- 173.
- TOK, Özen,” XVIII. Yüzyılda Kayseri Sancağının İdari ve Sosyo- Ekonomik Durumu”, **Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 29, No: 4, Ankara 2009
- TÜRKDOĞAN, Orhan, “*Türk Ailesinin Genel Yapısı*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 1, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992, s. 29- 66.
- YUVALI, Abdülkadir, “ *Kayseri’ de 17. yy’ ın Sonlarında Kadının Sosyal Statüsü*”, **1. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, ”, **1. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Haz. A. Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Ramazan Tosun, Kayseri 1997, s. 367- 375.
- YÜKSEL, Hasan, “ *Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile*”, **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. 2, Başbakanlık Araştırma Kurumu, Ankara 1992.

